

Анна Плішкова
(ед.)

Русинський язык меджі двома конгресами

**Зборник рефератів
з III. Меджінародного конгресу русинського языка,**

Краків, 13. – 16. 9. 2007

**Світовий конгрес Русинів
Інштїтут русинського языка і культури
Пряшівской універзїты в Пряшові**

Пряшів 2008

ISBN 978-80-8068-896-7

Вступне слово

В історії розвою языка карпатыськых Русинів по році 1989 своє вызначне місце мали три меджінародны конгресы русиньского языка. Першы два были організованы на Словакії (1992, 1999), третій в Польщі (2007). Вышытки мали вызначный вплив на процес кодифікації і далшы розвой варіантів русиньского языка в окремых країнах.

Першы меджінародный конгрес русиньского языка був зорганізованы з ініціатывы **Світового конгресу Русинів 6. – 7. новембра 1992 року в Бардеёвських Купелях**. Ёго главным організатором была **Русиньска оброда на Словеньску** ведно з **Карпаторусиньскым научным центром в США**. Конгрес підпорила тыж Шведьска академія зо Штокголму, Романшска ліга (*Ligia Romontscha*) зо Швейцарії і Академія діалектных языків з Монака. Ёго цілём было координувати зачаты роботы на формованю літературного русиньского языка.

Імпулз к зачатю работ на створіню русиньского літературного языка дав 1. Світовый конгрес Русинів, який у р. 1991 був у Меджілабірцях. Пізніше тогдышній председа Русиньской оброды і Світовой рады Русинів Василь Турок попросив професора Торонтської універзیتی, історика Павла Роберта Магочія, як вызнамну особность в світі науки і карпаторусиністікы окреме, помочі зорганізувати першы інтеррегіональный „робочій семінар“ – який пізніше вошов до історії русиньского языка під назвов Першы конгрес русиньского языка – і так отворити шыршу діскузію о далшых языковых планах. Вдяка фінанчній помочі Карпаторусиньского научного центра в США на конгрес могли прийти вызначны світовы славісты, соціологы й історіци языка, які говорили о скусеностях іншых народів з кодифікації тзв. *малых* літературных языків.

Памятны зістали про нас слова знамого америцького соціолінгвісты, професора Джошуа Фішмена (Єшівска і Стенфордська універзита), який, бісідуючі о феномені першых языковых конгресів у 18 народів Европы, Африкы, Америкы і Азії в роках 1849 – 1984, підкреслив, же крітеріом успіху першых конгресів не був ани так їх обсяг, як сформованя на них сталых комісій і іншых органів, які в далшых роках сістематічно робили. Уведжены практичны приклады з кодифікації языка і ёго фунгованя в школьській, але і в іншых сферах жывота *малых* народів в Европі, як Ретороманів у Швейцарії (інформовав проф. Джордж Дармс, Універзита у Фрайбургу) і Монегасків в Монаку (проф. Елейн

Молло, Універзіта в Ніс), послужили як мотивація к рішіню языкового problemu карпатських Русинів.

12 пунктів Резолюції з першого языкового конгресу свідчіло о тім, же Русины можуть піти путём подобнов як скоро 40-тісячова народность Ретороманів, котры понад 50 років хосновали шість варіантів списовного языка (каждый з властнов граматіков і словником), а шість варіантів ся тыж учіло в школах. На їх основі аж в р. 1982 сформовали сполочный списовный язык *rumantsch grischun*, якый од року 1996 ся став четвертым урядным языком Швейцарії попри німецькім, італіаньскім і французькім. То значіть, же і русиньскый списовный язык ся мав зачати формовати аналогічно на основі говореных варіантів тых регіонів (штатів), де жыють Русины, спочатку окреме про каждый з них, а поступно на їх основі бы ся мав зачати творити еден сполочный, цілорусиньскый, списовный язык (тзв. *койне*). Як знаме, Русины в Словакії кодифіковали свій варіант в році 1995, Русины-Лемкы в Польщі – в р. 2000, а войводицькы Русины розвивають свій штандарт од року 1923. Русины на Підкарпатю хоць выдали тыж правопис і граматіку в р. 1999 і в р. 2005, никотра з них не зазнала шыршого вжываня.

Вызначным выслідком першого конгресу было установлїня інтеррегіональной лінгвістичной комісії (на челі з доц. Др. Юрієм Паньком, к. н.), яка в далшых двох роках сістематічно робила над сполочнов языковов термінологіов¹ і орфографіов будованов од самого зачатку на прінціпах зближованя регіональных варіантів русиньского языка Словакії, Польщі і Підкарпатя.²

Другый меджінародный конгрес русиньского языка з ініціативы проф. Др. Павла Роберта Магочія і вдяка фінанчній підпорі Карпаторусиньского научного центра в США, був zorganizований 16. – 17. апріля 1999 на Пряшівській універзіті у звязи зо vznikом Одділїня русиньского языка і культуры в рамках Інштїтуту народностных штудій і чужіх языків ПУ як едной з першых русиньскых научно-педагогічных інштїтуцій, потребу якої декларовала Резолюція з першого языкового конгресу.

1 Поз. ПАНЬКО, Юрій. *Русиньско-русько-українсько-словенсько-польскый словник лінгвістичных термінів*. Пряшов : Русиньска оброда, 1994.

2 Тзв. *цілорусиньскы* знакы як резултат рішїня інтеррегіональной лінгвістичной комісії з того часу суть захованы в обидвох дотепер выданных орфографічных правилах на Словакії, поз. ЯБУР, Василь - ПАНЬКО, Юрій. *Правила русиньского правопису*. Пряшів : Русиньска оброда, 1994; ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна. *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005.

Другый конгрес у Резолуції потвердив справность основных прінціпів приятых першым конгресом у стратегії будованя языка і поставив новы задачі при росшырѣваню функціональных сфер окремых варіантів русиньского языка, причім за пріорітну означів сферу школьску. Конгрес був важный і з погляду формулованя стратегії в приправах монографії *Русиньскый язык*³ в рамках научного проекту Опольской універзіты в Польщі під назвов *Współczesne przemiany języków słowiańskich* в серії *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Выданём той монографії в році 2004 русиньскый язык ся якобы офіціално став членом родины славянських языків.

Третій меджінародный конгрес русиньского языка був 13. – 16. септембра 2007 в Кракові. Ёго главными організаторами были: **Світова рада Русинів, Педагогічна академія в Кракові і Фундація спомагая лемківской меншыны Рутеніка**. Конгрес заплатила **Педагогічна академія в Кракові** і фінанчно підпорив **Фонд Штефана Чепы при Тороньській універзіті в Канаді**.

Тематічне заміряня того конгресу, в порівнаню з минулыма конгресами, было шырше і мало двоякый характер: научно-теоретічний і педагогічно-практичний. Выходячі з ёго пятёх основных тем,⁴ третій конгрес був у першім ряді свідоцтом сучасного ставу русиньского языка в ёго штирех варіантах, презентаціов актуальных проблемів в окремых сферах функціонованя языка, з найбівшым акцентом – по першыраз в історії русиньских языковых конгресів – на сферу школьску, чого доказом было ай найбівше заступлїня на нїм учітелїв русиньского языка (40) з окремых країн. З того погляду конгрес мав барз практичне значїня, бо по р. 1989 в русиньскім народностнім животі не было зорганізоване ани єдно подобне форум зо замірянем на презентацію практичных проблемів навчаня русиньского языка на окремых ступнях школ і в окремых країнах (Польша, Сербія, Хорватія, Словакія, Україна, Мадярщина, Румунія). Выступлїня учітелїв у даній секції свідчили о потребі частішых взаємных контактів, а то ці на інтеррегіональных радах учітелїв, або на учітельских конференціях.

3 *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, доповнене выдана з дакотрыма змінами 2007.

4 Основными темами третёго языкового конгресу были: I. Статус русиньского языка од II. Меджінародного конгресу русиньского языка в р. 1999 очами визначных славістів; II. Актуалны проблемы русиньских кодифікованых варіантів; III. Русиньскый язык в окремых функціональных сферах; IV. Русиньскый язык в едукаційній сістемі поедных держав; V. Проблематика створїня цілорусиньской нормы.

Єдно з визначных тем третєго конгресу, офіціално настоленов знова по скоро 15 роках, была і проблематіка створїня цілорусиньской языковой нормы. До живота єй навернули практичны потреби – в подобі сполочных русиньских, пераважно научных, проєктів, яки выжаду-ють мати єдину русиньску правописну норму. В рамках темы прозвучали практичны пропозиції на зближованя варіантів русиньского языка в ровині графемікы, орфографії, фонологічної сістемы і морфологіч-ной ровины языка. Презентовали ся проблемы вживаня розділной лін-гвістичной термінології, наперек тому, же словник лінгвістичных термі-нів з року 1994⁵ был выслідком консензу тогдышнєй інтеррегіональной лінгвістичной комісії. Як сполочный про вшыткы варіанты русиньско-го языка ся явить проблем перебераня слов з других языків, вопрос єдиной лінгвістичной термінології, проблем географічной термінології, транслітерації латиніков... Суть то серьєзны проблемы, яки не обхо-дять ани єден русиньский варіант, і їх рішіня выжадує сістематічный приступ. З тым цілєм третій конгрес обновив роботу інтеррегіональной языковой комісії, зложеноу з лінгвістів європейских і америцьких універ-зит,⁶ задачов якої є приправити пропозиції на рішіня становленых проб-лемів.

Сумарізуючі мож повісти, же основным заміром III. Меджінарод-ного конгресу русиньского языка было зачати регуловати процес збли-жованя русиньских языковых варіантів, глядати способы на зміцнєва-ня позиції русиньского языка в едукаційных сістемах окремых країн, на выліпшованя языковой культуры в іншых сферах, окреме в медіях, і знова отворити проблематіку цілорусиньской нормы. Рефераты в тім зборнику суть упорядкованы так, як прозвучали на конгресї. Аж на три вынятки, яки з розлічных прічін свої рефераты на публікованя не по-слали.

*Анна ПЛІШКОВА,
зоставителька*

5 ПАНЬКО, Юрій. *Русиньско-русько-українсько-словенсько-польскый словник лінгві-стичных термінів*. Пряшов : Русиньска оброда, 1994.

6 Зложїня інтеррегіональной языковой комісії позерай в Резолуції з III. Меджінародно-го конгресу русиньского языка, опублікованій в тім зборнику, с. 233-235

I.
Статус русиньского языка
од II. Меджінародного конгресу
русиньского языка в р. 1999
очами визначных славістів

Задачі III. Меджінародного конгресу русиньского языка

*Павел Роберт МАГОЧИЙ,
(Торонтська універзіта, Канада)*

Своє виступління зачну двома вoпросами: по перше, чом сьме ся зышли на третім конгресі русиньского языка в Кракові, і по друге, што на нїм хочеме досягнути? Одповідь на першый вoпрос є прямо звязана з народным возроджїнем Русинів, яке ся зачало по нїжній револуції 1989 року і по паді тоталітного комуністичного режіму в Середній і Выходній Европі. Русиньске народне возроджїня по році 1989 як єдну з основных задач собі поставило – кодифікацію русиньского языка і єго заведжїня до школ, масмедій і до розлічных сфер общественного жывота.

Самособов, же кодифікація языка належить к цілям, які є легше выголосити (декларовати), як зреалізовати. А то з той причіны, же кодифікація не є нігда закінчений процес, який все выжадує корекції і приспособлєваня актуалным змінам у языку. Інакше повіджено, робота лінгвісты ці „проектанта“ языка ся не може нігда скінчіти. То значіть, же наше зобрания у Кракові не є першым, а не буде ани посліднім языковым конгресом.

Перешло пятнадцять років од першого языкового конгресу¹ (тогды сьме го назвали „робочім семінарём“), який був у місті Бардеёвскы Купелі в році 1992. Тот форум прияв такы стратегічны прінціпы:

- 1) основов русиньского літературного языка має быти живый, говоровой язык ,
- 2) процес кодифікації ся має реалізовати подля тзв. „романшского моделу“, то значіть в першій етапі ся мають створити і хосновати штири регіональны літературны штандарты – окрем Сербії, у Польщі, Словакії і на Україні, а пізніше на їх основі ся має формовати пяты варіант, койне, який бы ся мав хосновати як літературна норма про вшыткы регіоны.

На тых основных прінціпах був заложений процес кодифікації од

¹ О Першім світовім конгресі русиньского языка і текст дванадцятєх пунктів єго резолюції поз. MAGOCSI, Paul Robert and FISHMAN, Joshua. Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language. In *International Journal of the Sociology of Language*, No. 104, Berlin and New York, 1966, с. 119-125.

року 1992, і хоць треба повісти, же штандарты створены в кождій країні не все прияли вшыткы писателі і масмедіі.

Другый конгрес, який був у році 1999, був скромніший што до росягу і цілів. В першім ряді був заміряный на приправу монографії зо серії „Найновша історія славянських языків“, яка в 14 частях вышла під покровительством Меджінародного комітету славістів в місті Ополе в Польщі. 475-сторінкова книжка „Русиньский язык“ вышла в році 2004.² За два roky ся розпродала, зато у звязи з третім конгресом сьме ї перевыдали в поправленій верзії і в такім тіражу, жебы была к діспозіції в бібліотеках, ученым, учителям, студентам і кождому, кого інтере-суете сучасне поставління русиньского языка в країнах, де ся хоснуе.

Пятнадцать років было періодом skutочного ренесансу русиньского языка. Як сьме виділи вчера на отворіню выставкы русиньских книжок, нова бібліографія выдань в русиньскім языку, які вышли в роках 1989 – 2004, має 263 позиції.³ Окрем тых выдань в друкованій формі, русиньский язык ся учить тыж в семох країнах в основных і середніх школах і на штирех універзітах,⁴ хоснуе ся в радіу, телевізії, в театрі і в дакотрых церквах.

І хоць русиньский язык є росшырений в розлічных сферах общественногo жывота, але поважуючі школство за найважнішу, на третій языковий конгрес єм запропонував позвати 40 учітелів і директорів основных школ, в котрых ся учить русиньский язык, із семох країн (Польща, Словакія, Україна, Мадярщина, Румунія, Сербія і Хорватія). Чекаєме, же педагогы з тых країн будуть меджі собов бісідувати, выміняти сі погляды і скусености, говорити о проблемах, з якими ся стрічають в процесі навчання русиньского языка. Мож тыж створити меджінародный комітет учітелів русиньского языка зо заступлїнем учітелів з кождой країны/регіону, де жыють Русины. Зарівно, думам собі, же про наших лінгвістів і языковых „проектантів“ бы было хосенне чути од учітелів припоминкы на адресу учебників, які хоснують на годинах русиньского языка, їх позітивны і негатівны сторінкы.

2 *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньский язык.* Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

3 ЛЬВЧЕНКО, Лариса (зост.). *Бібліографія русиньскоязычных выдань: 1989 – 2004.* Ужгород : Выд-во В. Падыка, 2007.

4 Меджі нима уведеме в хронологічнім порядку заснованя штудійного програму русиньского языка: Новосадська універзіта (Сербія), Высша педагогічна школа Бешшенія (Мадярщина), Пряшівська універзіта (Словакія) і Педагогічна академія в Кракові (Польша).

Тото ня зась приводить к другому вопросу, який ем поставив на зачатку свого реферату: што хочеме досягнути на третім конгресі русиньского языка? Окрем великих скусеностей з особных контактів меджі учителями, лінгвістами, ученыма з інших сфер з єденадцятѣх країн, на нашім зобраню маєме дакілько проблемів на уважованя і дискузію. Розділив бы-м їх на три группы:

- 1) вопросы, яки мають быти настолены і вирішены на регіоналній уровни,
- 2) вопросы, яки ся дотыкають вшыткых регіонів і буде ся о них дискутовати на днешнім конгресі, але дефінітівне рішїня ся не мусить найти,
- 3) цілорусиньскы проблемы, яки можуть быти вирішены на конгресі.

До першой катеґорії проблемів, яки ся дотыкають регіоналной уровни, знепокоїня выкликує перебераня слов з других языків. Думама, же треба веце сил давати на очішованя русиньского лексікону од выразных недавных пожычїнь зо штатных языків (ці то польского, словеньского, україньского, мадярьского або сербского), і дослідно їх замінити словами, яки, розумлять вшыткы Русины без огляду на то, де жыють. Спомеджі многих прикладів бы ем міг увести слово „резолюція“ місто „узнєсіня“ (зо словеньского *uznesenie*) у пряшівскім варіанті русиньского языка. Далшым болячїм проблемом суть, властно, самы штири регіоналны варіанты, на створіню яких ся договорило в році 1992. Нашы колеґове з Підкарпатьской Руси на Україні іші доднєсь не прияли єдиный штандарт списовного языка, як ся то стало в Словакії (1995), в Польщі (1999) а давно передтым у Сербії.⁵ Точніше, в Ужгороді были опублікованы мінімално дві ґраматїкы (в р. 1999 і в р. 2005) і каждая з них ся выголошовала за кодїфікований штандарт підкарпатьского варіанту русиньского языка.⁶ Але, без огляду на тоты выголошіня, никотра з них

5 Штандарт русиньского языка в Словакії виходить з: ЯБУР, Василь: *Правила русиньского правопису* (Пряшів, 1994) і ёго доповненой і переробленої верзїї: ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна: *Русиньскый язык у зеркалі новых правил* (Пряшів, 2005). Штандарт русиньского літературного языка в Польщі виходить з: ФОНТАНЬСКІЙ, Генрик - ХОМЯК, Мирослава: *Ґраматыка лемківского языка* (Katowice, 2000); передрук (Warszawa, 2004). Штандарт языка Русинів Сербії і Хорватії виходить з: КОЧИШ, Микола М.: *Правопис руского языка* (Нови Сад, 1971) і РАМАЧ, Юліян: *Ґраматика руского языка* (Београд, 2002).

6 КЕРЧА, Ігор - ПОПОВИЧ, Степан: *Материньскый язык: писемниця русиньского языка* (Мукачево, 1999) і виданя в двох языках: СИДОР, Димитрій: *Ґраматика русиньского языка/Grammar of the Rusyn Language* (Ужгород, 2005).

ся не уяла шырше. Окреме знепокоїня выкликуе вопрос, на який дотеперь не є рїшїня, а то – яким языком, подля якого штандарту ся учїть в 27 (в сучасности в 40) русиньских недїльных школах на Підкарпатьскїй Руси?

Русины в Мадярщїні мають проблем інакшого характеру. Выдають може найестетїчнїшый часопис в русиньскїм языку „Русиньскїй свїт“, але в некодїфікованїм языку. Окрем того, помы єм добрі порозумїв, годины русиньского языка в трѣх основных школах в Мадярщїні характерїзуе языковий хаос і педагогїчна некомпетентность.⁷ З другого боку, меджі Русинами в Словакїї і в Польщї, яки прияли властны языковы нормы в р. 1995 і в р. 1999, слїдно наростаючу тенденцїю з боку дакотрых писателїв і культурных інштїтуцїй неговати ествуючї нормы лїтературного языка без понукнута якойсь властной конкретной алтернатївы.⁸ Може, кодїфікаторы в Польщї і в Словакїї бы мали зреалїзовати даякы дїпломатїчны крокы, жебы не допустили далше негованя ествуючїх норм.

До другой категорїї проблемїв належать тоты, яки мають меджірегіоналне значїня, і котры або можеме вырїшыты на тїм конгресї, або нїт. Першым є вопрос єдиной лїнгвїстїчной термїнологїї. Має тот термїнологїя выходити з латїньской основы, або з близкой вшыткым Русинам славяньской з латїньскыма еквївалентами в скобках. Так само ся треба догоднути на географїчнїй термїнологїї, а зачати треба од вопросу, цї тот термїнологїя має выходити з русиньской формы назвы (*Краків, Пряшїв*), цї то мають быти транслїтерованы назвы і писати їх так, як звучать в штатнїм языку той країны, де ся того мїсто або село находїть (*Кракув, Прешов*). Просто, мали бы сьме ся усїловати найти єднотну форму про вшыткы країны. Я сам бы-м підтрїмовав ідею назв з латїньскыма суфїксами, т. з. *Словакїя*, а не *Словеньско*, *Росїя*, а не *Русько*. В данїм контекстї бы-м ся хотїв попросїти: цї досправды ру-

7 Даны выходять з інформаций Цїлодержавной русиньской меншиновой самосправы Мадярщїны (август 2007).

8 У Польщї визерать так, же сполуавторка штандартной лемкївской граматїкы Мїрослава Хомяк перестала дотрїмовати прїяты нормы, яки вышли під її меном у р. 2000 і были перевыданы у р. 2004 (поз. высьше, пункт 5). У Словакїї найстарша культурна організациа Русинїв Русиньска оброда, яка задекларовала своє право коордїновати далшу роботу над кодїфікацїов, створила Языкову раду і прїобїцїла сформовати нову языкову норму з цїлѣм „зробїти потребны крокы, абы учебнїкы подля тых правил [т. є. правил з переробеной верзїї правопису В. Ябура і А. Плїшковой (поз. высьше, пункт 5)] не были выдаваны.“ (О тых протестах поз.: Ку здоконалїню русиньского языка. In *ИнфоРусин*, III, 12, Prešov, 2006, с. 16).

синьскы чітателі в Словакії мають проблем порозуміти слово „Австрія“ місто „Ракусько“, яке ся хоснує в друкованых періодіках, і яке бівшій части Русинів іншых штатів асоціує якусь „країну раків“?

На завершіня темы географічных назв зась бы-м хотів підкреслити, же поважую за неприпустне, кідь кодифікаторы языка в Словакії, але тыж дакотры в Україні, просто одмітують придавникову (адъективну) форму нашого історічного етноніму *руський*, який хоснують на означіня народа, який бы мав мати назву *Росіяне* або *Великоросы*. Придачник *руський* є еквівалентом або старшов фомов придачника *русиньскый*. Ведь всягды люде старшого віку доднесь іщі говорять: *бісідую/говорю по руськы*, Русины у Войводині і в Румунії ся зуть *руськи/руськы*, а в лемківскім і войводиньскім літературных штандартах є ясна диференціяція меджі *Русинами* і *Великоросами*, котры ся правильно зуть як *російскій/Росиян* (у лемківскім варіанті) і *русийски* (у войводиньскім варіанті). То значить, vznikать вопрос – чом прашівска норма і дакотры підкарпатьскы авторы не хотять хосновати наш народный етнонім *руський* і приписують го другому народови?

Першый конгрес русиньского языка выголосив кіріліцію за русиньскый алфавіт, але дакотры публікації в русиньскім языку выходять регуларно в латиніці. Тоту тенденцію найчастіше видно в релігійных виданях Грекокатолицькой церкви в Словакії. Латиніка є важна окреме при хоснованю в інтернеті, який вцілім не є приязно нахылений азбуці. Сучасны назвы інформацій в електронічній пошті суть абсолютнов мішанинов кірілічных букв з транслітерованым польським, словеньським або мадярьським варіантом латинікы, або, в припаді України, варіантом сістемы Бібліотеки Конгресу США. Курто повіджено, в сучасній електронічній пошті панує орфографічний хаос,⁹ і зато языковы „проектанты“ бы мали виробити єднотну сістему транслітерації русиньского языка латиніков. Релігійны книжки в Словакії ся публікують варіантом меджінародной транслітерачной сістемы (притримуючі ся переважно словеньского правопису), але і в них ся стрічає з путанинов при хоснованю латиньскых еквівалентів двох русиньскых самогласных букв, а то: *и* пишуть як *î* (місто латиньского *u*), а *ы* як *у* (місто латиньского *ŷ*). Тыж мягкы согласны (консонанты) перед йотованыма *є, ё, ю, я, ї* транслітерують ся нееднако (наприклад, *пе* як *pje*, але *не*

⁹ Наприклад кірілічна літера *ч* в і-мейлових справах ся пише холем у штирех варіантах, залежно од того, скады походить автор: *cz, cs, ch*, або найчастіше *c* (без „гачіка“, який штандартны і-мейловы програмы не хоснують, што приводить к змішованю *c* на означіня *ч* з правилнов кореляціов *c – ч*).

як *n'e*, місто *nje*).¹⁰ Нач робити правопис тяжшым, як треба? Шкода, же „проектанты“ языка в Словакії не конзултовали з научными публікаціями в Северній Америці, де транслітерація русинського языка з азбуки до латинікы¹¹ ся практиковала дакілько десятирч перед тым, як сучасна система была прията в Словакії.

Наконець, к проблемам меджірегіонального характеру належить вопрос єдиного русинського языка або койне. Окрем довгодобых плусів той ідеї, вдяка яким Русины в Румунії або на Україні в повній мірі бы могли порозуміти тексты написаны Русинами в Словакії або Польщі, є ту і неодакладніший і практичніший аспект того вопроса. Може тому аж тяжко віровати, але суть інштитуції і особы, котры як нерусины ся інтересують русинськым языком. Уж довший час є настолений вопрос выдання русинсько-англіцького словника. Єден з участників того пленарного засіданя, професор Штефан Пю, пише граматику русинського языка про серію славянських языків, яка выйде в Германії (Німецьку). Перед тыжднем видавательство в Нью Йорку („Hippocrene Books“), яке ся дізнало о третім конгресі русинського языка в Кракові, поставило вопрос, ці хтось із нас бы не хотів приготувити русинсько-англіцькый конверзачный словник про масового читателя. Тото вшытко є прекрасне, але котрый русинський язык, або котрый ёго варіант, бы сьме мали хосновати? Вшыткы приклады єм увів на то, жебы-м указав, же вопрос койне, о якім будеме говорити завтра, має як серьёзне, так і практичне значіня.

Кідь на тім конгресі не досягнеме консензу у вопросі лінгвістичной термінології, географічных назв, транслітерації латиніков або койне, думам собі, же догоднути бы сьме ся мали ходем у двох проблемах: створіня єдиного алфавіту з букв, якы ся хоснують лем в конкретных регіонах, і на їх позиції в алфавіті! То є то найменше, што можеме ту зробити.

Другов задачов є створити (або обновити) інтеррегіоналну лінгвістичну комісію русинського языка, членом якої буде мінімално єден

10 Тяжка транслітерачна система, яку запропонували В. Ябур і А. Плішкова в роботі *Русинський язык у зеркалі новых правил*, с. 41-43, ся найшырше вжывать в русинськоязычнім кварталнику грекокатолицькой церкви *Artos* (Čabiny, 2005-) і календарю *Grekokatolic'kyj rusiňskij kalendar'* (Medzilaborce a Kamienska, 2005-).

11 Поз. транслітерачну систему Бібліотеки Конгресу США і Меджінародну транслітерачну систему новых і старых выходославянських кірілічных алфавітів, яку розробив у 70-х роках ХХ. ст. журнал Гарвардської універзیتی *Recenzija*, приспособену к русинському алфавіту в роботі: MAGOCSI, Paul Robert. *Carpatho-Rusyn Studies: An Annotated Bibliography*, 3 vols: 1975-1999. New York, 1988-2006.

професіональний лінгвіста або філолог з каждой країны, де русинський язык ся хоснує в устнім контактованю або в школстві, а тыж учены, якы ся інтєресують проблемами языка. Комісія, яка бы ся мала регуларно стрічати, бы собі мала выбрати председа, якого першов задачов буде приправити довгорічний план, враховано фінанчных рахуків, графікону засідань і задач на każde засіданя. Докотры з проблемів єм уж споминав – лінгвістична термінологія, географічны назвы, транслітерація латиніков і койне, але, самособов, суть тыж другы проблемы. Надію ся, же до завтра третій меджінародный конгрес русинського языка, принайменшім, ся добісїдує на єдинім алфавіті і створить (респ.) обновить інтєррегіоналну комісію русинського языка¹² з ученых, таких, якы суть зорьєнтованы в практичных аспектах языковых проблемів і хотять робити конштруктївно і ефектївно над шпеціфічнымы проблемами норматївного языка.

12 В середині 90-х р. XX. ст., такой по першім языковім конгресі меджірегіонална языкова комісія ся стрітила дакілько раз, пізніше зникла.

Формованя койне з літературных штандартів

Юрій ВАНЬКО

(Універзіта Конштантіна Філозофа в Нітрі, Словакія)

Назва мого реферату назначує, же то буде лінгвістична рефлексія з амбіціов указати, як ся на базі пару діалектів вытварять койне як сполочный язык, в яким ся стерають діалектны розділы на хосен явів сполочных векшому ціслу діалектів. Но думам, же нас, участників конгресу русиньского языка, интересує конкретніша тема, а то головно – як койне, котре ся стало основов русиньского літературного языка, фунгує в русиньскім языковім контексті на выходнім Словеньску. Коротко – **нашым замыслом є в кондензованій подобі рефлектовати став русиньского літературного языка на выходнім Словеньску і скусености з ёго хоснованя. В тім контексті бы было треба дослідити і одношіня ёго поужывателїв як носителїв різних діалектів к свому новому літературному языку.**

Тото одношіня є важным феноменом: **Русины на выходнім Словеньску уж 12 років мають свій літературный язык**, а тым ся про лінгвістіку, головно тоту, яка ся интересує о новы славянскы языкы, отварять нова тема: **як фунгує русиньскый літературный язык в языковій практиці ёго поужывателїв, якы патрять к двом основным діалектным ареалам – выходному і западному.** На тот вопрос, нажаль, в моім рефераті не можу в повній мірі одповісти, бо на то нам хыблять соціолінгвістичны даны.

В історії языкознательства ся меджі найстаршыма знамыма припадами взнику різних тіпів койне уваджать грецькый языковий світ, де ся од половины I. тисячроча перед н. е. зачало проявляти меджінарічове вырівнованя у формі різних тіпів койне. Тоты языковы формы vznikали обычайно на основі даякого узшого політичного, господарьского або культурного споїня. Такый розвой в послідніх сторочах перед н. е. кулміновав vznikом геленістичного койне, якого основов ся став атіцькый язык перемішаный із дакотрыма йоньскыма елементами; до певной міры в нім нашов місце і негрецькый вплив, головно в словнім фондї (чужді элементы абсорбовав геленістичный грецькый язык у новых містьскых центрах Егіпта, Сирії і Малой Азії). Тото койне мож згруба

датувати до періоду Александровых выправ у 4. ст. перед н. е. по владу Юстиніана в 6. ст.

З історії розвою славянських і неславянських літературних мов мож увести ще прикладів документуючих подібний процес створення койне обичайні на базі територіально великого наріччя, якого елементи експандували до других діалектів, то значить, же таке наріччя ся стало наддіалектним.

На перший погляд ся нам може здати, же скузености з розвою головно близких славянських літературних мов мож хосновати і в процесі планування (язикового менеджменту) русинського літературного мови (головно) на Словенську, но на другій стороні собі усвідомлюємо, же познатки випливаючі з вивоя єдного мови не мож механічно переносити на другій мови, бо скоро каждый мови ся розвивав в інакшій соціолінгвістичній контексті. То значить, же його формованя і його етаблованя в данім народнім сполоченстві было детерміноване цілым рядом специфічних сполоченсько-політичних і культурних факторів. Но специфічність літературного мови не є в розпорі зо сполочними рисами, які видиме в розвої літературних мов. На основі сполочних і розділних знаків ся робить типологія літературних мов а становління приналежности літературного мови к даному типу мать значний визнам і при рішіню конкретних проблемів даного літературного/списовного мови, головно в области норми і кодифікації.

Сполочним знаком русинського літературного мови на Словенську (РЛЯС) і других славянських (в дакотрых припадах і неславянських) літературних мов є факт, же русинський літературний мови на Словенську був кодифікований на основі живого діалекту, а то конкретно на базі западоземплінських і выходоземплінських діалектів. То значить, же РЛЯС мать своє коріня в русинськім діалектнім контінуї на території Словенська, є частєв того контінуа.

З погляду типології літературних мов (Kloss 1952) РЛЯС – подібні як і други славянські мови – патрить к типу тзв. *Ausbausprachen*, то значить таких літературних мов, які ся вытваряли на базі діалекту/діалектів або ся крісталізують як діалектне контінуум; нім. *Ausbauen* значить „выбудувати”, але і „росшырєвати”, „розвивати”. На другій стороні тзв. *Abstandsprachen* ся визначають великов діштанціов, великим одступом (*Abstand*) од діалекту/діалектів. Самостатность, самобытность таких мов є дана великов матеріалов

і/або тіпологічно в діштанціях, диференціях од другых, головню сусідніх языків.

З лінгвістичного погляду є сінфікантне і то, же русинський діалект на Земпліні, який ся став основою кодифікації літературного языка Русинів на Словенську, патрить до выходной группы русинських діалектів, яка є територіально менша як западна, лемківська група. Обґрунтованя, предкладане кодифікаторами, же западоземплінські і выходоземплінські діалекты суть найросшыренішы і же суть переходныма діалектами од лемківських до середнекарпатських (Ябур - Плішкова 2004: 148) не одповідать цалком реалности. Як сьме уж припомянули, територія русинських діалектів на запад од рікы Лаборець є векша як територія на выход од Лабірця, а то ся тыкають і числа сіл, в котрых ся говорить по русинськы (посм. Ганудель: 1989 – сса 80 сіл на запад од Лабірця а сса 45 сіл на выход). Што ся тыкають конштатованя, же западоземплінські і выходоземплінські діалекты суть переходныма діалектами од лемківських до середнекарпатських, то є стереотіпна формулація, яка закрывать головны диференчны знакы меджі выходнов і западнов групп русинських діалектів. Зато, же ся о них уж вець раз писало, не будеме їх ту повторяти, але к дакотрым ся достанеме на далшых місцях того реферату.

Подля мене, о рішіню прияти за основу кодифікації РЛЯС земплінські русинські діалекты вирішыли скорше другы факторы, а то:

1. Русинська еліта, яка ся найвець ангажовала за створіня літературного языка про выходословенських Русинів, походить з регіону Земпліна. В культурнім центрі словенських Русинів, у Пряшові, де спомянута русинська інтелігенція діяла, в інтерперсоналній а поступно і в другых сферах комунікації поужывала – так речено – „культурну форму” русинського діалекту свого регіону; дакотры в тім діалекті і публіковали. В тім споїно мож припомянути, же з области около Снины, Лабірця, Гуменного ся в минулости згрупповали – а правдоподобні і тепер ся організують – так працівники культурных організацій Українців, як і лідры русинських організацій на выходнім Словенську. Людей з околиці Свідника, Бардеєва або Старой Любовні там скоро не было а, на жаль, їх націонална свідомость ся мі видить низша. Зато є цалком нормалне, же за основу РЛЯС были прияты праві русинські діалекты земплінського регіону, а не западны русинські діалекты.

2. Зо земплінського діалектного ареалу походять і такы носітелі того діалекту, які русинський літературный язык были сноп-

ны реалізувати в практиці прямо по ёго кодифікації. Мам на мысли головно публіцистику і літературу як найвпливнішы комунікачны сферы (М. Мальцовска, Ш. Сухый; редакторы русиньских періодік і др.) І з того погляду рішїня прияти за основу літературного языка Русинів земпліньскы русиньскы діалекты мож поважовати за правилне.

3. Из чисто лінгвістичных аргументів, же спомянуты діалекты суть переходны од лемківских к середнёкарпатьским (Ябур - Плішкова, тамже), бы мало выпливати, же кодифікована русиньска літературна норма загорне холем найважїшы элементы і других русиньских діалектів на выходнім Словеньску, но головно найхарактерістичнішы знакы западного русиньского языкового ареалу. Але реальность є інакша: РЛЯС є кодифікованый дость рігорозно, строго і прямолінійно, не припушати ниякы варіанты (зо западного ареалу) – коротко речено так, як кібы в языку выходословеньских Русинів, окрем кодифікованых языковых средств, выразів, явів, другы языковы средства, выразы, явы або формы не были, а нелемже не были, але як кібы ся в языковій праксі не поужывали і не мали перевагу над кодифікованыма явами. Кодифікація РЛЯС не бере ниякый огляд на языковы шпеціфічности теріторіально векшого западного русиньского регіону на выходнім Словеньску, а так фактічно ігнорує живый, реальный язык. Выходословеньскы Лемкы суть тым способом з русиньского языкового процесу вылучены і знову мають одчутя чуждости, а то в тім змыслі, же язык, який ся їм предкладать як літературный, чують як чуждїй, не їх, бо скоро ніч у нїм зо свого языка не найдуть; то припомянать часы, кідь ся їм як їх літературный язык предкладав український. Притім треба підкреслити, же ту не іде о даякы периферны діалектны элементы, але о такы языковы явы, які характерізують цілый западорусиньский языковый ареал на выходнім Словеньску, а нелем на Словеньску: велє з тых явів є характерістичных і про язык польских Лемків. Тыма явами ся тоты діалекты діференціюють од кодифікованой земпліньской нормы, а в дакотрых припадах і од цілой выходославянської группы. К таким явам мож загорнути:

а) прозодічны: стабільный акцент на передпоследнім складі, на пенултімі;

б) дерівативно-морфологічны: (головно) часословна модіфікачна або дерівачна морфема *-ува-*: *купувати, вылучувати; обходувати, бачувати, голодувати* – *голодуваня*; пор. выходны, кодифікованы формы зо суфіксом *-ова-*: *куповати, голодовати* – *голодованя*;

в) морфологічны: (головно) форма *л-ового* партіціпія на *-л*: *читал, ходил, сиділ* – пор. выходны, кодифікованы формы на *-в*: *читав, ходив, сидів*.

З далшых выразных морфологічных роздлів меджі обидвома групамі русиньскых діалектів треба увести флексію *-ом* в інштр. ед. ч. жен. р. (*зо женом*) напроти кодифікованой флексіі *-ов* (*женов*) характэрыстычнай про выходну групу. Флексія *-ом* в інштр. ед. ч. ся окрема того хоснуе при муж. і при сер. роді (*хлопом, містом*). То значыць, же ту іде о векшу уніфікацыю падовых флексій як у выходославянських літаратурных языках, де ё лем в датіві і локалі мн. Споминана уніфікацыя флексіі *-ом* в інштр. ед. ч. ё характэрыстычна про сербскы і хорватскы язык (*gradom, ženom, m(j)estom*).

В тым контексті бы было треба увести іші пару познамок:

З історыі головна найблизшых славянських літаратурных языків ё знаме, же **при кодифікацыі ся выходило з єднога діалекту як основны, но до увагы ся брали і дакотры знакы другых діалектів, головна такы явы, якы были характэрыстычны про векшы арэал як ё тэрыторыя кодифікованаго нареча**. З історыі словацкаго літаратурнаго языка мож спомянуці Бернолакову кодифікацыю. Антон Бернолак (1762 – 1813) выходив з тэв. културнаго западнаго словацкаго языка („úzus vzdelaŋcov z trnavského centra”), но в ёго кодифікацыі нашлі місце і сэрэднэславацкы языковы явы, напр. мяккы согласны *t', d', ň, l'* ся в Бернолаковім словенскім языку трафляюць прыбліжні в такім россягу, як в сэрэднэславацкім языку; падобні і прыпады тыпу *rakita, rasocha, rážd'í* суть сэрэднэславацкы.

Іші ліпшым прыкладом ё Штурова кодифікацыя списовнаго словацкаго языка на базі сэрэднэславацкых діалектів („културнаго сэрэднэсловенскаго языка“). Ёго кодифікацыя, як ё знаме, была пад тискам дакотрых асобнастей (головна М. М. Годжы, М. Гатталы, но і Я. Коллара, П. Ё. Шафаріка) в 50-ых роках 19. ст. модифікована, „оправена”, в тым змыслі, же дакотры явы тыпічны лем про сэрэдну словенчыну были вымінены за явы характэрыстычны про тэв. културну западну словенчыну, прыпадні і про далшы словацкы діалекты, а, правда, і про чеськы язык. Мартін Гаттала в работі „Krátká mluvnica slovenská“ (1852) прэставляць тэв. „оправену словенчыну”, в якій опроти Штуровій кодифікацыі настаюць, окрема іншых, і такы змяны: формы адзьектывів *dobré, dobrého, dobrému* намісто штуровскаго *dobruo, dobrjeho, dobrjemu*; ном. ед. ч. сэрэд. роду *umenie* намісто *umeŋja*; про нас ё інтэресна форма мину-

лого часу *robil* намісто штуровського *robiu*. Форма *л-ового* партіципія была прията нелем зато, же была в бернолаковскім і чеськім языку, но і зато, же ся хоснує і в словацькых діалектах: є характерна про выходо-словацькый ареал і про дакотры западословацькы діалекты.

4. При штандартізації головно малых языків, якы лежать межді генетічно подобныма языками, важну роль грать захованя рівновагы межді явами ідентічныма з генетічно близкыма языками і явами, якыма ся даный язык діференцує од близкых языків. Як знаме, русинський язык на Словеньску, но в основі і в другых країнах, споюють з українськым языком важны фонетічны рисы, якыма ся так український, як і русинський язык одлишують од другых славянських языків. До них мож зачленити головно: *i* за псл. *o, e* в новых закрытых складах (*кiнь, шiсть*), *'i* за псл. „**ять**” (*л'іто/літо*), споїня псл. переднього *i* і заднього *u* до середнього *u* (*вiти*), але і дакотры явы сілабічны, головно тверда высловность складів *де, те, не, ле* а мягка высловность складів *ді, ті, ні, лі*. То суть, так речено, наддіалектны явы, якы ся при кодифікації нелем русинського літературного языка на Словеньску, але і при кодифікації другых русинських літературных варіантів, респ. перспективно і при гляданю сполочного русинського койне, мають брати до увагы. При кодифікації русинського літературного языка на Словеньску было треба, подля мого погляду, – окрем першых трьох явів – мерьковати і на факт, же на векшыні русинської языковой теріторії на выходнім Словеньску ся склады *де, те, не, ле* высловлюють твердо а склады *ді, ті, ні, лі* мягко, а не обмежовати ся при тім яві на став на Земпліні. Кібы ся тот факт респектовав, кодифікаторы бы не мусили компліковати русинський правопис тым, же літеру *ї* затяжыли іщі єднов функцій навыше: окрем йотованости сігнализує і мягкость (о тім іщі будеме говорити).

На другій стороні, бы ся, подля мого погляду, при описі языкового сістему і при кодифікації такого языка як русинський мали акцентувати явы, якы суть про даный язык шпеціфічны. Не мам на мысли умело вытворёвати діференцованость, яка бы вела до языковой ізолації, але замір брати при кодифікації до увагы захованя шпеціфічных явів даного языка як ёго вонкашніх атрібутив, якыма ся одлишує од другых, головно близкых языків. Тым ся єдночасно звышує самосвідомость языка опроти остатнім языкам а фактічно ся обгрунтує ёго самостатна екзістенція.

Подля дакотрых лінгвістів (п. Данеш 1968: с. 123) **списовны языки**

мають дві головны функції – інтеграчну і диференціачну (або ізолачну) – а споминана снага підкреслити диференчны знакы свого языка і їх хранити, ся покладать за элементарный постой языковых соціет. Окрем явів описаных в дотеперішніх публікаціях (Ябур - Плішкова, тамже; Ванько 2000) – напр. тройчленный *i-овый* сістем, дістрібуція закінчїня 1. ос. єд. ч. презента *-у, -м* (*пишу, читам*) – к ним патрить і споминана уніфікація падовых закінчїнь в єднотнім і множнім чїслі – (*з*) *мужом, женом, містом; мужам, женам, містам; мужах, женах, містах*, яка є характерістична про западный языковый ареал на выходнім Словеньску. Протикладна, інтеграчна тенденція выплывать головно з языковых контактів і з потреби збогачованя языка. В русиньскім языку таких явів є дость.

5. Скусености зо штандартізації дакотрых языків (нижнєлужицькый, сербскый, білоруськый язык) указують, же в сучасній постмодерній добі, яка ся визначує змыслом про розмаїтость, плуралітність і розділність, при штандартізації языка не мож уплатнєвати такы поступы, якы ся поужывали при штандартізації языків у ранім періоді модернізації (або і пізніше). В тім часі ся штандартізація не робила в інтересі обычайных носителїв языка, але в інтересі еліты. Єй головнов мотиваціов была соціално-економічна інтеграція і сімболізація штатной єдноты (п. Неквапіл 2003: с. 120). Дакотры лінгвісты (тамже) справні упозорнюють на то, же снага о уніформны, общо (про вшыткых поужывателїв) повинны і комплексно елаборованы штандарты, т. є. поступы, якыма ся визначовала штандартізація великых языків, уж патрять минулости. **Будучность, перспективу мають варіантны плурицентричны, селективно выроблены штандарты. Выроба або лем іновация штандартів спрацованых старыма постапами, яка не бере огляд на реальный языковый живот, правдоподобно не мать перспективу. Як алтернатива ся ту понукать толеранція к варіантности.** А она бы мала найти місце і при кодифікації русиньско-го языка на Словеньску а, може, і в другых русиньскых регіонах. Як говорить знамый чеськый лінгвіста Алойз Єдлічка (1974: с. 70), норма не є абсолютно єднотна, єдным з єй знаків є варіантность. А варіантность, як сьме спробовали указати высше, в языку Русинів на Словеньску є, а при кодифікації бы ся мала брати до увагы, окрем спомянутых причін/факторів, і зато, же явы характерістичны про западный русиньскый ареал на Словеньску суть тіпичны і про польскых Лемків. **Загорнутя тых елементів – холем як варіантних – до нормы бы было єдным із лінг-**

вістїчных кроків, кїдь і не до формованя єднотного списовного русиньского языка про вшиткых Русинїв, так ходем до зближованя їх норм. Теперїшня кодїфікація РЛЯС вызерать так, як кїбы ішло о штатный язык з довгов, неперерушенов традиціов списовности, парламент того штату приїмать в тїм языку законы, в тїм языку ся учать на вшиткых тїпах школ, масовокомунїкачны средства в нїм публїкують тексты, якы ся перекладають до далшых языків і под. Але і великы языкы мають свої варїанты, порївнай такы парціалны варїантны нормы як австрїйска і швейцарьска нїмчїна, англїцька і амерїцька англїчїна, до роспаду Югославїї сербський і хорватський варїант сербохорватьского языка. То є єден тїп варїантности, тзв. **парціалны варїанты**, на якы ся членить дана літературна норма. Другый тїп варїантів ся тыкать языковых средств, єствуючїх в релатївно єднотній списовній нормї, напр. в списовній словенчїнї є варїантность морфологїчных средств у ген. єд. ч. *autobusu/autobusa*, *Mika/Miku*, в ген. мн. ч. жен. і сер. роду *výhra – výher/výhier*, *číslo – čísel/čísiel*, при часованю часослов *trestá/tresce* і под. Таку варїантность, но замїряю головно на споминаны шпеціфічности западного русиньского регіону, бы мала акцептовати і русиньска кодїфікація. (В теорїї празькой школы ся в подобнім лїнгвістїчнїм контекстї оперовало з терміню „*pružná stabilita*”).

6. Спомянута концепція русиньского языка як книжного, літературного, єго строга, прямолїнійна кодїфікація ся рефлектує і в правописї, якый був скомплїкованый в управї 2005-го року. Попри традично вычленєваных прїнціпах – фонетїчний, морфонематїчний/морфологїчний, етїмологїчний – **при кодїфікації правопису треба в першїм рядї мати на увазї єден „надпрїнціп”, а тым є простота, некомплїкованость. А правї тот прїнціп, орьєнтованый на поужывателя языка, кодїфікаторы русиньского правопису не беруть до увагы.** В інтересї економїкы выядрєваня коротко вырахуєме проблемы: окрем старого проблему з буквов *ě*, їде іщі о *ř* на означїня мягкости пред ним стоячого согласного і уведжїня твердого ера *ř*. При правописї про Русинїв на Словеньску ся треба, подля мене, орьєнтовати на языковий тїп єго поужывателїв. В припадї словеньских Русинїв їде обычаемно о білінгвістїв або і о трїлінгвістїв – мам на мысли тых Русинїв, якы окрем свого діалекту, овладають іщі єден або два славяньскы языкы (окрем словеньского обычайнї український або руський язык), а што є головно – овладають правопис тых языків, якы мають овелє довшу традицію, як русиньський правопис і якый словеньскы Русини поужы-

вали овелё довше, як русиньскый. Словеньскый правопис Русины хоснують найдовше, зато під ёго впливом будуть елементарно внимати і русиньскый правопис. Напр. в словеньскім правописі ся мягкость согласных *д, т, н, л* перед *і, е*, як і перед дїфтонгами *іа, іе, іу* окремов графемов не означує. (Подобні в українськім правописі ся мягкость складів *ді, ті, ні, лі* не означує). Словеньскы Русины на запад од Лабірця (з малыма вынятками) будуть чітати склады *ді, ті, ні, лі* в словах як *дідо, тіло, гнів, літо* мягко і без того, жебы ся мягкость сігналізувала графемов, головно зато, же так їх высловлюють, але і під впливом словеньского правопису. Окрем того, знак *ї* ся ставать графічно зтяженым, двофункчным, бо означує мягкость і йотованость.

Аргумент, же графемов *ї* ся одстранює „недорозуміня” (Плїшко-ва 2006: с. 57) в припадах тіпу *ніс* (часть головы) – *ніс* (минулый час од *нести*) не мож акцептовати, бо язык, як знаме, собі з таков гомонімів порадить і без шпеціальных графічных знаків.

Подобно, думам собі, не мать змысел ани уведжіня графемы твердый *єр ь*. Русины будуть слова *курєр, барєра, зявити ся, одїсти* і без знаків *ь, ь* чітати так, як з тыма знаками. Подобне „обогачованя” правопису о новы графемы, подля мене, збыточні комплікує цілу графічну суставу і знеяснює правописны прїнципы.

Може важнішым проблемом як правопис, є лексіка. Уж поверхній погляд на літературны або публіцистичны тексты написаны по русиньскы укаже непевность і ваганя авторів при поужываню лексікы на выядрїня розлічных абстрактных значїнь, але проблемы ся указують властні уж при потребі поужыти лексіку, што стоїть мімо русиньского основного словного фонду. Результатом такой непевности є лексікална різномаїть літературных, публіцистичных і других текстів, переплетеных словеньскыма, українськыма, до певной міры і руськыма лексемами, адаптованыма подля русиньских фонологїчных і морфологїчных правил, а к ним ся причленюють лексеми з русиньского діалектного ареалу. З тым проблемом ся стрічають і лїнгвісты при продукції своїх текстів, напр. в єднім з таких текстів автор на єднім місці поужыє слово *обставины*, а на другім *условія*. І я сам мав подобны проблемы при писаню того реферату. Выходячі з того, же найліпше знам словеньскый язык, глядав єм русиньскы еквіваленты, напр. к таким словеньскым словам як *dôvod, odôvodniť, dôsledok/následok, podmienka, podmienovať, podmienený; súvislosť; vzťah; spoločnosť, spoločenský; vznik; jav; všeobecný, úvaha* і веце далшых. **Рїшіня проблему русиньской**

лексікы, яка ся односить до культурной сфери в шырокім змыслі слова, є в сучасности може найважнїша *задача* (?), *завданя* (?), *улога* (?) русиньскых лінгвістів – в Орфографічнім словнику русиньского языка нїт ани єдного русиньского еквіваленту про вызнам англ. *task*. Проблем такой лексікы бы ся може мiг рїшати сполочнї з русиньскыма філологами з Польска, Україны, Мадярьска і Сербїї, а то з цїлём вытворити єдну сполочну верству лексікы про вшыткы варіанты русиньского языка. То бы мiг быти зародок будучого сполочного койне.

Ситуацію, в якій ся находить сучасный русиньскый літературный язык, мож означити як став гляданя, а то в історії літературных языків не є ніч нове. Але з історії, а головно з властной скусености, ся треба поучити а іти далє.

ЛІТЕРАТУРА

VAŇKO, Juraj. *The Language of Slovakia's Rusyns*. New York: Columbia University Press, 2000.

ГАНУДЕЛЬ, Зузана. *Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини II. Тацякка лексика*. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1989.

DANEŠ, František. *Dialektické tendence ve vývoji spisovných jazyků. (Příspěvek sociolingvistický)*. In *Československé přednášky pro VI. Mezinárodní sjezd slavistů v Praze*, 119-128. Praha : Academia, 1968.

JEDLIČKA, Alois. *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Universita Karlova, 1974.

KLOSS, Heinz. *Die Entwicklung neuer germanischen Kultursprachen*. München: Beck, 1952.

NEKVAPIL, Jiří. *O vztahu malých a velkých slovanských jazyků*. In *Lětopis* 50, 113-127, 2003.

PLIŠKOVÁ, Anna. *Списовный язык карпатских Русинів: проблемы становлїня, кодифікації, акцептації і сфер функціонуваня*. Dizertačná práca. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 2006.

ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна. Літературный язык. Пряшівська Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, c. 147-209.

Латинские и нелатинские алфавиты в современном мире

Роберт А. РОТШТЕЙН

(Университет штата Массачусетс, США)

Темой сегодняшнего доклада является римские и неримские (или латинские и нелатинские) алфавиты в современном мире.¹ Прилагательное „современный“ я понимаю довольно широко, как относящееся к двадцатому и двадцать первому столетиям. Слово „алфавит“ зато следует понять узко, в смысле системы графических знаков, обозначающих отдельные фонемы данного языка. Согласно этому определению китайское письмо, например, не считается алфавитом.

Если составить генеалогическое дерево употребляемых в настоящее время алфавитов, то увидим, что почти все они восходят к одной из четырех систем письма: **к латинскому письму, к кириллическому, к арабскому или к индийскому.**² Под „индийским письмом“ подразумевается древнее письмо брахми, которое лежит у основ практически всех современных алфавитов Индии и Юго-восточной Азии. Из-за ограниченного времени я эти алфавиты не буду здесь рассматривать. Скажу только, что в отличие от алфавитов созданных на латинской, кириллической или арабской основе, каждая графема или „буква“ индийских алфавитов означает не фонему (или звук), а слог, т. е. сочетание согласного с гласным.

Как известно, **алфавиты построенные на латинской основе** применяются в большинстве европейских языков, в том числе в языках католических (или же некогда католических) славян. Мы находим такие алфавиты кроме того в бывших колониях европейских держав и в некоторых других странах (о чём позже). **Алфавиты кириллические** употребляют православные (или некогда православные) славяне и некоторые другие народы бывшего СССР. **Арабское письмо** мы встречаем среди арабов и некоторых других мусульманских (или некогда мусульманских) народов.

Кроме названных уже систем письма существуют ещё другие нелатинские алфавиты, которые не принадлежат к четырём генеалогии-

1 Тему эту подсказал мне проф. П. Р. Магочи во время разговора на приеме в Украинском посольстве в Вашингтоне.

2 ИСТРИН, В. А. *Развитие письма*. Москва, 1961, сс. 367-369.

ческим группам. Я имею в виду греческое письмо, армянское, грузинское, еврейское и несколько других. Греческое письмо, к древней форме которого восходят кириллица, латиница, а также армянский и грузинский алфавиты, ныне используется только для греческого языка. Армянский и грузинский алфавиты применяются лишь в данных языках, хотя грузинское письмо использовалось также южными осетинами (с 1938 г. до 1958 г.) и абхазцами (с 1938 г. до 1954 г.).³ Древнееврейским алфавитом печатаются библейские и другие религиозные тексты, но алфавит этот является также основой современной письменности на иврите (т. е. современном варианте древнееврейского), на идише и на других еврейских языках (таких, например, как сефардский, еврейско-арабский, еврейско-персидский).

В 20-е годы прошлого века советские лингвисты создали алфавиты на латинской основе для прежде безписьменных народов Советского Союза, а также для народов, которые раньше пользовались арабским письмом. Это были такие мусульманские народы, как татары или узбеки. Негласной целью этого лингвистического проекта был разрыв с мусульманской религией, с исламом. Подобным образом антирелигиозная кампания против иудаизма велась также на лингвистическом фронте, не путем латинизации еврейского письма (хотя был и такой проект⁴), а при помощи запрета на книги и другие печатные материалы, напечатанные на древнееврейском языке или на иврите. Кроме того в советской орфографии для идиша ввели т. наз. „натурализацию“ древнееврейских слов. Если раньше и в других странах такие слова писались по правилам древнееврейского правописания, теперь их следовало писать более или менее фонетически, так же как и слова германского, славянского или другого происхождения. И хотя проект латинизации еврейского письма не прошел, но латинскую транскрипцию еврейских букв продолжали применять в научных трудах и в музыкальных нотах, так как ноты читаются слева направо, тогда как тексты на идише читаются справа налево.

Был и проект латинизации русского письма. 25-ого августа 1930-ого года „Известия“ сообщили, что „При Главнауке [Главном управлении научными, музейными и научно-художественными учреждениями]

3 ИСАЕВ, М. И. Осетинский язык. In *Языки народов СССР*, т. 1 (Индоевропейские языки), с. 238; ЛОМТАТИДЗЕ, К. В. Абхазский язык. In *Языки народов СССР*, т. 4 (Иберийско-кавказские языки), с. 102.

4 АЛИЕВ, Умар. Победа латинизации – лучшая память о Агамалы-Оглы. In *Культура и письменность Востока*, кн. VII-VIII (1931), с. 30.

создана комиссия, которая работает над вопросом о замене русского языка [т.е. русского алфавита] латинским⁴. Комиссия считала, что этот переход можно было бы полностью осуществить к концу пятилетки и предлагала сразу осуществить одну из составных частей реформы, а именно замену кириллической буквы „и” латинской буквой „i”. (Или в дореволюционной терминологии, заменить „и” восьмеричное „i” десятичным.) Комиссия оправдывала свое предложение таким соображением:

Дело в том, что „и” одна из наиболее часто употребляемых гласных в русском языке; в среднем она составляет около 7 проц. от общего количества букв. „I” занимает в печатной строке вдвое, а в некоторых шрифтах – втрое меньше места, чем „и”. Замена даст около 4 проц. экономии места в наборе книг, журналов и газет, а в переводе на деньги – не менее 3 млн. экономии в год.⁵

Опыт этой реформы проводился в ряде московских заводских газет, в которых часть материала набирали с латинской „i”.

Проект латинизации русского письма отразился в романе Ильфа и Петрова „Золотой теленок”. В романе начальник фирмы „Геркулес”, Полыхаев, „заказал прекрасный универсальный штамп [который] был построен так удобно, что достаточно было лишь заполнить оставленный в нем промежуток, чтобы получилась злободневная резолюция: В ответ на... мы, геркулесовцы, как один человек, ответим...” и тут следовал целый ряд возможных обязательств со стороны работников Геркулеса, от повышения качества служебной переписки и увеличения производительности труда вплоть до „поголов[ого] перевод[а] дело-производства на латинский алфавит.”⁶

Еще в марте 1919-ого года на последней странице „Известий” появилась под заголовком „О латинском алфавите” заметка подписанная „Старый гимназист”. За этой подписью скрывался то ли Анатолий Луначарский, тогдашний Нарком просвещения, то ли Николай Бухарин, главный редактор „Правды”. Автор заметки призывал к замене кириллицы:

Наш алфавит чересчур сложен и настолько отличается от принятого в Западной Европе, что иностранцы приходят от него в ужас. Нам следует перейти к латинскому шрифту, более просто-

5 Цитирую по статье Сергея Нехамкина, Точки над „i”: О чем писали „Известия” в этот день в 1930 году. См. <http://www.izvestia.ru/retro/article3059402/index.html>.

6 ИЛЬФ, Илья и ПЕТРОВ, Евгений, *Золотой теленок*, гл. 19.

му и изящному, подобно тому, как мы перешли от русского календаря к общеевропейскому и к метрической системе, вместо „пудов“ и „аршинов“.⁷

Но несмотря на поддержку таких видных старых большевиков и якобы самого Ленина, русский алфавит не отправили на свалку истории. Последнее слово по этому вопросу сказал Иосиф Виссарионович, который в конце марта 1930-ого года сообщил заведующему Главнаукой о постановлении Политбюро ЦК ВКП(б): *„Предложить Главнауке прекратить разработку вопроса о латинизации русского алфавита.“*⁸ Сказано, сделано.

Как обстояло дело с другими языками, для которых, начиная с 20-х лет, создавались алфавиты на латинской основе? В январе 1936-ого года „Известия“ сообщали, что *„на латинизированный алфавит перешло уже 68 национальностей с общим числом населения около 25 миллионов.“*⁹ Но как раз тогда резко изменилась сталинская языковая политика. В период 1936–41 все народы СССР – кроме грузин, армян и евреев – перешли (или скорее их перевели) на алфавиты с русской графической основой. Изменение курса объясняют по-разному:

1. желанием предотвратить возможное сближение туркоязычных народов СССР с Турцией, где Кемаль Ататюрк ввел латиницу в 1928-ом году;

2. отказом от идеи мировой революции и надежды, что латинское письмо облегчит взаимопонимание с революционными трудящимися Запада;

3. желанием сплотить все народы СССР вокруг России, как центр будущей военной защиты Советского Союза;

4. сознанием того, что „латинский алфавит искусственно изолировал языки народов СССР от русского языка – языка межнационального общения“;¹⁰

5. „больш[ой] тяг[ой] народов СССР к овладению русским языком и русской культурой и через русский язык достижениями мировой

7 Цитирую по статье Сергея Нехамкина, ...Плюс latinizaciya всей страны! In *Аргументы Недели*, 10 августа 2006. См. также <http://www.argumenti.ru/publications/1057>.

8 Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) № П115/26-С 26.01.1930 г. Цитирую по книге Василия Соймы, *Запрещенный Сталин* (Москва, 2005), с. 357. См. также <http://stalinism.ru/content/view/892/29>.

9 НЕХАМКИН, Сергей. Точки над „i“...

10 *Большая советская энциклопедия*, 3-е издание. Москва, 1969-1978, s.v. Новый алфавит.

культуры¹¹.

Во всяком случае казах или узбек или татарин, который получил хотя бы основы грамоты на родном языке до Революции 1917-ого года или в первые годы после нее и который дожил до 40-ого года, должен был еще два раза учить грамоту. Ребенком он научился читать арабское письмо, в молодом возрасте должен был научиться читать латинские буквы, а будучи уже взрослым еще раз научиться читать на родном языке, в этот раз в кириллице. И если бы такой человек был еще жив в наше время, ему пришлось бы освежить свое знания латинского письма, так как в Средней Азии и в некоторых других частях бывшего Союза (напр. в Азербайджане) идет процесс повторной латинизации. Отдельный человек может справиться с такой сменой алфавитов, но для народа в целом, для новых государств, она связана с большим культурным и экономическим ущербом. Каждый русский или украинец может без труда читать произведения классиков (скажем, Пушкина или Шевченко), так как они напечатаны тем же шрифтом, что все проходили в школе. И даже если взять в руки дореволюционное издание, не очень-то трудно привыкнуть к ятям и ерам. Но в государствах, где ввели новый (или обновленный) алфавит, придется или переиздать произведения старшей литературы в новой графической форме, или ввести в школы науку предыдущих систем письма.

Кроме того существует еще проблема разных алфавитов в разных странах для одного и того же языка. Например Курды, проживающие на территории бывшего СССР пользуются кириллицей, те, кто живут в Турции – латиницей, в Иране Курды пользуются персидским шрифтом, а иракские Курды – арабским письмом.¹² Уйгуры проживающие в Средней Азии имеют письменность основанную на кириллице, тогда как их собратья на территории Китая вернулись к арабскому письму после опыта применения латинского шрифта (1969–1983).¹³

Наша пленарная сессия посвящена положению (или состоянию) русинского языка со времени II Международного конгресса русинского языка, который состоялся в Прешове в 1999-ом году. Насколько я помню, вопрос о системе письма не ставился тогда. Это понятно, так как

11 МУСАЕВ, К. М. Разработка и усовершенствование алфавитов и орфографий языков народов СССР. In *Опыт совершенствования алфавитов и орфографий языков народов СССР*. Москва, 1982, с. 11.

12 См. <http://www.kurdishacademy.org/english/alphabet/alphabet.html>.

13 DUVAL, Jean Rahman. Waris Abdukerim Janbaz, An Introduction to Latin-Script Uyghur. См. <http://www.uyghurdictionary.org/excerpts/An%20Introduction%20to%20LSU.pdf>.

еще на первом конгрессе русинского языка в 1992-ом году было решено, что при выработке новых стандартов для региональных вариантов языка (для Лемковины, Пряшовщины, Закарпатья и Войводины/Бачки) и будущего общерусинского стандарта, русинское письмо должно основываться на кириллице.¹⁴ Можно, конечно, поставить вопрос, правильно ли решили участники тогдашнего конгресса. Может быть в эпоху электронной почты и смс-ов, когда не один народ или народность бывшего СССР переходит или уже перешел на латиницу, когда на Украине упорно ходят слухи о существовании правительственной комиссии по латинизации украинского языка, может быть создатели русинских литературных стандартов должны были выбрать не кириллицу, а латиницу.

Я лично считаю, что выбор кириллицы был правильным. В 1949-ом году английский языковед Давид Диринджер издал ставшую в последствии классической книгу по истории письма. Работа Диринджера была переведена на разные языки, в том числе на русский и на польский. На русском языке книга называется просто „Алфавит“, а польский перевод точнее передает название оригинала: „Alfabet: klucz do dziejów człowieczeństwa“, т. е. „Алфавит: ключ к истории человечества“.¹⁵ Для целей нынешнего доклада я бы слегка изменил название на „Алфавит: ключ к истории народа“, так как алфавит, которым пользуется данный народ отражает – и должен отразить – историю этого народа. И хотя существует среди русинов традиция письменности в латинице (напр. в венгерском королевстве и в Северной Америке), всё же история русинского народа гораздо теснее связана с письменностью на кириллице.

Я позволю себе закончить сегодняшнее выступление еще одной цитатой из литературы по истории письма. Привожу эти слова до некоторой степени неохотно, так как их автор принадлежал к числу тех людей, которых выдающийся лингвист, историк языка идиш, Макс Вайнрайх, назвал „гитлеровскими профессорами“ („Hitler’s professors“).¹⁶ Звали его Альфред Петрау и его книга по истории письма, которая вышла другим изданием в 1944-ом году, называлась „Письмо и шрифты в жизни народов“.¹⁷ Одну из глав автор назвал „Письмо в борьбе народов за

14 MAGOCSI, Paul Robert. Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language, November 6-7, 1992 in Bardejovské Kúpele. In *Zeitschrift für Slawistik*, 39 (1994):610-612.

15 DIRINGER, David. *The Alphabet: A Key to the History of Mankind*. London, 1949.

16 WEINREICH, Max. *Hitler’s Professors: The Part of Scholarship in Germany’s Crimes against the Jewish People*. New York, 1946, перевод с идиша.

17 PETRAU, Alfred. *Schrift und Schriften im Leben der Völker*. Essen, 1939, 1944.

самоутверждение“ („Die Schrift im Selbstbehauptungskampf der Völker“) и в заключение книги он написал следующее: „Мы осознаём [...], какое универсальное значение может иметь письмо для всего существования отдельного человека и народов, и что уважение к самостоятельности данного народа в то же время включает в себе уважение к его письму.“¹⁸ Несмотря на источник этого цитата, я нахожу его очень метким и поэтому предлагаю, чтобы мы уважали и русинский народ, и его кириллическое письмо.

18 „Wir erkennen [...], welche universale Bedeutung eine Schrift für das Gesamtdasein des Einzelmenschen und der Völker haben kann und daß die Ehrfurcht vor der Eigenständigkeit eines Volkes zugleich auch die Ehrfurcht vor ihrer Schrift in sich schließt.“

К вопросу о лексических заимствованиях в литературных языках: в центре внимания – русинский язык

Stefan M. PUGH

(University of St. Andrews, Scotland)

Настоящая короткая статья называется на русинском языке *Проблематика вводителних чужых слів* (варианты: *слів, слув, слов*) *до літературних языків (языкув итд.)*. Говорящим на разных неславянских языках слово „проблематика“ может звучать несколько отрицательным. Даже на английском языке, этому термину соответствует слово „problems“! Существует ли здесь „проблема“? На наш взгляд, „проблемы“ нет; но всё-таки может быть лучше сказать, что речь идет о „вопросе“ заимствований. До некоторой степени можно надеяться, что читатель с нами согласен по этому поводу, но ответ на *этом* „вопрос“ может стать ясным одним читателям только после теоретического и практического обсуждений предмета в нашей статье. Но если речь идет конкретно о понятии „заимствования, заимствований“, то здесь, по нашему мнению, *есть* (или по крайней мере, может быть) проблема касающаяся семантики этих слов. Так, русинское слово „вводителних“ напоминает русское „введение“, или английское „introduction“, эти термины нам кажутся более подходящими чем „loanword, borrowing, Lehnwort“: последние намекают идею, что такие слова можно или надо „вернуть“ дающему языку после их употребления! Не будем больше продлевать дискуссию этой проблемы: нам хотелось только указывать на пригодность русинского термина.

В нашей сравнительно короткой статье, мы хотели бы рассмотреть понятие заимствования в общем, с более или менее теоретической точки зрения; определив теоретическую основу вопроса, нам предстоит сосредоточиться конкретно на главном предмете краковской конференции, именно русинский язык: что можно сказать о русинском языке в этом отношении?

1. Общие замечания

Что касается литературных языков, процесс заимствования происходит на двух уровнях: на сознательном, и на несознательном. Первый

относится к введению иноязычных лексем в словарный состав литературного языка кодификаторами. Второй относится к обогащению языка в течение многих лет в результате значительного контакта с носителями другого языка (или других языков). Естественно во втором случае подразумевается конечное включение таких словарных элементов в литературный язык; и весьма ясно, что поэтому и в этой области процесс *кодификации* играет огромную роль: кодификаторы как бы удостоверяют, что такие слова/лексемы составляют часть лексического ядра языка. И теперь поподробнее.

2. Кодификация

Совсем неудивительно, что на краковском конгрессе присутствовали главные представители русинского кодификационного коллектива (или даже все!). Перед этими кодификаторами нам надо сразу извиниться за то, что автор статьи не специалист по кодификации: это они, безусловно. Но, тем не менее, что касается вопроса о заимствованиях, у нас и есть кое-что сказать.

В связи с теоретическими проблемами можно очень просто утверждать, что среди целей кодификации (если говорим о лексике) считаем самыми важными следующие: 1) эффективность коммуникации (в этом случае особенно письменной) – т. е. способность человека выразить то, что хочется (или что надо) посредством своего литературного языка; 2) способность самого языка действовать на самом высшем уровне общества, во всех сферах (политическом, экономическом, академическом, итд.); 3) признание языка как литературного учёными и государствами за пределами страны или стран, где говорят на нём.

И вот почему вопрос о заимствованиях входит в дискуссию: чтобы отвечать всем этим требованиям, без сомнения нужны сотни или тысячи новых терминов (почти исключительно латинского – или менее часто греческого – происхождения), которые уже существуют в других языках, славянских и неславянских. Здесь спора нет: не имеет смысла выдумывать новые слова с родными корнями в основе когда все соседние (родственные и неродственные) языки давно употребляют такие же заимствования. И это нас доведёт до последних замечаний про кодификацию. Включение в лексику литературного языка лексем/интернационализмов и всех слов, которые носители языка действительно употребляют – единственный возможный подход к проблеме. При другом подходе нам предстояла бы настоящая проблема, а именно: если бы ко-

дификаторы решили, что надо выдумывать новые слова *вместо* включения 1) интернационализмов и 2) слов которые считаются и украинскими лексемами (чтобы русинский как можно больше отличался от украинского), то мы могли бы представить себе развитие диглоссовой ситуации: один живой русинский язык дома, в семье, в устной речи; другой (не совсем но более чужой) вариант в школах, в письме. Совсем вообразимо, что такая ситуация помогла бы способствовать конечную смерть языка. И так, мы должны искренне поздравлять кодификаторов с решениями принятыми в этом отношении.

3. Языковые контакты

История и развитие всех славянских языков тесно связаны с понятием языковых контактов, следствия которых конечно в самой значительной мере заметны в области лексики. Здесь можно добавить к предыдущему только то, что лексемы проникавшие в систему в течение веков из разных других языков составляют неразделимую часть любого – но здесь именно русинского – языка. И поэтому весьма естественно, что они и появляются в литературном языке. То, что много из них (например в пряшевском варианте) по происхождению словакизмы – просто факт, и никак не является отрицательным фактом. Конечно, этот особенный лексический компонент языка имеет огромное значение для дальнейшего развития *одного* койнэ (или литературного языка – если это вообще возможно) для всех русинов: каждый вариант, разумеется, имеет свой слой более или менее местных заимствований.

4. Слова, слова, слова...

По пути к концу нашей мини-статьи, к нашим конечным заключениям, нам хотелось бы привести немало примеров в качестве иллюстрации вопроса о заимствованиях. Пусть читатель читает следующие слова, считая какие впечатления или чувства они вызывают в его/ее языковом сознании:

лем, шпиталь, нормальный, цісарський, кралёвський, антибіотіка, вишитко, електрарня, цімра, доктор, метер, центіметр, планета, проблем, емоція, попробувати, енергія, рітуал, фляшка, фалишивий, шампон, зареаговати, нервозно, ситуація, революція, школа, гімназія, почітач, інтернет, інтернат, біцітель, психолог, ароганція, штат, контайнер, мінус, ангел, мелодія, вітамін, пензія, штадій, цігаретлі, агресивний, апатічний, екстаза, героїн, август, контрареволюція, окупант,

цукерь, партія, демократичный, ходник, мейкап.

Никто не может утверждать, что даже *одна* из этих приведённых лексем *не* может считаться *русинским* словом; конечно даже мы не ска-зали бы, что они „чисто“ русинские слова (а что, именно, значит „чис-то“?). Самое важное в этом отношении: если любой читатель может искренно сказать, что эти лексемы не русинские, то это значит, что (бо-лее или менее) половину русской лексики можно считать нерусской. Во всяком случае, мы их выписали из недавно опубликованной новеллы *Зелена фатаморгана*, написанной всем русинам знакомой русинской писательницей Марией Мальцовской; и конечно надо сказать, что каж-дый современный русинский (русский, украинский итд.) писатель упо-требляет много таких слов. Не надо определить ни *откуда* происходят эти слова, ни *когда* вошли в русинский словарь (хотя это интересно для *лингвисту*); достаточно знать, что они считаются русинскими словами (для русинского читателя это само собой разумеется).

5. Заключение

Вопрос о словарном составе какого-нибудь нового литературного языка всегда может быть спорным: какие лексемы можно и надо исклю-чить (и почему), и какие можно и надо включить (и почему). Но глав-ным образом речь идёт не в частности о заимствованиях, а о том,

(1) употребляется/употребляются ли данное слово/данные слова в живой речи,

(2) способна ли *совокупность лексем* этого языка соответствовать требованиям данного общества,

(3) достаточно ли развит словарь языка чтобы выполнить все нуж-ные функции *за пределами* общества (в этом случае русинского) его но-сителей?

Заимствования могли бы стать проблемой только тогда, когда их включение в систему вызвала бы трудности понимания и употребле-ния для носителей языка. В случае старых заимствований, такого не может быть. В случае сравнительно новых лексем и интернационализ-мов (особенно в областях технологии, экономики, итд.), можно пред-полагать, что они уже понятны большинству людей потому, что они с детства знают другие языки, в которых такие слова тоже – часто давно – употребляются, хотя иногда в немного другом фонетическом виде.

Что касается „идентитета“ любого языка, то заимствования играют важную роль в его создании: современный английский язык был бы

совсем другим (и более бедным) языком без тысяч и тысяч по происхождению норманско-французских слов – более „германским“, наверное. То же самое можно сказать в связи с русским: русский язык без церковнославянизмов и тысяч западноевропейских заимствований был бы гораздо беднее чем он и есть сегодня. „Идентитет“ (заметите: заимствование) русинского языка во многом зависит от заимствований в каждом его варианте (будь это пряшевский, подкарпатский, лемковский, итд.): этот слой лексического фонда обогащает язык в мере, которую мы даже не можем представить себе. И если думаем серьезно о своих языках, мы замечаем, что имея ряд заимствований, перед нами часто стоит возможность употреблять слова, которые в своей очереди могут иметь синонимы... но чаще всего не совсем: члены таких пар могут отличаться друг от друга самым мелким образом, и именно в *этом* можно понимать каким способом заимствования обогащают язык.

Кроме того, много из заимствований вызывают крайне специфические чувства и представлений связанных только с ними. Так, можно очень коротко вернуться к русинскому (в частности к словам нашей писательницы), и выбрать только три слова из выше приведенного списка, чтобы иллюстрировать эти мысли:

1. *мейкап*: безусловно по происхождению английское (англо-американское) слово; вызывает моду, западно-европейское (или теперь просто современное) общество; молодежь; не очень (в культурном смысле) нейтральное слово.

2. *ходник*: ежедневное конкретное явление, существует везде; в пряшевском варианте без сомнения заимствовано из словацкого (употребляется и в чешском); совсем нейтральное слово; в других вариантах русинского языка возможны и другие слова – но для носителя русинского языка в Словакии, каждый его понимает.

3. *антибіотіка*: имеет медицинское значение, существо без которого трудно представить жизнь в современном мире; нет другого слова, даже в других европейских (славянских, неславянских) языках; нейтральное слово.

Наше самое последнее замечание касается языка молодёжи. В связи с термином „заимствований“ нельзя исключить лексемы иноязычного происхождения, которые прежде всего употребляет молодёжь (теперь часто англицизмы, как и в русском, украинском, немецком, итд.: смотрите „мейкап“ выше). Чтобы любой язык *выживал, сохранялся*, просто *необходимо* чтобы он и был *живым*... особенно для молодых людей.

Как в разговоре так и в письме. Каждый литературный язык (здесь имеем в виду „кодифицированный“) имеет целый ряд стилей, даже в письме: пусть русинский – каждый живой вариант, особенно после создания нового интеррегионального или „суправариантного“ койнэ – тоже имеет возможность развиваться таким образом. Только тогда, когда реальность этого ряда стилей и растущего лексического фонда (включая заимствованные лексемы) акцептируют носители языка, кодификаторы, учителя, писатели и языковеды-лингвисты, сможет русинский язык стать несомненно самостоятельным, полноправным членом семьи славянских литературных языков.

Современная этноязыковая Микрославия: состояние и перспективы развития

Александр Дмитриевич ДУЛИЧЕНКО
(Тартуский университет, Эстония)

Мир этноязыковой Микрославии характеризуется тем, что частью он располагается в пределах собственно Славии, а частью – за ее пределами, т. е. в границах неславянских народов. По этой причине данный мир отличается многообразием и в некотором смысле разнородностью составляющих его компонентов. Ниже мы попытаемся это показать.

Изучение этноязыковой Микрославии падает на конец 60-х – начало 70-х гг. XX в. и инициировано оно зарождавшейся с того времени *Тартуской школой славянской микролингвистики*, развивающейся на базе Кафедры славянской филологии Тартуского университета.

Что, в соответствии с методологическими установками этой школы, понимается под термином *литературный микроязык* (ЛМЯ)? Как нам уже неоднократно приходилось писать, появление на говоре или диалекте отдельных сборников поэзии или прозы или же текстов других жанров еще не говорит о начале литературного языка. Контуры ЛМЯ формируются лишь в случае, если единичные акты такого плана превращаются в процесс, который мы называем *литературно-языковым*, т. е. это *организованный процесс*, который в конечном счете и приводит к созданию литературного языка.

Итак, *литературный микроязык* – это форма существования языка (или диалекта), имеющая письменность, характеризующаяся нормализующими тенденциями, которые возникают как следствие функционирования литературно-письменной формы в рамках более или менее организованного литературно-языкового процесса. Именно организованный литературно-языковой процесс диктует выбор письменности, ведет к унификации грамматических, лексических и проч. норм, заявляя тем самым о рождении нового литературного языка (подробнее об этом в последнее время см.: Дуличенко 2006, 26-28).

Что касается термина *литературный микроязык*, то в него мы, по сути, включаем все литературно-языковые образования, которые не выводятся из традиционной генетической классификации славянских языков (за исключением серболоужицких). Это не державотворные язы-

ки. Некоторая разнородность компонентов, включаемых в понятие *литературные микроязыки*, разумеется, наблюдается. Речь идет о таких четырех подгруппах, как автономные, островные, периферийно-островные и собственно периферийные литературные языки. Практически все входящие в эти группы ЛМЯи имеют названия, т. е. лингвонимы. Термин *региональный язык* или его вариант *региолект* обозначают то же, что, по нашей терминологии, *периферийные литературные языки*, поскольку они занимают крайние регионы в рамках единого языкового пространства, имеющего центр и периферийные ареалы. Признаком региональности обладают также, в нашей терминологии, и *периферийно-островные литературные языки*. Что же касается *островных*, то они удалены от своего исторического языкового пространства (resp. от языка-корня), непосредственного соприкосновения с ним не имеют и потому не могут называться региональными. В основу деления славянских микроязыков на четыре группы положен ареальный (географический) принцип, который прямым образом отражается на степени их нормированности и функционального развития. В приводимой ниже таблице мы подаем ряд важнейших сведений, необходимых для понимания ситуации в современной Микрославии:

Таблица № 1

Классификация, лингвонимы, генезис, место и статистические данные о ЛМЯх

Классификация литературных микроязыков	Лингвони-мы	Генетический статус/база	Страна/регион/культурный центр	Стати-стические сведения
I. Автономные:				
1) серболужицкий верхнелужицкий	serbšćina/hornjoserbšćina, hornjoserbska spisowna rěč	зап.-славянский	Германия/Верхняя Лужица: Бudyšin /Budyšin	40 тыс. чел.
2) серболужицкий нижнелужицкий	serbšćina/dolnoserbšćina, dolnoserbska pisna rěč	зап.-славянский	Германия/Нижняя Лужица: Хошебуз/Хошебуз/Сошебуз	ок. 20 тыс.
3) кашубский	kaszëbsczi jãzëk/kaszë-bskô mowa	зап.-славянский	Польша/Поморье: Гданьск/Gdańsk	от 367 тыс.
II. Островные:				

4) югославо-русинский/ южнорусинский	руски язык / руски литературни язык	Закарпатско-украинские г-ры (→ вост.-словац. г-ры)	Сербия/Воеводина: Руски Керестур /Нови Сад; Хорватия/Славония: Загреб /Zagreb	ок. 25 тыс.
5) градищанско-хорватский	gradišćansko-hrvatski jezik, gradišćansko-hrvatski književni jezik	юж.-славянский/ хорватский: чакавские г-ры	Австрия/Бургенланд: Эйзенштадт/ Eisenstadt-Željazo также в Венгрии	ок. 33–35 тыс.
6) молиско-славянский	po našu/ na našu; хрв. molizansko/moliškohrvatski književni jezik	юж.-славянский/ хорватский: штокавский икавский г-р	Италия/Молизе	ок. 4,5 тыс.
7) резьянский	rozajanski jazez/ langač	юж.-славянский/ словенский: г-ры приморского наречия	Италия/Фриули-Венеция-Джулия – Резья	ок. 3 тыс. (?)
8) банатско-болгарский	banátsći-balgarsći jazić	юж.-славянский/ болгарский: югозападный д-т	Румыния/Банат: Винга/Vinga (?), Бешенов / Vešenov (?) также в Сербии	18–22 тыс.
III. Периферийно-островные:				
9) (карпато) русинский	русинський/ русинський/ русинський язык лемківський язык карпаторусский язык / karpatorusskij jazyk	вост.-славянск. /украинский: закарпатско-украинские г-ры	Украина/Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь): Ужгород; Словакия/Восточная Словакия (Пряшевская Русь): Пряшев/ Prešov; Польша: Легница – Крыница/ Legnica-Krynica; Венгрия: Будапешт/ Budapest; Румыния/ Мараморш: Сигет/Siget; Канада, США	статистические данные противоречивы
10) эгейско-македонский	македонски език от Егеј/ Egeј	юж.-славянский/ македонский: костурско-леринские г-ры	Греция/Эгейская Македония: (?)	от 110 до 160 тыс.

11) помакский	ПОМАТС-КЕС ГИЕЗИК/ POMATS-KES GIEZIK	юж.-славянский/ болгарский: родопские г-ры	Греция: Комотины (?)	39 тыс.
12) венецианско-словенский	beneškosl- v(i)enski jezik, beneška slo- venščina	юж.-славянский/ словенский: недижский и терский г-ры приморск. наречия	Италия/Вене- цианская Сло- венция: Шпетер/ Špeter-San Pietro al Natisone	статисти-ческих сведений нет
IV. Периферийные (resp. региональные):				
13) чакавский	čakavština, čakavski knji- ževni jezik	юж.-славянский/ хорватский: чакавские г-ры	Хорватия: Сплит/Split (+ Риека /Rijeka?)	
14) кайкавский	kajkavština, kajkavski književni jezik	юж.-славянский/ хорватский: кайкавские г-ры	Хорватия: Загреб/Zagreb (и Вараžдин /Varaždin?)	
15) прекмурско-словенский	словен. prek- murščina, prekmurski knjižni jezik	юж.-славянский/ словенский: прекмурские г-ры	Словения: Мурска Собота /Murska Sobota (?)	
16) ляшский	laščina, lašsky spisowny jazyk	зап.-славянский: чешский (→ польский): верхнеостра- вский г-р	Чехия/Силе-зия: Фридек-Мистек /Frídek-Místek (?)	
17) восточносло- вацкий	vichod(no)slo- venska reč	зап.-славянский/ словацкий: восточносло- вацкие г-ры	Словакия/Вос- точная Слова- кия: Пряшев/ Prešov-Кошице/ Košice (?)	
18) западнополес- ский	заходьшно- поліська лы-тырацька волода/мова	вост.- славянский/ белорусский (+ украинский): полесские г-ры	Белоруссия (ча- стично Укра- ина)/ Полесье: Минск/Мінск (?)	

Славянские ЛМЯи обладают также рядом других признаков, важных для формирования у них статуса именно литературного языка. Сюда относится наличие письменности (у некоторых из них она насчитывает многие столетия), норм и кодификаций в виде нормативных грамматик и словарей (у автономных, большинства островных и периферийно-островных они имеются, за исключением современных периферийных). Для развития и утверждения нормативно-кодификационного статуса ЛМЯа весьма существен учет их функционирования. В таблице № 2 мы подаем соответствующие сведения:

Таблица № 2

Письменность, кодификация, функциональные позиции ЛМЯов

Литературные микроязыки	Пись- менность с...	Кодификации (в форме изданной книги)			Функциональный аспект
		грамматич.	лексич.	графико- орфогр.	
I. Автономные					
1) серболужицкий – верхнелужицкий	XVI в.	+	+	+	поливалентен (функционально развитый)
2) серболужицкий – нижнелужицкий	XVI в.	+	+	+	функционально слабый
3) кашубский	XV в.	+	+	+	поливалентен (функционально развивающийся)
II. Островные					
4) югославо- русинский	XVIII в.	+	+	+	поливалентен (функционально развитый)
5) градищанско- хорватский	XVI в.	+	+	+	поливалентен (средней функ- циональности)
6) молиско- славянский	XIX в.	+	+	–	функционально слабый
7) резьянский	XVIII в.	–	(+)	+	средней функци- ональности
8) банатско- болгарский	XIX в.	(+)	(+)	+	средней функци- ональности
III. Периферийно-островные					
9) (карпато)- русинский	XV в.	+	+	+	поливалентен (функционально развивающийся)
10) эгейско- македонский	XVIII/ XIX вв.	+	–	–	функционально слабый
11) помакский	XX в.	+	(+)	–	функционально слабый

Примечание: *Взятое в круглые скобки с известной долей условности можно относить к соответствующим кодификациям: либо это учебники-грамматики, либо двуязычные словари.*

Нами разработана также функциональная матрица, с помощью которой можно достаточно полно определить функциональную нагрузку

каждого ЛМЯа. Так, всеми 28 параметрами (10 основными и 18 внутренними детализирующими) обладают из автономных – верхнелужицкий, а из островных – югославо-русинский. Следовательно, эти ЛМЯи можно называть функционально поливалентными или функционально развитыми (а также функционально сильными). Среди периферийно-островных по числу осваиваемых сфер лидирует (карпато)русинский (особенно в Словакии). Периферийные ограничены преимущественно сферой литературно-художественного творчества (образцы текстов разных жанров на 18 ЛМЯах см. в кн.: Дуличенко 2003-2004; функциональную матрицу см.: Дуличенко 2006, с. 42).

* * *

Сказанное выше дает основание полагать, что современная этноязыковая Микрославия богата и разнообразна. Скажем более того, она имеет тенденцию к расширению и количественному увеличению, т. е. она таит в себе ростки новых образований, которые при благоприятных условиях могут перерасти в литературные микроязыки. Процесс этот, однако, не так прост. На его развитие влияет комплекс факторов – от социально-политических до субъективных. Не остаются в стороне от этого процесса и некоторые языковеды. Как бы то ни было, на наших глазах в некоторых частях Микрославии проходят процессы, формирующие литературные микроязыки.

1. Так, если еще в конце 90-х гг. XX в. в польской Силезии ставился вопрос „Возникнет ли *силезский литературный язык*?” (так, например, называется статья В. Любася, опубликованная в журнале „Польский язык”, см. Lubaś 1998, 49-56), то в начале XXI в. становится ясно: литературно-языковой процесс здесь уже набирает силу и проявляется в печати, в том числе и в периодике, и в издании книг художественного и иного характера, а на *гуральский* даже переведено „Евангелие”, а это – дорога к созданию новых славянских литературных микроязыков, о чем пишет современный польский исследователь (см. подробнее об этом: Czesak 2006, 360-385). Добавим, что данный литературно-языковой процесс проходит в борьбе мнений: есть его сторонники, но имеются и противники.

2. Не менее интересен и случай с так наз. *буневским*, или *буневацким*, *литературным микроязыком* – *bunjevački književni jezik* в воеводинской части современной Сербии.

Буневцы проживают преимущественно в исторической области Бачка, в ее северной части, а также в незначительном количестве в исторических областях Бараня и Банат; некоторые поселения буневцев находятся в Венгрии, в прилегающих к сербско-венгерской границе селах. Таким образом, буневцы живут в сербском и частично в венгерском этническом окружении. Более всего их проживает в г. Суботица (около 11%), далее в таких местах, как Сомбор, Баймок, Чантавир, Чонопля и Немеш-Милетич. По переписи 2002 г. в Сербии насчитывается 20 тыс. буневцев; по некоторым источникам, их общее количество в бывшей Югославии, а также в Венгрии достигает 80 тыс. чел.

О происхождении буневцев существует большая литература, однако единства во мнении среди исследователей нет. В различных документах, а также в переписях населения их называли по-разному: иллиры, далматы, раци-католики (т. е. сербы-католики, ср. венг. *rác* 'серб'), хорваты. До XX в. буневцы подвергались мадьяризации (часть из них осознает себя уже венграми), а в XX в. – „хорватизации”. Высказаны две основные точки зрения на их происхождение: согласно одной, предки буневцев вышли из Герцеговины (на что указывают особенности их речи), согласно другой – из боснийско-далматинского региона, сохранившего аналогичную систему имен собственных (кроме того, на связь с Далмацией указывает и одно из устаревших обозначений буневцев как „далматов”). Сербский историк Й. Эрделянович считал, что предки буневцев с XIII в. стали переселяться из западных частей Герцеговины и Боснии сначала в Далмацию (где часть их проживает до сих пор и носит то же самое имя) и лишь потом на север Воеводины („южная Венгрия”). Предполагается, что они начали осваивать земли Бачки, на которых уже проживали родственные им славяне, еще в XVI в., однако позднее прошло еще несколько переселенческих волн.

В XX в. ситуация с буневцами во многом была неопределенной. Со времени Второй мировой войны в Хорватии их предпочитают называть хорватами, хорватами-буневцами, опираясь на исторические факты переселения их предков из регионов, ныне входящих в Хорватию, и на вероисповедание – католицизм. В Сербии (в переписях и официально) буневцев квалифицируют как национальное меньшинство и даже как народность. Некоторые исследователи указывают также на то, что их предки являлись сербами-католиками. В настоящее время буневцы переживают свое этно-языковое возрождение. Некоторая их часть предпочитает называть себя самостоятельным этносом, что вызывает про-

тесты в среде тех, кто считает себя хорватами.

Культурным центром буневцев является г. Суботица. Создан и функционирует „Национальный совет буневского национального меньшинства” и Буневская матица, ставящие своей целью сохранять и развивать давние традиции своего быта, культуры и языка. Примечательно, что буневцы, не раз предпринимавшие в прошлом попытки писать на своем диалекте, ныне пытаются заложить основы буневского литературного языка. Часть текстов в их журнале „Буневские новости” („Bunjevačke novine”) публикуется по-буневски.

3. К сказанному следует также добавить эксперименты (по-видимому, неудавшиеся) по созданию так наз. *вичского и гальшанского микроязыков* в Литве, а также *идею так наз. моравского литературного языка* в Чехии и некоторые др. Последняя вызывает недоумение и протест у некоторых языковедов Моравии. При этом попытки писать „поморавски” объявляются „моравским языковым сепаратизмом” (см., например: Vláša 2005, 293-299).

* * *

Одной из причин того, что часть общественности и ученых выступает против того или иного эксперимента по созданию регионально-литературного микроязыка, является боязнь „языкового сепаратизма”, а также боязнь ослабления позиций основного языка. В этой связи создаются, условно говоря, „метафоры расчленения/рассечения”. Так, в 80-е гг. XX в. автор данного текста из-за того, что в разрабатываемую им лингвистическую категорию „славянские литературные микроязыки” он включил также банатско-болгарский микроязык, подвергся резкой критике со стороны болгарского языковеда И. Кочева. По мысли этого автора выходило, что, исследуя становление и развитие банатско-болгарского литературного микроязыка, мы, якобы, „дробили единое тело болгарского языка”! (Кочев 1984, 297-304).

Подобная рода метафора была неожиданно озвучена одним хорватским языковедом (женщиной) из Загреба в связи с вышедшей в 2003 г. грамматикой градищанско-хорватского литературного языка (Gramatika 2003). Парадоксально, что, будучи в числе авторов данной грамматики, она на одном из семинаров недавно заявила, что изданием „большой (по объему) градищанско-хорватской грамматики” был открыт „ящик Пандоры”, т. е. грамматика стала „источником всяческих несчастий” для хорватского языка: теперь, мол, любой уголок Хорватии мо-

жет создать свою грамматику, что, якобы, приведет к „вавилонизации языка и грамматики” („babilonizacija jezika i gramatike”). Другой хорватский языковед, А. Ембрих, напротив, не видит никакой беды в том, если в разных частях Хорватии станут возникать локальные литературные языки (полемику в этом направлении см.: [Туран] 2007, 5; Jembrih 2007, 25).

Проникла интересующая нас метафора и в Польшу. В частности, не так давно известный польский языковед проф. Л. Мошиньский обвинил проф. В. Любася в том, что тот, говоря в интервью люблянской газете „Delo” о возможности создания в польском ареале кашубского, силезского, мазурского и гуральского (подгальского) локальных литературных языков, способствует, якобы, „распаду польского языка” („rozpad języka polskiego”). В другом месте той же статьи, опубликованной в журнале „Польский язык”, автор пишет о „высказывании Любася на тему дезинтеграции польского языка” („dezintegracja języka polskiego”), об „апокалипсическом видении будущего польского языка” („apokaliptyczna wizja przyszłości języka polskiego”) и под. (см. Moszyński 2003, 338-339; ответ проф. В. Любася см.: Lubaś 2003, 339-340).

* * *

Завершая характеристику состояния и перспектив развития этноязыковой Микрославии, не можем не остановиться (но кратко!) на некоторых „критических” высказываниях по отношению к микроязыкам и, в частности, по отношению к нашим отдельным публикациям на эту тему.

В 1997 г. в Москве вышел небольшой сборник „Малые языки Евразии: социолингвистический аспект”, в котором авторы ряда статей с пренебрежением пишут о „мелких языках” и их бесперспективности. Кроме того, из-за неучета имеющейся теоретической литературы вопроса и из-за скудости материала делаются методологически неверные выводы по отношению к славянским микроязыкам. То же самое характеризует и некоторые статьи сборника „Славянские языки в контексте перемен Европы конца XX века”, вышедшем в 2001 г. в Катовицах (см. соответственно: Малые языки 1997; Słowiańszczyzna 2001). В свое время мы дали подробный разбор статей из этих сборников, в которых авторы так или иначе касаются проблематики малых славянских языков (Дуличенко 2003, 26-39).

Известный своими, мягко говоря, экстравагантными высказываниями и „аргументами” австрийский славист О. Кронштайнер не обошел

стороною и славянские микроязыки. В одной из своих публикаций он ставит под сомнение отдельность градищанско-хорватского, кашубского, нижнелужицкого и русинского языков, пророча им исчезновение, а о кашубском пишет: „Какой смысл в этом (сохранении языка), если только слависты говорят по-кашубски?” (Kronsteiner 2000, 305–311). Между тем кашубский достаточно успешно развивался в течение почти всего XX в. и также успешно развивает свою функциональность в веке XXI. Достаточно сказать, что в 2005 г. он был официально признан в Польше „региональным языком”, что поднимает его статус и открывает перспективы для развития (хотя терминологически это определение неточно: региональный по отношению к польскому языку? Генетически – как его диалект? И т. д.).

Наконец, укажем на статью слависта из Брно, по происхождению македонца из Эгейской Македонии Греции, И. Доровского, в которой он, опираясь на нашу монографию 1981 г. „Славянские литературные микроязыки. (Вопросы формирования и развития)” скептически пишет о термине *микроязыки*. Примечательно, что на всем протяжении статьи он активно употребляет именно этот термин! (Dorovský 2005, 11-17). Это лишний раз убеждает нас в том, что не все так уж плохо с предложенным нами понятием и термином, тем более что по классификации в него мы включаем также и понятие, и термин *региональные языки*...

ЛИТЕРАТУРА

Дуличенко 2003: ДУЛИЧЕНКО, А. Д. Языки этнических меньшинств и языки региональные (региолекты): некоторые методологические аспекты. In *Języki mniejszości i języki regionalne*. (Język na pograniczach. 24). Warszawa, 2003, с. 26-39.

Дуличенко 2003-2004: ДУЛИЧЕНКО, А. Д. *Славянские литературные микроязыки. Образцы текстов*. Т. I-II. Тарту : Изд-во Тартуского университета, 2003-2004.

Дуличенко 2006: ДУЛИЧЕНКО, А. Д. Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки. In *Slavica Tartuensia VII : Славянские литературные микроязыки и языковые контакты : Материалы международной конференции, организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов. Тарту, 15 - 17 сентября 2005 г.* Тарту, 2006, с. 22-46.

КОЧЕВ, И. 1984: КОЧЕВ, И. Стандартната и субстандартните (регионални) форми на българския език. In *Български език*. София, 1984, № 4, с. 297-304.

Малые языки Евразии : социолингвистический аспект : Сборник статей. Москва, 1997.

Bláha 2005: BLÁHA, O. Moravský jazykový separatismus: zdroje, cíle, slovanský kontext. In: *Studia Moravica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica – Moravica*. Brno, 2005, N 3, c. 193-299.

Czesak 2006: CZESAK, A. Góralski i śląski – mikrojęzyki literackie in statu nascendi? In *Slavica Tartuensia VII : Славянские литературные микроязыки и языковые контакты : Материалы международной конференции, организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов, Тарту, 15 - 17 сентября 2005 г.* Тарту, 2006, c. 360-385.

Dorovský 2005: DOROVSKÝ, I. Slovanské mikroliteratury jako součást národních literatur. In *Eurolitteraria et eurolingua 2005*. Liberec, 2005, c. 11-17.

Gramatika 2003: *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika*. Željezo, 2003.

Jembrih 2007: JEMBRIH, A. O „Pandorinoj kutiji” ili o čudnome iskazu o gramatici. In *Hrvatske novine*, ljeta 98, Eisenstadt, 2007, br. 33/34, c. 25.

Kronsteiner 2000: KRONSTEINER, O. Sind Burgenländischkroatisch, Kaschubisch, Niedersorbisch und Rusinisch eigene Sprachen? In *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*. Frankfurt am Main etc., 2000, c. 305-311.

Lubaś 1998: LUBAŚ, W. Czy powstanie śląski język literacki? In *Język polski*, r. LXXVIII, 1998, N 1-2, c. 49-56.

Lubaś 2003: LUBAŚ, W. Lubaś. Dopisek do Glosy prof. Leszka Moszyńskiego. In *Język polski*, r. LXXXIII, 2003, N 4-5, c. 338-339.

Moszyński 2003: MOSZYŃSKI, L. Glosa do wypowiedzi profesora Władysława Lubasia w prasie słoweńskiej na temat rozpadu języka polskiego. In *Język polski*, r. LXXXI-II, 2003, N 4-5, c. 339-340.

Słowiańszczyzna 2001: *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku. Język – tradycja – kultura*. Katowice, 2001.

[Tyran] 2007: [TYRAN, P.] S gramatikom otvorili Pandorinu kutiju. In *Hrvatske novine*, ljeta 98, Eisenstadt, 2007, br. 28/29, c. 5.

II.
Актуалны проблемы русиньских
кодифікованых варіантів

Aktualne problemy języka lemковского (normalizacja pisowni)

Henryk FONTAŃSKI

(*Uniwersytet Śląski w Sosnowcu, Polska*)

Autorom *Gramatyki języka lemковского*¹ sporo trudności kodyfikacyjnych przysparzały zjawiska fonetyczne związane ze zmieniającą się realną normą, z osobliwościami terytorialnymi wymowy lemkowej, jak również z przyzwyczajeniami ortograficznymi. Z podobnymi problemami zmierzyć się musiał także Jarosław Horoszczak, w którego słowniku² znajdujemy sporo zapisów wariantowych (odzwierciedlających, niewątpliwie, również warianty fonetyczne, np.: *амин/амін, вечыркы/вечіркы, взир/взір, добри/добрі, нухті/ніхті, рик/рік, спосиб, спосьіб* i in.).

Zagadnieniami standaryzacji i kodyfikacji norm języka lemковского – dodajmy, że chodzi o język pisany w jego odmianie literackiej – zajmuje się niewiele osób, w związku z czym wydawałoby się, że wypracowanie wspólnego stanowiska w kilku spornych kwestiach nie powinno być trudne. Jednakże niektóre problemy dotyczące pisowni są nadal aktualne, a zwolennicy różnych opcji nie są skłonni do kompromisu.

Rozstrzygającym kryterium normatywności jest uzus, zwyczaj językowy, czyli przyjęty w danej społeczności sposób posługiwania się systemem. W odniesieniu do języka pisanego uzus tworzą ludzie pióra: przede wszystkim uznani twórcy literatury artystycznej, publicyści, autorzy podręczników szkolnych, w pewnej mierze także autorzy tekstów użytkowych. W wypadku lemkowych tekstów pisanych uzus ortograficzny na przestrzeni kilku ostatnich dziesięcioleci ewoluował, dlatego też szczególnie znaczące są teksty publikowane stosunkowo niedawno, od lat 80-tych ubiegłego wieku.

Spośród ludzi pióra kształtujących obecnie uzus lemkowski w pierwszym rzędzie wymienić należy, jak się wydaje, Piotra Trochanowskiego – poetę, publicystę, redaktora dwumiesięcznika *Бесіда* i innych periodycznych wydawnictw Stowarzyszenia Łemków (*Лемківській Календар, Лемківській Річник*), tłumacza, twórcę utworów dramatycznych i różnych gatunków prozy, pomysłodawcę i edytora lemkowej *Antologii poezji dla dzieci*,

1 ФОНТАНЬСЬКІЙ, Г. - ХОМЯК, М. *Граматыка лемківського языка*. Katowice : Śląsk, 2000.

2 HOROSZCZAK, J. *Словник лемківско-польській польско-лемківській./Słownik lemkowski-polski polsko-lemkowski*. Warszawa : Rutenika, 2004.

аўтара элементарна лемковскаго.³

Норматывнае значэнне мае няўтапліва анталогія павысідлеўчэй літэратуры лемковскай улажона і зредагавана праз др Хелену Дуць-Файфер.⁴

В практыцы выдаўнічэй, м. ін. в вымненіх публікацыях, стасавана са жу стандартова певна істотна ўрэгулаванна запропанавана в *Граматыце-2000*. Прэде всьсткім, в форме мянаўніка лічбы паедынчэй родажу меськіа прымятнікоў тварадэмаўных прыжэто жа стандартова коўчэўку *-uŭ*. В даўнэйшэй літэратуры, згодна з старша норма, пісана *-ыŭ*. В часоўніках запропанавано (згодна з засада фонематывчэна) адналіта пісьмоўнэ сүфіксу (коўчэўкі) часу прэсэўго *-л-*, то значы рэўнэж на коўчу выразу, гдзё, на вэўр ортаграфіі ўкраїнскэй, пісана літэру *в* (*выхав*, абечна: *выхал*).

Узу лемковсчэўчына пісанэй, характэрызүважү са пэўнымі адмённасьцямі ортаграфічэнымі, м. ін. пісьмоўнэ сүфіксу часу прэсэўго на коўчу выразу, тваражү тэж выдаўнічтва крынічкэй офіцыны „Наша Зарода“ орэз Товаражыства на Рэчэз Развожу Музеум Күльтуры Лемковскай в Зүндранавэй.

Норматывна характэр павінна з натуры рэчэзы мёіч падрэчнікі да науки мовы орэз пдаставовэ слэўнікі. Яднакжэ в тым закрэсе брак пажаданэй адназначнасьці і аднамысльнасьці. Мірослава Чоміак, аўторка лүб вспэлаўторка даўжэй жу лічбы падрэчнікоў – зарэўно дла школы пдаставовэй, жа і дла шкоў пнадпдаставовых⁵ – стосүжэ в свох орэрачаваніях дыдактычэных пісьмоўнэ рэўнэжү са пэўным закрэсе од прыжэўтэй в *Граматыце мовы лемковскаго з 2000 р.*, ктэўрэй, нотабенэ,

3 МҮРЯНКА, П. *А Я ЗНАМ АЗБУКУ. Лемківській буквар*. Варшава : Рутеніка, 2003.

4 *Ци то лем туга, ци надія. Антологія павыселеўчэй лемківскай літэратуры в Польшы*. Выбёр, редакцыя, вступны тэксты Олена Дуць-Файфер. Лігніца : Стэварішыня Лемків, 2002.

5 ХОМЯК, М. *Лемківскы буквы*. ч. I. кл. I, Лэґніца, 1992, ч. II. кл. I, Лэґніца, 1993; ХОМЯК, М. *Вчыме ся і бавіме*. ч. I кл. I, Лэґніца, 1993, ч. II кл. II, Лэґніца, 1993, ч. III кл. III, Лэґніца, 1995; ХОМЯК, М. *Бесідүеме по лемківскы-II част* [...]; *По лемківскы о языку, літэратуры і күльтуры*. Лэґніца, 1996; ХОМЯК, М. *Бесідүеме по лемківскы I част* [...]; ХОМЯК, М. - ГҮРСКА, М. *Тэматычній слэўнік „Хыжа. Члэвек. Прырода“ (польско-лемківско-анґліцкэй і анґліцко-лемківско-польскэй)* [...]; ХОМЯК, М. *Лемківській язык (основній курс) для першой клэсы тїмназі і сэрэднэй школы*. Варшава-Лэґніца : Рутеніка, 2003; СНОМІАК, М. - МАТАЛА, В. *Лемківській язык з компүтером*. Варшава-Лэґніца : Рутеніка, 2003; СНОМІАК, М. - ГОРСКА, М. *Слэўнічэк тэматычны „Школа“ (польско-лемковско-анґліцкэй, анґліцко-лемковско-польскэй)*. Варшава-Лэґніца : Рутеніка, 2003; ХОМЯК, М. *Лемківській язык-II част для тїмназі*. Рутеніка, 2005; ХОМЯК, М. *Лемківській язык-II част для сэрэднэй школы*. Рутеніка, 2005; ХОМЯК, М. - ГҮРСКА, М. - САНДОВІЧ-БОНКОВСКА, В. *Тэматычній слэўнік „Робота“ (I том-польско-лемківско-анґліцкэй, II том-анґліцко-лемківско-польскэй)*.

jest współautorką. Trzeba dodać, że w swojej *Pierwszej gramatyce języka łemkowskiego*⁶ oraz w *Gramatyce łemkowskiej dla dzieci*⁷ – pierwszych powojennych próbach standaryzacji języka łemkowskiego Mirosława Chomiak proponowała właśnie taką pisownię, jaką stosuje konsekwentnie do dziś w swoich opracowaniach dydaktycznych. Dyskomfort związany z przekonaniem, iż w opracowaniu współautorskim z r. 2000 popełniono szereg błędów i pochopnie dokonano pewnych uproszczeń, był między innymi powodem korekt ortograficznych w drugim wydaniu *Gramatyki* z 2004 r.⁸ Zmiany tam wprowadzone nie uzyskały jednak na razie akceptacji wszystkich autorów publikacji łemkowskich.

Chodzi zwłaszcza o pisownię końcówki dopełniacza liczby mnogiej rzeczowników rodzaju męskiego należących do drugiej odmiany, np. *голосоив/голосів, часив/часів, возив/возів, морозив/морозів, дзядив/дзядів, сынив/сынів, мужив/мужів* i in. Problem dotyczy wymowy odmiennej od standardu ukraińskiego, charakterystycznej dla Łemków, którą zwolennicy pisowni typu *часив, выглядив* uważają za ważną osobliwość swojego języka i której nie chcieliby zgubić z powodu pisowni.⁹ Dotyczy to zwłaszcza artykulacji spółgłosek [c], [ʒ] przed wspomnianą końcówką, tzn. chodzi o taką pisownię samogłoski w końcówce, która jednoznacznie wykluczy odczytanie liter *ц, з* jako [c'], [ʒ'] (z artykulacją taką, jak polskie *ś, ź*). Nie jest to więc jedynie problem ortograficzny, ale raczej kwestia odzwierciedlenia (lub nieodzwierciedlenia) na piśmie powszechnej – jak twierdzą zwolennicy zróżnicowania pisowni *-ив/-ів* – twardej wymowy spółgłoski przed końcówką w określonych typach tematów. Autorzy *Gramatyki-2004* postanowili zaznaczać twardą wymowę tematu literą *и* w końcówce. Proponowana reguła nie wydaje się trudna, jeśli zapamiętać, że po tematach zakończonych na prawie wszystkie spółgłoski przedniojęzykowe, czyli *д, т, н, р, с, з, ж, ч, ш, щ* – piszemy w końcówce, o której mowa, literę *и* (*выглядив, котив, панив, сырив, югасив, мотузив, мужив, ключив, присташиив, прищив*), natomiast po tematach zakończonych na pozostałe spółgłoski, a więc na *к, г, х, в, м, б, п, й, л', н'* – piszemy w tej końcówce literę *і* (*кряків, ворогів, клягів, птахів, ровів, домів, способів, снапів, злодіїв, ковалів, нянів*).

6 ХОМЯК, Мирослава. *Перша граматыка лемківського языка*. Легниця, 1992.

7 ХОМЯК, Мирослава. *Лемківська граматыка для діти*. Легниця, 1992.

8 СНОМІАК, М. - FONTAŃSKI, H. *Gramatyka języka łemkowskiego*. Warszawa : Rutenika, 2004.

9 Por. w „Słowie wstępny” do słownika Jarosława Horoszczaka: *братив, Русинив* – s. 9.

W tematach kończących się na *у* mamy warianty (*пальцив/пальциѳ*¹⁰).

Stronnicy ujednolicenia pisowni tej końcówki, tj. zawsze *-іѳ*, argumentują, że w obecnej wymowie, szczególnie młodego pokolenia, tematy przeważnie wymawiane są miękko albo (w wypadku tematów na *с, з*) półmiętko, tzn. litera *ц* reprezentuje głoskę [c'] (jak w polszczyźnie pierwsza litera *s* w *sinus*, w odróżnieniu od *s* w *siny*), a litera *з* oznacza głoskę [z'] (jak w języku polskim litera *z* w *Zimbabwe*, w odróżnieniu od *z* w *zima*). Poza tym jednolita pisownia jest prostsza do wyuczenia.

W perspektywie ogólnorusińskiej, mając na uwadze ideę wspólnego *koiné*, należałoby preferować rozwiązania zawężające, a przy tym zbieżne z innymi wariantami terytorialnymi języka rusińskiego. Problem jednak w tym, że rzeczowniki r. męskiego 2 odmiany w dopełniaczu l. mn. oprócz końcówki *-іѳ*, która jest dominująca w wariantcie preszowskim, a w ograniczonej liczbie rzeczowników występuje też u Rusinów węgierskich (np. *сыниѳ*), mamy na Podkarpaciu końcówkę *-уѳ* oraz *-ох*, a ta ostatnia typowa jest dla Baczwańców (*-коньох, сушѳдох*) i dla Rusinów z Kołmoszki i Muczonia (np. *золубох, опихох*). Zróżnicowanie w łemkowskim pisowni końcówek *-іѳ -іѳ* wprowadza większą liczbę postaci formalnych, co z tego punktu widzenia nie jest korzystne. Nie jest to jednak, moim zdaniem, mnożenie bytów bez ważnej potrzeby.

Sądzę, że jest to problem oszacownia powszechności określonej wymowy. Mirosława Chomiak twierdzi na podstawie własnego rozeznania, że wymowa tzw. „twarda” nie jest w tym wypadku osobiłością indywidualną bądź wąsko lokalną. W tej sprawie wypowiedział się zresztą na łamach czasopisma *Бесіда* Jarosław Horoszczak,¹¹ stanowczo optując za zróżnicowaniem pisowni *и/і* po literach *ц, з*. Jak wiadomo, łemkowskie spółgłoski miękkie [c'], [z'] mają artykulację środkowojęzykową. Faktem jest jednak szerząca się wymowa z półmiękkimi [c], [z]. Jak jednak oznaczyć na piśmie tę półmiękką wymowę spółgłosek [c], [z]? J. Horoszczak zastanawiał się nawet nad wykorzystaniem tu znaku twardego pomiędzy literami oznaczającymi spółgłoskę i samogłoskę. Jednakże z uwagi na inną funkcję znaku twardego takie rozwiązanie nie jest dobre.

Pozostaje – co sugerują zwolennicy ujednolicenia pisowni danej

10 Częściej bodajże używana jest forma z inną końcówką: *пальци*. Dodajmy, że w omawianej formie mamy też warianty *ремениѳ/ремени, корениѳ/корени*, ale albo nie jest to problem ortograficzny (podobnie jak w języku polskim wariantywność *napojów/napoi, pokoi/pokojów* nie jest problemem pisowni litery *ó*), albo też istnieją wyjątki od reguły, co w języku nie jest rzadkością.

11 ГОРОЩАК, Я. О нашій лемківській писовни. In *Бесіда*, Нр 1(58) 2001, s. 13-14.

końcówki – sformułowanie odpowiedniej reguły ortoepicznej. Jest to jednak rozwiązanie niezadowolające dla osób z wymową typu [часиў], [морозиў], tj. z twardą spółgłoską.

Różne są też preferencje w stosunku do końcówki celownika i miejscownika liczby pojedynczej przymiotników twar-dotematowych, tj. np.: C.=M. *головиий/головиий*. W *Gramatyce-2004* przyjęto jako standard pisownię *-ий*.

Skoro mowa o wahaniach w pisowni liter *и/і*, to dotyczy to również pozycji wewnątrz tematów, przy czym nie tylko w wypadku kontynuantów wzdłużonych *o, e*, jak w *рив, рив* ‘rów’; *рик, рик* ‘rok’; *рид, рид* ‘ród’; *риї, риї* ‘rój’; *риг, риг* ‘róg’; *рим, рим* ‘grom, grzmot’ czy kontynuantów *јат*: *стриха, стріха* ‘strzecha’, *рина, рина* ‘rzepa’, *рика, рика* ‘rzeka’, *риз, риз* ‘rzaz’, ale także w przypadku samogłoski innego pochodzenia: *брых, брїх* ‘brzuch’; *стричы, стрічы* ‘strzyc’. Najczęściej, jak pokazują przytoczone przykłady, jest to pozycja po spółgłosce [p]/[p’], ale też po [t]/[t’]: *ластївка/ластївка* ‘jaskółka’, *потим/потім* ‘potem’, *потик/потік* ‘potok’, *стил/стіл* ‘stół’, *теметив/теметів* ‘cementarz’. po [н]/[н’]: *нихті/ніхті* ‘paznokcie’, *заранишине/заранишине* ‘jutrzejsze’, po [л]/[л’]: *клипкати/клїпкати* ‘mrugać’, a więc, podobnie jak w sytuacjach opisanych wyżej, również po spółgłoskach przedniojęzykowych.

W dyskusjach ortograficznych i w praktyce pisarskiej nie ma zgody co do ogólnej reguły oznaczania miękkości wewnątrz grup spółgłoskowych, np. *звїданя / звїданя; снївати / снївати* itp.. W przytoczonych przykładach początkowa spółgłoska jest miękka: [з’v’ідан’a], [с’п’їяти], inaczej niż np. w wyrazach *спїдниця, спїр, спїдки, спїжак, спїриту*: [сп’їдниц’a], [сп’ір], [сп’іткы], [сп’їжак], [сп’ірити]

Właśnie dlatego w *Gramatyce języka łemkowskiego* (w obu wydaniach), jak również w *Słowniku* Jarosława Horoszczaaka w charakterze standardowej przyjęto pisownię pozwalającą rozróżniać te sytuacje, tzn. ze „znakiem miękkim” (Ь) po literach *с, з* w wypadku miękkości odpowiednich głosek lub bez znaku miękkiego w wypadku głosek niepalatalnych, np.: *збїгати* ‘uciekać, wykipieć (o mleku, lub czymś innym na ogniu)’, ale: *збїйник* ‘zbojnik’; *звїрія* ‘zwierzę’, ale: *звїриту* ‘uwierzyć’.¹²

12 Spółgłoski półmiękkie mamy w polszczyźnie w niektórych wyrazach pochodzenia obcego, jak *sinus, zil* ‘marka samochodu’. W łemkowskim w analogicznych wyrazach J. Horoszczaak proponuje pisownię z twardym znakiem: *снїнус*. Nie jest to pomysł najlepszy, jako że znak twardy zasadniczo służy do współoznaczania joty w wypadku tzw. liter „jotowanych”, a także do oznaczania wymowy [i] (z lekką prejotacją), jak w *звїдати* ‘zjadać’, *звїжджати* ‘zjeżdżać’ itp.

Inne gorące spory – jak przekonanie, że poprawnie lub lepiej jest pisać, według jednych: *сьціна, Усьця, щесьця, посьціль, сьвато*, a wedle drugih: *стіна, Устя, щестя, постіль, свято* itp. – znów dotyczą nie tylko ortografii, ale także wymowy. Stronnicy pierwszego sposobu pisowni chcą dokładnie oddać wymowę [c'ɥ'] przeważającą na dawnej Łemkowszczyźnie, co zostało zarejestrowane w atlasie Z. Stiebera (*Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny, Zeszyty I-VIII, Łódź 1956-64, nr., mapy 339, 346, 347, 348*), w hasłach słownikowych A. Bihuniaka i O. Hojsaka (1997), P. Pyrteja (2004), w słowniku J. Horoszczaka (2004), jak również w opracowaniu J. Riegera (1995). Zwolennicy drugiego sposobu zapisu tych wyrazów – odzwierciedlającej przypuszczalnie także inną ich postać fonetyczną – przedstawiają różne argumenty, m. in. chcieliby zachować jednolity zapis grup spółgłoskowych w morfemach: *постіль*, бо *стелю*; *щестя*, бо *щестило ся* – (P. Trochanowski, «Бесіда» 3/2006, s. 22).

W wyniku historycznych zmian fonetycznych pojawiają się warianty morfemów (por.: łemk. *участ*, polsk. *szczęście*, ale *częstować, uczestnik*, etymologicznie: *s-częście* 'udział w czymś'). W tych przykładach doszło do zmian znaczeniowych. W ujęciu synchronicznym nie czujemy już związku znaczeniowego pomiędzy wyrazami pol. *uczestnictwo* i *szczęście*. Ale pomiędzy *szczęściem* i byciem *szczęśliwym* związek znaczeniowy jest dla nas oczywisty. W łemkowskich wyrazach *щасливий, нещасний* mamy morfem *щас-*, który jest wariantem *щесьць'* (czy, jak kto woli *щест'-*) – z inną samogłoską i brakiem spółgłoski po [c]. Nawiasem mówiąc, w jęz. rosyjskim w wyrazie *счастливый* również nie wymawiamy [ɥ], choć piszemy odpowiednią literę, a połączenie liter *сч* czytamy jako [ɥ:] – pisownia jest tu tradycyjna. Tak więc w łemkowskim postać morfemu *щест-* czy *щаст-* (w *щестити ся*, jak podaje P. Trochanowski, czy *щастити ся*, jak podaje J. Horoszczak) nie wyklucza innych postaci z tym samym znaczeniem. Jeśliby uzgodniono pisownię *щестя*, to trzeba by jeszcze odpowiedzieć na pytanie, jak ten wyraz brzmi – czy jak powinien brzmieć – w mowie. Podobnie z *посьціль/постіль, засьцігати/застігати, капусьцяний/капустяний, кістятій/кісьцятий, кісьця/кісьцяк, листя/лисьця, листяте/лисьцяте, лисьцярня/лицарня, п(е)рехресьця/п(е)рехрестя, розсьцігати/розстігати, засьцігати/застігати*. W sytuacjach względnej równowagi w preferencjach co do takiej czy innej postaci fonetycznej danego wyrazu rozsądne byłoby w chwili obecnej dopuścić również wariantową pisownię.

Porozumienie w tych kwestiach będzie trudne, tym bardziej, że w dyskusjach padają argumenty pozajęzykowe. Niemniej jednak uregulowanie pi-

sowni przede wszystkim w opisanych wyżej, a także kilku innych sytuacjach jest sprawą pilną.

Rozsądnym rozwiązaniem byłoby stworzenie komisji ortograficznej, która podjęłaby wiążące decyzje w opisanych kwestiach. Warunkiem uniknięcia w przyszłości ciągłych animozji jest jednak udział w takiej grupie roboczej wszystkich tych osób, które czynnie uczestniczą w tworzeniu uzusu ogólnej łemkowszczyzny. Rola językoznawcy – ewentualnie zaproszonego do udziału w pracach takiej grupy – byłaby pomocnicza, konsultacyjna. W moim przekonaniu omówione dylematy rozwiązać powinni sami użytkownicy języka i współtwórcy jego normy literackiej.

Ważnym zadaniem na przyszłość jest też opracowanie słownika ortograficzno-ortoepicznego współczesnej łemkowszczyzny ogólnej. Niewątpliwie najtrudniejszym wyzwaniem byłoby przy tym uwzględnianie perspektywy ogólnorusińskiej.

Орфографічны проблемы і корекції в русиньскім языку в Словакії

Василь ЯБУР

(Пряшівска універзіта в Пряшові, Словакія)

Як є многым участникам конгресу знаме, языкова комісія при Одділню русиньского языка і культуры Інштитуту народностных і регіональных штудій Пряшівской універзіты вирішыла реалізовати в правилах правопису з 1994-го року дакотры зміны од 1-го септембра 2005 року.

Уж од самого зачатку, т. є. од кодифікації языковых норм 1995 року сьме просили вшиткых читателїв русиньских текстів розлічного характеру, слухачів русиньского говореного слова, вшиткых тых, котры люблять русиньске слово, русиньскый язык, абы нам заганяли свої припоминки, свої рекомендації на зміны, выліпшованя нашого варіанту языка, бо все сьме говорили, же кодифікаціов лем зачінаць властна серьёзна робота над языком. О тім, же інтерес з боку ужывателїв языка є дость великий, свідчить і факт, же пришло понад пятьдесят припоминок, главно к области графікы, орфографії, формотворіня, словотворіня і ужываня лексікы як термінологічной, так і общого характеру.

Може сьме не были (главно я) цалком пересвідчены, ці є 10 років уж дость на того, жебы ся робили в правилах правопису зміны. Чекали сьме главно на реакцію молодшого поколіня, про котрых властно тоту норму твориме. Акурат в тім році був закінченый цікл учебників од першой аж по девяту класу основных школ і про першу аж четверту класу середніх школ, де сьме нашы правила овірєвали а погляды молодых сьме до увагы брали, бо бы сьме хотіли, жебы ся їм наш і їх язык любив. Ясно, же сьме овірєвали фунгованя правил і у штудентів одбору русиньского языка, з якого уж був уділений магістерський титул веце як 15-єм з них.

Доведна было зроблено коло 30 змін в языковій нормі, што є дость великий засяг до дотеперішніх правил. Треба признати, же сьме мали приготовленых іщі веце алтернатів змін, але повностєв сьме ся на них не уеднотили і будеме чекати на далшу реакцію. Кідь будуть і надале жаданы, при далшій зміні правил їх будеме реалізовати. Реакції на зміны были і суть як позітивны, так і негатівны. Дякуеме за єдны і другы, бо з того видно, же людєм не є єдно, який язык поужывають.

При єднім з послїднїх розговорїв в наших новинках ся ня редактор позвідав, якый є мїй погляд главно на критїчны припоминки на дакотры із змін в правописных нормах. Одповідь на такый вопрос не є проста, зато єм одповїв кус діпломатїчно: каждый ужыватель русиньского языка, котрый є нашим народным языком, має право высловити ся к єго норматївній подобї уж хочьбы лем зато, же літературный язык бы мав быти найдоконалїшов формов народного языка. Як є каждому знаме, каждый кодїфікованый літературный язык бы мав діспоновати двома комуникачными нормами: говоренов (бісїднов) і графічнов (писомнов). Я як автор норм графічної (писомной) подобы языка не можу і не хочу никому заказовати ся к тым нормам высловлєвати, главно тогды, кїдь їх чоловік высловлює із заміром, же тыма критїчными припоминками поможе выліпшыти даны правописны нормы. Припоминки писаны або высловлєваны з таким заміром приїмам вдячно, бо з них видно, же їх авторам проблематїка языка не є чужда, же їм не є єдно, як пишеме.

Лемже суть і припоминки высловлєваны з інакшым заміром, котры мають за цїль ранити, зосмішнити, уразити, а то нелем мене як автора, але іщі і моїх краянів із сниньской, убляньской ці улїчской долины, як кобы я через них, хоснуючі даякы явы їх говорїв, не выліпшовав, але засмічовав (!) русиньский язык. А може іщі веце ня гнївать факт, же дакотры з критїків нароком не дотримують літературны нормы, бо суть уразены, же не были акцептованы при змінах правил їх пропозиції. Нащастя, таких припоминок не є много.

А теперь конкретно к реалізованим змінам:

1. Вывставав і вывстає проблем (котрый треба чїм скорше выяснити, а выяснивши і дотримовати), ці брати до увагы тзв. цілорусиньский аспект в правописї, інакше повіджене – ці брати огляд і на іншы варїанты русиньского языка (лемківський і підкарпатський) в области графікы і орфографії, або творити нашу норму лем з нашого аспекту, прїсно ся дотримуючі базового говора, взятого за основу нашой літературной нормы. Хто хочь лем кус познать наши першы правила, так знає, же мы там маєме дакїлько одказїв на тзв. цілорусиньский аспект. Кїдь го не будеме брати до увагы, розділы меджі нашими нормами ся будуть збївшовати, а то мы не хочеме, бо чїм дале, тым веце сьме пересвідчены, же Русины бы ся мали зближовати, а писомный прояв є к тому на зачатку найпригоднїший. Жебы сьте дістали хочь лем малу представу о якы явы іде, уведьме сі пару прикладїв:

а) Правопис вербалной інфінітівной формы. Як в правилах право-

пису з 1994-го року, так і в новых правилах рекомендуєме писати флексійну морфему інфінітива з **-ти**, а не як бы належало з высловности скоро цілого русиньского ареалу Словакії писати в данім припадї **-ті**, напр: *бáбрaті, бубновáті, варіті, ігрáті, гоніті, даровáті, давáті, зимовáті, косіті, просіті* і т. д. Ту сьме ся приклонили к писаню **-ти** главно зато, бо так пишуть і на Підкарпатю, і на Лемковині.

Дало бы ся то высвітлєвати і як захованя історічного прінципу (то зн., же „и“ треба писати на місті староруського И, бо во векшыні припадів оно перешло в наших діалектах на „и“). Або бы ся дав іщі тот яв перенести до области орфоєпії і вытворити правило, же в тій формі (в інфінітиві) треба высловлєвати на місті „и“ звук „і“ як дослідок захованя єдного з многих далшых захованых явів староруського языка. Але факт зістає фактом – переважна векшына інфінітивных форм русиньских діалектів Словакії має на кінці „і“ а не „и“. Зато дакотры лінгвісты ся дождавали такой зміны і высловлюють неспокойність з теперішнім правилом. Треба посудити, што є потребніше, бо виходячі з даных живых діалектів, правду мають критікы.

б) Далшым подобным прикладом може послужити правопис адьєктивів і адвербій із суфіксом **-іч-** тіпу: *практичний/практично, історічний/історічно, комуністічний/комуністічно* і т. д., де дакотры рекомендують писати так, як ся в говореній (устній) подобі ужывать: *практицькый, історіцькый, комуністіцькый* і т. д. Мы ся ту знову приклонили к векшыновому русиньскому писаню тых форм, лемже тым не дотримуєме бісідну подобу тых форм, што є далше приклонїня ся к цілорусиньскому яву.

в) Далшый приклад – писаня суфікса **-ець** з мнягкым согласным „ц“, хоць векшына Русинів у нас хоснує тот суфікс в подобі **-ец**, напр.: *конец, отец, палец, клинец* і т. д. Знову сьме ся приклонили к векшыновому правопису того суфікса в інших варіантах русиньского языка, хоць тым порушуєме бісідну подобу базового говору норматівной подобы языка.

г) Суфікс **-иця** ся в правилах уवादжать в подобі з мнягкым „ц“, хоць знову як в базовім діалекті, так і многих далшых говорах ся в даній позиції высловлює тверде „ц“, т. зн. же подля того бы ся ту жадало писати напр.: *палица* (а не *палиця*), *пшеница, Богородіца, ковбїца, кланїца* і т. д. То є далшый приклад приклонїня ся к тому, як ся пише в інших варіантах русиньского языка. А таких прикладів т. зв. „цілорусинізмів“, за котры нас критікують, є в наших правилах омного веце. Належить ту, наприклад, і правопис рефлексівного прономіна в подобі „ся“, котре ся в

базовім говорі висловлює з „-а” (*ca*), што є зъявне приспособлїня ся словацькому „sa”, котре на запад од рікы Ондавы і Хотчанкы поступно переходить до подобы „ша” і „ш’а”. І ту сьме заховали в нашім правописі векшынове русиньске написаня в подобі „ся”, хоць была в припоминках часто рекомендована зміна, виходячі з живого діалекту як основы літературной подобы.

2. Область графемікы:

а) В даній области основнов рекомендаціов на зміну было выпущіня з азбуки йотованой буквы „ѣ” і ей заміну споїнѣм „й + о” або споїнѣм „ь + о” в завислости од позіції і функції (як є в українськім языку). О даній проблематіці ся вела діскузія і в нашій пресі. Главным аргуменом выпущіня даной буквы было тверджіня, же „ѣ” є чуждїм елементом в русиньскім языку і є незвыкле го ужывати напр. на зачатку призвіск, мен, міст, рік і т. п. Нашы рекомендації на ёго захованя не буду ту уводити, суть уведжены в правилах правопису і в відповідях публікованых в пресі із заключінѣм, же „ѣ” може єднакым способом повнити тоты самы функції, як і остатні йотованы буквы. Але і так сьме в новых правилах часточно змінили ей правопис в тім змыслі, же в чужоязычных (перевзятых) словах як на абсолютнім зачатку слова, так і в позіції по гласных місто буквы „ѣ” ся пише споїня „й + о”, напр.: *йота, йогурт, йод, йот, йотація, йотований, Йосафат, майор, район* і т. п. Далє в чужоязычных словах як в середині слова, так і на кінці слова в позіції по гласнім „і” пишеме споїня „і + о”, напр.: *міліон, патріот, шпіонаж, радіо, Токіо* і т. д.

З таким рішінѣм не суть дакотры читателі спокійны, бо жадали абсолютне выпущіня той буквы.

б) В области графікы главна зміна настала в тім, же до алфавіту сьме доповнили іщі єдну букву „ѣ” (твердый знак, ер), котра має функцію розділового ці розділюючого знаку і служить на сігналацію йотації тогды, кідь ся префікс (предпонка) кінчіть на тверду парну подля твердости/мнягкости согласну фонему в позіції перед йотованов буквов, напр.: *зъявити ся, зйіднати, одъїсти, адъютант, конъюнктура, розъярити ся, безъядровый, інъекція* і т. д. Тота зміна не выкликує даякы важнішы протесты, є пріята позітівно, хоць были і рекомендації писати на ей місті апостроф або зохабити став з першых правил, де тоту функцію повнив мнягкый знак („ь” – ерь).

в) До той области можеме заділити і часточно зміну фунгованя буквы „ї”, значіня котрой ся росшырило іщі о єдну функцію.

Што до значіння букв, то подля старых правил буква „і“ означала фонему [i] (а ніч інше). То значить, же буква „і“ в позиції по кождей согласній означала лем гласну фонему [i], а у попередней согласной потенціална м'ягкость або оставала неозначена (несігналізована), напр.: *літо, сіно, тіло* і т. п., або не была диференціальним признаком даной фонемы, напр.: *очі, гірський, меджі* і т. п. З того выходило, же в дакотрых позиціях м'ягкость ці твердость фонем на писмі не сігналізувала. Наприклад, споїня „ті“ могло одповідати і [t'i] – *тісто*, і [ti] – *тілько*, споїня „ді“ могло сігналізувати і [d'i] – *діти*, і [di] – *дім, диван* і т. п. Так было і у фонем **с, з, н, л, р, ц, дз**. Также буква „і“ означала все лем гласну фонему [i] во вшиткых позиціях по согласных.

Подля новых правил ся буква „і“ вжывать тьж на сігналізацію м'ягкости согласных в позиції по парных по твердости і м'ягкости согласных фонем: **т, д, н, л, с, з, р, ц, дз**, напр.: *дідо, діти, ліс, літо, німый, сніг, тіло, сіно, ціловати* і т. д. Выяснять ся так часты недорозуміння у высловности многих слов, бо з їх написаня буде ясно, же напр. в словах типу *дім, стіл, ніж, ніч, сіль, зипс, цинтерь, ліно, сіруп* і т. п. будеме звуки в позиції перед „і“ высловлєвати твердо, а в словах типу *ліс, літо, дїтвак, дїлити, лївый, гнів, гніздо, сніг, сіно, бісіда, тїнь, стїна, цїль, цївка, ціловати, коні, Німець* і т. д. будеме звуки в позиції перед „і“ высловлєвати м'ягко. Выяснить ся тым і семантичне значіння многих слов типу: *ніс* (носа) – *ніс* (мин. час од часослова *нести*), *ліс* (на лісованя даякого матеріалу) – *ліс, рік* (рока) – *рік* (мин. час од часослова речі), *тік* – *тік*, (пять) *волів* – *волів* (єм там іти) і т. д.

Прічинов того проблему в нашім варіанті русиньского языка є факт, же лем **І з Ъ** (ятя) є єдиним гласным звуком сігналізуючим м'ягкость передстоячого парного подля твердости/м'ягкости согласного. Остатны звуки „і“ м'ягкость не сігналізують, ці уж походять з **О, Е** в ново-запертых складах, із праславянського ці церковнославянського „**И**“, або мають інше походжіння. То значить, же в нашім языку маєме фактично двояке „і“: сігналізуюче і не сігналізуюче м'ягкость попереднього согласного.

К тому правилу є найвеце припоминок і буде робити найвекшы тяжкости при ёго практичній реалізації главно зато, же в многих говорах ся часточно діспалаталізували дакотры із девятєх выше спомянутых согласных. З другого боку то але буде велика поміч про орфоепію (устну, бісідну реч), бо русиньскій язык ся будуть учіти і діти, котры не бісідують дома по русиньскы, ці люде з інших країн. А таким бы было тяж-

ко зрозуміло висвітлити, чом єднака буква раз сігналізує м'яккость, а другый раз нїт.

Настали і далшы правописны зміны нелем в цілых группах слов, але і в правописі єднотливых слов різних частей речі. Вшыткы їх можеме найти в наших правилах, выданых особитнов публікаціов. Авторами єднотливых частей публікації были: В. Ябур (графіка, орфографія, формотворіня і основы сінтаксісу) і А. Плішкова (словотворіня і пунктуація). Зміны сьме зробили у вірі, же поможуть выліпшыти дотеперішні правила а єдночасно дакус нашы нормы приближать іншым варіантам русиньского языка.

ЛІТЕРАТУРА

ЯБУР, В. - ПАНЬКО, Ю. *Правила русиньского правопису*. Пряшів : Русиньска оброда, 1994.

ЯБУР, В. - ПЛІШКОВА, А. *Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005.

ЯБУР, В. - ПЛІШКОВА, А. П. Літературный язык. Пряшівска Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньский язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski - Institut Filologii Polskiej, 2004, с. 147-209.

Орфографічний словник русиньского языка. Ed. Ю. Панько. Пряшів : Русиньска оброда, 1994.

(Статья vznikла в рамках грантового проекту VEGA 1/0399/08 - Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku: výskum a vývoj.)

Языкова ситуація на Підкарпатській Русі: проблеми и перспективи

Валерій ПАДЯК, к. н.

(Дослідний центр карпатістики в Ужгороді, Україна)

Ціле, днесь на Підкарпатю суть писателі, и то читавое число, котрі хоснувут русинський язык: Василь Сочка-Боржавин, Славко Слободан, Михайло Кемінь, Юрій Чорі, Анастасія Далида, Владимир Фединишинець, Иван Калинин (†), Тамара Керча, Иван Меденци (†), Иван Петровцій, Йосиф Лемко, Владимир Танчинець, Роман Пишальник, Михайло Град, Иван Фотул, Василь Молнар, Иван Ситар, Дмитрій Сидор, Рудольф Матола, Василь Матола, Валерій Падяк, Марьяна Нейметі, Михайло Чухран, Михайло Чекан, Олена Русин-Яринич, Михайло Алмаший а т. д.

Не позеравучи на заявы даяких граматистів из Підкарпатя за вто, што русинський язык у регіоні тримле ся (из 2002 года!) кодифікованой норми, тоті заявы скорше мож характерізовати, ги даяке снажіня мати норму, а не сам історико-лінгвістичный факт закладаня норми. Бо унормованя значило бы лем вто, што авторы русинської красной літературы и пресы тримаवут ся єдною діла ушыткых (ци майже ушыткых) орфографічної норми. А того днесь неє. Нарубы, у ситуації, кідь неє кодифікованой норми, каждый автор нарабляє свій стандарт, и то подля віка (старше ци молоде покоління), подля освіти (має ци ніт філологічну освіту), подля бесіды свого регіона (*у-гваряня*, *і-гваряня* и *ў-гваряня*), подля того, ци вяже автора церьковно-славляньска тридиція, ци ніт а так дале.

У куртому написі не дасть ся шыроко описати языкову ситуацію, зато маєме за ціль лем позначити майглавні тенденції розвоя літературной (писемной) норми на Підкарпатю. Будеме, главні, позерати на три такі моменти:

1. Што ся бере автором за главный принцип русинської орфографії;
2. Як ся выгваряє и пише історичне **О** у новозапертых складах (*у-гваряня*, *і-гваряня* и *ў-гваряня*);
3. Як ся передає на письмі в авторському тексті нейотоване **І**.

За объект досліджіня береме творы, выдані з більшой части за послід-

ні 5 – 7 років.¹

Направду, мож говорити за даякі соціально-вікові групи „писателів” у вопросі хоснованя тої ци другої норми. (Туй слово „писатель” хоснуеме у шырокому значіню – каждый, хто має одношіня до процеся писаня).

Приміром, *подля віка – старше ци молоде покоління писателів*. Патриархы русинської літературы – тоті, што мавут за собов класичні довоенні гімназії, за главный принцип русинської орфографії тримавут етімологічний принцип. Вони хоснуют знак **ѣ** (ять). Молоде покоління (тоті, што не мавут філологічної освіти) пише скорше таяк чує, то значит за фонетичным принципом ци, скорше, ігнорувучи сесю проблему. Приміром, найдут ся у В. Фединишнця (Севак, Паруйр. *Писнь вирьх Писнів*, 2001) такі шорикы:

Кров народа єї вікового
Я рахую таков пречистов,
Як носіня дітины під *сиръом*.

У другому місті: „під тяжістьов власного *сиръя*”.

Мож поруняти из другим стихом В. Фединишнця:

Що любов моя ниськы,
Ги єї щи дітоцькоє *серце*

1 Аналіз текстів бере ся подля выдань: ГОДИНКА, А. *Час гурше, ги вода...*: Русинські тексты/ Матеріал зобрав, ушорив, коментарії застачив и вступное слово написав *Михаил Капраль*. Ніредьгаза, 2005; ДАЛІЦА, А. *Дзвони Карпатського краю*: *Стихы*. Мукачево: Карпатська вежа, 2001; КАЛИНИЧ, І. *Смієся Верховина*. Мукачево: Елара, 1996; КЕРЦ-МАН, И. *Вручаніє*: *Хоры и співанкы на слова Александра Духновича и современных русинських поетів*. Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2003; КЕРЧА І. *Пудкарпатська Русь*. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 115-146; КЕРЧА, І. *Словник русинсько-руський. Русинско-русский словарь: У 2-х тт.* Ужгород: ПоліПрінт, 2007; КЕРЧА, Т. *Было ци ни было: Казкы і гаданкы*. Ужгород: ПоліПрінт, 2003; ЛЕМКО, Й. *Тайстра сміху на потіху*. Ужгород: Гражда, 2003; МАТОЛА, В. *Русинська иконка*. Ужгород, 2006; МАТОЛА, Р. *Исторія церкви*. Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2005; МЕДЕНЦІ, И. *Ты прекрасна, Верховино!* Мукачево: Карпатська вежа, 2002; МОЛНАР, М. - МОЛНАР, В. *Вичуркы у вуйны Полані: Етнографічні нарисы*. Свалява: Сольво-Прес, 2002; ПЕТРОВЦІЙ, И. *Битангієські співанкы*: *Русинський ерос*. Ужгород, 2001; ПИЩАЛЬНИК, Р. *Молитва русина*: *Стихы*. Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2002; РУСИН-ЯРИНИЧ, О. *Сплету вінок...*: *Лірика*. Тячів: Крок, 2004; СЕВАК, П. (Казарян). *Писнь вирьх Писнів*: *Поєма* (Перетовмачив з армянського языка на карпато-рутенський Владымыр Федынышынецъ). Ужгород, 2001; СОЧКА-БОРЖАВИН, В. *Зазвонили в селъ на вичурню*: *Проза и вершы*. Ужгород, 1999; ТАНЧИНЕЦЬ, В. *Тямте нас!*: *Стихы*. Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2002; ЧОРІ, Ю. *И днись гоя й завтра гоя: (Обрядово-обичаєва поєма)*. Мукачево: Елара, 2002.

Або днешна денница.

Як видиме, подля выговора, у автора „серце”, айбо „сирцьом”.

Тото саме найдеме у молодого поета В. Матолы (*Русинська иконка*, 2006): „темно“, айбо: „тимінь на дворі”, „два разы“, айбо: „та прости рас мені йсі гріхи”, тото саме: „динь”, „огинь”, „я малиньким быв...”, „чиряйте”. Айбо нарубы: у „серцьови”, „землю нашу”, „на дворі новий день”, „у монастырь до Ракошина днесь не пуйду”.

Тото саме найдеме у поетеси Т. Керчи (*Было ци не было*, 2003): „гребе зимлю руками”, „коли отиць... ходив”, „спровадив за третю гору”, „позиравут жадно”, „посідали у кирті”. Айбо: „лізат пуд землєв”, „на вутцєвуй земли”, „на перву гору”.

Одмітувучи етімологічне написаня, котрого ся тримавут по більшій части старші генерації писателів, нові покоління писателів у процесі активного хоснованя русинського языка приставут на то, обы за главный принцип русинської орфографії узяти морфемно-фонематичный. Тото видко из текстів І. Керчі, М. Капраля, В. Падяка, М. Алмашія, М. Кеміня и др.

Теперь, приміром, *подля освіти – має автор ци ніт філологічну освіту и ци знає за традицію письма.*

Не є розуміння того, який розділ є межі старославлянськым и русинськым языками. Природа языка доста консервативна. То значит, што русинська бесіда и у XV столітю, и днесь звучит єднако, ци майже єднако. Приміром *Няговские поучения* – образчик живой бесіды из XVI столітя.

„Милыи братья мои, христяне! Имали есме слово у минувиую недблю, што бесме не имали боговь инъшихъ, окремя одного Бога во тройци, котрый небо и землю учинивъ, а у нинъшнюю недблю имаеме другую науку тогожь десятеро Божого приказаня, што бесме ся не божили гамъшино именемъ Божіимъ противъ ближнему нашему, чом у тумъ приказаню Божумъ заказуетъ Господь Богъ, што бы есме на имя Божіе задармо не божили ся, анъ што бы ся нимъ проклинали, анъ што бы зле мовили, анъ чаловали, анъ ужали, тай не учинили кривду ближнему своему. Такъ приказуетъ Господь Богъ, што бесме имя его святили и бъчеловали и дяковали ему за усъ доброты его, котрыи намъ подаеть...”²

На основі живой русинської бесіды формовав ся русинський літе-

2 Няговские поучения: Факсимильное воспроизведение текста по изданию А. Л. Попова с вводной статьей Ласло Дэже. Ньиредьхза, 2006.

ратурний стандарт (письмо) и у XV століттю, и в майпізні епохы. И хосновав ся сесь язык у многих сферах людського газдованя. А церковнославляньскый язык усе мав звужену сферу функціонованя – лем у церкви и як офіційно-писемна форма. Свій (русинський) язык як живый організм розвивав ся, бо говорив на нѣму цілый народ. Церковнославляньскый язык мало хосновали, и він перейшов у стадію мертвого языка.

Правда, у XIX століттю, из часу цілославляньського єднаня уяла ся тенденція паралельно до свого русинського языка хосновати ги літературну норму російський язык. Айбо кідь го не знали місні люде (и нешколовані, и інтелігенція), бо и не чули той бесіды, так ся снажили увести у свою бесіду (так їм ся виділо, же бесіду російську!) слова, котрі знали из лексикона церковнославляньського языка або котрі из російського языка перенесли у русинський по законах церковнославляньського. Из того часу и по днесь маєме у русинській бесіді окремих авторів цілый пласт лексикы, котра лем засмічує язык, подмінявучи русинські аналоги: *собрание, заседание, правление, самоуправление, одношение, приказание* а т. д. Приміром: „на ниву духовно-національного возродженія”, „в ділі... сохраненія... языка” (Д. Сидор), „до появиленія релігійных книг”, „на протяженіи довговіковой исторіи”, „у душі уваженія”, „патріотичное воспитаніе”, „для увіковіченія памняти будителя” (В. Сочка-Боржавин), „было прийнято рішеніе о возродженіи общества”, „в правленіе избраніи...”, „первое искренное честованя”, „он (дом) нам повностю не освобожденый”, „зачаток составленія календаря” (Л. Філіп), „изображеніе... существованія людей”, „по отношенію к христіянству”, „по изслѣдованію источникѣв а жизненых познаній”, „мое стремленіе”, „слѣпым давал зрѣніе” (Р. Матола) а т. д. Тото саме мож видіти на сторонах журналу *Русинський світ*, котрый ся выдає в Мадярщині, и у редакції котрого доста робітників из Підкарпатя, што ся попереселѣвали з даякой поважной причини у Мадярщину. Приміром, „день почитанія памняти”, „склонити єпископа... и його окруженіе до воссоединенія из православіем”, „єпископ и сопровождающи его лица”, „місто преступленія”, „организовав покушеніе” и так дале.

Суть и образчики брутального одношіня ид языковій традиції, што ся формовала через тысячолітя. Приміром, інж. Рудолф Матола, репрезентант майстаршого покоління русинських писателів. У своїй книзі (*Исторія церкви*, 2005 р.) автор яв ся змінити звукове наповніня даяких літер. Приміром, літера **Ъ**, котра усе позначує заднѣязычний голосный,

у Матолы (и то без даякой сістэмы) усе ся хоснуе, ги позначка діла звука [o], а даколи – діла діфтонга [yo]. Приміром, у тексті „потверждаєт, **ыш** Поткарпатья было заселено...”, „на **свыно** будушу историчну родину”, „испывнвити **вылю** Отця”, три с половины**в** рока”, „105-тоho **рыку**” „**высьму** заповѣдь” а т. д. Але и у тых позиціях, де літера **Ы** стоїт на свому так бы мож уповісти „законному” місті, вона позначуе не звук [ы], але звук [o]. Мож поруняти: „из под надвлады”, „нечистыма рѣчами”, „литературы”, „народы”, „державы” а так дале.

И при тому „азбука” Р. Матолы уміщуе и літеру **О** для позначіня звука [o]. Приміром: *борьба, область, было, апостол, объединил, древность, окрема* а т. д.

Так ся видит, автор и сам не годен писати за „своєв” орфографічнов нормов. Приміром: у назві книги пише ся „исторія”, айбо у тексті веце раз ся найде варіант „истырія” (с. 6, 7 и др.).

До того мож додати и нияк не оправдане выговорюваня звука [y] замісто звука [o] (**собі** – [субі], **тобі** – [тубі]).

Наконець, нияк ся не вяже из традиціев кириличного письма уведіня автором літер для позначкы пары **g – h**. Так, у автора звук [g] позначає літера **Г** (а не **Г**), а звук [h] – латинська мала літера **h – h**. Не знати, чом автор так ігнорує традицію: чом одмітує літеру **Г** діла позначкы звука [g] и чом діла позначкы звука [h] уводить не літеру **Г**, а латинську малу літеру **h**, яку и не знати як писати у позиції, де бы мала стояти прописна (велика) буква **Н** (котра ся збігає из кириличнов літеров **Н**)! Зато автор Р. Матола удумав собі и прописну літеру **h**, котрої неє ани в латинськім алфавіті. Позерай написаня: *Григорій, Георгій – hаврійил, hерман, hрушовський манастырь*.

Кідь говорити за **групы авторів подля регіона**, діалектні знакы котрого писатель ся снажит усокотити, и кідь туй позерати, як ся выгваряє історичне **О** у новозапертых складах, маєме три тїпы выгваряня: (*у-гваряня, і-гваряня и ю-гваряня*). Тота проблема є специфічнов діла регіона Підкарпатської Русі. Кідь неє кодифікованой нормы, писателі тримавут ся народной бесіды, и при тому каждый нарабляє даяку свою норму мимо того, обы уедно формовати еден літературный стандарт. Туй домінантов є регіон, з котрого походит тот ци иншакый писатель, котрый ся снажит „легалізовати” и підняти на ровінь писемного стандарта свій (и лем свій!) діалект.

То значит же подля діалекта суть три группы писателів, котрі хоснувут *у-гваряня* вадь *і-гваряня* ци *ю-гваряня*. Приміром, *кунь, кїнь и кўнь*.

То значит, же норма ся сперат на єден из діалектів: 1. мароморошський ци ужанський; 2. верховинська бесіда; 3. бережський діалект.

Верховинське *i-гваряня* майближе стоїт ид нормі руснаків Пряшівської Руси и кідь бы го прийняти як кодифікований варіант, то бы помогло зближіню граматичных норм Пряшівської и Підкарпатської Руси, а до того и Лемковины. Айбо граматисты Підкарпатської Руси одмітуют таку можность; даколи то ся мотивує політично: *варіант i-гваряня зближит русинський язык из українськым, што посиленит асимілятивні процеси.*

Днесь граматисты на Підкарпатю скорше готові пристати на то, обы увести ги стандарт *у-гваряня*. Тота концепція розвила ся из лінгвістичных варіацій майавторітетного писателя и научника, академіка *Мадярської академії наук* Антонія Годинкы (1864 – 1946), котрый підпоровав ідею *у-гваряня*. У теперішні часы тота ідея найшла своє продовжіня у першій граматичі під тітулков *Материнський язык : Писемниця русинського языка* (авторы І. Керча и С. Попович, помочні авторы М. Алмашій и В. Молнар).³ Авторы исперли ся на чеського лінгвіста Франтішка Тішого, котрый писав: „*Основу місного підкарпатського языка треба глядати у Маромороши*”, то значит, же авторы „Писемниці” выбрали за основу мароморошський діалект, котрый, як они пишут, „*покрыват булишу часть ареала и історично обоснований як корінный пудкарпатський говор*”.⁴

Кідь говорити за ареал шыріня діалекта, то авторы „Писемниці” до того ареала капчавут и теріторії из бережськыма говорами, то значит тоті, де ся хоснує *ў-гваряня*. И то зато, же звук [ў] не признає ся за окремый звук, а лем за варіант звука [у].⁵

Так ся видит, же на зачатку процесів возроджіня карпаторусинського языка таку ультимативну (радикалну) концепцію – перейти в літературному хоснованю лем на основы *у-гваряня* – прискіпити не подарило ся. Бо ниякой теоретизованя не годно подмінити собов языкову практику и слобідное хоснованя ушыткых варіантів, и конкуренцію тых варіантів, майсилный из котрых и мав бы ся убрати у перспективі за літературну норму.

3 АЛМАШІЙ, М. - КЕРЧА, І. - МОЛНАРЬ, В. - ПОПОВИЧ, С. *Материнський язык: писемниця русинського языка*. Мукачево, 1999.

4 КЕРЧА, І. П. Літературный язык. Пудкарпатська Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 123.

5 *Материнський язык: писемниця русинського языка...*, с. 5.

То значит, же замісто унормованя писемного языка радикална концепція *у-сваряня* першої підкарпатської граматики (из 1999 года), наробы, породила контраверсійні ідеї, в основу котрых ся кладе иншакый базовый діалект. Як то, приміром, уйшло из хоснованям звука [y̯]. Часть писателів перейшла на хоснованя того звука и одличає го од звука [y].

Лавреат Літературной премії им. А. Духновича, поет Иван Калинич, приміром, у своїй книзі фіглярських стихів *Смієся Верховина* хоснує звук [y̯]: *рy̯дна* (мати), *мy̯й* (сын), *рости – рy̯с*; *жоны – жy̯нка*, а до того: *молоденькy̯й* (дівці), *дy̯стати*, *слобy̯дно*, *пy̯йшов* (народ), (дзюгат) *лy̯ктём*, у *тy̯й* (групі), в *кy̯нци* (бытя), (губы) *пy̯двели* а т. д. Тото саме мож уповісти за поета И. Петровція, котрый не лем хоснує [y̯], але діла позначкы того звука „авангардно” увів у русинський алфавіт літеру латинської абечеды у-умлаут – **Û**, што ся потовмачує, скорше, як факт лінгвоанархізма, чим, приміром, снажіня до унормованя языка (*співанкы, дйвка, вичйр, гйд*).

Контраверсійнов до норми *у-сваряня* стала доста продуктивна норма інтегрального знака-буквы на місті голосного звука [o] у новозапертых складах, котрі історично были отворені. (Тот знак має тоту саму функцію, што у старославлянськیم языку буква **ѡ** (ять), котра для носителів діалектів сігналізувала усе своє – [э] вадь [і]).

Ідея інтегрального знака перейшла дакілко етапів за послідні десять років. Для тої місії хосновали на зачатку літеру **ŷ** (позгори стоїт півкарічка), дале літеру **у** (у з наголосом зліва направо), и літеру **ÿ** (из двома точками позгори). Замісто того знака носитель того ци другого діалекта выговорёвав свій звук. Приміром: *возити: віз – вуз – вy̯з*; *твого: твій – твy̯й – твy̯й*; *договореное: договір – договур – договy̯р*; *русинови: русинів – русинув – русинy̯в* а т. д.⁶ Послідный час у даякых текстах на тому місті (історичного **О**) хоснує ся (и то ся нам видит майлогічным) літера **Ô** (з дашком).⁷ Тота ідея позволяє хосновати ушытки три варіанты: у-

6 Еволюцію тої проблемы мож видіти у написаню текстів у таких виданях: АЛМАШІЙ, М. - ПОП, Д. - о. ДИМИТРІЙ (СИДОР). *Русинсько-українсько-руський словарь*. Ужгород : Удавательство В. Падяка, 2001; ПОП, Д. - ПОП, Д. *Подкарпатські русины, їх історичні былины и легенды*. Ужгород : Удавательство В. Падяка, 2001; *Слово за словом : Практична граматика русинського языка для недільной народної школы (2-3 цвіт)*. Склали: Михаил Алмашій, Михаил Молнар. Ужгород : Выдавательство В. Падяка, 2004; СИДОР, Д. *Граматики русинського языка...* Ужгород, 2005.

7 Позерай виданя: МАГОЧІЙ, П. Р. *Народ нивыдыкы : Ілюстрована історія карпаторусинів*. (Потовмачив по русинськы В. Падяк). Ужгород : Выд-во В. Падяка, 2007.

гваряня, *i-гваряня* и *ў-гваряня* як рівні варіанти, што помежи собов конкурувуть, и лем языкова практика из часом позволит вызначити, котрый из них ляже в основу літературной норми.

И кідь днесь норма *у-гваряня* лежит в основі творчости Славка Слободана (літературный псевдонім І. Керчі), М. Кеміня, М. Капраля, Т. Керчі, М. Града, В. Танчинця, В. Матолы, И. Ситара, то *i-гваряня* силувуть ся изреалізувати ги норму В. Фединишинець и Й. Лемко, а *ў-гваряня* найде ся у творчости И. Калинича, В. Молнара, Ю. Чорі, И. Петровця, Р. Пищальника. Суть и писателі (В. Сочка-Боржавин, И. Мединці и др.), котрі на письмі у тій позиції ставлять букву **О** и выгварявуть звук [о]. Приміром В. Сочка-Боржавин хоснує в тій позиції то **У**, то **О**:

Не журися, *муй* миленький
Шуга не журися,
Лем на *вечур* из роботы
Идо мні вернися.
(*Не журися*)

Я много *цімборѡв* в Європі маю:
У Польші, в Чехіѡ и при Дунаю,
але и яничар лукавых знаю,
што чисть Руснакам нищат
в *родноѡ* краю...
(*Кто брат и кто не брат*)

За проблему мож уважати и диференціацію букв **Ї** и **І** в словах, де по мягкім согласнім стоїт неѡтованный звук [i]. При тім за основу диференціації є приятый принцип хоснованя на тім місті в історичных текстах буквы **ѡ** (*ять*). Знаєме, же в російськїм языку на тім місті сістемно выужывають ся буква **Е** (приміром, *лето*), в українськїм языку – буква **І** (*літо*). Іншіма словами: котра з букв має ся писати в русинськїм языку на місті історичного **ѡ** в сучасных текстах – **Ї** ци **І**?

Веце писателів у тій позиції поужывавут букву **І** (не диференціювут **І/Ї**). Приміром: *ніжно, в лісі, дівча, идо мні, свіжсьй, вітка, малолітка, літом, дітьом, вітер, тіло* (В. Сочка-Боржавин); *осінь, по толоці, мліє, у боці, коріня, у марті, у говіня, світ, просонцвіт, ніколи, пофігельовати, стемніє, вечорниці, легіні, удданиці, сміх* (Ю. Чорі); *місто, харківськый, на сцені, в небі, кінь, дівка, дідо, літо, діти, втік, звідаю, совість, біда, нігда-шуга, заміню* (Й. Лемко); *втікали, співати, цімборство, німці, віч-*

но, сімнадцять, вітер, у Тусі, діти, сині, безгрішний, біда, вікы, други, цілий, у віках, звірка, вічно (В. Танчинець); віровати, хотіти, поста- рити, на крилі, на світі, стріха, свічка, віра, грішник, діти, ліпше, хліб, дітвак, біда, сніг, на колінах, вірний, вічний, у віках (Р. Пищальник); оріх, на базарі, Діма, потіха, видів, мені, в тумані, сідый, діти, у неді- лю, дід, білий, світ, вік, літо (И. Калинич).

Друга група писателів диференціюють на місті нейотованого звука [і] на письмі букви І/ї. Приміром:

– хотіла, сіла, у лісі, в книзі, на місті, при біді, цімброра, тріскы, не- діля, сусід, літературный, дїдо, латиніка, древні, **айбо**: холошині, дві, фрічка, карічка, вічно, до приміру, чоловік, світовий, мудрі, геній, собі, світ, гріх, многі (И. Петровцій);

– заділити, хотіти, заліти, залізи, досігати, улізи, у Шопур- ці, на слободі, на дні, по поляні, цілі, цілий, німый, дні, у діцтві, хлів, хліб, ліс, дівка, сестры-близниці, птиці, жоні, ціна, мені, нікому, літаня **айбо**: звідати, звідовати, віровати, бігати, цімборовати, різати, чоло- вік, міх, сміх, гріх, на газдустві, собі (Тамара Керча);

– тліти, увидіти, Ніредьгаза, дїдо, діло, гнів, сосід, наслідство, ді- тина, у статі, у ряді, у новембрі, у науці, по році, на березі, послідный, цїнный, ліпший, научні, опубліковані, осталі, приправлені, **айбо**: впові- сти, набідовати ся, Відень, Ясіня, ид темі, у архіві, по містах, міст- ный, старенькі, довгі, генерація, цісарь, віха, універзітет, реалізованя, собі (М. Капраль);

– хотіти, наліпити, увидіти, розділяти, слідовати, умлівати, мусі- ти, столітя, покоління, бесіда, гніздо, розділ, пословиці, окремишності, нині, у Земпліні, в центрі, у складі, по силі, у тексті, цінні, поправді, комплікованійша, сесі, сі, **айбо**: змінювати, вік, камінь, зміна, цїтата, благи, порідко, удповідно, в собі, вудані, цінні, устояні, подані, у нормі, такі, сякі (И. Керча).

Тото диференцієваня потовмачує ся характером русинської фонети- кы – у языку суть 9 пар твердых и мягкых согласных фонем: [т] – [т’]; [д] – [д’]; [н] – [н’]; [л] – [л’]; [с] – [с’]; [з] – [з’]; [р] – [р’]; [ц] – [ц’]; [дз] – [дз’]. Позад тых парных мягкых согласных (окрем [р’]) на місті історичного **ѣ** (ять) пише ся **ї**, а позад других согласных (и [р’]) пише ся **і**.

До того, обы диференцієвати І/ї, треба уважати на то, же позад [р’] у флексіях (закінчінях) пише ся **ї** (порунай: *різати, рік, ріньча – в цен- трі, у новембрі, в Унгварі, двері*).

А до того ищи, обы диференцієвати І/ї, треба уважати на то, же у на-

звивниках на **г, ґ, к, х** перед закінчінєм (флексієв) у містному зміннику (позад **з, ц, с**) подля правила пише ся **ї** (*Шопурка – у Шопуриці, наука – по науці, рік – по році, берег – на березі* а т. д.).

Подля нас, правило диференціювання **І/ї** ускладнює норму правопису, бо в обох позиціях висловлює ся еден и тот істий звук. На практиці на слух простому носителю языка, незаінтересованому у деталях языкознання, у тій позиції не дасть ся видіти розділ в написаню букв **І** и **ї**. Тото буде проблемов у школах при учіню орфографічних норм. Мож проілюстровати: даколи и кваліфіковані лінгвісты авадь писателі из філологічно-освітов не годні подля правила написати сесю орфограму. Приміром, *Ніл, Ніагара* (чуже слово, у І. Керчі) – *Ніредьгаза* (чуже слово, у І. Керчі, М. Капраля); *цінні* (у І. Керчі) – *научні* (у М. Капраля); *тріска* (у І. Керчі) – *тріскы* (у І. Петровція); *література* (у І. Керчі) – *літературный* (у І. Петровція); *Ясіня* (у М. Капраля) – *ясінь, Ясіня* (у І. Керчі); *устояні* (у І. Керчі) – *древні* (у І. Петровція); *холошині* (у І. Петровція) – у *Земплині* (у І. Керчі); *опубліковані, реалізованя* (у М. Капраля) – *последный* (у М. Капраля); *діалектарій* (у І. Петровція) – *діалектарий* (у І. Петровція) а т. д.

Аналіз языковой ситуації укаже на то, же процес глядана нормы писемного языка и на зачатку ХХІ столітя все ищи є актуалнов проблемов діла підкарпаторусинів. Здобытки русинської красной літературы и пресы не привели до унормованя языка. И кідь неє кодифікованой нормы, писателю у плані языка неє на што ся орієнтовати и на што ся исперти. Зато каждый писатель тримле ся народной бесіды (свого діалекта) и подля того нарабляє даякый літературный (писемный) стандарт. (До того, писателі Підкарпатя нияк ся не понаглявут уважати на процеси унормованя языка на Пряшівській Русі ци на Лемковині, де вже суть кодифіковані варіанти). Екзістує тверде виджіня (мож уповісти – регіональний лінгвоеоеїзм), што тоті „другі регіоны” мавут из часом перебрати „нашу” літературну норму. Айбо характеристика окремых концепцій письма укаже на то, же історико-лінгвістичный факт закладаня нормы (кодифікація языка) на Підкарпатській Русі – то доста оддалена перспектива.

Днешня языкова ситуація в Мадярщині

Михайл КАПРАЛЬ

(Ніредьгазька высша школа, Мадярщина)

Мадярська держава много вікув была про Русинув Отчизнов. И не майгуршов, повім од себе, кідь поровнати з тым, што Русины стратили по 1919 році. Доста попозерати на масштабы народностнуй асіміляції, пораховати тоты біды, што были пережиті съым народом у XX сторочі.

Айбо я бы хотів ту хоть лем накурто припомнянути поедні факты, што ся тычуть языковуй політики и языкового будованя якраз у Мадярщині вже у 20 сторочі.

Ищи на зачатку двадцятых годов прошлого стороча, коли булша часть школованых Русинув дішкурвала, чий язык нам штімує майліпше – великоруськый вадь малоруськый (респ. украинськый) мадярськый історик (з філологами у Пудкарпатю на тот час не было серенчі) Антоній Годинка указав, як ся має рішыти сесь „проклятый“, як го прузвали пузднійше, языковый вопрос. На свому родному южно-мараморощьскому діалекті спершу зладив словарь,¹ пак написав у популярнуй формі истинну, строго документовану правду за минулость Русинув,² первый межи Русинами прочитав научный доклад на міжнароднуй конференції на русинському языкови, котрый всеціло базовав ся на містнуй живуй бесіді Русинув Пудкарпатя.³ Се вже была не ёго біда, ож Русины даяк лем учули и порозуміли свого пророка нескоро, ой нескоро...

Пак по наверненю Пудкарпатя зясь гу Мадярщині у 1939 – 44 годах ужек на державному уровні кодифіковали русинськый литературный язык як окремый и четвертый восточнославянськый, вшелияко пудпоровали як науку за Русинув, так и творчость містної інтелігенції

1 ГОДИНКА, Антоній. *Русинсько-мадярськый словарь глаголув. Глаголниця. Сбирка всьх глаголов пудкарпатсько-русинського языка. Собрать, упорядивь и передословіе написавь с. Тоній Романувь.* С. р. н. [Hodinka Antal]. Ruszin-magyar igetár. Nyiregyháza, 1991. LXX VII. 436 с.

2 *Утцюзнина, газдуство и прошлость южнокарпатськых русинувь. Написавь едень Сокырицькый Сирохмань.* [Вр.]: Hornyánszky, é.n. [1922?]. 108 с. Автор: Антоній Годинка.

3 ГОДИНКА, Антоній. Отвореный листь султана Баязита II. о мирь его съ Владиславомь корольомь угорськымь и чешськымь р. 1498. In *Šišicev zbornik*. Zagreb, 1929, с. 635-639.

у вшиткых її проявах. Результаты тых войновых годов, на мою скромну гадку, мож квалифіковати як „золотый вік“ русинської культури.

Днешный русинський ренесанс повстав у Мадярщині, як и всяды инде, вже лем на зачатку 90-ых годов ХХ. стороча по крахови комуністичных режимов у Централнуй Европі, коли сегіні Русины зачали зясь двигати голову и глядати властну ідентичность. Мож уповісти, ож заново, як и у других державах, зачали од нулы, бо такой дві генерації містных обывателюв, хоть и дашто чули уд дідув за Русинув, не доставали ниякого властного вошколованя; была перервана хоть яка-така писемна традиція. Плус до всёго по II. світовуй войні у самуй Мадярщині лишило ся мало самых Русинув. Доста повісти, же одпало Пудкарпатя. На момент заложеня Організації Русинув у Мадярщині, первых публикацій на материнському языкови⁴ у цілуй державі обстали два села на периферії, де булш-менш компактно жыли люде, котрі не были докус асиміловані: Комловшка и Мучонь. Якраз родакы Комловшкы Габрел Гаттінгер и Юдіта Кішшова – перві авторы и редакторы новодобых мадярських издань. Містный рудный комловшський діалект вны намагали ся воздвигнути до уровня литературного языка. Што само по собі нелегка праца, тым булше што вна, тотя праца, потребує як мінімум булше сил, як и самых авторув. Чим дале, тым булше вливають ся в сею роботу и пудкарпатські авторы. И ту явным и вострым кіпом повстає перед нима, як и перед булшов частёв днешніх Русинув Мадярщины (а нима суть родакы Пудкарпатя), перва и природна проблема, комловшський діалект про них є малопрійнятным. Близкий уд сотацькым говорам, з многыма елементами словацького,⁵ тым булше, што и вплив литературного словацького языка на вуходившых словацьку школу редакторув (у русинській Комловшці за соціалізма фунговала словацька школа!) давав ся знати доста ясно. Уровень языковый, як и фаза асимілованости містных Русинув добрі замітна на сторонах русинській періодики первых рокув. Якраз у друкованому слові, ги у глядилови видиме, мі ся видить, булш-менш объективный языковый став сосполства. Од 1993 года вуходжовав у Будапешті „*Русинский Жыво*т.

4 З 1994 года зачала ся у Будапешті издавати новинка *Русинский Жыво*т, вуйшли книги Г. Гаттінгера-Клебашка: *Заказана Звізда, Слызы і море*, Юдіты Кішшовой: *Звук души*.

5 За бесіду Комловшчан є доста файна научна литература, поз., наприклад: БАЛЕЦКИЙ, Э. О языковой принадлежности и заселении села Комлошка в Венгрии. In *Studia Slavica*, II, 2, 1956, с. 345-364; Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии. In *Studia Slavica*, IV, 4, 1958, с. 23-46.

Культурно-сполоченський часопис Русинів у Мадярську“. Возьмемо си до рук сю новинку и перепозераємо з языкового бока. У первой новинці, што нам трафила до рук, читаємо, наприклад: „*Бізую ша, же грекокатолїцка церква, зоз успоряданім тогото балу досягне свої витичени ціли. Першый ціл ша ускуточнил, бо юде ша чули барз добрі, скоро каждый нашол нових цимимборох...*“⁶ Туй на маленькому фрагменті текста видиме и чудну про булшу часть днешніх Русинув фонетику: сотацькоє *ша* на місті общеславляньського *са(ся)*; унікальное фонетичное и чисто містное явленя: Комловщаны, видав пуд мадярьським впливом, не вуговорюють звук [л'] (Позн. – на місті звичного *люде* у новинці маємо зясь про булшость чудное *юде*). Можемо туй увідіти днешню словацьку литературну и діалектну лексику (*успоряданім, витичени, ускуточнил, барз*, пор. словацькі *usporiadaný, vyučovať, uskutočniť*, діалектное *barz*). Як видиме у сёму тексті, давить на автора и словацька граматика и ортографія, пор., наприклад: *нашол – našiel; досягне – dosiahne*. Додамо ид тому печатні хыбы, котрі суть и у сёму фрагменті (у послідньому слові *цимборох*). А главное – майбулшый нонсенс про періодику, котра, зазначиме туй, у первой шор мала бы будити націоналну сознательность днешніх Русинув, – домінованя мадярьського языка на сторонах русинської новинки (!). Про справедливость мушу уповісти, ож номер за 4 фебруара 1998 года у сьом не був майгуршым, не був, мож повісти, ани тіпичным, бо у нёму такой половка текстув была якым-такым русинським языком. Частіше новинка вупозіровала, як, наприклад, 25 септембра 1997 года: перва полоса по руськы?!, инші три по мадярьскы; 20 януара 1998 года: дві третини первой полосы – по бачвансько-русинськы?!, иншоє вшытко по мадярьскы; 14 августа 1997 года: пув полосы по мадярьскы, на трёх з половинок полосах по руськы статья познатога америцького ученого Joshua A. Fishmana, котру редактор снабдив и властным текстом, цитує буквално: „*В другом цисле покрачуэме*“ – туй маємо ищи єдну восточнословацьку фонетичну особенность – нерозлишованя подагде звукув „ч“ и „ц“, т. є. замість *число – цисло*. Як и ищи єден словакізм – *покрачуэме*, пор. слов. *pokračovať*.

Вуходячи з аналізу русинських масмедій 90-ых годов у Мадярщині, курто мож повісти лем єдно: языкова ситуація была катастрофална...

Не наладило і до кунця и майдорогоє, што ся тыче тіпографської роботи, періодичное изданя „*Вседержавный Русинский Вісник*“, котрое

6 КІШШОВА, Ю. Грекокатолїцкый бал у Казінцбарціки. In *Русинський Жывот*, 4 фебр. 1998, с. 4.

зачало вуходити у кунцёви 1999 года у журналному форматі и было, так мі ся видить, крочайом уперед не лем з формалного боку. Булше міста на сторонах центрального русинського періодичного издания достали и родакы з Пудкарпатя, котрі, печатавучи ся у містных новинках, чим дале, тим активнїше зачинавуть вмїшовати ся у русинськoe языковoe будованя у новуй про многих из них утцюзинїні – Мадярщинї. Сеся тенденція у языковому вопросі ищи булше усилила ся позад кардинальных політичных змін у руководстві Вседержавного русинського самосправованя у Будапештї 2002 года, котра лем закрїпила на формалнум уровнї домінованя у русинському сосполному животі Мадярщины родакув из Пудкарпатя, котрі, однако, донесли за собов и тамошні нерїшені языкові проблемы. Проблемы сесї носять як объективный (богатство діалектув, котрі гу тому ищи и доста силно розличавуть ся межи собов), так и субъективный характер (катастрофальный положай днешніх Русинув в Україні, брак моральных, а утсі – языковых авторитетув, функцію котрых у булш цивілізованных народув исповнявуть писателї, політикы, новинарї и т. д.). Якраз язык періодикы у первый шор є тым глядилом, у котрому добрі видиме вшыткі слабі и муцні (кідь дако найде такі) боки днешньої языковой сітуації у Русинув Мадярщины. Якраз на сьом полю, як мі ся видить, у подалшому мала бы ся формовати його будучность. Надїяти ся на школу у тому состоянню, у котрому суть недїлні класы у Комловщї и Мучоню, не мож. Добрі бы было, кібы вны сповнили хоть лем функцію захраненя, „конзервованя“ тых позостаткув містных русинських діалектув у мадярськуй провінції. Час про тото не є майгуршый. У економїчеськы зьєдиненуй Европі доста добрі важать локальні культурні цїнности, помагавуть ушыткым, ко ся старать за свою аутентичность. У сёму, мі ся видить, и є тот маленькый шанс про ренесанс Русинув Мадярщины у майближых роках. Кідь вны, Русины, само собов розуміє ся, годні будуть розвивати властну культуру, и материнський язык на самый перед.

Кідь уже-м заговорив за періодику як глядило днешнєї языковой сітуації в Мадярщинї, треба спершу вповісти за журнал „Русинський Світ. Общественна, інформаційна новинка Русинув у Мадярщинї“, котрый регуларно раз на місяць (што само по собі уже добрі, порувнювучи з тым, што было!) вуходжує у Будапештї з октовбра 2003 года (на август 2007 года вуйшло вже 46 чисел). Нараз уповім, ож по вшыткых параметрах, котрі яло сповняти періодиці вседержавного уровня, се доста замїтний крочай допереду. Радує, наприклад, то, што послїдні годы усї

двадцять сторон новинки писанї лем по русинськы (по мадырськы вуходжує каждый другый місяць отдїлна прилога). Дякувучи робутникам редакції за ту велику працу, што и привела гу днешнім красным резултатум, мушу ищи раз напомними їм, ож од їх подалшого каждоденного труда над каждым словом, каждым шориком у текстох новинки буде у многум зависіти судьба русинського языка в Мадырщині днесь и у майближуй будучности. Што ся тыче якустных характеристик языка „Русинського Світа“ и ежегодника „Календарь-Альманах“ (вуходжовав каждый рук з 2000 года), уповім лем едно, вун, язык днешнуй мадырськуй русинськуй періодики, добрі илуструє вшыткі тоты слабости, што характеризувуть зачаток становлення новуй языковуй нормы. Гу идеалным стандартум, курто кажучи, ищи далеко. Беручи у руки свіжу новинку, все собі думаву: кідь мы, Русины, будеме писати так, ги малювали чи малювуть наші малярї прошлости и днешности (до теперь такой каждое число „Русинського Світа“ богато илустрованное майлїпшымы їх роботами), сміло зможеме уповісти, ож наш материнський, „самый саменький единственный нашъ пудкарпатсько-русинський языкъ“, як бы вповів наш днешній моралный наставник и научный лідер минулости Антоній Годинка, є межи иншыма литературныма европейськыма языкамы ничим не гуршый и не заобсталый.

Доста парадоксалным упозїрує, ож докус иншака ситуація у формованю научного стиля русинського литературного языка, котрый у історії булшости литературных языкув був їх вінцём, завершовав намаганя передашув національных двигань сформовати и кодифіковати властный литературный язык. Ся парадоксалность не є свідоцтвом даякого „ноугау“ мадырських Русинув. Є доста просто обьяснима, кідь зважати на активну працу мадырських русиністув пуд веденём передчасно спочилого у кунцєви 2005 года Іштвана Удварія, котрый основав и такой дванадцять роки корманёвав катедров украинської и русинської філології у Нїредьгазі. Якраз сесь научник дав спершу надруковати прекрасні образцы русинських литературных памнятникув XVIII. стороча,⁷ котрі красно и беззаперечливо илуструвуть фунгованя уже у тогочасных

7 Поз.: КУТКА, Іоаннь. *Катихисїсь малый или наука православно-христїанская сокращенная. Во благочестное воспитанїе юношества Дїецссїи мункачовскїя. Составленная въ Оунгарь. Въ Будинь градь, Печатано писменъ Крал. Всеучилища Пештанскаго*, 1801. Nyíregyháza, 1997. 204 с. (Репринт); *Букварь языка рускаго съ прочїимъ руководїемъ начинающихъ оучитися. Въ Будинь Печатано при Кралевскомъ Унїверсітетѣ Писмены Славено-Сербскїя Типограф.* 1799. Nyíregyháza, 1998. 84 с. (Репринт).

Русинув трёх стиліов літературного языка,⁸ споминані выше работы Антонія Годинки, а пак подав перші властні научні тексты днешнёсти,⁹ ці організовав книжки инных авторув.¹⁰

Айбо ищи раз мусай признати, ож судьба русинського языка днесь рішає ся на майшырёму полю. По русинськы мавуть ся писати днешні новинкы, говорити радіо, функціонувати вшыткы русинські інституції, котрі фунгувуть у державі. Парадоксално, айбо того ищи не є днесь усягды. Лем так и тогда у каждоденной праці буде ся формувати язык про ушыткых, літературный русинський язык, доступный и понятный про булшость людей, котрі голосять ся Русинами.

Задача днешніх передашув русинського самосправованя номер єден – пудготовити кодифікацію мадярського варіанта русинського літературного языка.

При сёму, мі ся видить, майпервое, сохранили позостаткы бесіды обывательюв Комлошкы и Мучоня на лексичным уровню, годно быти, и даякі їх граматичні особености. Лем у толерантним и демократичным языковом „котлові“, при вухоснованю языковых окреместей ушыткых Русинув Мадярщины, їх інтелектуального и творчоського потенціала на конець годен повстати язык, котрый и захранить у будучности малый наруд. Ясно, ож Русины Мадярщины будуть чувствовати вплив сосідув. Мені ся видить, ож якраз сяк, не перенимати готову языкову норму у словацькых Русинув (бо вна, як дако каже, близжа гу діалектум Комловшкы чи Мучоня), не міряти на ся пудкарпатські варіанты (бо вны рудні суть булшуй части днешных мадярськых Русинув), а формувати свуй окремый варіант русинського літературного языка (при сёму максимално намагати ся глядати путі гу общерусинському койне, за котрый зачали вести бесіду Русины перед третім языковим конгре-

8 КАПРАЛЬ, Михайл. Издания Иоанна Кутки в истории русинского литературного языка. In *Studia Russica*, XVII, Budapest, 1999, с. 284-290.

9 УДВАРИ, Иштван. *Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії*. In *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 6, Nyiregyháza, 1999. 127 с. [другое вуданя 2005]; *Образчики з історії пудкарпатськых Русинув. XVIII столітіє. Изглядованя з історії культуры и языка*. Ужгород : Удавательство В. Падыка, 2000. 340 с.; *Збирька жерел про студиї русинського писемства I. Кириличні уббіжники мукачовського епископа Андрія Бачинського*. In *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 12, Ніредьгаза, 2002. 239 с.

10 Поз.: КЕРЧА, Ігорь. *Матяш, король Русинув*. In *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 8, Ніредьгаза, 2001. 160 с.; КАПРАЛЬ, Михайл. *Подкарпатское Общество Наук. Публикациии: 1941-1944 /A Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941-1944/*. In *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 10, Nyiregyháza, 2002. 172 с.; ГОДИНКА, Антоній. *Час гуріє ги вода... Русинські тексты. Спередслово Іштвана Удвари*. In *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia*, 16, Nyiregyháza, 2005. 199 с.

сом, што днесь одбывае ся ту в славному вароши Кракові;¹¹ туй, напри-
мір, лично я хоснуву „ї“ на позіції давнёго ятя, котрый сповняв колісь
сі графічні функції (указовав на мягкость подакотрых переднёязыч-
ных), и роздільный „ъ“, уніфікуючі вшытких нас новості, заведені не-
давно нашыма словацькыма колегами).

А се значить, ож спершу отвітити на простенькі вопросы. Возьмім
до рук наші печатані тексты, побзерайме на них, мерькувучи за каж-
ду букву, каждый печатаный знак. Як маеме писати: *русинський* чи *ру-*
синський, вадь *русиньський*? *Приглашеня* ці *приглашение*? *Мадырськуй* ці
мадырської? *Майбулшыи* ці *найбольшыи*? *Жывоит* ці *живоит*? *Вісник* ці
вістник? и т. д., и т. д. Мусай формовати и свою властну лексику. Хы-
бить Русинам, напримір, сосполна, научна термінологія. И туй Русинам
не гріх поглядати дашто по словарях (їх не є так мало, ги дако каже),
а даколи не буде хыбов и властный неологізм. Русинські писателі, но-
винарі и філологы не мавуть ся бояти словотворчества. Час ушытко по-
ставить на місто, вуверичи усе легше, ги наладити, создати дашто но-
вое, иши гу тому животосхопное.

Задача мінімум на днешнёму етапі, як видиме, – упорядоченя (чи
упорядкованя) ортографії (ці правописаня, вадь правописания?). Се
первое и май (вадь най) важное, на муй (вадь мій/мүй) взгляд! Нико
из філологув не вповість, як мае ся писати, бо на того не є обьективнуй
мірky. Вшыткі лексичні и граматичні варіанты мавуть еднаку годноту,
важно иншое: вуробити ЄДНАКУ языкову норму про вшытких кул-
турных людий, каждый из котрых мае доброволно признати сю норму,
даколи и одказати ся от свого рудного, материнського, про благо власт-
ного народа у цілому.

11 Поз.: ПЛІШКОВА, Анна. Зачали ся приправы 3. конгресу русиньского языка. In http://www.rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_jazyk.html.

Актуални проблеми войводянского варианта русинского языка

Проблеми стандардизації

Юлиан РАМАЧ

(Новосадски универзитет, Сербия)

Векшина проблеми руского языка походза од едней главней причини, а то – островске, конзервоване положене руского языка у новим, войводянским окруженю. По приселеню Руснацох до Бачкей штредком XVIII вику руски народни язык рушел по своєї окремној розвойней драги. До єдних пременкох у його дальшим розвою пришло под директним уплївом сербского¹ языка, други настали як резултат нукашніх процесох у языку. Таки обставини мали директнї уплїв и на стандардизацию литературного языка од його формованя на початку XX вику та по нешка. То можеме провадзиц на шицких уровньох языка и у правопису.

Цо у руским языку тримає за стандарт? У перших децениях XX вику, кед формовани наш литературни язык, согласно Костельниковим становиском² и становиском його сучаснікох, за стандарт прилапена система руского народного языка того часу. А то була наша языкова система хтору зме принесли з Горніци з новима языковима пасмами хтори до нашого языка вошли по приселеню. У системи принесеней з Горніци то вигваряне векшини гласох руского языка, деклинация векшини меновнікох, прикметнікох, заменовнікох, числовнікох, векшина дієсловних формох, векшина синтаксични конструкції, хасноване найвекшей часци лексики. Напр. меновніки *човек, школа, дзецко* по стандарту ше меняю по припадкох так як ше меняли и под час приселеня: Н. *човек*, Г. *човека*, Д. *човекови* итд., множина: Н. *людзе*, Г. *людзох* итд.; Н. *школа*, Г. *школи*, Д. *школи* итд.; Н. *дзецко*, Г. *дзецка*, Д. *дзецку* итд. У синтакси причиново виреченя ше найчастейше творя зоз злучніками *бо* и *пре-то же*, часово зоз злучніками *кед*, *док* итд.

З нових языкових пасмох як стандарт прилапени велї, насампредз сербски, елементи: хасноване сербского злучніка *да* у вецей

1 Под *сербским* языком ту подрозумюєме дакедишні *сербскогорватски* язык.

2 КОСТЕЛЬНИК, Г. *Грамматика бачваньско-рускей бешеди*. С. Карловци, 1923.

файтох конструкційох, сербського применівніка за зоз значеньом наменки; велі сербски слова, переважно тоти цо означовали нови поняца за хтори наш народни язык не мал своєю еквиваленти (*кино, канцелария*), але часто и „груби сербизми“, за хтори зме мали еквиваленти (*ипак* – нашо *заш лем*; *запад* – нашо *заход*; *догодзиц ше* – нашо *стац ше, трафиц ше*) або за хтори мож було створиц нови литературни слова (*проневериц* „затаїц, присвоїц“, *дакле* „значи“).

За стандард у тедишнім чаще тримали зме и хаснованє восточнославянских елементох: зоз церковнославянського языка, з язичия (угроруского литературного языка) и українського языка. Тоти три язики, церковнославянски и язичие по 20-ти роки ХХ вику, українски язык од 20-их рокох, були тримани за нашо литературни язики и хаснованє елементох з тих языкох було прилапене як норма. Так нашо медзивойново (1918–1941) авторе хасновали слова превжати з язичия *засидание* „схадзка“, *писовня* „литература“, *єдносц* „єдинство“, *постанова* „одлука“, *мниние* „думанє“, *город* „варош“ и др. и то ми нешка похопюеме як єдну з тедишніх язичних нормох. З церковнославянського языка прияти злучнік *понеже* и даєдни други елементи. Тиж так хасновали українізми, напр. слова *просвітни*, *вист(ка)*, *вистава*, *господарство*, *дія*, *зависа* и др. Даєдни українізми прилапени у литературним языку место других пожичкох: мадяризмох (укр. *вовк* место мадь. *фаркаш*), сербизмох (укр. *поверх* место серб. *спрат*). Менша часц рускей интелігенції з общеруску ориентацию не прилапйовала українски як литературни язык, але восточнославянизми, уключуюци и українізми, хасновала у писаню.

У стандарду 20–30-их рокох мадяризми, у меншей мири и германизми, мали статус варваризмох, хтори „требало елиминавац“ з языка. Аж и Г. Костельник наглашовал же „лепше хасновац сербски слова як малярски“. (Костельник 247)

Наш сучасни стандард ше з часци розликує од стандарда 20 – 30-их рокох ХХ вику. И тєраз за стандард тримає нашу языкову систему принєшену з Горніци, з новима языковима пасмами у нєй. Розлика лем у тим же ше сучасни авторе, уж од 60-их рокох ХХ вику, свідомше одноша гу языку, намагаючи ше зачувац його чистоту, а лингвисти ше тиж намагаю цо баржей зачувац народни язык, а цудзи елементи, насампредз сербизми, звєсц на цо меншу миру (з калкованьом, адаптованьом). Цо ше дотика операня руского языка на други славянски литературни язики, при рускей интелігенції існую два орієнтації: по єдних

руски язык – окреми славянски язык формовани у карпатским ареалу и, як таки, треба же би ше операл на шицки славянски язики и бешеди карпатского ареала: на карпаторусински, українски, словацки и польски язык, т. є. же би ше богацел по „восточнославянско-заходнославянским моделу“ (по хторим уж Г. Костельник творел нови слова у своїх творох одн. хасновал вельо українізми и полонизми). (Грамастика 581-583) А други и далей тримаю українски язык за наш литературни язык. Але нешка з операньом як на українски язык так и на язики карпатского ареала у литературним языку твориме релативно мало нови слова. Найчастейше, у сербским окруженю, нови слова твориме под уплївом сербского языка (по нашей шлебодней прецени – коло 90 % нови слова).

Сучасни стандарт ше у тей роботі розпатра з двох аспектох: **1.** стандарт и сербски пожички у руским языку и **2.** стандарт и пременки у руским языку у условийох його конзервованого положеня.

Сучасни стандарт и сербски пожички у языку. Кед за цудзи елементи маме домашні еквиваленти, сучасни стандарт ше, розумлїве, найчастейше опредзелює за нїх. Напр. сербскому меновніцкому суфіксу *-ара*, хтори хаснуєме у бешедним языку, наш еквивалент суфікс *-арня*. Прето ше у литературним языку уж од скорей хаснує тот домашні суфікс место сербского *-ара*: пишеме *пекарня, месарня* итд. место *пекара, месара* итд. Ту норма ясна: правилни форми на *-арня*, а не на *-ара*. Исти случаї маме у лексики. У бешеди, окреме у бешеди младших, хасную ше велі сербизми, напр. *бубрег, зглоб, кичма, слепоочница, кук, войник, войска* (ж. р.), *храст, лешник, одмориц ше* и др. Тоти сербски слова маю домашні еквиваленти *покрутка, ставец, похребцина, слиха, клуб, вояк, войско* (с. р.), *дуб, лісковец, одпочинуц*, та и ту стандарт прилапел руски еквиваленти.

Согласно тому принципу Микола М. Кочиш 60-их рокох XX вику предложел же би ше у литературним языку сербски злучнік и словко *да* заменел з домашніма еквивалентами: зоз стандардом утвєрдне же за виреченя зоз сербским злучніком *да* (*зварел ми да придзем, казал ми да поробим*) нашо еквиваленти – конструкції народного языка зоз злучніком *же би* и з инфинитивом (*зварел ми же бим пришол, казал ми поробиц*).

Але єст и досц случаї кед сербски пожички уж нательо розширени у нашим языку же их, гоч и маю домашні еквивалент, и стандарт прилапює. Таки напр. сербски применовніки *спрам + Г, после + Г и за + А* (тот треци зоз значеньом наменки). Вони уж барз розширени и у бешеди

и у литературним языку. Їх домашні еквиваленти: за *спрам* то руски применовніки *гу* (*спрам югу – гу югу*), *по* (*спрам закона – по закону*) и др., за *после* то руске *по* (*после войны – по войны*), за применовнік *за* – руски *на* и др. (*гордов за/на капуста*). Тоти сербски применовніки нешка ше хасную паралелно з їх домашніма еквивалентами: звичайно старши у векшей мири хасную домашні еквиваленти, а младши у векшей мири – сербизми. Ту би було логичне кед би стандарт одредзел як правило: не хасновац применовніки *спрам*, *после* и *за*, але место нїх хасновац нашо применовніки *гу*, *по*, *пре* и др. Але нешка би то було уж неможліве праве прето же тоти применовніки уж *обще прилапени* у руским языку. Применовнік *спрам* бизме з даседніма значеняма и могли вируциц, напр. зоз значеньом напряду: место *рушели ше спрам югу* ище вше бизме могли прилапиц нашо *рушели ше гу югу*. Але зоз значеньом поровняня то би було уж чежше: кед бизме одредзели же место *юго мали спрам мерцедеса* треба хасновац *юго мали проци мерцедеса* (бо наш еквивалент ту применовнік *проци*), то би було вироятно чежше, бо наш применовнік *проци* нешка архаїчни и младши би ше вироятно не могли на нього навикнуц.

Исти случай и зоз сербским применовніком *после* и нашим *по*. Не було би чежко одредзиц правило: место *после Нового року, после швета* и под. треба: *по Новим року, по швету* итд., бо таки вирази зоз *по* ище досц часто хаснуеме. Але кед бизме поведли же место ***после роботи одпочива, после годзинох бавя фодбал, после розпусту знова ше влапел учиц, я ше народзел после тебе*** и под. треба хасновац ***по роботи одпочива, по годзинох бавя фодбал, по розпусту знова ше влапел учиц, я ше народзел по тебе*** и под., чежко же би ше то прилапело, бо у таких констукцийох уж шицки хаснуеме сербски применовнік *после*.

А цо повесц за применовнік *за*? Чи би место словозлученьох *кніжка за дзеци, квартал за лікара, дом за старих* и под., хтори хаснуеме под сербским уплївом, дахто прилапел нашо архаїчни словозлученя *кніжка пре дзеци, квартал пре лікара, дом пре старих*? Чежко вериц.

Вельо приклади могли бизме навесц и з нашей лексики. Шицки ми нешка у бешеди хаснуеме сербизми *ладя, чамец, ствар, тар, птица, школовац ше, животиня, чукундідо, болница, баня* и др, а нашо еквиваленти *шифа, чолнок, вец* (ж. р.), *попел, птах, школїц ше, жвир, прапрадїдо, шпиталь, купель* велї уж ані не знаю. Прето, и кед бизме ту одредзели як правило: не хасновац сербски, але нашо слова, нешка би то уж нїхто не прилапел. Прето тоти сербизми прилапени и у стандарту.

Сучасни стандард и препенки у язикy. Даєдни литературни норми одражую и стан у руским язикy яки настал як резултат нових препенкох. Дзепоедни таки препенки настали як резултат нукашніх процесох у руским язикy, дзепоедни як резултат сербского уплїву, а дзепоедни як резултат обидвох тих факторох.

Єдна група меновнікох хлопского, штреднього и женского роду у инструменталу множини по стандарту маю закончене *-ми*, ридше и двояки законченя *-ми* и *-ами/-ями*: *конї – з коньми; гудацї – з гудацми; швинї – з швиньми; жени – зоз женми/женами; каче, мн. качата – з качатми; око – очми; пенєжи – з пенєжми* итд. Але, под уплївом фреквентнейшого инструментала других меновнікох на *-ами/-ями*, поставаю фреквентнейши форми тих меновнікох на *-ами/-ями*: *з конями, з гудацами, з швинями, з женами, з качатами, з очами, з пенєжами* итд. Напр.: (1) *Нїхто не зна кельо ест зоз странскимa пенєжами* *финансовани организациї* (Руске слово); (2) *Дзецко патрело з жалоснимa виплаканимa очами* (школярски состав); (3) *Колектив Школи и Гимназиї мал уж традицийни Прадки зоз гудацами и богату томболу* (Руске слово 5/2001, 9); *Кадзи зоз прашатами* (Руске слово 49/1986, 8). Синонимски форми на *-ами/-ями* ше уж нательо розширели же и їх стандарт прилапел як правилни (Граматика 50. и 52). Ту препенка у стандарту не була нательо обачлїва, понеже двояки форми инструментала множини при тих меновнікох исную уж длуго (находзиме их уж у Гнатюкових записох з конца ХІХ вику) и вируютно су принешени з Горніци.

По стандарту збирни числовніки за особи хлопского роду у номинативе маю форми на *-ме*: *двоме, троме, штирме, пейцме, шейцме, ... дзешецме* итд., а числовніки за младих маю форми на *-йо* одн. *-еро* (*двойо, тройо, штверо, пецero ... дзешецero* итд.); перши маю деклинацию як числовніки *два–штири* (*двох, пейцох, дзешецох хлопох*), а други як прикметніки (*двоїх, штверих, пецерих дзецох*). Медзитим, уж у найстарших наших текстох числовніки обидвох тих групох од *пейц* на висше находзиме и у форми фреквентнейших основних числовнікох: *иду седем, иду осем* (место *иду седемце, иду осемце*) (Етн.); *дванац мицата* (место: *дванацецero мицата*) (Етн.). Таки форми у сучасним язикy постали ище частейши. Прето стандарт допущує и тоти други форми. Напр.: (1) *У вельких газдох [...] кошели и по пейц-шейц рисаре* (место: *пейцме-шейцме рисаре*) (Руске слово 27/1998, 10); (2) *Мелана ма 80 роки, єдного сина и пейц унучата* (место: *пецero унучата*) (Заградка 6/1992, 17). Оп. и Граматику 102. и 105. б.

Приклад з класох дієсловох. Дієслова 5. класи (тип *червеніц (ше)* - *нєєм (ше)*), хтори знача стан або пременку стану, кед ше вежне до огляду лем їх походжене и першобутна, праславянска форма, у сучасним стандарту мушели би мац презент на *-єєм*: *я билєєм* “поставам били”, *мур ше билєє* “мур видава зоз себе билосц”. Таки форми ище превладую у Гнатюкових записох. Але ше вони, по аналогії з фреквенейшима дієсловами 2. класи (тип *видзиц, робиц, червеніц*) нешка хасную и з першу презентску основу на *-и/-ї*, т. є. як дієслова 2. класи подтипа *червеніц -їм*, хтори знача „давац дачому одредзену прикмету”, та ше гутори и *Слунко на заходу ше червенєє* и *Слунко на заходу ше червені*. Напр.: (1) *Док сом мале* [яблуко], *желєнім ше*, // *кед вирошнєм, червенім ше* (место: *желєнєєм ше, червенєєм ше*) (Заградка 1/1994, 13); (2) [Магнети] *вични понєже ше нє троша и ардзавя* (место: *ардзавєю*) (Руске слово 50/2000, 17); *Билия ше загради* (место: *билєю ше*) (Руске слово 14/2001, 10); *За викенд ше очекує же ше вихвилі и зажимні*. [...] *Стредком идуцого тижня дакус оцеплі* (место: *зажимнєє, оцеплєє*) (Руске слово 50/1986, 20). Нешка стандарт прилапює обидва форми (оп. Граматику 131–132. б.). Медзитим, у других славянских язикох чува ше и нешка розлика медзи тима двома типами дієсловох: слц. *beliet' (sa) -ієт (sa)* (5. класа) и *bielit' -іт* (2. класа), укр. *біліти -ію* (5. класа) и *біліти -лю* (2. класа), серб. *белети (се) -літ (се)* (5. класа) и *белити -ит* (2. класа).

Даєдни пременки у язикау ище не прилапени як норма. Футур од дієслова *мочи* по стандарту ше виражує з кратшу форму *годзен* архаїчного прикметніка *годни*: *Видзем горе* [на дуб], *оздаль ме там нє годні достац* (= *оздаль ме там „не буду мочи” достац*) (Етн.). Але под уплівом формох футура шицких других дієсловох (*я будзем читац, ти будзеш читац* итд.), як и под уплівом сербського язика (*ja ћу моћи, ти ћеш моћи*), нешка ше у бешеди младших ширя форми *я будзем мочи, ти будзеш мочи* итд., бо младим тот винімкова форма зоз *годзен* вироятно постала непохопліва, а з тим и неприлапліва. Стандарт вироятно у будучности прилапи обидва форми як правилни.

Наведземе и даєдни приклади з лексики. Напр.: забува ше значене меновнікох *танєчнік* „тот цо з даким танцує, кавалер у танцу” и *танцош* „тот цо зна крашне танцовац”; гуторело ше напр.: *Вона ма танєчніка* „вона ма кавалера у танцу”, *Вон танцош* „вон зна крашне танцовац”. Меновник *танцош* тєраз ше почал хасновац зоз значеньом „тот цо танцує у фолклорней групи”: *Велі такти танцоше одстали на бини, а публика чекала* (Руске слово 49/1986, 12). Дієслово *шєдлац/ошєдлац*

(коня) значело “класц/положиц шедло на коня”: (1) *Уж мойого милого на войну волаю, // ... конїчка му шедлаю* “кладу му шедло на коня” (2) *Сцем го, любим го, ... // ошедла ми гусар коня, пойдзем до поля!*” (Гнатюк ІХ, ч. 103) Нешка форма незаконченого виду достала значене “исц на коньови (сербске *јахати*)”, напр.: *Як хлапец уж шедлал коня*. Форма законченого виду *ошедлац* нешка ше хаснує зоз значеньом “шеднуц на коня”: *Ошедлал коня и пошол*. Тота препенка ше не случела под уплївом сербского, бо и сербске *седлати/оседлати коња* значи “класц/положиц шедло на коня”, т. є. под сербским уплївом вираз *шедлац/ошедлац коня* у руским язикау би ше зачувал по нешка. З другого боку, место нешкайшого *ошедлац* “шеднуц на коня” у прешлосци ше хасновал праве вираз *шеднуц на коня*, напр.: (1) *Шеднем себе на враного коня, // та прелецим милей коло двора* (народна писня). (2) *Одязал ю [чилашу], вивед ю вонка, положел на ню кантар, та на ню шеднул* (Гнатюк ХХІХ, 50). Место нешкайшей форми незаконченого виду *шедлац коня* у прешлосци ше хасновал вираз *шедац на коня*: (1) *Кед на коня шедала, // сама горко плакала* (Гнатюк ІХ, ч. 39). (2) *Як вонї ше позбералї, // на конїчки пошедалї* (Гнатюк ІХ, ч. 206). Значи, у прешлосци зме гуторели: **Ошедлал коня, шеднул на коня и пошол**, а нешка гуториме: **Положел шедло на коня, ошедлал коня и пошол**. Синтагму (о)шедлац коня хаснуєме и нешка, але уж з новим значеньом.

Велї таки нови значеня слівох, гоч су не регистровани у сучасних граматикох, стихийно уходза до литературного язика и їх хасноване з часом постава стандард.

Розиходзенє сучасного стандарда и пракси

Найчастейше шицки нашо авторе прилапою сучасни стандард и притримую ше го. Медзитим, гоч маме руски школи, у Керестуре аж и штредню школу, векшина руски дзеци и нешка ходза до сербских школах, та наш сучасни стандард не розширени достаточо анї у народзе анї и при интелігенції. Пре тот факт, и у народзе и при интелектуалцох, часто приходзи до розиходзеня стандарду и пракси.

Розиходзенє пре сербски уплїв. Таки приклад маме при вигваряню гласох: гласи руского язика ше по сучасней норми вигваряю так як ше вигваряли и под час приселеня. Але у бешеди, под сербским уплївом, три гласи прецерпели препенку: експлозивни предньоподнебни гласи *дь, ть* почали ше, окреме у мишаних штредкох, вигваряц зоз фрикатив-

ним елементом – подобно як сербски фрикативни *ǃ*, *ħ* (место *дїдо*, *Митя* гутори ше *вїдо*, *Мића*), а гарлово *z* почало ше вигваряц як фрикативне задньоподнебне *x* (место *гварим* гутори ше *хварим*). Прето ту приходзи до розиходзєня норми и пракси: норма и далєй толєрує лєм гласи *дъ*, *ть*, *z*, а у пракси вони ше часто вигваряю як гласи *ǃ*, *ħ*, *x*.

Наприклад, єден руски школяр у своїм задатку пейц раз похасновал форму *джидо* и лєм раз форму *дїдо*:

Мой джидо мнє наймилиша старша особа хтору я познам. Мой джидо стари и ма шейдзешат седєм роки. Вон ма шивкасти власи и белавкасти очи. Мой джидо ноши окуляри пре слабиши вид. Мой джидо вредни и доброго є шерца. Мой джидо жил на салашу. Там ховал статок и обраблє жєм. През жиму ше ходзим до нього картац и бавиц шах. Дїдо ме научел вшелїяки бависка з картами (школяр VII класи 1998/99).

Од виходзєня Костельниковей граматики 1923. наш народ ма свою кирилску азбуку и свой правопис. Алє од 1923. по нешка наша азбука и правопис прилапени лєм при меншим проценту наших людзох (статистика у тим поглядзе не окончєна). Вєкшина Руснацох, окремє у мишаних штредкох, нешка хасную сербску латиницу, ридше кирилку. По гражданскєй войни поединци у Горватскєй аж гваря же вони кирилку „не знаю“ и вимагаю же би ше за нїх по руски писало и друковало на латиници.

По стандарту хаснуємє реактивовани стари народни слова *контракт*, *квартиль*, *квита* и др., алє у бєшєди хаснуємє їх сербски еквивалєнти *уговор*, *стан*, *признаница* и др.

По стандарту место сербского злучнїка *да* хаснуємє злучнїк *же би* и *конструкциї з инфинитивом*, алє ше у бєшєди и далєй хасную сербски конструкциї зоз *да*.

Под уплївом сербского язика младши у бєшєди попри нашому дїєслову *питац ше дакому* (з дативом), хторє предписує стандарт, барз часто хасную дїєслово *питац* (и з нього вивєдзєни дїєслова) з акузативом: *Яни питал оца* чи *ше може пойсц бавиц* (место: *Яни ше питал оцови*; по сербски: *Јани је питао оца...*). Тота прєменка з часци вошла и до литературного язика: *повипитовал цє цо робиши, дзе будзєши, та вєц пошли и покрадли ци обисцє* (место: *повипитовал ци ше*) (Рускє слово 43/1986, 19).

Розиходзєнє пре прєменки у язiku. По стандарту даєдни мєновнїки хлопского роду хасную ше з випадними вокалами *о*, *є*: *аколь* “ограда за статок” (ген. *аклю*), *гагор* (ген. *гагру*), *шатор* (ген. *шатру*), *майстор*

(ген. *майстра*), *цворень* (ген. *цворня*) итд. Нешка ше даєдни з тих меновнікох – по аналогії з численшима меновніками без випадного вокала, а даєдни под сербским уплївом – починаю хасновац без випадних *о, е*: *аколь* – ген. *аколя*; *гагор* – ген. *гагора*; *шатор* – ген. *шатора*; *майстор* – ген. *майстора*; *цворень* – ген. *цвореня* итд. Напр.: *То шестра човекова до чепеца увязана* (место: *до чепца*) (Руске слово 9/1999, 15). Стандард ту потераз вимагал форми зоз випадними вокалами, а у пракси ше ширя и форми без випадних вокалох.

Меновніки хтори знача особи женского роду и дзеци по стандарду у акузативе множини маю форму номинатива множини (а меновніки хтори знача особи хлопского роду маю форму генитива множини на *-ох*): *поволац мацери и дзеци, дїдох и баби, пайташки и пайташох*. Але по аналогії з меновніками хтори знача особи хлопского роду, младши нешка тоти меновніки женского и штреднього роду хасную у акузативе и у форми генитива: (1) *Организовали прадки и за старших дїдох и бабох* (место: *дїдох и баби*) (школярски состав); (2) *Вжиме вонка мож видзиц дзецох як ше радю билому шнігу* (место: *видзиц дзеци*) (школярски состав); (4) [На родзени дзень] *Поволала сом бабу, дїда, пайташкох и пайташох* (место: *пайташки и пайташох*) (школярски состав). То пременка новшого датума и стандард ю за тераз не прилапоє.

Даєдни применовніки почали ше у бешеди хасновац з припадками и зоз значенями з хторима ше у прешлосци не хасновали. Ту не вше мож утвердзиц у якей мири ше роби о нукашніх пременкох, а у якей мири о сербским уплїву.

Применовнік *поза* (з акузативом) значи унапряменосц дії по простору хтори ше находзи за дачим: *Пошли зме вец поза салаш назадок, ... та поза вельку шопу и чардак з оборами* (Грам. 357). Вон ше дакеди погришно хаснує и зоз значеньом места и то **а**) з инструменталом: *Кед поза Вепровачом я ше здогадац*: „*Ша, чловеце, то його Ирина там ходзи до школи!*” (Грам. 357; место: *за Вепровачом*); **б**) з генитивом: *Поза главного олтара випатрало так як цо випатра за театралними кулисами* (Грам. 357; место: *за главным олтаром*).

Применовнік *помедзи* (з акузативом) значи унапряменосц по просторе хтори ше находзи медзи дачим: *Преходзим далеј помедзи два декунти* (Грам. 358). Вон ше дакеди погришно хаснує и **1.** з инструменталом **а**) зоз значеньом места: *То було на граніци помедзи Мадярску и Румунию* (Грам. 358; место: *медзи Мадярску и Румунию*); **б**) зоз значеньом напряду: *Помедзи отоманом и креденцом ледво [ше] могло прејсц гу облаку*

(Грам. 358; место: *Помедзи отоман и креденц*). **2.** Применовнік *помедзи* дакеди ше хаснує и з генитивом: *Пис ше [чай] барз помалки, а помедзи двох одпиваньох водзи ше конверзация* (Грам. 358; место: *медзи двома одпиванями*).

Применовнік *понад* (з акузативом) значи унапряменосц дії по простору хтори ше находзи над дачим: *Рафал загвижджал понад нашо глави* (Грам. 358). Вон ше дакеди хаснує и **а**) з инструменталом: *Кульки [нам] часто гвиздали понад главами* (Грам. 358); **б**) з генитивом: *Я ягод русалка бим понад белавих хмарох лецела* (Заградка 14–15/1992, 21; место: *понад брелави хмари*).

З бешеди ше таке хаснованє применовнікох стихийно шири и у литературним языку.

Розиходзенє пре несприлапену норму. Векшина назви жительох местох у руским языку маю суфикс **-(ч)ань**: *Нови Сад – Новосадянь, Београд – Београдянь, Загреб – Загребчань, Керестур – Керестурец и Керестурчань, Коцур – Коцурец и Коцурчань, Вербас – Вербащань, Петровци – Петровчань, Миклошевци – Миклошевчань, Шид – Шидянь, Бачинци – Бачинчань, Бикич – Бикичань, Дюрдьов – Дюрдьовчань* и др. Правопис од 1971,³ медзитим, можлїве по аналогії зоз сербским и українским суфיקсами на *-ин* (серб. Новосаџанин, Врбашанин, укр. киянин), предписує форми на **-ан**: *Новосадян* (пасус 26.1), *Дюрдьовчан, Войводян, Личан, Кисвлян* (пасус 49.1.б) и др. Але векшина руских авторох и далєй хасновали форми на **-ань**, бо ше вони так и у бешеди хасную. Прето того правописне правило не зажило як норма, и у новим правопису буде ше мушиц вименїц, т. є. увесц форми на **-ань** як правилни.

* * *

Як видзїме, пре мощни сербски уплїв на руски народни и литературни язык, пре нукашнї пременки у языку, ридше и пре други фактори, стандарт у руским языку у Войводини и Горватскей ище вше ше утвєрдує. До литературного языка ище вше стихийно уходза у стандарту не регистровани слова, форми и конструкторїї. А з другого боку маме розиходзенє стандарда и пракси: паралелне хаснованє елементох руского языка у литературним языку и їх сербских, ридше и других, еквивалентох у бешедним языку.

3 КОЧИШ, Микола М. *Правопис руского языка. Школске виданє*. Нови Сад : Покраїнски завод за видаванє учебнїкох, 1971.

ЛИТЕРАТУРА И ЖРИДЛА

Гнатюк IX: ГНАТЮК, Володимир. *Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка, т. IX. Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. III. Пісні Бач-Бодрогського комітату*. У Львові, 1900.

Гнатюк XXX: ГНАТЮК, Володимир. *Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка, т. XXX. Етнографічні матеріали з Угорської Руси, т. VI. Байки, легенди, істор. перекази, новелі, анекдоти - з Бачки*. У Львові, 1911.

Грамматика, Грам.: РАМАЧ, Юліян. *Грамматика руского языка за I, II, III и IV класу гимназії*. Београд: Завод за удбенике и наставна средства, 2002.

Заградка: *Заградка*. Часопис за дзеци на руским язичу. Нови Сад : Руске слово.

Костельник: КОСТЕЛЬНИК, Гавриїл. *Проза на бачванско-сримским руским литературним язичу*. Нови Сад : Руске слово, 1975.

Руске слово: *Руске слово*. Гласнік по руски. Нови Сад : Руске слово.

III.
Русиньский язык в окремых
функціональных сферах

Руски язык у урядовой сфери

Михайло ФЕЙСА

(Новосадски универзитет, Сербия)

Перши Руснаци на територию нешкайшей Войводини/Сербії приселели ше пред 262 роками зоз сиверовосточних жупанийох тедишней Габсбургскей монархії, углавним зоз Земплину, Шаришу и Боршоду. Слово у сущности о миграції зоз „Горніх часцох” до „Долніх часцох” у рамикох истей, бывшей держави.

Же Руснаци принесли зоз собу традицию, просвиту и духовносц шведочи и факт же уж о даскельо роки од приселеня основали школи (у Керестуре 1753. року, а у Коцуре 1765. року). Були то церковни (конфесийни) школи, такв. тривиялки у хторих ше на рускей бешеди, попри виронауки, учело читац, писац и раховац. Церква у тим периодзе була єдини фактор очуваня языка и, вообще, ширеня образования и култури. З оглядом же ше у церкви конфесионалне виєдначовало зоз „народним” и культурно-просвитним, вона здобула угляд чувара народного ества и допринесла же би ше у чувству народа припадносц грекокатолицкей вири идентификовала зоз припадносцу националней заєдніци (Хорњак 2006, 35).

Нова ера у образованию и у хаснованю руского языка у урядовой сфери настава зоз снованьом Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох, 1919/1920. року, кед Руснаци припознати як национална меншина славянского походзєня, у складу зоз Повелю Дружтва народох. Як пошлїдок такого позитивного приступа держави гу меншином, медзи двома шветовима войнами сновани и культурно-просвитни організації Руснацох и розпочана значна видавательна діялносц (календари РНПД и КПСЮР, перши учебніки за основни школи як напр. *Буквар* 1920. року и читанки, тижньово новини *Руски новини за Русиных у Кральовини СГС* 1924. року и *Заря* 1934. року, часопис за дзеци *Наша заградка* 1937). Друга шветова война претаргла активносц обидвох основаних организацийох, у народу познатих як „Просвита” и „Заря”.

Шлїдуюца фаза настава такой по Другей шветовой войны. У фебруаре 1945. року, у Руским Керестуре, основана перша стредня школа у швецє на руским языке. Слово о гимназії хтора назву достала по визначному учительови у Керестуре, Петрови Кузмякови, а хторей директор бул у тим чаше найзначнейши руски лингвист, професор Гавриїл

Г. Надь з Коцура. Истого року знова почало и виходзене тижньових новинок, але тераз под назву *Руске слово*. Рок познейше (1946) обновене и опубликоване календара под назву *Руски народни календар*. Уж шлідующего року (1947) обновене и издаване дзезинского часописа *Заградка*. О пейц роки (1952) почал виходзиц и часопис за литературу *Шветлосц*.

Року 1949. руски язык уходзи и до нового, етерского медия, кед емитована перша радио-емисия по руски, хтору порихтала Руска редакция Радио Нового Саду. Минутажа русских емисийох поступне звекшована же би нешка мала коло 250 минути дньово по руски. Програму по руски емитую и локални радио-станіци Вербас, Кула и Шид (Варга 1999, 63).

Кельо урядово ришення можу допринесц розвою єдней националней заєдніци недвосмыслово указує период од початку седемдзешатих по конец осемдзешатих рокох 20. вику. Були то найпродуктивнейши часи и за писани медий, а почал з роботу и нови, електронски, телевизиини медий. Историйну хвильку вшелїяк предствая 1975. рок кед почала з ТВ-емисиями и Руска редакция Телевизиї Нови Сад. Почало ше зоз малу минутажу тижньово же би ше нешка дошло по стан кед руски язык заступени на малих екранах у просеку коло 200 минути тижньово (минутажа, розуми ше, варира, бо ше напр. „Широки план“ емитує 90 минути каждой першей недзелі у мешацу).

Предписаня Автономней покраїни Войводини оможлівели и сноване двох винїмно значних институцийох початком 70-их рокох 20. вика – Завода за издаване учебнікох и Лектората за руски язык. Завод за учебніки (перше зоз шедзиском у Новим Садзе, а потим у Београдзе) насампредз публикує учебніцку литературу (за шицки класи и шицки предмети основней школи, за шицки класи руского языка стредней школи), а за тоту нагоду окреме визначуєм друковане *Правописа руского языка* (1971), граматиких руского языка (Миколи М. Кочиша 1974. року и Юлияна Рамача 2002. р.) и *словнікох* (*Терминологийни сербско-горватски-руски-українски*, *Фразеологийни сербско-руски*, петнац мали терминологийни за рижни фахи, *Сербско-руски словнік 2*).

Лекторат руского языка ше розвил по Катедру за руски язык и литературу, же би пред пар роками прероснул до Оддзеленя за русинистику. Док ше на Лекторату виучовал руски язык и литература як єден курс, на Катедри за руски язык и литературу/Оддзеленю за русинистику организовани шлідуюци курси: Руска фонетика, Руска морфология, Руска синтакса, Руска лексикология з карпатску диялектологию, Историйна граMATика руского языка, Руска литература и История Руснацох.

Од прешлого року (2006/2007) направене помкнуце напредок у виучованю русинистики. Дате векше число виборних курсох, хтори отвераю можлівосц же би ше руска науково-вигледовацка діялносц дзвигла на висши уровень.

Кельо руски язык вошел до рижнородних функционалних сферох указує и поровнуюце вигледованє Александра Д. Дуличенка (1981), хторе утвердзело же руски язык, у поровнаню зоз другима микроязиками, найзаступенши кед слово о заступеносци у видзелених функционалних сферох (уметніцка литература, периодика, просвищованє, администрация, наука, власни културни институції, церква, драмски колективи, радио, телевизия и особна периодика) (Густавсон 1983, 30).

И попри зменшованя квалитета у одредзених сферох у остатней децениї и пол, мож повесц же руска национална заєдніца, заш лем, затримала здобути уровень функционованя. Щедре финансоване насампредз надлежних Министерствох Републики Сербії и Автономней покраїни Войводини приклад за державни органи каждой держави у хторей ше дотична руска/руснацка/лемковска енклава находзи. Таки третман выходзи зоз медзинародноправних и медзинароднополитичних документах, хтори принесли Организация зєдинених народох (ОЗН), Совит Европи (СЕ) и Организация за европску безпечносц и сотрудніцтво (ОЕБС) у остатней децениї 20. века, у хторих ше третира и питанє националних меншинох. У периоду од 1992-1999 настали штири значни документи СЕ и ОЕБС зоз хторих видзеліме штири. Два маю характер препорученьох, цо значи ше су баржей инструктивни и необовязуюцей природи (Гагски препорученя о праву националних меншинох на образованє, ОЕБС, 1996; Препорученя зоз Лунду о ділоторним участвованю националних меншинох у явним живоче, ОЕБС, 1999), а два представляю правно обовязуюци документи о зашити националних меншинох (Европска повеля о регионалних и меншинских языкох, СЕ, 1992; Рамикова конвенция за зашиту националних меншинох, СЕ, 1998) (Sprevak 2007, 126).

Початок трецого милениума означую снованя Национального совиту русской националней меншини (2002) и Завода за културу войводянских Руснацох (2007).

ЛИТЕРАТУРА

ДУЛИЧЕНКО, Александр Д. Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки. In *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты : Материалы международной конференции организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов, Тарту, 15 – 17 сентября 2005*. Тарту, 2006, с. 22-46.

ФЕЙСА, Михайло. Югославянски Русини (Руснаци) / Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians). In *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*. Le Cannet : European Federation of the Maisons de Pays, 2000, с. 267-278.

ФЕЙСА, Михайло. III. Социолінгвістичний аспект. Войводина. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magosci. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2007, с. 375-392.

ГУСТАВСОН, Свен. Руски язык у Югославиї - дияхрония и синхрония. In *Творчосц*, ч. 9, 1983, Нови Сад : Дружтво за руски язык и литературу, с. 20-30.

ХОРЊАК, Михајло. Бачко-сремски Русини. In *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005)*. Нови Сад : Прометеј, Одсек за русинистику Филозофског факултета, КПД ДОК, с. 23-73.

SPEVAK, Zoroslav. (Postoje li) evropski standardi u obrazovanju nacionalnih manjina. In *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja*. Novi Sad : Odsek za pedagogiju Filozofskog fakulteta, 2007, с. 124-128.

ВАРГА, Михал. Руснаци у Югославиї. In TRIER, T. (ed.). *Focus on the Rusyns. / Заміряне на Русинів*. Copenhagen : The Danish Cultural Institute, 1999, с. 61-66.

VUJIĆ, Aleksandra. *Pravo pripadnika nacionalnih manjina na obrazovanje u Vojvodini*. Novi Sad : Vojvodanski centar za ljudska prava, 2005, с. 78.

Язык сучасной русиньской літературы

Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР
(Ягайлоньскій університет, Краків)

Красна література была і остає дальше основном сфером розвитку русиньского писаного языка. Літературний запис, історичні і сучасні, є тырвалым культуровым текстом створеным з языкового метериалу. Специфіка языка красной літературы є в тым, же як материял артыстычного твору – сягну гев по семіотычну термінологію – діє він в структурі другоступенного моделуючого систему, што трансформує го згідно з кодом того сисему. Прото язык літературы, маючы джерело в бесіді, утырвалят ей натуральны формы а єдночасно розвиват іх в формы артыстичні перетворены, метафорычны, отворены семантычні і граматычні.

Сучасна русиньска література розвиват ся дост динамічні, хоц не в єднакій ступени во вшыткых русиньских регіонах (од пару до около 30 діючых актуальні писатели в окремых державах). Языково одзеркалят она в гідній ступени етап розвитку стандаризации языковых форм окрислиого регіону. Так наприклад в Сербії і Хорвації базовий язык літературы оперує зномалізуваном формом, што концентрує писатели на артыстычній обробці і перетваряню той формы. Інакше є хоцбы на Підкарпатській Руси, де опублікуваня нового літературного твору є час-то пропозиціом новой орфографії і граматычных форм русиньского языка (в підкарпатській версії). Є і так, же окрислене русиньске выдавництво усталят свою выдавничу языкову норму і писатель, котрий в ним выдає твір, достосовує язык в орфографічным і граматычным записі до поставленной нормы або згаджат ся на коректу (выданя Стова-ришыня Лемків).

З факту, же література то сфера артыстычного выслову, выникат, же не базує она на окрисленим лексикальным ци термінологічным засобі односячым ся до специфічного простору чловечой актывности (як то є нп. в урядовій, науковій, школьній, конфесийній ци інчых сферах), лем специфіка літературного языка має суть в артыстычным свобідным перетворіню форм натурального языка. Очевидні, лексикальний простір даного твору є в значучій ступени окрислений темом того твору і може експлоатувати явні специфічну лексику, але творчых тем може быти неограничене чысло. Подібні тіж бесідувати мож про окрислений

лексикальний засіб даного автора (на такы темы повстают спеціальны науковы опрацуваня, нп. язык Міцкевіча, Пушкіна), але тот засіб не выникат з окрисленой предметом, тзн. літературом, границі, лем є він условлений індивідуальныма приметамі і досвідчынямі автора.

Коли присмотриме ся в загальным вымірі темовій обшыри, котра обусловлят лексику сучасной русиньской літературы, достережеме, же окрем універсальной ріжнородности і вынаходливости проблемів і тем, котры найдеме в тій літературі, є деяка семантычно-лексикальна обшыр домінуюча в русиньській творчости, загальні, мож речы, окрислена русиньством. Є то тыпове для меншыновых літератур, же домінуе в них етнічна проблематыка во вшыткых вымірах ей проявляня.

Прото найдеме ту релятывні часто однесія до етнічного простору, а што ся з тым вяже, головні пейзажову лексику выведену з гірського крайобразу - *горы, верхы, полонины, лісы, потоки, розтоky, ітп.*, очвидні збогачену цілом гамом епітетів і піддану метафоричным перетворіням. Адже, *горы* сут традиційні *высоky, зелены, небосяжны, горды, сині*, але сут тіж барже метафоричні *горбаты як доля, скаменілы як воля міцнійшых, сут монументом, вічністью в задумі*.

Окрем пейзажового ознакуваня простору, має він тіж в літературі шыроко розбудувану іменничу (топонімічну) лексику. Назвы гір – Бескыд, Кычера, Магура, Попіван, Говерля, назвы рік, міст, сел, важных історичных місц, країн, ітд. Іх запис в літературі не все є згідний з записом на мапах, може оддзркаляти місцеву вымову, вводити даякій льокальний варіант назвы.

Етнічність в русиньській літературі знакувана є тіж спільнотовом історіюм, прото в лексиці часто повтаряют ся історичны (або легендарны ци мітычны) мена русиньских героів (Князь Ляборец, розбійник Савка, Король Матіяш), важны історичны факты (Берестейска і Ужгородска Унія, Талергоф, оголошыня автономії Підкарпатской Руси), лексика створена в полеміці, ци в експонуваню історичных подій.

Експлоатувана є лексика повязана з назвами народів, особливі часто повторюют ся формы етноніму Русин, Руснак, Лемко, Карпаторус (і походны формы од них створены), але часто прикликуваны сут тіж мена русиньских сусідів і інчых народности (Мадярів, Чехів, Словаків, Польків, Українців, Росиян, Сербів, Болгарів, ітп.).

В тій темовій обшыри выступує тіж лексика повязана з русиньским автостереотыпом, котра выполнят образкы з жытя Русинів. Русины представляю сут як добры, бідны, честны, трудолюбивы, богобойны,

часом тіж, як оддзркаліня думаня інчых – дурны, темны, незарадны. Окрисляны сут тіж занятя, якыма ся займают, способы іх жытя, характризувана духова і материяльна культура, што несе зо собом звязаний з ньом засіб лексикы.

Часто выступуе тіж церковно-релігійна лексика, головні в тых реґіонах, де одмінніст східнього християнства од домінуючої римокатолицкой релігії дае цілий репертуар символів ріжници, базовых для етнічности. Адзе сут то одмінны од „латиньских” (римокатолицких) трираменны кресты, ікони, церковны бані, дзвоны, чашы, части літурґічных шат, ітп.

Русиньскіст, мож повісти, творит значучий лексикальний простір, придаючий специфічности і свпоєрідности загалному літеартурному вымірови языка.

Прото, же етнічны уявы, концепції і базовий іх материял лучат ся во спильній русиньскій свідомости, мож провести ту даякы узагалнены обсервації в однесіню до языка русиньской літературы. Коли єднак хце ся вказати, як будуют і претваряют ся в літературну, понадязыкову значучіст даны формы натурального языка, треба одкликати ся до текстовых конкретів, што до котрых базувала буду предо вшыткым на найбарже мі знаных творах лемківской літературы. Вкажу лем пару примірів розвита, збогачыня, переміны языковых форм в іх літературній, артистычній функції.

Адзе, серед стилістычных середків, котры естетычні вальоризуют язык, єдныма з найбарже трансформуючых натуральний язык сут **словотворчы середкы**. Писатель творит неологізмы, што мае велике значыня в языку, в котрым звязана з модерным жытьом лексика мусит фурт ся творити. Треба зазначыти, же русиньскій язык як меншыновий, свої неологізмы творит найчастійше в паралелі з домінуючыма языками. Прото нп. в лемківскым языку літературы єдныма з частійшых неологізмів сут формы одчасословных назывників (дост часты в польскым языку) нп. *свитаня (міцне свитаня обуджєне криком)*, але можут то быти тіж інчы словотворчы гляданя естетычнотной експресії, як хоцьбы в слові *ниядчоти (німы лица ниячють в слідах чужых)* ци *вколошати (росне камін вколошений в недра землі)*.

Цілком противні до неологізмів, архаїзмы як словотворчий стилістичний середок, не коєгзистуют з домінуючым державным языком, лем сягают до джерел руских, мож речы „обще”/загалноруских в іх церковнославянскій основі. Так, в Петра Мурянки стрічає в сучасноя-

звичним тексті такы окрисліня як *тьма тем (памятай сыну/што правд є тьма тем...)*, ци *десне, шує (де десне рамя твоє/де шує)*. Літературний ефект є барз міцний – находиме ся през тоту архаїзацію в двох історичных і культуровых світах, наступує сакракралізація через церковний язык культурово-етнічної обшыри сучасности. Языково „слово чудує ся слову” через свідоме сопоставліня для контрасту, але тіж для прикликаня святости, котра є в основах і ліричної wypowiedi і церковного языка.

Інчы, выкорыстуваны естетичні словотворчы середкы то *deminutiva* і *augmentativa* – здрібнены і згрублены слова. Подібні як в штоденній бесіді, сут они высловом емоційного однесіня до даного предмету. През гідну фреквентивніст таких слів в фолклорі, тіж в сучасній русиньській літературі є то часто стрічаний стилістичний середок артистичного выслову (*травичко-команичко; травичко-стеблечко моє (Горчыку/ Демку/маленькы мої Лемчата)*).

Окрем словотворчых середків велике значыня для языка красной літературы маюť тіж **семантычны перетворіня**, котры виводят зо слів през сопоставліня їх з інчыма словами, утайнены значыня або творят новы значыня. Односно просты такы перетворіня то епітеты, найчастійше выступаючы в формі придавника, рідше часопридавника ци назывника. Епітеты можут быти характерны для языка даного творця, нп. в вершах Володислава Грабана часто выступаюť повязаны з кольором епітеты: *зелены слова гір, зелены очы тополі, біла грудка гір, білы кости зимы, птахы темны, над жолтым джерельцьом/плаче сине небо, малиново-зелений малинячок, арджаво-жолта смуга*, а в вершах Павла Стефановского більше єст епітетів ідеовых тыпу *рідне слово, голузка руска, воєнна проба*, ітп.

Простом формом семантычного перетворіня єст тіж порівняня, котре дає можніст вытягнути новы нюансы значыня зо слів, дозволять однести тото што незнане до знаного. Языково мобілізує тото до вынаходливости образowo-словной в лучыню якісых двох, названых адекватныма словами явиск: *Бескыде мій/як доля горбатий/як воля міцній-ших/скамянілий; звїзды горят як зіля в малиновых лісах*.

Барже зложеном як епітет і порівняня формотворчым перетворіньом єст метафора. Выступаючы в метафорі слова лучат ся зо собом в нову ціліст, семантычні выходячы поза обшыри значыня, які маюť поза тым получыньом. Метафора то нова семантычна якіст в однесіню до базовых значынь слів. Адаже в языку експонує ся його вельо-

значучіст, вельоплощыновіст семантычна, котра зас в аспекті языка ци языків стоячих попри ним (при взятю до увагы їх семантычности) отримує розшырене поле подвійных значынь: *розпятий на сім стран світа/з криком вітру в стрямбах; встал Лемко/і отесал місяц; за том гором люде носят сонечники в серцях.*

В лемківських метоніміях і синегдохах (котры сут одмінами метафы) часто стосуваны сут слова з традиційного простору культуры *ишли чугы на схід і на захід.* Інтересуючы для языковой вынаходливости сут оксиморони, котры базуют на антонімах *снігом одогрію,* персоніфікації *плакали горы,* символі нп. мурянка, дуб, голуб, ци алегорії, котры можут базувати лем на русьськым языку і будуваных в ним конвенційных уявлінях, ци односити ся до універсальных просторів конвенційного творіня образів.

В інчий кус спосіб на языковы формы влияют **синтаксичны середкы.** Сут они специфічным перетворіньом синтаксису, усталеного порядку слів. Таким перетворіньом може быти інверсія – переставліня слів. Є она стосувана, жебы з речыня выняти якісий новий нюанс значыня, але головні підкрислити єдно з находячых ся в ним слів: *внуку далекій/кед ти світ камінний/не выдре і душу/а Доля віща/приведе на тото місце.* Переставліня нормального придавниково-назывникового порядку підкрислят гев значыня епітетів. Інчим перетворіньом є еліпса, яка елімінує з речыня окрислений элемент, котрый там єст сподіваний, не остає єднак через автора введений. Таким елементом є найчастійше присудок: *На убочы/ хыжа дітинства/ босонога/ што-раз дальша вертаню.* Єдным з найчастійше стосуваных синтаксичных середків є повторіня: *Но/ што я знам/ Но/ што я виділ/ Но што я пережыл.* Окрислений элемент вертат вельо раз, што надає цілому урывкови особливу стилістычну тонацію. Специфічным родом повторіня є паралелізм. Окрисляме так систематычне повторюваня ся окрислений версифікаційно-синтаксичной структуры: *Што-б хотіла рано вставати,/ Што-б не тра-б ей кыйом зганяти.// Што-б ся вміла гарно вбрати,/ Жебы-м ся не муіл встыдати.// Што-б сусідів словом не жала,/ жадных пльоток-лятів не знала.* Особливом одміном паралелізму є анафора. То є така структура, в котрій деяка група речынь або версів зачынат ся од тых самых слів: *З людми зажыти/ З людми пережыти/ З людми прожыти.* Подібна, хоц гідні рідше стрічана є епіфора, то є повторюваня ся слів або фраз, котры кінчат окремы речыня або ленійкы верша: *Жыти, жыти, жыти.../Не самому жыти, -/ З людми жыти/*

Людми жыти/ На людях жыти/ До люди жыти/ Для люди жыти...
З реторыком звязана ёст тіж синтаксична структура звана апострофом, барз часто стрічана в русиньскій патріотычній ліриці: *Земльо моя,/Сто-ринко моя тиха,/ Кольорами розмаєний мій луже*. З реторычнымы традіцыямы вяже ся тіж реторычне звіданя. Ё то позірне звіданя, бо не вымагат одповіді. Ё в ним уж стверджыня, высловлене в формі звіданя прото, жебы му придати сильнійшій эмоцыйній тон: *Докаль горювати/ Гнуті каркы, докаль?/Лемками орати,/ Як волами – докаль?*

Синтаксичны середкы односят ся головні до трансформаціі норм синтаксису, а іх цільом ё осягніня специфічного семантычного ци эмоцыйного ефекту.

Література тіж часто вводит в окрисленим цілі (головні для характеристики героя ци культуrowого середовиска) **языковы стилізаціі** (одкликаня до позаязыковой нормы даного часу і систему).

Найбарже знаны і дост часто стосуваны сут выходячы поза актуальну языкову норму архаізмы, про котры уж споминали зме в інчым місци. Сут то слова і формы, котрых в штоденным языку уж ся не стосує. Але вводжены сут до літературы предо вшыткым в творах на історичны темы, де характеризуют эпоху, в інчых творах придают торжественности або специфічного значыньового нюансу.

Интересуючы і часты сут одкликаня до державного языка (для Лемків польского), його введіня до русиньскоязычного тексту в цілі зазначыня нп. позиціі домінаціі і підпорядкуваня. Так ё хоцбы в байках Івана Русенкы, де волк бесідує по польскы. По польскы бесідує тіж в Русенковых русиньскоязычных вершах „Пан керовнік школы” ци „Пані Войцехова”, котра колиси была Русинком. Але державний язык вводжений ё в текст тіж в інчых функціях – сатыричній, пародийній, інтертекстуальной, асоціацийній і ін. В подібных функціях вводжены сут одкликаня тіж до інчых, не лем державных, опозицыйных языків. Для русиньского языка найчастійше як опозицыйний выступує українській язык. Пародия пересвідчынь зо стереотыпів про українсько-русиньскы реляціі, то найчастійший претекст для вводжыня українского (обо стилізуваного на українській) языка до русиньской літературы.

Інчы можливы формы языковых стилізацій то нп. жаргонізмы. В русиньском языку не стрічат ся іх часто, бо односят ся они головні до языка окрислених середовысковых груп в містах. Натоміст в стилізаційній функціі выступувати тіж можуть гвары, котры вяжут героя або акцію з окрисленим русиньским регионом, нп. Спишом.

В стилізаційній функції виступує тіж часом язык з окрисленого, нп. урядового стилю. Урядник Сафат Кліщ з оповіданя Федора Кузяка *Сафат в Раю* в своїх доносах послугує ся власні таким урядовым языком. Науковым ци в давнійшій літературі нп. церковным стильом бесіды послугувати ся можут інтелектуалісты – „вчени люде”, ци то для торжественности выповіданого змісту як в припаді дяка з песьы „Берко” Клавдіі Алексович, ци для осмішыня чыісой демонструваной „вчености”.

Вшыткы тоты, літературны, вводжены для експресийой, артистычной цілі языковы середкы і перетворіня, збогачают натуральний язык, розшыряют го семантычні і формальні і окрисляют творче до него однесіня. Перекрочуючы актуальні прийнятий языковий стандарт едночасні го не негуют, лем розвивають специфіку артистычной/літературной сферы застосуваня русиньского языка.

Акцептація нормативности в русинській публіцистіці в Словакії

Александр ЗОЗУЛЯК

(Редакція Русин і Народны новинкы, Словакія)

К даній темі єм приступив як каждоденный поужыватель русиньского літературного языка в писаній подобі а не як теоретичный лінгвіста, хоть без знаня теорії ся нияк не заобыйдеме, зато ся на ню буду і часто операти. Міру акцептації нормативности русиньского літературного языка у русинській писаній публіцистіці єм увів на конкретных прикладах із русиньской періодічної пресы в Словакії, конкретно з культурно-сполоченьского тыжденника Русинів СР – *Народны новинкы*, культурно-хрістіаньского часопису *Русин*, інформачного місячника Русинів Словеньска – *InfoРусин*, „časopisu Obščestva sv. Joana Krestítel’a“ – *Artos*, *Русиньского народного календаря*, *Русиньского літературного алманаху* і *Grekokatolíč' koho rusiňskoho kalendar'a/Грекокатолицького русиньского календаря*.

Мож спомянути дость много проблемів, котры ся обявляють в русинській писаній публіцистіці, але я ся зосереджу главно на штири, подля мене, важны проблемы:

1. проблем: ПОУЖЫВАНЯ БУКВ „Ě“ І „Ī“ В РУСИНЬСКО-ЯЗЫЧНІЙ ПУБЛІЦИСТІЦІ НА ОСНОВІ СУЧАСНОЇ ПЛАТНОЇ НОРМЫ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА В СЛОВАКІЇ

Як на єднім боці редакторы *Народных новинок*, *Русина*, *Русиньского народного календаря*, *Русиньского літературного алманаху*, *Artosa* і *Grekokatolíč' koho rusiňskoho kalendar'a* дотримують поужываня буквы ě у вшиткых позиціях, так редакторы *InfoРусина* принціпіально ніт, а в дакотрых припадах і в алманасі є непослідовность в ей поужываню, котра виходить наісто лем із непрецізной текстовой коректуры. В *InfoРусині* не поужывають графему ě, але споїня букв ĭ + o у словах: *його*, *йойкати*, *мойов*, *войовати*, *крайовый*, *Йолкін*, *Соловійов* і т. д., але в єдній статі *Русиньского літературного алманаху* слово *ěго* ся поужывать правилно з ě, але тыж неправилно з *є* або *е* на зачатку того слова. *InfoРусин* поужывать на місці, де мать быти подля нормы графема

ě споїня мнягкого знаку і о (ь + о) у словах по парных по твердости і мнягкости согласных **т, д, н, л, з, р, ц, дз** на означіня мнягкости согласных, напр.: **мальовати, кральовати, цукрьований, теперішнього, переціньовати, трьох, од нього** і т. д. У норматівнім русиньскім языку в Словакії ся в спомянутых прикладах всягды пише йотована графема ě. Суть і вынятки, де ся ě не пише, а то є зафіксоване в найновшых правилах русиньского правопису (Ябур, В. - Плішкова, А. *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005). Іде главно о чужоязычны (перевзяты) слова, де як на зачатку слова, так по гласных місто єдной графемы ě ся пишуть дві: **й + о**, напр.: **йогін, йогурт, йод, йодоформ, Йоркшир, йотація, йон, йоносфера, Йоан** (але і **Іоан**), **Йоакім** (але і **Іоакім**), **Йозеф** ці **Йосиф, майонеза, майор** і ін.

Але не важны суть спомянуты приклады, де ся пише ě, а де нїт, але ці цалково поужывати або не поужывати графему ě. Хто дотримує сучасны платны нормы русиньского літературного языка, тот ě пише, хто нїт, тот ю просто ігнорує, а дакотры ю ігнорують од самого зачатку, наперек кодифікації русиньского норматівного языка в році 1995, коли была заведена. Ту, може, на місці бы было спомянути аргументацію русиньского лінгвісты з Пряшова – **Др. Юрія Цігры, к. н.**, який мав і має важны аргументы проти екзістенції буквы ě в русиньскім правописі, кідь уводить, же є „нераціональным“ писаня ě в чужіх словах, во властных менах домашніх і чужіх, в тім числі і в словенських, напр.: **маёр, Ёгансон, Ёнаш** і ін. Тоты аргументы были взяты до увагы при змінах нормы русиньского языка в Словакії у 2005 році, але зась мож опоновати, позераючі на міру здомашніня чужіх слов, напр. таких, як слова **йогурт, майонеза, майор, район** і ін. Тым, же ся акцептовав даний погляд, настав хаос у правописі буквы ě. Подля мене, зміна норми ся мала дотыкати писаня споїня **Й + о (Йо)** намісто графемы **Ё** лем у властных менах на зачатку слова, што бы была єдина зміна в порівнаню з першыма правилами русиньского правопису (Ябур, В. - Панько, Ю. *Правила русиньского правопису*. Пряшів : Русиньска оброда, 1994). Очівісно графема ě у русиньскій писаній публіцистіці Русинів Словакії „розділила“.

Так то є і з буквов **ї**, конкретно з ей заведжінём у дакотрых позиціях у новій нормі русиньского языка, платній од 1. 9. 2005 в Словакії (Ябур, В. - Плішкова, А. *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів : Русин і На-

родны новинкы, 2005), подля котрой: „Букву *ї* пишеме по парных по твердості і м'ягкості согласных (*т, д, н, л, с, з, р, ц, дз*) на означіня (сігналаізацію) м'ягкості согласных, напр.: *тінь, дідо, німый, літо, бісіда, ціловати* і т. д.“ Ту зась настала сітуація, же перша група редакторів *Народных новинок, Русина, Русиньского літературного алманашу, Artosa і Grekokatolic'koho rusiňskoho kalendar'a* прияла букву *ї* в даных позиціях, бо поважує за повинность дотримовати норму русиньского літературного языка, а друга група людей в *InfoРусині* категорічно ся поставила проти поужывиню буквы *ї* в спомянутых позиціях, де ся на основі першых правил русиньского правопису з року 1995 не поужывала. Але тото неприятя буквы *ї* треба раціонално высвітлити, не лем поступати на основі прінципу „*нам ся то не любить, зато то не будеме поужывати*“. Но ту уведу єден приклад, де букву *ї* поужыли в алманасі і там, де правильно ся чітатъ твердо, а то в слові *минулім*, значіть, під впливом україньского языка або і части русиньских діалектів в околиці Лабірця.

Ани нам ся не вшытко любить, але респектуєме актуалну норму русиньского літературного языка в Словакії, бо потім настає хаос і анархія і виходить так, же Русинам у Словакії по році 1989 не треба было кодифіковати свій язык. Так бы і дале каждый собі писав як ся му заохче, як то часто видно на сторінках уведжених періодік.

А кідь єм зачав, же і мы редакторы *Русина* і *Народных новинок* не сьме згодні зо вшыткым, так ту мушу припомянути, же розумлю поужываня *ї* по *т, д, н, л* на вызначіня їх м'ягкості, де в минулости было „*ять*“ (**ѣ**). Лемже в сучасности ся тяжко мож зорьєнтовати, де треба написати *ї* по *с, з, р, ц, дз*, хоць в минулости ся в тій позиції писало „*ять*“ (**ѣ**), але днесь ся тоты слова высловлюють в русиньскім языку твердо, напр.: *бісіда, сіно, сісти, на конгресі, цівка, ціловати, ціль* і т. д., бо в русиньских діалектах у Словакії є сильний процес діспалатізації тых м'ягких согласных під впливом словеньских діалектів і словеньского языка. Поужываня *ї* по тых буквах ся мі видить хоць логічне, але непрактичне і компліковане з боку сучасного писателя і приімателя русиньского языка в писаній подобі.

2. проблем: ПЕРЕПИС РУСИНЬСКОЙ АЗБУКЫ ДО ЛАТИНІКЫ

Курто ся хочу приставити коло проблему перепису русиньской азбуки до латиньской графічної сістемы. Ту треба повісти, же прияту

найновшу норму з року 2005 дость послідовно дотримують творці тих русиньскоязычных періодичных видань, де дакотры статї суть писаны азбуков а дакотры латиніков. Іде о кварталник *Artos* і *Grekokatolic'kyj rusiňskij kalendar'*/Грекокатолицький русиньський календарь. На місці визначіня м'яккости за помочи м'яккого знаку (**ѣ**) у тих виданнях поужывають апостроф (') або словенський „mekčej“ (č), напр.: *schodit', namiriň, k'ľaty, d'íl, vol'i, zapovid'i, blahodat', chtos', grekokatolic'kyj, te-per', štos', cer' kví, s'te, Rus'ko* і под., але неправильно пишуть спойня **j** + *гласный*, напр. в таких словах, як: *serdcjom, sja, virju*, хоць в русиньскім языку в тих припадах йотованы ся пишуть по даных согласных, але сігналізують лем їх м'яккость, зато в переписі до латиніки споминаны слова бы ся мали писати в тих позиціях: не **c** + **jo** (*serdcjom*), але **c' + o** (*serdc'om*), не **s** + **ja** (*sja*), але **s' + a** (*s'a*), не **r** + **ju** (*virju*), але **r' + u** (*vir'u*).

Так само дотримують приятый найновший принцип перепису, же азбучне **i** з точков ся пише як латиньске **i** з точков, напр.: *svit, sobi, povistí, Sloviňsko, svij, išči, Rusiniv* і под., але в слові *republika* пишуть неправильно **i** з дашком (**î**, т. з. графему про азбучне передне высоке **u**), хоць має там быти **i** з точков. Намагають ся дотримовати і перепис азбучного **u** на латиньске **i** з дашком (**î**), напр.: *Spasítel', zatrubít', Svjate Pís'mo* (в тім слові є правильно поужыте **î**, але неправильно зась **s'**, бо в тім слові пишемо тверде **s** (*Pís'mo*). Тьж букву **ы** переписують до латиніки як „upsilon“ (**y**), напр.: *žyvat, svjatyj, mertvych, bessmertnyj, spravedlívij* і т. д. З тым не мають проблеми, але зась із азбучным **ï** в дакотрых позиціях проблеми видно, напр. пишуть не *škol'ar'iv*, але *škol'ariv*, **r** не з апострофом, хоць має быти в тім слові м'ягке **p'** (**r'**), значіть высловлює ся і пише м'ягко. Так само поужывають у множнім числі неправильно *grekokatolíky*, правильно має быти *grekokatolic'i* і т. д. Але тоты проблеми при переписі суть з причіны не незнаня правил правопису, але скорше з неприятя їх в дакотрых мало припадах або з непослідовности при переписі азбуки до латиніки. Но ліпше бы было, кібы у дакотрых позиціях тот перепис не приспособлєвали, наісто главно про своїх вірників-читателів, но дотримовали го в сучасній платній нормі русиньско-го языка.

Кідь ем зачав із темов перепису азбуки до латиніки, ёго сучасну норму мушу порівнати з попереднєв, кідь розділы были при переписі двох букв: **u** а **ы**, кідь тоты ся переписовали перша як латиньський „upsilon“ (**y**) а друга як „upsilon“ з рисков на верьху (**ŷ**). Кідь пишете на ком-

пютері, та таку букву (холем у Словачії), не мож найти, і зато при переписі графемы **ы** є практичніше писати в тій позиції **у** („upsilon“) без будьяких інших значок, но в найгіршім припадї мож бы было писати „upsilon“ із дашком (**ŷ**), як то пишуть Русини в Америці.

Не согласный ем писати графему **о** з дашком (**ô**) во вшытких позиціях на місці етімологічного **о** в новых закрытых складах ро латиньских буквах **t, d, n, l, s, z, r, c, dz**, причім ей высловность ся реалізує в залежности од регіону (**і, у, ŷ, о**), як то заводять публіцисты, писателі і видавателі на Підкарпатю. То саме роблять і в азбуці, наприклад і **Мгр. Валерій Падяк, к. ф. н.**, прикладом чого є публікація *Народни выдыкы: ілюстрована історія карпаторусинѠв*, де є **о** з дашком (**ô**) у слові *карпаторусинѠв*.

3. проблем: ПИСАНЯ ВЛАСТНЫХ НАЗВ І ГЕОГРАФІЧНЫХ ТЕРМІНІВ

К проблемам нормативного русиньского языка в Словачії (або на Словеньску) належить писаня властных назв, главно мен, призви́ск і географічных назв. В данім припадї, думам собі, бы ся дав цалком просто поужыти фонетічний прінціп при чужоязычных властных назвах, але ту зась наставать проблем, же не каждый знає, як дане слово ся высловлює в чужім языку, потім ани не знає, як го має написати по русиньскы. Але то уж є проблем міры освіти каждого інтерпретатора.

Чуджі мена і призви́ска в русиньскім языку бы ся мали писати так, як ся высловлюють у країні, де ся поужывають, также, подля мене напр., не треба тлумачіти до русиньской нормы мена **Володимир** як **Владимір**, кідь він ся пише **Володимир**; **Стівн**, не **Стевен**, ани не **Штефан** або **Степан**; не треба писати **Михал**, кідь ёго офіціалне мено є **Михайло** або **Михаїл**, або ёго мено высловлює ся як **Майкл**. Так само і призви́ска бы ся мали в русиньскім языку писати так, як ся в даній країні высловлюють або як їх высловлюють самы їх носителі, напр.: не **Фонтаньскый**, але **Фонтаньскі** (**Fontański**), не **Русинкова**, кідь є **Русинко** (**Rusinko**), не **Дуц-Файфер**, але **Дуч-Файфер** (**Duc'-Fajfer**), де **ц** переходить аж до **ч**, бо носителька того призви́ска хоче собі заховати ёго лемківске звучаня.

Тот прінціп бы міг быти приятый і в інших нормах ці варіантах русиньского языка, так бы ходем у тім був зроблений першыи крок ку створіню русиньского *койне* (сполочной нормы русиньского языка), кот-

рого процес творіння буде довгорічний, не знаючі ці ся успішно скінчіть, але холем у дачім уж теперь бы сьме могли быти єднотны. Фонетичный принцип бы ся мав дотримувати і в географічных назвах, хочь у сучасных нормах русиньского языка, то есь нелем у Словакії, але і в інших країнах, є то цалком інакше, часто в тім є і много непослідовности, котра впливать праві з абсенції єднотного принципу писаня географічных назв. Так потім пишеме і **Краков**, і **Краків**, але мало бы быти єднотно – **Кракув**, а то подля домашней высловности. Далє **Прешов**, а не **Пряшів**, **Бардеїв**, а не як ся пише в *InfoРусині* **Бардійов** або в *Народных новинках* і *Русині* – **Бардіов**; **Кошице** з гласнов **і** по согласній **ш** і з гласнов **е** по согласній **ц**, не як ся пише в *InfoРусині* – **Кошыці** з **ы** по **ш** і з **і** по **ц**, а в *Народных новинках* і *Русині* – **Кошиці** з **і** по **ш** і **ї** по **ц**. Правда, ту велику роль зогравать традиція.

Самособов, же фонетичный принцип ся не дасть аплікувати на вшыткы географічны назвы, бо дакотры мусять быти порусинізованы, а то тоты, котры суть зложены із двох і веце слов, притім у них все єдно або дві слова ся перекладають і в інших языках, напр., наісто не будеме нігда писати **Грейт Брітн**, але **Велика Брітанія**. Так само повіме і напишеме **Сагарьска пустыня**, **Бараганьска степ**, **Мурманьска тундра**, **Остров святой Гелены**, **Таймырьскый полоостров**, **Корінтьска шыя**, **Суезькый пролив**, **Ламаньскый канал**, **Чорне море**, **Тихый океан** (але і **Паціфік**), **Фіньскый залив**, **Голфскый пруд**, **Вікторины водопады** і т. д. Также то є ворпос на вирішіння лінгвістів.

4. проблем: НЕЗНАНЯ ПРАВИЛ ПРАВОПИСУ, НЕПОСЛІДОВНОСТЬ ПРИ ПОУЖЫВАНЮ НОРМАТИВНОГО РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА, ПОУЖЫВАНЯ УКРАЇНІЗМІВ, РУСІЗМІВ І СЛОВАКІЗМІВ

На зачатку треба підкреслити, же *Народны новинкы*, *Русин* і *Русиньскый народный календарь* все ся намагали і намагають дотримувати платны нормы русиньского літературного языка і выдають ся у кодифікаціов приятій азбуці. Азбуку поужывать і *InfoРусин*, і *Русиньскый літературный алманах*, але не во вшыткых припадах і не в єднакій мірї решпектують нормы списовного русиньского языка. Даколи цілено, даколи з незнання правил русиньского правопису, даколи зась з непослідовности при їх дотримованю, ці на причіні є слаба текстова коректура. Кварталник *Artos* і *Grekokatolic'kyj rusiňskij kalendar'*/Грекокатолиць-

кый русинський календарь не выходять цілы в кодифікаціях приятій азбуці, але часть статей у них є в латиниці, но при тім намагають ся дотримувати платны правила перепису русинської азбуки до латиніки, правда, аж на дакотры вынятки.

З погляду высьше повідженого мож спомянути дость много проблемів, котры ся обявляють в русинській писаній публіцистиці. Тота тема є така шырока, же бы могла быти не єдною малым капітолом мого реферату, но і цілого окремого семінаря. Зато в рамках того проблему спомняну лем немного прикладів, хоць при приправі даного реферату єм прочітав немало статей у вшыткых русинскоязычных виданях у Словачії і підкреслив єм множество слов, правилне писаня котрых заслужыло бы собі шыршу аналізу.

Зато уведу ходем дакотры приклады з русинської публіцистики, котры суть у роспорі з сучаснов нормою того языка, котры суть платны од 1. септембра 2005 на основі рішїня Міністерства школства СР. За меншы проблемы поважую тоты, котры мож вирішыти, лем треба мати охоту і дотримувати платны правила русинського правопису. Наприклад, слова, як: *меджі*, *Меджілабірці*, але докінця і *Меджілаборец* без мнягкого знаку на кінці, *повинність* і *творчість*, *участники* і *священники*, але *співаци*, *орієнтовати ся*, *вінчованя*, але *зорганізувало*, *вінчувати*, *радія*, але і *радіо*, *вечер*, але і *вечур*, *вечір*, *бетяр*, *семинар* і *базар*, *писанкарство*, але *господарський*, *Кошыці* і *кошыцькый*, але *лужыцькый*, *высшый*, але і *вышый*, *нич*, *Невський*, але і *Невский*, *шарішський*, але і *шарішский*, *катедральный храм св. Александра Невского в Пряшові*, *Гуменська окресна організація РОС*, але *снинська ОО РОС*, *робіт* і *робот*, *школський*, *кебы*, *іші*, *позитивно*, *заграничний*, *карикуриста*, *режисер*, *театр*, *глядачі*, *манажер*, *Владімір*, *ведь*, *хованя*, *вшимне*, *класицькы*, *заместнаня*, *опиці*, *сходза*, *мефодійный*. Тоты слова єм выбрав із місячника *InfoРусин*, але многы з них ся обявляють і в *Русинськім літературнім алманасі*. Є то пару прикладів, на котрых хочу указати недотримованя нормативности русинського літературного языка, котрый бы ся мав хосновати в русинській публіцистиці в Словачії.

Так слово *меджі* бы ся мало писати як *міджі*, *повинність* ся пише зо суфіксом *-ость*, *участники* ся пише *участници*, в слові *орієнтувало* ся пише по *p* мнягкый знак (*б*) і *є*, а тыж не суфікс *-ува*, але *-ова*; *радія* бы ся мало писати зо закінчїнем *-а*, бо правилно є в номінативі *радіо*, т. з. генітів не має флексію *-я* (тоту хыбу або непослідовность мож

видіти і в *Народных новинках*, і *Русині*). Далі не *вечер*, але *вечур* (як є то на бівшій русинській мовній території), слово *бетяр* мало би ся писати з м'яким знаком на кінці, бо іде о здомашнїле слово, як *фірлярь*, *швінглярь*, *кобзарь*. За здомашнїлы слова мож поважовати і *семінарь*, а так само слово *писанкарьство* би ся мало писати з *ь*, бо є *утворене од писанкарь*, котре у нашім народі має довгорічну традицію. К здомашнїлым словам мож зараховати і *базарь*, бо при склонёваню го в локалі висловлюєме м'яко – не повість ся на *базару*, але на *базарі*. Далі не *писанкарство*, але зо закінчїнем *-арь*, не *-ар*. Слово *Кошыці* ся пише *Кошиці* подля правил платных од 1. 9. 2005, але перед тым ся писало подля норми *Кошиці*. Група слів *кошыцький*, але *лужыцький*, без м'якого знаку по *ц*, што свідчить о ясній непослідовности. То саме слово *высшый* ся пише на іншій місці як *вышый* без *с*, де доходить до упрощіня групи согласных. Але то упрощіня ся не аплікує у слові *шарішський*, на іншій місці зась написано *шарішский* без м'якого знаку по согласній букві *с*, хоць точно має быти *шаріський* із *-ський*. О ясній непослідовности або слабій коректурі мож говорити односно груп слів, котры ся в єднім числі *InfoРусина* пишуть на єдній місці так, але на іншій місці інакш, напр., *вінчовань* – *вінчувати*, *Нєвський* – *Нєвский*, *Гуменська окресна організація РОС* із великов буквов на зачатку слова, а *єниньська ОО РОС* із малов буквов на зачатку. Суть там далі слова тіпу: *робіт* (де подля правил ся не рекомендує алтернація *о* з *і*), *шкодський* (має быти з м'яким знаком по *л*), не *ниц*, але правильно *ніч*, не *кебы*, але *кїбы*, *респ. кобы*, не *іши*, але *іші*, не *загранічний*, але *загранічний*.

Потім є ту група слів, котры суть у русинській мові новы, але як перевзяты, чужомовны, виходячі з тзв. єврофонетичного варіанту, пишеме їх у русинській мові во вшитых позиціях по согласных і гласных із *і*, так як ся висловлюють і пишуть у первістных мовах: *позітивно*, *карікатурист*, *режисер* і т. д., а не з *и*, як в українській мові. Ту видно вплив української мови, котрого ся дакотры редакторы не можуть збавити, бо тот язык штудовали і перед тым довго робили в українськомовній пресі. То є у великій мірі проблем редакторів *InfoРусина* а в меншій мірі редакторів *Народных новинок* і *Русина*.

Проблемою є тиж писаня чужомовных слів тіпу *манеджер*, ці го писати як у словацькій мові, ці так, як ся висловлює в англійській мові, з котрого є перевзятий. Правильно в русинській мові би мало быти *пши*, як *чуеш*, то значить подля фонетичного принципу, потім не *мана-*

жер, але *менежер*, не *Нев Йорк*, але *Нью Йорк* і т. д. Сильний вплив українського літературного мови слідно при вживанню українських мовних слів: українського *театр* замість русинського *театер*, *порадник* замість *порадця*, *глядачі* замість *позерателі* і т. д. Інтересний яв є в *Русиньскім літературнім алманасі*, де в одній статті суть написаны слова *американ*, *славян*, *русинів* із малов букв на зачатку, т. є. так, як в українськім або російськім мові, але в тій самій статті є слово *Українцив* із великов букв на зачатку. В інших статтях того самого алманасу уж слова *Русин* і *Русины* фігурують з великов букв на зачатку. В алманасі є і часослово *надіятися* з частков *ся* ведно з часословом, тыж подля правил правопису українського або російського мови. Але в алманасі ся поужувать і дость много русизмів, напр.: *перевод* замість русинських *переклад* або *перетлумачіня*, *содержанієм* замість *обсягом*, *образив* замість *уразив* і т. п.

Попри русизмах або українизмах найвеце (што є закономірний яв) в русинськом мові пресі в Словачії є словакізмів, а то є у вшиткых періодах. Ту спомяну слова, як: *ведь*, *хованя*, *вшимне*, *класицькы*, *за-местняня*, *опиці*, *сходза*, *множество*, *выборный*, або докінця – *англічтіна*, де на їх місці мож поужыти русиньскы еквіваленты: *тадь*, *справованя*, *збачіть*, *класічно*, *робота*, *мавпа*, *громада (сходины)*, *множество*, *барз добрый*, *англіцькый язык* або в найгіршій припаді – *англічіна*. А наконець бы єм спомнянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. Ю. Панька, к. ф. н., в *InfoРусині*, іде о слово *кіріло-мефодійный*. Як знам, маме слова *кіріло-мефодійскый* або *кіріло-мефодійскый*, так чом не поужыти тоты правилны слова?!

Тот реферат не претендує досягнути уровень научной работы. **По перше** зато, бо є лем „надшмарінём“ пару лінгвістичных проблемів із погляду дотримованя нормативності русинського мови в русинській публіцистиці в Словачії, без глубшой і россяглішой аналізы, котру охаблю научным робітникам-лінгвістам. **По друге**, к ёго написаню єм приступав не як теоретичний лінгвіста, але як публіциста, значіть як каждоденний ужыватель літературной норми русинського мови в Словачії в писаній подобі. **По третє**, указав єм на даякы проблемы не зато, же мы редакторы маєме з тым проблемы, бо мы ся з нима знаєме попасовати і наконець нова норма мови ся нам стане нормалнов при створёваню періодичных і неперіодичных выдань, як то было з першов, але тоты проблемы суть досправды проблемами про читателів русинськом мови выдань. Также чім менше тых змін буде, чім рідше ся будуть ре-

алізовати, тым менше читатель буде мати проблемів із читанём і порозумінём тексту. А то в конечнім результаті є главне, **жебы русиньскый літературный язык быв справды языком народным, добрі зрозумілым, але притім норматівным, не неприродным і одорваным од людей, ёго приїмателїв.**

ЛІТЕРАТУРА

ЯБУР, В. - ПАНЬКО, Ю. *Правила русиньского правопису*. Пряшів : Русиньска оброда, 1994.

ЯБУР, В. - ПЛІШКОВА, А. *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы*. Пряшів : Русин і Народны новинки, 2005.

ЯБУР, В. - ПЛІШКОВА, А.: *Русиньскый язык про 1. – 4. класы середніх школ із навчалным русиньским языком і з навчанём русиньского языка*. Пряшів : Русин і Народны новинки, 2007.

Русиньскы періодікы: *Русин, Народны новинки, Artos/Артос, Русиньскый народный календарь, Русиньскый літературный алманах і Grekokatolic'kyj rusiňskij kalendar'Грекокатолицькый русиньскый календарь*.

(Статья vznikla в рамках грантового проекту VEGA 1/0399/08 - Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku: výskum a vývoj.)

Язык професіонального русиньского театру

Кветослава КОПОРОВА

(Пряшівска універзіта в Пряшові, Словакія)

Кодіфікація русиньского языка у 1995 році, котра была выслідком довгого процесу рішіння языкового вопросу Русинів на Словеньску, **стала ся основным предпокладом того, жебы русиньский язык міг ся подля приятной языковой нормы утримовати і шырити меджі людьми той народности як у формі писомній, так у формі говореній**. Кодіфікація русиньского списовного языка так дала конкретну одповідь на вопрос – ці в днешнім часі іщі суть предпоклады на vznik новой штандартной языковой нормы на периферії впливу дакількох близких языковых областей, котры свої штандартны языки мають. Кодіфікаторы сі але усвідомлєвали, же робота їх іщі лем чекать, бо тот язык треба апліковати до розлічных сфер функціонуваня русиньского языка. Предпоклададо ся, же із семох сфер, де ся тот язык вжывать у формі бісідній (родинна сфера, урядна, респ. сфера урядного контакту, сценічно-театрална сфера, медіална сфера, літературна сфера, конфесійна сфера і школьска сфера), мінімално у шестех (окрем родинной сфери) мож практично хосновати кодифіковану норму языка. Было бы наївным думати, же кодифікована языкова норма ся буде дотримовати такой од моменту кодифікації хоць не вшыткыма поужывателями языка, та ходем тыма, котры з ним нарабляють на професіоналній уровни. **Но жадати дотримованя языковой нормы ці то в устній або писомній подобі у вшыткых інштитуціях, котры обслуговують русиньску языкову среду, думаеме сі, же по 12-тєх роках од кодифікації – то є найвысший час.**

Функціонуваня русиньского языка в професіоналній части сценічно-театралной сфери на Словеньску забезпечує русиньский професіоналний театер – Театер Александра Духновіча (ТАД) у Пряшові (зо співацько-танечным колективом ПУЛЬС). На марго історії того театру мож спомянути факт, же якраз він ся став першов „українсков“ культурнов інштитуціев, яка в пряшівскім регіоні vznikла по другій світовій войні. А тот театер в половині 90-тых років 20. стороча ся став зась першов прорусиньскы орьєнтованов інштитуціев і в своїй роботі як першы зачав хосновати язык Русинів, правда, в тім часі то была суміж

русинських діалектів з перевагов лабірського. Тот факт мож цалком добрі порозуміти – театр був (а доднесь і є) одказаний на публіку регіонів северовыходного Словенска, в яких визначну часть творить русинське етнікум з материнським языком русинським. З цілём утримати сі приязень публіки тота зміна была неодкладна, а револучны події у р. 1989 лем ускорили і зміну назвы театру (з *Українського національного театру* ся в октобрі 1990 р. став *Театер А. Духновіча*). Спочатку, по тых змінах веджіня театру рихтовало репертоар двоязычно – часть пес по українськи а часть по русинськи, но на тиск публіки, котра ігнорувала песьы в українськім языку (український язык преферувала лем часть пряшівской української еліты), драматургія театру зачала рихтовати песьы лем по русинськи. На самый перед то были тексты містных авторів, но поступно ся драматургія пустила і до світової класіки, яку зачали ставляти на сцені визначны гостюючі домашні і заграничні режісеры (Крістіан Іоан, Александер Ван Ден Бош, Йозеф Ціллер, Йозеф Пражмарі, Мілош Карасек, Матуш Ольга, Благо Углар) – вшытко в русинськім языку. З умелецького боку діятельство драматічного колектіву театру ся стало предметом високо позітивных рецензій словенської, але і заграничної театралной критіки.

Гірше то уж є з акцептованём кодифікованої подобы русинського языка професіоналныма артїстами русинського театру.

Аналізуючі язык дакількох пес, котры перекладали до русинського языка розлічны авторы (Василь Турок, Ярослав Сисак, Штефан Сухый, Валерій Купка і молода авторка русинської приповідкы Зузана Галямова), сьме сі доволили высловити конштатацію, же язык професіонального русинського театру – ТАД у Пряшові – мать у дотримованю языковой нормы важны недостатки. Беручі до увагы факт, же артїсты театру суть „розлічної сорты“ люде (думам главно на вік – є ту молодша, середня і старша генерація, але і походжіня – дакотры суть Русины, но з розлічных регіонів северовыходного Словенска, іншы реоптанты з України або і Українці), і зато тяжко ся їм буде переорьєнтовати і позбавити ся „старого языка“, на котрый были привыкнуты, но попробувати зробити таку зміну наїсто же буде треба, хоць дакотрым з них ся то подарить веце, дакотрым менше. В каждім припадї бы сьме хотїли припомочі култівації языка русинського театру, і зато сьме вирішыли приправити тоту статю.

На самый перед сьме зробили меншу языкову аналізу дакотрых пес в русинськім языку і зосередили сьме ся на лексіку, морфологію, час-

точно i синтаксiс. Нашым цiлём было указати, як ся дасть вываровати словакизмам, русизмам, украинизмам з лексичного боку i у парадiгмi. Тото бы была перша задача, бо в анализованых песах сьме дiшли до высновку, же каждый автор песьы або ей тлумачник до русиньского языка мать „свою властну“ подобу русиньского языка. Вшыткы анализованы песьы але мають едно сполочне – тексты тых песь ся вкладають до уст тому iстому колектiву – то значить артистам театру, з котрых каждый еден презентуе на сценi даний текст „своiм языком“. А ту вшыткы артисты театру (окрем iншых порушiнь орфоепичных норм) мають еден сполочный недостаток, од котрого, подля нас, бы было добрi зачати – а то суть **акценты** (респ. **притискы**).

Акцентованя герцив театру мож бы было характерiзовати двома словами а поможу ci в тiм припадi назвов одной знамой театралной гры „Коцурково, або – вшытко навспак“. Тот факт мож порозумiти, бо першы увагы о кодiфiкацiи русиньского языка зачатком 80-тых рокiв 20. стороча выходили з основи лабiрського дiалекту (позн. авт. – В тiм часi ся при лабiрськiй Грекокатолицькiй парохiи сформовав колектив перекладателiв, якый зачав робити на перекладах церковных текстiв до русиньского языка, але ту спадають i пробы учiтеля з того перiоду, запаленого родолюба Штефана Бунганiча зо Збудьской Бiлої знормовати язык Русинiв). А до тых рокiв ся датують i першы пробы переходу театру з украиньского языка на бiсiдну форму русиньского языка, переважно на лабiрський дiалект, про котрый е призначный **акцент на пeнултiмi**, так як в лемкiвських дiалектах. Але за основу кодiфiкованого русиньского языка пiзнiше были взяты два терiторiально найросшыренiшы русиньскы дiалекты – западоземплiньскый i выходоземплiньскый (правобережны села рiкы Цiрохы по рiку Удаву по лiнii сел Пыхнi, Пчолине, Гостовiцi, Осадне, Паризивцi, Нехваль Полянка, Вышня Яблiнка, де ся заховав погыбливый акцент), якы творять переходный тiп дiалектiв од лемкiвських к середнiкарпатьскым з переважаючима знаками середнiкарпатьських дiалектiв, в котрых, як знаме, е **акцент, або притиск, вольный i погыбливый**. Зато i найвыпуклiшым проблемом справной высловности нелем театру, але i русиньского народностного высыланя *Радiа Патрiя*, русиньского телевизного магазiну, як i школ в котрых ся учить русиньскый язык, е правi проблематика акцентiв.

Першый нами анализованный недостаток – в области лексiкы, морфологiи, часточно синтаксiсу мож одстранити цалком легко, стачить, кiдь конечну управу каждой песьы зробить здатный языковий редактор. Зато

в нашім рефераті лем вкажеме на найчастішы порушования языковой нормы в анализованых песах.

Другый проблем – акцентологія буде сі выжадовати веце. Хоць орфографічний словник русиньского языка мать у словах вызначены притиски, но тоты суть лем в основній формі каждого слова, напр.: у часослов є то форма інфінітиву, у назывників форма номінативу і генітиву сингулару і номінативу плуралу і так дале, а притиски ся даколи міняють і в другых формах даных слов. Зато думаеме собі, же є потреба створити якусь „помічны нормы“ про поужывателів языка в ёго устній подобі.

Над тым проблемом ся задумовав і доцент **Василь Ябур** і назначів путь створёваня тзв. **акцентологічных тіпів слов**, котры бы сьме попробовали на основі подобности окремых слов вытворити і котры бы могли быти добрым помічником при справнім розміщованю акцентів. Окрем того, основны прінціпы правилной высловности мож найти в розлічных учебниках і языковых помічниках (Ябур - Плішкова 2002, 2003, 2004, 2005, 2007).

Подьме але к анализованым песам. Як взорку сьме взяли пять пес од пятёх перекладателів, котры ся грали на сцені театру в розлічных періодах: на початку 90-тых років, кідь театр поступно одходив од українського языка і зачав выступати з песами по русиньскы (*Атафія, старого попа дівка, Женитва*), в другій половині 90-рых років (*Кырвава свадьба*), аж по найновшы песы з театралной сезоны 2006 – 2007 (приповідка *Неслухняный Юрко* і монодрама *О Ревуар*). За тот час, дасть ся повісти, язык театру ся скоро не змінив, скорше каждая з пес несе на собі знакы конкретного тлумачника до русиньского языка і свідчить о тім, же до якої міры владіє кодифікованов нормов списовного языка конкретный перекладатель, в такій подобі і тот язык звучить на сцені. Правда, з орфоепічныма шпеціфікама каждого єдного герця, котрому є тот язык вложеный до уст. Ту мож конштатовати, же старшы віком перекладателі сі з русиньським языком порадили ліпше, молодшы од русиньского языка уж одышли о великий фалат. Хоць треба повісти, же в припаді істых жанрів – як приповідка ці монодрама, котра бы мала ослвити дїтського позерателя ці молоду, авангардну генерацію, мож і в словній засобі быти модерным, авангардным. Но і так сі думаеме, же над новыма словами, котрыма комунікує молодша і наймолодша генерація, треба бы было веце подумати, бо русізмы із закінчіяма характерныма про шаріськы діалекты, або словакізмы із закінчіяма тіпіч-

ныма про русиньскы діалекты ту не суть на місці.

В нашій аналізі будеме уводити конкретны приклады і можности як їх замінити русиньскыма варіантами, жебы вказати на факт, же русиньскый язык є досправды дость богатый на выразовы засобы, лем треба быти охотным і терпезливо поглядати тоты найадекватнішы.

Слово словенського языка (СЯ) *hudba* переложыла авторка (ПА) як *зудьба*, причім русиньскый язык (РЯ) мать адекватну лексему – *музика*. Далшы слова: СЯ *vzadu* ПА *взаду* РЯ *ззаду*; СЯ *skoro ráno* ПА *на вчас рана* РЯ *наще рано*, СЯ *ubúda* ПА *убудать* РЯ *убыватъ*; СЯ *zdriemni* ПА *здримни* РЯ *здримний* – розказовай способ; СЯ *chlari* ПА *хлопи* РЯ *хлопи*; СЯ *vstat' z postele* ПА *стати з постеле* РЯ *встати з постелї*; СЯ *zistí* ПА *зиститъ* РЯ *збачитъ, прийде на то*; СЯ *škaredo* ПА *шкаредо* РЯ *шкаредно, брыдко*; СЯ *odpasáva remeň* ПА *одпасавать ремінь* РЯ *одкапчатъ, одпаше ремінь*; СЯ *odteraz* ПА *одтепер* РЯ *одтеперь*; СЯ *aní* ПА *анї* РЯ *ани*; СЯ *v nedobrom svete* ПА *в недобрым світі* РЯ *в недобрім світі*, СЯ *rozhodla som sa* ПА *розгодла єм ся* РЯ *роздумала єм ся, вирішыла єм*; СЯ *aby ju Jurko* ПА *жебы ю Юрко* РЯ *жебы єй Юрко*; СЯ *lupienok* ПА *лупинок* РЯ *лупінь, лупінок*; СЯ *dozaista* ПА *дозаїста* РЯ *наїсто, наїснї*; СЯ *robiť drahoty* ПА *робити драготы* РЯ *робити церемонїї*; СЯ *od starej* ПА *од старей* РЯ *од старой*; СЯ *spolu* ПА *сполу* РЯ *доведна, ведно*; СЯ *zbojníci* ПА *збойниці* РЯ *збойници, розбїйници*; СЯ *Čo máš za lubom?* ПА *Што маи за лубом?* РЯ *Што єсь вышпекуловав?* (мож найти адекватный фразеологізм); СЯ *javisko* ПА *явіско* РЯ *сцена*; СЯ *sľúbil* ПА *слюбив* РЯ *обїцяв*; СЯ *sami* ПА *самі* РЯ *самы*; СЯ *zľakne sa* ПА *злякне ся* РЯ *напудитъ ся, зострашитъ ся*; СЯ *vtom* ПА *втїм* РЯ *нараз*; СЯ *na niekom vyskúšať* ПА *на дакым выскушати* РЯ *на дакім випробовати*; СЯ *tej polievky* ПА *тей поливки* РЯ *той поливки*; СЯ *možno* ПА *можно* РЯ *може*; СЯ *ponáhľala sa* ПА *понагляла ся* РЯ *шатовала*; СЯ *súhlasím* ПА *суглашу* РЯ *єм согласный*; СЯ *poletovala* ПА *полетовала* РЯ *полїтовала*; СЯ *kvitnú* ПА *квітнут* РЯ *цвинуть*; СЯ *gutené háďatka* ПА *гумены гадятка* РЯ *гумовы гадятка*; СЯ *pre všetkých* ПА *пре вишыткых* РЯ *про вишыткых*; СЯ *kvôli nemu* ПА *кволи нєму* РЯ *про нєго*; СЯ *zatvorila* ПА *затворила* РЯ *заперла*; СЯ *teraz* ПА *тераз* РЯ *теперь*; СЯ *vôňami* ПА *вонями* РЯ *пахотами*; СЯ *zle* ПА *зле* РЯ *плано*; СЯ *kazit'* ПА *казити* РЯ *псути*; СЯ *schválne* ПА *схвалні* РЯ *нароком*; СЯ *nádherný* ПА *надгерный* РЯ *прекрасный, красованный*; СЯ *určí osud* ПА *урчить осуд* РЯ *вкаже судьба*; СЯ *vec* ПА *вєц* РЯ *річ*; СЯ *klamať* ПА *клатати* РЯ *циганити*; СЯ *okno* ПА *окно* РЯ *облак, во-*

блак, вигляд; СЯ *кар* ПА *кар* РЯ *комашині*; СЯ *na tom sporáku* ПА *na tій шпаргетлі* РЯ *na тім шпаргеті*; СЯ *čakám dieta* ПА *чекам дітя* РЯ *єм груба, єм в тяжи, буду мати дітину*.

По такій презентації „русиньського языка“ на сцені ТАД мож сміло дати за правду тым, што суть прихылниками українського языка як єдиного комунікачного средства про Русинів і котры твердят, же такий русиньський язык є властно словенчіна писана азбуков. Тото предці не є наш русиньський язык! Кідь до того замішае далшы „перекладательскы вытворы“, образ русиньського языка ся зась змінить, но не к ліпшому:

Уведу приклады русізмів і українізмів: з *алкоголём* (РЯ з *алкоголом*), з *абсолютнов* (РЯ з *абсолютнов*), *винайшов* (РЯ *вынашов*), *зівянеш* (РЯ *спрієш*), *шанувати* (РЯ *санувати*), *костюм* (РЯ *костим*), *пиякы* (РЯ *пияци, або і пиячіна*), *быстро* (РЯ *скоро, раз-два, швидко*), *воздуху* (РЯ *люфту*), *радость од того* (РЯ *радость з того*), *поминкы* (РЯ *комашині*), *істинну* (РЯ *праву*), *напевно* (РЯ *наісто, наісні*), *почувствовала* (РЯ *учула*), *ку шлюбу* (РЯ *ку вінчанці*), *зо жахом* (РЯ з *ужасом*), *дурень* (РЯ *дурак*), *побита* (РЯ *набита, збита*. Слово *побита* в РЯ ся хоснує в цалком інакшій контексті, напр.: „*Позерай, набив єй, видиш яка є побита?*“, або в речіню: „*Впала з біцігля, барз є побита*.“ Далє: *придане* (РЯ *застря*), *полюбила ся мі тому* (РЯ *полюбила ся мі зато*), *не побігти* (РЯ *не побігнути*), *летіла геть* (РЯ *летіла гет*) *мені ся все-таки видить* (РЯ *мені ся ай так видить*) і так далє...

Далє є русиньський кодифікований язык на сцені „збогачений“ такыма діалектїзмами ці уж шаріськыма, земплінськыма або і русиньськыма, зо знаками западного діалектного ареалу, напр.: *в ланцухох* (РЯ *в ланцках*), *улаплю* (РЯ *вхоплю, ухоплю*), *хпадуть* (РЯ *впадуть*), *в лахах* (РЯ *в лахах*), *чом ся выпросієш* (РЯ *выпрошієш/выпрошуєш, вывідуєш*), *чловеку* (РЯ *чоловікови*), *не повіст* (РЯ *не повість*), *не мат* (РЯ *не має, не мать*), *кырве* (РЯ *кровли*), *не* (РЯ *ні, нїт*), *на кочох, на возох* (РЯ *на кочах, на возах*), *у мочарох* (РЯ *в мочарях*), *до книжкох* (РЯ *до книжок*), *до крыласы* (РЯ *до крелоса – в церькві*), *гмертьый* (*мертьый*).

На основі проаналізованих текстів бы сьме в припаді высшеуведжених недостатків виділи выход в тім, же каждую песу в русиньскім языку бы скоріговав єден здатный языковий редактор, так як і програмовы плагаты і вшиткы тексты, котры ся по русиньскы друкують перед каждов премєров. Думаєме сі, же то бы був першый добрый крок на пути к выліпшіню уровни русиньського языка, бо

де, кідь не там бы мав тот язык звучати в подобі, яку велить языкова норма.

Другый, не менше важный проблем, то суть недобрі поставлены акценты. Як съме споминали на зачатку, за основу русинського літературного языка був взятий такий діалект, в котрім є притиск **вольный і погыбливый**. Вольность, або різномістность притиску є в тім, же не є закріплений на єднім складі, але у розлічних словах він є на розлічних складах. Уведу приклад: в дакотрых словах є притиск, або акцент, на першім складі (*хóвзанка, бéрежок, плáкати, вы́писати, думати, трі́мати, тійскати*), в дакторых на другім (*осá, погні́вати, ковáти, полі́товати, попу́сковати*) в інших є на третім (*передумовати, запригáти, бороні́ти, перепі́совати*), суть слова, де є притиск на четвєртім складі (*поперескáковати, народені́ны*) і т. д.

Тоту свою позицію притиск звичайно утримує і в парадігмі. Лемже у групі виходославянських языків, не выхабляючі притім русинський язык, суть припады, де притиск (акцент) в парадігмі переходить з єдної части слова на іншу, што вказує на ёго погыбливость напр.: *но́га – на но́зі* але (копнути з) *ногóв*, або *копáти – вы́копати*, але *выкóповати, шті́ри – о чотырѣх, дванáдцять – о дванадцятѣх* і т. д. Ту треба повісти і то, же акцент в русинськім языку мать і діштінктивно-роспознаваючу способность, зато ёго справне вживаня є барз потрібне. Уведу приклады: *пеклá* (мин. час од часослова *печі*) – *пéкла* (генітів од субстантіва *пéкло*), *жéну* (форма часослова *гнати*) – *жену́* (акузатів субстантіва *женá*), *копáти* (з мотыков) – *кóпати* (до когось), *дóвгы* (плурал адъєктіва *довгы́й*) – *довгы́* (плурал субстантіва *довг*), *зáмок* (назывник) – *замóк* (минулый час часослова *замóкнати*).

Верну ся к аналізованому тексту сценаріів і у звязи з акцентами уведу приклады несправной высловности акцентів на сцені ТАД:

Дікто́вав (РЯ *дікто́вав*), *жéна ся нуді́ла* (РЯ *женá ся нудила*), *оды́шов* (РЯ *одышóв*), *на внутрішній сторóні* (РЯ з *водну́, з дну́ка*), *до ладі́чок* (РЯ *до лáдічок*), *абсòлвент* (РЯ *абсолвéнт*), *твоёго „научно́го“ зарóбку* (РЯ *тво́го „научно́го“ зáрібку*), *грявчав* (РЯ *грявчáв*), *як есь зáспав* (РЯ *як есь заспáв*), *не дово́лив* (РЯ *не доволі́в*), *прині́с новінкы* (РЯ *прині́с новинкы́*), *же 'м оды́шла* (РЯ *же 'м одышла́*), *театрално́го колекті́ву* (РЯ *театрално́го – негат. конотація, колекті́ву теа́тру*), *зачáла робі́ти стрі́птіз* (РЯ *зачалá робі́ти стрі́птіз*), *місце в пє́ршім ряді́* (РЯ *місце в пє́ршім ряді́*), *зо смі́хом єм чєка́ла* (РЯ *із смі́хом єм чєка́ла*), *лїнивы́ма спермі́ями* (РЯ *лїнівы́ма спє́рміями*), *полетовáла*

у світлах рефлекторів (РЯ *політовала у світлах рефлєкторів*), збавовала ня розуму (РЯ *збавлєвала єсь ня рóзуму, про тебе єм одходів од рóзуму*), грóзно (РЯ *грóзнó*), пóтім (РЯ *потім*), да́хто (РЯ *дахтó*), мóгло (РЯ *могло́*), не́ знав (РЯ *не зна́в*), зае́рджав (РЯ *заерджа́в*) і так далє.

Справне акцентованя ся не дасть научіти з ниякої граматіки русинського языка, акценты на словах суть уведжены лем в орфографічнім словнику русинського языка, хоць основы суть назначены в окремых учебниках і языковых приручниках і в орфографічнім словнику русинського языка (Ябур - Плішкова - Копорова 2007). Праві зато, як сьме уж увели на зачатку нашого реферату, было бы добрі створити акцентологічны тіпы на основі подобности слов, котры бы помогли при справнім акцентованю.

Слїдуючі ефектївность впливу материнського языка русинського на розвой і уровень народной свідомости Русинів через окремы сферы єго функціонованя мож конштатовати, же найвызначнішу народноусвідомлюючу роль мать і в минулости мала сфера конфесійна і школьска. Такой позад них мож увести далшы сферы бісїдного языка – сценічно-театралну і розгласову сферу. Маючі в мерьку тот момент, мусимє признати, же формованя языковой нормы є зато барз потрібне нелєм в професіоналнім театрі, але і в малых аматерських театрах по селах. Треба, жебы професіоналны герці русинського театру были здатны комуніковати кодїфікованов подобов русинського языка, бо так бы могли помочі формовати (як методічны помічници) нелєм аматерськы пробы молодой генерації з боку драматічного, але й розвивати і укріплєвати їх знаня з орфоепії, якы набыли на годинах русинського языка в школі. Не бісїдуючі о тім, же кодїфікована норма мала бы быти повинна про вышиткых ужывателїв списовного русинського языка.

ЛІТЕРАТУРА

ЯБУР, В. - ПЛІШКОВА, А. П. Літературный язык. Пряшівска Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 147-209.

ЯБУР, В. - ПЛІШКОВА, А. *Русинський язык про 1. класу середніх школ*. Пряшів : Русинська оброда, 2002; *Русинський язык про 2. класу середніх школ*. Пряшів : Русинська оброда, 2003; *Русинський язык про 3. класу середніх школ*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2004; *Русинський язык про 4. класу середніх школ*. Пряшів : Ру-

син і Народны новинки, 2005; *Русинський язык про 1.-4. класу середніх школ*. Пряшів : Русин і Народны новинки, 2007.

ЯБУР, В. - ПЛІШКОВА, А. - КОПОРОВА, К. *РУСИНЬСКА ЛЕКSIKA на основі змін у правилах русиньского языка. (Правописный і грамаіічний словник)*. Пряшів : Русин і Народны новинки, 2007.

ВАНЬКО, Ю. Класіфікація і головны знаки карпатських русиньских діалектів. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 67-84.

PLIŠKOVÁ, Anna. *Списовный язык карпатських Русинів: проблеми становління, кодифікації, акцентації і сфер функціонування*. Dizertačná práca. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 2006.

Орфографічний словник русиньского языка. Ed. Ю. Панько. Пряшів : Русиньска оброда, 1994.

BUFFA, F. *Slovník šarišských nářečí*. Prešov : Náuka, 2004.

HNÁT, A. *Krátky rusínský slovník*. Trebišov, 2003.

JABUR, V. K niektorým otázkam charakteristiky noriem rusínskeho jazyka na Slovensku. In MAGOCSI, P. R. (ed.). *A New Slavic Language Is Born./Zrodil sa nový slovanský jazyk*. New York : Columbia University Press, 2000.

ЛАТТА, В. *Атлас українських говорів Східної Словаччини*. Пряшів : СПВ Братислава, 1991.

MAGOCSI, P. R. *Русины на Словенську./Rusíni na Slovensku*. Prešov : Rusínska obroda, 1994.

VAŇKO, J. *The Language of Slovakia's Rusyns./Jazyk slovenských Rusínov*. New York : Columbia University Press, 2000.

(Стаття vznikла в рамках грантового проекту VEGA 1/0399/08 - Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku: výskum a vývoj.)

Русинський язык у конфесійних текстах

о. Франтішек КРАЙНЯК

(Грекокатолицька парохія в Камюнци, Словачія)

Говорити на тему *Русинський язык у конфесійних текстах* є про мене велика честь, бо тота тема дотеперь резонувала веце в практичній пасторачній сфері церковного жывота як в науковых сферах научных конференцій ці конгресів.

Є то тема інтересна, шырока, но і комплікована, жадаюча собі много часу на поясніня пасторачных і історічных фактів з нїв звязаных. Зато спробую коротко одкрыти холем фундамент даной проблематікы. Бо іде о то, жебы тоты церковны переклады ся хосновали і в практиці.

Потреба русинского языка в церковных обрядах церквей як грекокатолицькой так і православної є діло **нове**. Но єм пересвідченый, же про народ, котрый хоче жыти і розвивати ся націонално і релігійно і не пропадати внаслідку асиміляції, є то діло неминуче.

Є то і діло проблематічне, а то зато, бо скоро тісяч двадо роки наш народ, як і остатні славянскы народы, хосновав у церквы язык старославянський, зроснув з ним і прияв го за свій. Но тот язык зістав лем языком церковных обрядів, законсервованый в рамках релігійного жывота. Правда є така, же старославянський язык в днешніх часах не є літературным языком ниякого славянського народа. Каждый народ часом сформовав свій літературный язык на основі свого материнского языка. Не є на тім ніч плане, но тот факт одсунув старославянський язык лем до сфери релігійно-літургічної. А і то лем до якогось часу.

Русины ся дотеперь тримлять літургічного старославянського языка а не жадають собі зміны. То але може быти (а жывот свідчить, же і так є) причінов їх асиміляції з іншым літургічным языком, як є їх материнський. Восточны церквы навколо них переходять зо старославянського языка на язык державный: Українці на український, Словаци на словенський, Чехы на чеський, Мадяре на мадярський, Румуне на румунський, Німці на німецький, Американе на англійський. Всягды, де прийде наш Русин до грекокатолицькой або православної церквы, видить, же каждый народ мать літургію у своїм материнськیم (або повіджме, же в державнім) языку.

На наших русинських селах, конкретно на Словеньску, є але реаліта така, же народ собі не знать представити, жебы мав мати Службу Божу

по русиньскы. То саме платить істо в Польщі, на Підкарпатю або в Сербії. На другій стороні, нажаль, є так, же наши люде, жыючі на Словеньску, лем што прийдуть до міст і зачнуть ходити на словеньскы богослужіня, похваляють собі – якы суть красны, бо вшыткому розумлять...

Тотална словакізація наших сел не зачала од словакізації школ, але од словакізації церкви. В давнішых часах за державной моци Мадяр ся в школах учіло по мадярьскы, за Українців по українскы, за Словаків по словеньскы, але церьков зіставала все „руська“, зо старославянськым літургічным языком. Старославянський обряд хранив народ перед народностнов асімілаціов. **Днесь панує на Словеньску в церькви словакізаčný тренд, а там, де в селі заведе священник літургію по словеньскы, там зачінать рапідна народностна асіміліція: люде ся перестають голосити при списованю людей к русиньскій народности, докінця і к свому материньскому языку, в школі не є найменша перспектіва завести години русиньского языка, азбуку знать уж лем найстарша генерація, діти і молодеж зачінають бісідовати меджі собов по словеньскы, село жыє в інтенціях: „На Словеньску – по словеньскы.“** У такім селі не є інтерес о русиньскы новинкы, часописы, календарі, у такім селі малохто ся стане членом даякой русиньской організації.

Прошу ся: **Ці ся дасть іщі у таких селах будовати русиньске народне усвідомління? Фестівалы співів і танців є про народ скорше забава як зміцнёваня народной ідентіты.** В Старолюбовнянськім окресі, де є коло 30 русиньскых сел а де як священник теперь пасторую, є понад 40-річна традиція фестивалів скоро у кождім нашім селі. Но в цілім регіоні нїт ани єдної школы, де бы ся діти учіли ходем єдну годину русиньского языка. В єднім чїсто русиньскім селі, де жыє выше 1 000 людей а вшыткы говорять по русиньскы, ся к русиньскому материньскому языку в році 2001 приголосило лем 200 людей, к русиньскій народности коло 50. А так є то скоро у вшыткых селах.

На другій стороні, там, де є в церькви русиньський священник а є реалізована русиньска пасторачна практика, там росте і русиньске народне усвідомління у вшыткых сферах народного жывота.

Мала зрозумілость старославянського языка є дакотрыма священниками знеужывана на словакізацію церьковных обрядів. **Прото є потрібне заставити таке знеужываня, а то простым способом: понукнути людям церьковны обряды в їх материньскім языку і завести їх до церьковного жывота.** Ясно, не нараз, но в спокійнім, духовно-освіт-

нім процесі.

Не дасть мі ту але не спомянути, же ефектівне розвиваня даного процесу ся буде дати шырше реалізовати, аж кідь буде мати русиньска церьков, як грекокатолицька так і православна, свої русиньскы церьковны штруктуры, напр. вікаріат, апостольску адміністратуру, екзархат, єпіскопство. Потім не буде проблем напр. з імпріматуром на церьковны русиньскы книги, не буде проблем з підпором народного розвою Русинів і зо стороны церьковной єрархії. Ідеалный і прикладный модел видиме напр. в русиньській грекокатолицькій церькви в Сербії.

Думка церьковных обрядів в материньскім русиньскім языку є на Словеньску з крока на крок реалізована уж од року 1981. Практика свідчить, же окрема духовных плодів, котры суть про нас священників пріоритов, з того процесу ростуть і плоды народного усвідомлїня.

До русиньского кодифікованого языка ся дотеперь з церьковнославянського языка переложыли:

Малый грекокатолицькый катехізм про русиньскы діти

(азбуков і латиніков)

Молитвеник св. ружанця

(латиніков)

Євангелія на неділі і свята цілого року. Апостолы на неділі і свята цілого року

(азбуков)

Євангеліє од святого Йоана

(азбуков і латиніков)

Крестна дорога Господа нашого Ісуса Хріста

(латиніков)

Акафіст Хрістовым страстям

(латиніков)

Торжественна одправа Ісусовой молитвы

(латиніков)

Акафіст священомученикови Павлови Петрови Гойдічови, прашівському єпіскопови

(латиніков)

Малый требник – Крещіня, Міропомазаня, Вінчанка, Єлейопомазаня, Погріб віруючых, Посвячіня воды і іншы посвячіня

(саміздат; латиніков)

Євангелія од Мафтея, Марка, Луки, Йоана

(саміздат; латиніков)

Суть переложены і вшиткы *тропарі і кондакы на неділі і свята цілого року* а найновше є уж переложена і ціла *Літургія св. Йоана Златоустого*.

Про духовно-релігійный живот русиньскых вірників *Общество святого Йоана Крестителя* выдає од року 2005:

Грекокатолицький русиньский календарь

(азбуков і латиніков)

Артос – кварталный часопис

(азбуков і латиніков).

Язык перекладів є кодифікований варіант русиньского языка на Словенську, доповнений неологізмами і церковнов термінологіов на базі старославянського языка. Новы слова і терміны сьме конзултовали з бывшим *Одділінём русиньского языка і културы Інституту регіональных і народностных штудій Пряшівской універзіты*, в сучасности з *Институтом русиньского языка і културы ПУ*.

Русиньскы евангелія в нашім варіанті списовного языка хоснують і дакотры священикы в Польщі і похваляють собі їх.

Теоретічно можеме повісти, же **кідь бы была возможность основати русиньску парохію з літургічным языком чисто русиньским, сьме того способны**. З позиції практики то значить, же кідь бы чоловік пришов, наприклад на Службу Божу, од початку до кінця бы każde слово чув по русиньскы. **З русиньскыма церковныма перекладами сьме способны якостно реалізувати пасторацію меджі нашим народом і наповнити духовно-літургічний живот русиньского вірника**.

Того часу є в Грекокатолицькій церькви на Словенську коло 20 священиків, котры заставають за русиньску пасторачну практику. На 40-ёх селах ся чітать Євангеліє і Апостол по русиньскы. Кідь бы Русины выдобили властну церьковну штруктуру, охотных священиків бы было коло 40. На Словенську є коло 100 русиньскых грекокатолицьскых сел, в котрых ся к русиньскому материньскому языку приголосило над 50 процент жытелів.

Хоць суть перманентны проблемы з імпріатуром переложених книг і підпоров русиньской пасторачной практики з боку церьковной ерархії, думам собі, же бы сьме были на тім гірше, кідь бы підпора была, але не мали бы сьме церьковны переклады, русиньскых священиків, вірників. Має і єдно, і друге, і третє. А вшиткы вірime і боюєме за то, жебы было і того четверте.

Знам, же процес русиньского языка в богослужінях не каждый Русин хоче прияти, хоче і дале ся тримати церковнославянського языка. Но доколи? Аж до дня, кідь векшына русиньских вірників повість, же не розумить по старославянськы, а зато хоче по словенськы, українськы, сербськы, польськы, чеськы...? А традичному Русинowi єдного дня не зістане ніч.

Новинкы, часописы маме в кодифікованім русиньскім языку, діти ся нам в школах учать списовный русиньскый язык, театр грать свої gry в русиньскім языку...

Сімбіоза русиньского і церковнославянського языка є природна і приемле. Русиньскый язык не нарушать мелодичность восточного обряду, як то видиме у дакотрых інших языках. Вірю, же русиньскый язык раз буде мати достойне місце і в релігійно-культурнім животі каждого Русина.

Русиньскы переклады уж днесь ословлюють Русина, а кідь раз прийде потреба замінити го за іншый язык, ний то буде зміна на ёго материньскый – русиньскый.

Наконець мі довольте, важены участници конгресу і честны гості, як укажку, але і як молитву, помолити ся по русиньськы *Отче наш* за ціле наше русиньске діло:

„Отче наш, котрый єсь на небесах, ний святить ся твоє імя, ний прийде твоє Царьство, ний ся діє твоя воля, як на небі, так і на землі. Хлїб наш каждоденный дай нам днесь і одпусть нам наши довгы, так як і мы одпуцаме своїм довжникам, і не приведеь нас до покушіня, но ослободь нас од лукавого.

Бо тобі, Отцю, і Сыну, і Святому Духу належыть Царьство, міць і слава теперь і навсе, і навікы-віків. Амінь.“

Лінгвокультурологічний аспект перекладу чужоязичной красной літературы

Алена БЛЫХОВА

(Пряшівска універзіта в Пряшові, Словакія)

На зачатку бы сьме хотіли поставити пару вопросів, над котрыма ся скорше ці пізніше задумать каждый, хто хоче добрі перетлумачити поетічний текст. Ці треба писати о перекладі як такім? Што то є переклад і хто може робити переклади? О тых вопросах теорії перекладу уж написано немало. Но каждый язык є чімсь шпеціфічний. Зато переклад не мож брати лем як просте перекодованя з єдного языкового знаку до другого. Тота шпеціфіка ся находить в культурі, в рамках котрой екзистує конкретный язык, і котра го в току історії формує. Слова в тексті не выступають лем як языковы, но і як культурны коды, котры не мож в перекладі выхабити, кідь мать быти переклад адекватный.

Треба тыж підкреслити, же добре познання двох языків само о собі не старчіть, бо переклад не є механічний процес, де ся єдны слова выміняють за другы. Самособов, перекладатель/тлумачник мусить окрем языка оригіналу і языка перекладу не менше добрі познати і обидві культуры, в рамках котрых ся поетічний текст тлумачить, бо переклад тексту ся не діє лем на уровни языка, але і культуры. Текст перекладу ся так в домашнім просторі ставать частёв домашней літературы і культуры. До процесу перекладу входить много факторів, котры перекладатель мусить брати до увагы, жебы переклад художественного тексту був нелем еквівалентный, но і адекватный. Правда, адекватный не значить ідеалный, бо ідеалный переклад неекзистує. Каждый переклад є проба досягнути адекватный еквівалент, є то динамічна еквіваленція. А еквіваленція поетічного тексту нігда не може быти доконала. Концепція поетічного языка, на уровни котрого ся діє і переклад, ся вызначає творчостёв, котра є часто пробов створити новы язык. Зато перекладатель при своїй роботі приходить к выводу, же на уровни языка є до значной міры потрібна актуалізація і доместіфікація в лексіці, бо нігда ся не робить переклад лем самого языка, но часто треба, як сьме уж споминали высше, в языку „перекладати“ і культуру. А того платить і про русиньскый язык.

Каждая народна література, враховано русиньской літературы, вы-

ходить з домашньої культури, котра надв'язує на свою історію і свої традиції. Русинська культура є сільська культура, котра ся цілы століття формувала на селах, а зато векша часть красной літературы писаной по русиньскы надв'язує на богату фолклорну традицію і устну народну творивость. Но окрем того є русиньска культура барз силно звязана з глибоков релігійнов традиціов церьковного восточного обряду, котра мать подля нашого нагляду в русиньській культурі може важніше місце, як бы ся нам могло видіти.

Головно на высшеспомянуты культурны, респектівно лінгвокультурны шпеціфікы, треба думати при перекладі красной літературы до русиньского языка, жебы переклад в русиньскім языку не звучав як дословне калкованя з другого языка і жебы наслідком того не стратив свою естетічну ціну.

Лінгвокультурологічний погляд, через котрый смотримо на літературный текст, виходить з того, же каждый язык в собі несе аспект простору і часу, в котрім ся даный язык розвивать. Історічна память народа і ёго культура ся веце ці менше одбивать в кождім языку, враховано русиньского. Повіджено словами чеського філософа В. Флуссера: „Язык в руху свого діяння охаблять за собов культуру. Обсяг хоцькотрой культуры може быти выповіджений через ей язык а обсяг языка ся не дасть одділити од культуры, котра ся розумить як „якийсь інвентарь скусеностей.“ (Flusser, 2005, с.153).

<p>Chlieb náš každodenný</p> <p>Chlieb krájať... To nie je len tak. Chlieb nepriletí ako vták, jak cudzí holub do dvora.</p> <p>Na chlebík musíš poorať. A hodný svojho chleba žiť.</p> <p>Chlebík si treba zaslúžiť. Pluh tlačíť ako ťažký vlak.</p> <p>Chlieb krájať – To nie je len tak. Poznáš raz, čo to znamená.</p> <p>Môj milý, chlieb je odmena.</p> <p>Preto sa modlíš a ja tiež: - chlieb každodenný daj nám dnes.</p> <p style="text-align: right;">(Rúfus, 2003, с. 56)</p>	<p>Хліб наш насущный</p> <p>Хліб різати... То не лем так. Хліб не прилетить як тот птах, Як чужій голуб до двора.</p> <p>На хліб мусиш поорати. Зо своїх рук чесно жыти.</p> <p>Хліб сі треба заслужити. Плуг тискати як тяжкый влук.</p> <p>Хліб різати - то не лем так.</p> <p>Раз познаш, што то за ціна.</p> <p>Мій милий, хліб є одміна.</p> <p>Зато просиме од небес: - Хліб наш насущный дай нам днесь.</p> <p style="text-align: right;">(Блыхова, 2005, с. 93)</p>
--	---

Лінгвокультурний аспект в перекладі треба брати до уваги голов-но в текстах багатих на тзв. „конотатівну лексіку“, то значить на лексі-ку, котра викликає у носителя языка культурны асоціації. В нашій ста-ті ся заміряєме на переклад віршів словацького автора Мілана Руфуса до русиньского языка. На аналізу сьме собі выбрали переклад двох кон-кретных слов-лінгвокультурем „хліб“ і „Господь“ і їх релігійный аспект в русиньскім і словацькім текстї (*позерай таблічку*).

Не хочеме ту аналізувати тіпичны явы поетічного тексту як рїм, рїтм, ітд., котры бы в перекладі мали зостати дотриманы, но хочеме ся замі-ряти на **лінгвокультурный концепт хліба** в обидвох культурах і їх етно-культурну еквіваленцію в перекладі.

Як в оригіналї, так і в перекладі ся в цілім стиху асоціує слово *хліб* з *роботов* і *добром*. Тоты асоціації находиме в обидвох культурах, а мож бы было повісти, же виходжають з общого славянського коріня, што доказують многы пословиці, пісні, ітд. Тоты асоціації в обидвох культу-рах, в русиньскій і словацькій, суть звязаны зо способом живота і ха-рактером славянських народів, што ся богато одбило і на їх фолклор-ных традиціях.

Но головнов асоціаціов вірша, котру было треба в нашім перекла-ді дотримати, є асоціація *молитвы*, респ. релігійный розмір тексту. А правї ту ся за простыма лексічныма єдиніцями крыють культурны асоціації, котры бы при непозорности перекладателя могли викликати культурну деформацію цілого перекладу.

Як в текстї оригіналу, так і перекладу ся нам **концепт хліба асоці-ує з молитвов**. Слово *хліб* у віршах выступать як *дар з неба*. Свідчать о тім і слова молитвы, котры автор вложыв просто до стишку: „*Chlieb náš každodenný...*“ В словацькім оригіналнім текстї того лексічне споїня выступать на єднім боці як текст молитвы, но на другім боці, хоць є то дость мало правдоподобне, го читатель може порозуміти і буквально.

В русиньскім перекладі сьме не годни были дотримати обидві значі-ня того лексічного споїня, бо правї ёго культурный підтекст є в русинь-скім языку особитый. В нашім перекладі сьме вирішыли дотримати основне значіня, а то значіня молитвы, бо автор в текстї бісідує о мо-литві, котра є і основным мотивом вірша. Тым сьме з тексту выпустили буквально значіня, котре з оглядом на характер тексту не мало у стиш-ку розгодну ціну.

В русиньскій культурї, як сьме уж споминали, є барз силна традиція восточного церьковного обряду, што в значній мірі видно і в активнім

хоснованню церковнослов'янських мов в днешньому русинському мові і в русинській фразеології, напр.: *Без Господа Бога ани до порога*, ітд. Жебы сьме дотримали головний мотив і ефект молитви, вирішили сьме в тексті перекладу выужыти праві церковнослов'янські – цитацію з тексту молитви *Отченаш*, котрый у носителя русинського мові прямо выкличе асоціацію молитви. І хоць словенська лексема *každodenný* має в русинському мові свої еквіваленти, як: *денноденный, каждоденный*, а лексема *насущный* з погляду днешнього носителя мові ся розумить скорше як архаїзм а в каждоденній бісіді ся не хоснує. Но в данім контексті і в конкретнім перекладі є то з нашого погляду найадекватніший культурний еквівалент.

Аналогічна ситуація нам възникать при перекладі стишків того самого автора з того самого циклу віршів, при лексемах *Пан і Господь*. В сучаснім русинському мові мають обидві лексеми своє окреме місце, закы в мові оригіналу (в словацькім) ся ужывать лем лексема *Pán* в обидвох значіннях.

Rozhovor v parku s anjelom strážnym	Бісїда в парку з ангелом хранителём
<p>„Anjeličku mój strážničku, sahnime si na lavičku Už ťa asi krídla bolia. Lietaš so mnou dookola, strážiš si ma, chrániš si ma...“</p>	<p>„Ангеличку мій стражничку сядьме на лавку під стрішку. Уж ты може крыла болять. Літаш зо мнов доокола, стражыш ня, хорониш ня...“</p>
<p>„Deti strážit' to je drina. Božie klbka nepokoja, neposedia, nepostoja, robia, ako radosť káže, premôžu ňou všetky stráže.“</p>	<p>„Діти стражыти – трапліня. Божы клубка непокоя, не посидять, не постоять, роблять, як їм радость каже, переможуть выштыкы стражы.“</p>
<p>„Anjeliček múdry, biely, už ti krídla oťaželi. Sahnime si na lavičku, zlož si ruky pod hlavičku, pospi si!“</p>	<p>„Ангеличку мудрый, білий, уж ті крыла отяжыли. Сядьме собі на лавочку, ручки дай під головочку, поспий сі!“</p>
<p>„A na tú chvíľu, kým mi sníček vráti silu, kto to vezme?“</p>	<p>„А на куртый час, покы мі сничок силу дасть, хто то возьме?“</p>
<p>„Pán Boh z neba. Bude strážit' mňa i teba.“</p>	<p>„Господь з небес – подозерать мене, тебе.“</p>
(Rúfus, 2003, с.18)	(Блыхова, 2006, с. 4)

Ословліня *Pán*, респектіве *Pán Boh* в значіню *Господь* екзистує лем в словацькім культурнім контексті. В русинському мові є на ословліня

Бога зауживаний церковнославянським *Господь*, бо є в сознанию носителя языка прямо звязаний з тайнов молитвы.

Віршы М. Руфуса мають атмосферу, зафарбління і мелодію молитвы. Зо словацького языка механічно перевзятє ословління *Пан*, або *Пан Бог* бы нарушыло культурный контекст і атмосферу молитвы, котра мать в данных віршах прімарну функцію. І кідь споїня слов *Пан Бог* ся в русинськым языку актївно ужывать, ці в бісїді, або в пословицях і піснях, є звязанє скорше з устным народным переданєм а не односить ся прямо к торжественности і высокости молитвы як такой, не выступать в значіноу молитвы. Лексема *Пан* в русинськым культурнім контексті прімарно несе в собі лем значіня ословління чоловіка.

Треба підкреслити, же перекладова література ся ставать частєв домашнєй народной літературы а тым ю збогачує. Русинська література не мать таку богату традицію перекладовой літературы, як напр. словацька, російська або іншы народны літературы, а зато треба розвивати і тоту часть нашой літературы.

Про добрый переклад є барз важне богатство сінонімічного ряду языка, котрый все треба доповнєвати і збогачувати. Зато ся мусить, подля нашого нагляду, нелєм хосновати старша лексіка, но і доместіфіковати неологізми а тыж і чужді слова. Бо чужді лексеми ся нїгда не приїмають до языка зо вшыткыма своїма значінями, часто ся мінять, приспособлюють домашнєму простору, сам язык сі їх обраблять і приїмають їх або выпускають подля властных законів. Окрем того, вшытко што до русинського языка входить, ся приспособує граматічным і фонетічным законам того языка.

Парадоксне, но важніше є, же языку і перекладу не шкодить перебрана лексіка, но ей плане ужываня, котре не є в згодї з характером перекладаного тексту і з культурным контекстом русинського языкового простору. Майстровство перекладателя є в тім, же чує, де – на яке місце – яке слово має положить. При перекладї каждый перекладатель пробує і мусить чути, што ся в языку перекладу знесе, што язык іщі акцептує, а што уж в языку заваджать (або „рїже уха“). Правда, велє ту заважыть субектївний погляд перекладателя, котрый мусить все находжати властны рішїня і пути в перекладї так, жебы переклад бив еквівалентный і адекватный в рамках нелєм перекладаных языків, но і культур.

ЛІТЕРАТУРА

БЛЫХОВА, А. Мілан Руфус: Молитвочки (выбір). In *Русинський літературний альманах на рік 2005*. Ed. Василь Хома. Пряшів : Сполок русинських писателів Словенська, 2005, с. 91-94.

БЛЫХОВА, А. Мілан Руфус: Молитвочки (Вибір з творби І.). In *Народны новинки – Русалка*, 2006, č. 50-52 (4), с. 3-4.

FLUSSER, V. *Jazyk a skutečnost*. Praha : Triada, 2005, с. 198.

RÚFUS, M. *Modlitbičky*. Bratislava : Mladé letá, 2000, с. 71.

МАСЛОВА, В. А. *Лингвокультурология*. Москва, 2004, с. 208.

ФЁДОРОВ, А. В. *Основы общей теории перевода*. СПбУ, 2002, с. 414.

IV.
**Русинський язык в едукaційній
системі поєднаних держав**

Języki literackie małych grup etnicznych

Próba analizy porównawczej sytuacji językowej Kaszubów i Rusinów Karpackich

Ewa MICHNA

(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

Językowa mapa świata, w przekonaniu niektórych z językoznawców, jest już ustalona, a istniejące języki literackie są w stanie „obsłużyć” wszystkie istniejące obecnie narody. Obserwacja współczesnych zjawisk językowych pozwala zanegować tę tezę. Jedną z konsekwencji ożywienia etnicznego w Europie są dążenia grup etnicznych do emancypacji językowej. W Europie zachodniej przeprowadzono w ostatnich kilku latach kodyfikację języka mieszkańców Monako i szwajcarskich Retoromanów (jednej z trzech grup retoromańskich). We współczesnej słowiańszczyźnie, mamy do czynienia z wyodrębnianiem się nowych języków literackich, przede wszystkim na styku (pograniczu) dwóch języków etnicznych. Aleksander Duliczenko wymienił 18 takich języków (m.in. kajkawski, czakawski, kaszubski, laski, zachodniopoleski, prekmursko-słoweński, wschodniosłowacki i karpatorusiński) o różnym stopniu standaryzacji, posiadających dłuższą lub krótszą tradycję literacką, których użytkownicy ujawniają dążenia emancypacyjne. Duliczenko zwrócił uwagę, że analiza porównawcza procesów językowych tych grup może być interesująca, a one same mają wiele cech wspólnych, chociaż co oczywiste możemy także w każdym przypadku wskazać na pewne cechy specyficzne.¹

Podążając tym tropem w swoim wystąpieniu chciałabym porównać dwie grupy zmierzające do emancypacji językowej, wymienione zresztą przez profesora Duliczenkę: Kaszubów i Rusinów Karpackich. Zwracając uwagę na podobieństwa i różnice w przebiegu procesów językowych, zagrożeń dla istnienia języka i pewnych dylematów dotyczących edukacji w przypadku obu omawianych grup.

Jak twierdzi A. Porębski kwestie językowe i rozwój piśmiennictwa w miejscowych etnolektach były istotnym czynnikiem narodotwórczym w historii takich grup jak Baskowie, Retoromanie, Kaszubi i Serbołużyczanie. W przypadku wszystkich tych grup, które można by, jak sądzę uzupełnić

1 DULICZIENKO, A. D. *Slavianskije literaturnyje mikrojazyki*. Tallin, 1981.

o grupę karpackorusińską, pojawił się postulat opracowania literackiego standardu, stworzenia literatury i przekładu Biblii na miejscowe dialekty. Język odegrał także istotną rolę w procesach współczesnego przebudzenia etnicznego tych grup.²²

Kwestia językowa w historii analizowanych społeczności

Rozpocznijmy od początków procesów kształtowania się literackich standardów i pierwszych dylematów z nimi związanych. Warto jednocześnie pamiętać o tym, że kwestie językowe były w przypadku obu grup uwikłane w dyskusje na temat tego kim są przedstawiciele obu grup (kaszubskiej i karpackorusińskiej). Zgodnie, jak słusznie zauważa Cezary Obracht-Prondzyński, z obowiązującą ówczesnie teorią narodu, mówiącą o zgodności używanego języka ze świadomością narodową.³

W XIX wieku opcja narodowa liderów rusińskich miała swój wymiar językowy. W tym okresie nie pojawiła się jednak idea kodyfikacji gwar rusińskich. Inteligencja rusińska opowiadała się za przyjęciem takiego rozwiązania, w którym funkcjonowałyby dwa języki: „wysoki” i „niski”. Problemem pozostawało to, jaki język ma pełnić rolę języka „wysokiego”. Rusini – rusofile preferowali język rosyjski; sympatyzujący z narodowym ruchem ukraińskim – ukraiński; starorusini opowiadali się za staro-cerkiewno-słowiańskim z elementami miejscowych dialektów, a madziaryzująca się inteligencja (węgrorusini), choć zdawała sobie sprawę z konieczności używania w kontaktach z ludem „gwary”, sama pozostawała pod kulturowym wpływem języka węgierskiego. Dopiero ideolodzy ruchu rusińskiego⁴ zadeklarowali konieczność unifikacji i podniesienia gwar rusińskich do rangi języka literackiego w myśl zasady, że inteligencja nie powinna mówić innym językiem niż lud.

Z podobną sytuacją mamy, jak sądzę, do czynienia w przypadku kaszubszczyzny, której standaryzacja rozpoczęła się w momencie opublikowania przez F. Ceynowę w 1843 pierwszych tekstów kaszubskich i jego deklaracji pisania po kaszubsku. W tym celu tworzył on ortografię

2 Patrz: POREBSKI, A. *Europejskie...*; idem, *Language and Ethnic Groups*. In MIODUNKA, W. (ed.). *Language and Nation, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Polonijne*, z.11, Warszawa-Kraków, 1987, s. 33-45.

3 OBRACHT-PRONDZYŃSKI, C. *Czy tzw. Kwestia kaszubska nadal jest kwestią językową?* In TREDER, J. (ed.). *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*. Warszawa, 2006.

4 Program karpatoruski - opowiadający się za wyodrębnieniem czwartego narodu wschodniosłowiańskiego został sformułowany na Rusi Podkarpackiej w latach 30-tych XX wieku.

gramatykę, słowniki. Ale nie pozostał jedyny za nim pojawiły się następne propozycje Hieronima Derdowskiego, Młodokaszubów z Aleksandrem Majkowskim, Zrzeszyńców z Aleksandrem Labudą i Janem Trepczykiem, pojawiło się kilka alternatywnych propozycji, także wyraźnie związanych z różnymi opcjami świadomościowymi obecnymi w ruchu kaszubskim⁵. I tak np. reprezentujący Młodokaszubów A. Majkowski opowiadał się za funkcjonowaniem w przypadku grupy kaszubskiej zarówno języka polskiego jak i gwary. *„Narzecze nasze powinno zawsze do języka literackiego stać w roli narzecza. Dlatego językiem kościelnym pozostać winien, jak dotychczas przez długie wieki literacki język polski. Językiem naukowym, językiem wieców, jak dotychczas, będzie język polski jako wyraz naszej solidarności narodowej z całą ojczyzną. Natomiast piękne nasze narzecze wielkie pole zastosowania mieć może w literaturze pięknej, w baśni, pieśni, w teatrze amatorskim. Przekraczanie takiej linii zemściłoby się na nas samych i byłoby ciosem samobójczym dla ludu kaszubskiego.”*⁶

Procesy standaryzacji a zróżnicowanie gwarowe

Inną istotną cechą wspólną sytuacji językowej jest duże zróżnicowanie gwarowe zarówno kaszubszczyzny jak i obszaru karpackorusińskiego. Duże zróżnicowanie gwarowe jak twierdzi Einar Haugen utrudnia złożony proces normalizacji. Jest on tym trudniejszy im większa jest różnorodność gwarowa ludności, która ma być tej normie podporządkowana. Nie ma większych trudności tam, gdzie ludzie mówią podobnie, w przeciwnym wypadku konieczne może okazać się podjęcie kłopotliwych i kontrowersyjnych decyzji. Osnową nowego standardu może stać się któraś z lokalnych gwar lub kombinacja najbardziej rozpowszechnionych form; inną możliwością jest rekonstrukcja języka w oparciu o istniejącą odległą tradycję pisaną. Im większe jest zróżnicowanie i dystans językowy w ramach wspólnoty,

5 Literatura na temat ewolucji kaszubszczyzny jest bardzo obszerna szerzej patrz m.in.: BREZA, E. *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*. In *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*. Warszawa, 1997; *Problem statusu językowego kaszubszczyzny*. BREZA, E. (ed.). Gdańsk, 1992; TREDER, J. - BREZA, E. *Sytuacja socjolingwistyczna kaszubszczyzny*. In *Kultura, język, edukacja*. MRÓZEK, R. (ed.). Katowice, 2000; TREDER, J. *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*. In *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*. MORDAWSKI, J. (ed.). Gdańsk, 1999; *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*. TREDER, J. (ed.). Warszawa, 2006; *Język kaszubski, Poradnik encyklopedyczny*. TREDER, J. (ed.). Gdańsk, 2006; *Problem statusu językowego kaszubszczyzny*. BREZA, E. (ed.). Gdańsk, 1992.

6 MAJKOWSKI, A. cyt. za: BREZA, E. *Kształtowanie...*, s. 249.

tym większy będzie opór przeciwko przyjęciu narzuconej normy. Silnie rozwinięta solidarność grupowa stwarza szansę na przezwycięzenie dużych nawet różnic językowych, brak poczucia solidarności może natomiast uruchomić procesy podziału grupy nawet wtedy, gdy różnice językowe są niewielkie.⁷

Standaryzacja kaszubskiego nie przebiegała bez przeszkód, pojawiały się różne propozycje i nie było zgody co do tego, które z gwar (północna czy środkowa) ma się stać podstawą normy. Dużym osiągnięciem środowisk kaszubskich było ujednoczenie pisowni. Obowiązujące zasady zostały uchwalone przez Komisję Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w 1975 roku a następnie poddane pewnym zmianom w 1996 roku⁸. Można zatem mówić wspólnie o kaszubskim języku literackim w odniesieniu do ponaddialektalnego tworu funkcjonującego w rozwijającym się piśmiennictwie, jednakże według J. Tredera występują nadal trudności w ostatecznym ustaleniu standardu, a realizowana norma jest bardzo elastyczna.⁹

Podobne problemy są też udziałem grupy karpackorusińskiej. Zróżnicowanie gwarowe jest przeszkodą przede wszystkim w standaryzacji gwar na Zakarpaciu. Procesom standaryzacji na Zakarpaciu, mimo dużego potencjału etnolektu tamtejszych Rusinów, towarzyszyło najwięcej sporów i dyskusji. Nie było zgody, który z lokalnych dialektów ma się stać podstawą literackiej normy. Każdy z działaczy i twórców rusińskich uważał, że proponowane przez niego rozwiązania są najlepsze. Jediną kwestią, co do której liderzy Zakarpacia byli zgodni, jest kwestia konieczności zachowania cyrylicy.¹⁰

Dyskusje na temat statusu języka, obrona jego odrębności i celowości kodyfikacji

Ale na tym nie kończą się, jak sadzę, podobieństwa sytuacji językowej obu analizowanych grup. Zarówno grupa rusińska jak i kaszubska mają za sobą długi okres dyskusji na temat statusu języka, obrony jego odrębności

7 HAUGEN, E. *Dialekt, język, naród*. In *Język i społeczeństwo*. GŁOWIŃSKI, M. (ed.). Warszawa, 1980, s. 169-194.

8 ZIENIUKOWA, J. *Nowe zjawiska w komunikacji w języku kaszubskim*. In TREDER, J. (ed.). *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*. Warszawa, 2006.

9 Szerzej: *Język kaszubski, Poradnik encyklopedyczny*. TREDER, J. (ed.). Gdańsk, 2006.

10 Szerzej: MICHNA, E. *Pomiędzy gwarą a językiem standardowym. Kodyfikacja gwar Rusinów Karpackich*. In *Sociolingwistyka*, nr 18, 2004, ss. 58-86.

i celowości istnienia. Procesy te miały bardzo podobny przebieg, a argumenty padające ze strony przeciwników odrębności języka karpatorusińskiego i kaszubskiego były bardzo podobne. Oto kilka najważniejszych: że odrębność językowa grup mieści się w zróżnicowaniu gwarowym języka polskiego (w przypadku Kaszubów) i języka ukraińskiego (w przypadku Rusinów Karpackich); że standaryzacja jest niepotrzebna a sam język nie zapewni awansu cywilizacyjnego członkom grupy; jest językiem archaicznym, związanym z kulturą ludową, chłopską, stąd też skazanym na zapożyczenia z języków większościowych słownictwa związanego z zjawiskami nowoczesnego świata; że będzie językiem sztucznym dla wielu Kaszubów/Rusinów w związku ze zróżnicowaniem gwarowym i koniecznością arbitralnego wybrania podstawy standardu.

W przypadku obu grup dyskusje na temat odrębności językowej były zarazem dyskusjami na temat statusu grupy i stanowiły ważny element w ich emancypacji kulturowej. Pytanie o status języka wiąże się bowiem z pytaniem o to kim są Rusini/Kaszubi? Czy odrębną grupą etniczną, narodem czy tylko grupą etnograficzną narodu polskiego/ukraińskiego?¹¹

Dla Rusinów Karpackich procesy kodyfikacji były jednym z elementów strategii zmierzającej do uznania odrębności narodowej grupy w myśl zasady: każdy dojrzały naród posiada skodyfikowany język. Ale powstanie norm wymusiło także wprowadzenie nauki języka do szkół. Ten drugi czynnik jak sądzę w większym stopniu zdeterminował procesy unifikacji kaszubskiego. Procesy normowania języka trwają w obu analizowanych grupach. Powstają słowniki normatywne, opracowywane są zasady gramatyczne. Ale nie oznacza to, że wypracowane standardy są powszechnie akceptowane. Trwają spory, w dalszym ciągu istnieje polinormatywność (orientacja na gwarę piszącego). A poszczególne tytuły wybierają odmienne zasady pisowni, w niektórych przypadkach uzależnione od preferencji narodowych wydawcy.

Działania grupy na rzecz zachowania i awansu języka etnicznego

Analizując współczesną sytuację językową społeczności kaszubskiej i karpatorusińskiej i wysiłki etnicznych liderów dostrzeżemy także wiele podobieństw. Zarówno w przypadku Karpatorusinów jak i Kaszubów w cen-

11 Szerzej OBRACH-PRONDZYŃSKI, C. *Kaszubi. Pomiedzy...*, s. 35; MICHA, E. *Kwestie...*, s. 246.

trum etnicznych działań jest zachowanie i awans języka etnicznego. Jego obecność w sferze publicznej: szkole, mediach, kościele¹²; Pojawiają się tłumaczenia *Biblii*¹³ i innych tekstów¹⁴ na kaszubski/rusiński. Organizacje etniczne prowadzą ożywioną działalność wydawniczą, obejmująca zarówno czasopisma jak i literaturę piękną i naukową. Przedmiotem szczególnej troski organizacji etnicznych jest organizacja nauczania języka w szkołach i związane z tym przygotowanie wykwalifikowanych nauczycieli. Analiza przygotowanej przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie *Strategii ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej* zawiera podstawowe zadania, które stawiają przed sobą także liderzy ruch rusińskiego.

Język jako wartość rdzenna Kaszubów i Rusinów

Język miał ogromne znaczenie w kształtowaniu się rusińskiej/kaszubskiej odrębności, był bowiem tym elementem kultury, który zdecydowanie odróżniał Rusinów od sąsiadujących z nimi Słowian zachodnich oraz przedstawicieli obcych etnicznie władz państw, w skład których wchodziły ziemie rusińskie. Stanowił on podstawowe kryterium podziału świata na „swoich” i „obcych”. Podobną rolę w odniesieniu do Kaszubów pełnił język kaszubski. Badania socjologów i etnologów z lat 80 i dziewięćdziesiątych, wskazują także, że język w przypadku obu analizowanych grup należy do war-

12 Por. ROGOWSKA-CYBULSKA, E. *Poliwalencja kaszubszczyzny a kultura masowa*. In TREDER, J. (ed.). *Kaszubszczyzna...*; TREDER, J. *Kaszubszczyzna w radiu i TV*. In *Język kaszubski, Poradnik...*; idem., *Kaszubszczyzna w filmie*. In *Język kaszubski, Poradnik...*; idem., *Kaszubszczyzna w prasie*. In *Język kaszubski, Poradnik...*; idem., *Inicjatywy edukacyjne społeczności kaszubskiej*. In OBRACHT-PRONDZYŃSKI, C. (ed.). *Problemy i wyzwania edukacji międzykulturowej. Doświadczenia polskie i niemieckie/Probleme und herausforderungen der interkulturellen bildung. Deutsche und polonische Erfahrungen*, Gdańsk-Wieczycja, 2007; SZCZYPTA, P. *Kaszubszczyzna w internecie*. In *Język kaszubski, Poradnik...*; ZIENIUKOWA, J. *Nowe zjawiska...*; BRZEZINA, M. *Łemkowski w Polsce w aspekcie socjolingwistycznym*. In *Socjolingwistyka*, XVI, 1999; MICHNA, E. *Kwestie...*; TROCHANOWSKI, P. *Wokół problemów redaktorskich i wydawniczych publikacji Stowarzyszenia Łemków*. In *Przegląd Polonijny*, R. XXX, z. 3, 2004.

13 LEWASZKIEWICZ, T. *Rola przekładów Biblii w formowaniu języków literackich europejskiego kręgu kulturowego*. In KAMIŃSKA, M. - MAŁEK, E. (eds.). *Biblia a kultura Europy*. Łódź, 1992; ROGOWSKA-CYBULSKA, E. *Poliwalencja...*; TREDER, J. *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*. In RZEPZYŃSKI, S. (ed.). *Biblia w kulturze*. Słupsk, 1996; idem. *Kaszubszczyzna w kościele*. In *Język kaszubski, Poradnik...*; ZIENIUKOWA, J. *Tworzenie tekstów religijnych jako środek budowania prestiżu języka mniejszościowego. Na przykładzie kaszubszczyzny*. In MALISZEWSKA, A. (ed.). Łódź, 2002.

14 TREDER, J. *Tłumaczenia na kaszubski*. In *Język kaszubski, Poradnik...*; TROCHANOWSKI, P. *Wokół problemów...*

tości rdzennych w ujęciu zaproponowanym przez Smolicza¹⁵ czyli wartości odzwierciedlających charakter danej grupy, jej kształt, najważniejsze rysy i stanowiące podstawę tożsamości etnicznej, centrum kultury danej grupy. Działają one jednocześnie jako wartości identyfikacyjne, symboliczne dla członków grupy. Ale obok języka, będącego jednym z najważniejszych wartości etnicznej kultury etos kaszubski/rusiński składa się z innych elementów i tworzy swoistą hierarchię. Dziś pytaniem bardzo istotnym w przypadku obu grup jest pytanie o hierarchię i znaczenie tych wartości. Do niedawna oczywista w kaszubistyce konstatacja, że język jest najważniejszą wartością w etosie grupowym Kaszubów i stanowi powszechny i zdecydowanie najsilniejszy kulturowo-etniczny wyróżnik. Najnowsze badania Moniki Mazurek¹⁶ pokazują jednak w przypadku grupy kaszubskiej pewną nową tendencję, oto obecnie nabierają znaczenia takie cechy jak pochodzenie kaszubskie i zamieszkiwanie na Kaszubach. I choć język w dalszym ciągu jest ważnym markerem etycznym, to jednak coraz częściej nie trzeba wcale mówić po kaszubsku i rozumieć mowy Kaszubów, by samego siebie uważać za Kaszubę. W tym kontekście warto przytoczyć wypowiedź jednego z moich rusińskich respondentów na Preszowszczyźnie, który na temat konieczności znajomości języka jako warunku, który trzeba spełnić by być uznanym za Rusina tak powiedział: *„Tu będzie tak, że będziemy mówić wszyscy po słowacku, bo ta asymilacja językowa postępuje i będzie postępować. Będziemy Rusinami, którzy mówią po słowacku, Łemkami, którzy mówią po polsku, Rusinami, którzy mówią po serbsku (...) im dalej, to będzie bardziej jednoznaczne.”* Jak pokazują badania również w przypadku Rusinów Karpaccyckich rola języka jako podstawowego elementu tożsamości grupy zdaje się tracić na znaczeniu.¹⁷

Przywołana wypowiedź sygnalizuje następny problem. Języki małych mniejszości etnicznych, to języki szczególnie zagrożone wymarciem. Znajomość języka kaszubskiego/ rusińskiego nie jest bowiem konieczna dla celów komunikacji poza grupą własną, dla znalezienia pracy, czy uzyskania awansu w hierarchii społecznej czy zawodowej. Nie ma zatem bodźców praktycz-

15 SMOLICZ, J. J. *Język jako wartość rdzenna*. In KŁOSKOWSKA, A. (ed.). *Oblicza polskości*, Warszawa, 1990; idem., *Wartości rdzenne a tożsamość kulturowa*. In *Kultura i społeczeństwa*, 1987, nr 1; idem., *Współkultury Australii*, Warszawa, 1999.

16 MAZUREK, M. *Język jako wartość u Kaszubów*. In TREDER, J. (ed.). *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*. Warszawa, 2006; idem., *Czynniki wyznaczające tożsamość kaszubską – język, rodzina czy terytorium – próba odpowiedzi na pytanie*, Acta Cassubiana, t. VII, 2005, ss. 25-37.

17 MICHNA, E. *Pomiędzy tradycją współczesnością. Ewolucja konstruktów tożsamościowych karpackorusińskich liderów etnicznych*. In *Rocznik «Ruskiej Bursy»*, 2007.

nych aby go opanować. To czy opracowana i propagowana przez inteligencję norma językowa stanie się powszechna i znajdzie akceptację w komunikacji językowej, czy utrwali się przez uzus jest kwestią otwartą. Zależy bowiem jak trafnie pisze Jadwiga Zieniukowa od tego czy bodźce emocjonalne - takie jak ambicja wznoszenia swej „mowy domowej” do poziomu prestiżowego języka standardowego przeważą nad wrodzonym człowiekowi lenistwem. Trafnie tę sytuację opisał S. Urbańczyk pisząc, że w przypadku języków małych grup etnicznych ich istnienie zależy od aktywności i wysiłku grupy. Autor w odniesieniu do kaszubskiego pisał: „Przyszłość pokaże, czy naród tak mało liczny, może na stałe ponosić wielki ciężar, związany z utrzymaniem i pielęgnacją literackiego języka, który będzie przydatny i wystarczający w małym kregu ludzi i spraw.”¹⁸

Jak pisze Jerzy Treder charakteryzując sytuację językową Kaszubów twierdzi, że rodzinę i wiejskie środowisko można uznać lokalnie za ostoję mowy kaszubskiej i jej kultywowania. Takie same opinie formułowane są w odniesieniu do języka rusińskiego (Takie twierdzenia słyszałam w czasie swoich badań na Zakarpaciu i Preszowszczyźnie w odniesieniu do środowisk wiejskich i rodziny i tylko rodziny - ze względu na wysiedlenie i w jego efekcie rozbitcie społeczności wiejskich w przypadku Łemków). Racje zdaje się mieć Gerard Labuda, w odniesieniu do kaszubskiego kiedy pisze „... jak długo rodzice będą swoim dzieciom opowiadać bajki, baśnie,(...) i swoje własne życiowe przygody we własnej «mowie» tak długo jej żywotność i ciągłość będzie trwała. I tu widzę główne zagrożenie na przyszłość.”¹⁹ Ale i tutaj, jak pokazują wyniki badań²⁰ występują zagrożenia, bowiem słabnie proces naturalnego przekazywania znajomości języka w rodzinach, ich funkcja enkulturacyjna wyraźnie traci na znaczeniu. W tym kontekście trafna, choć może zbyt radykalna, wydaje się teza C. Obrachta-Prondzińskiego, że na naszych oczach, w przypadku analizowanych grup odbywa się wspólnie swoisty wyścig z czasem. Problem polega na tym czy zdąży się na tyle upowszechnić naukę kaszubskiego/rusińskiego w szkołach, że zastąpi przekaz rodzinny. Jeśli nie, jak pisze cytowany autor, kaszubszczyzna będzie w ciągu jednego, dwóch pokoleń zamierać poza enklawami środowiskowy-

18 URBAŃCZYK, S. *Dramat Stefana Romulca*. In *Cale życie pod urokiem mowy kaszubskiej*. Warszawa, 1995, s. 54, cyt. za: TREDER, J. *Inicjatywy edukacyjne...*

19 LABUDA, G. *Kaszubi i ich dzieje*. Gdańsk, 1996, s. 392.

20 MAZUREK, M. *Język jako wartość u Kaszubów*. In TREDER, J. (ed.). *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*. Warszawa, 2006; idem., *Czynniki wyznaczające tożsamość kaszubską – język, rodzina czy terytorium – próba odpowiedzi na pytanie*, Acta Cassubiana, t. VII, 2005, ss. 25-37.

mi (w niewielkich społecznościach wiejskich lub w gronie pasjonatów motywowanych ideologicznie).²¹

Szkolnictwo grup mniejszościowych. Podstawowe trudności wynikające ze statusu języka

Jak wspominałam wcześniej nauczanie języka jest jednym z podstawowych zadań jakie stawiają przed sobą organizacje rusińskie i kaszubskie, widząc w przetrwaniu języka jeden z istotnych warunków podtrzymywania odrębności grupy²². W przypadku Polski i Słowacji nauka języka mniejszości odbywa się głównie w szkołach i zespołach międzyszkolnych, jest także wspierana przez państwo, co jest wynikiem zobowiązań wynikających z przyjętego prawa dotyczącego ochrony mniejszości w tych krajach.²³ W przypadku Zakarpacia nauczanie odbywa się bez wsparcia ukraińskiego państwa i jest finansowane ze środków sponsorów głównie rusińskiej diaspory z USA i Kanady. Pomimo różnic występujących w sytuacji edukacyjnej omawianych grup w poszczególnych krajach, które wpływają na organizację nauczania. I tak np. w przypadku Polski - pomimo jednakowych warunków prawnych, organizacja nauczania języka kaszubskiego jest znacznie łatwiejsza niż łemkowskiemu ponieważ Kaszubi zamieszkują zwarcie na swym autochtonicznym terytorium, Łemkowie natomiast w wyniku akcji „Wisła” zostali rozproszeni stąd trudności zebrania odpowiedniej ilości uczniów i częstsza konieczność powoływania zespołów międzyszkolnych.

Pomimo lokalnych różnic, o których nie można zapominać są także pewne wspólne problemy. Mianowicie stosunkowo niewielki odsetek rodziców posyłających swe dzieci na język rusiński/kaszubski. Wiąże się to, z już sygnalizowanym społecznym funkcjonowaniem języka, którego znajomość nie daje społecznego prestiżu i praktycznych korzyści. Stąd często przywoływany przez badaczy obu grup argument rodziców, że może lepiej by zamiast ru-

21 OBRACHT-PRONDZYŃSKI, C. *Czy tzw.*

22 DUĆ-FAJFER, H. *Szkolnictwo na Łemkowszczyźnie*. In *Rocznik «Ruskiej Bursy»*, 2006; MICHNA, E. *Edukacja w środowisku rusińsko-łemkowskim i jej rola w podtrzymywaniu etniczności grupy*. In OBRACHT-PRONDZYŃSKI, C. (ed.). *Problemy i wyzwania...;* TREDER, J. *Inicjatywy edukacyjne...*

23 Por. CYBULSKI, M. *Praktyczne aspekty «Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz i języku regionalnym» (1.01.2005.Dz.U. 2005 nr 17 poz.141)*. In TREDER, J. (ed.). *Kaszubszczyzna w...;* ALBIN, J. - TOMASZEWSKA, T. *Wybrane aspekty statusu prawnego mniejszości narodowych w Europie Środkowo-Wschodnie*. In ALBIN, J. - KUPCZAK, J. M. (eds.). *Z badań nad problematyką narodową i etniczną państw Europy Środkowej i Wschodnie*. Wrocław, 1998.

sińskiego/kaszubskiego dzieci nauczyły się angielskiego bo im się bardziej w życiu przyda. Małą popularność nauki języka wśród rodziców wiąże się również ze stosunkiem Kaszubów i Rusinów do swego języka. Jak mogłam się przekonać w trakcie badań na Łemkowszczyźnie, Preszowszczyźnie i Zakarpaciu, język jest traktowany przez tamtejszych Rusinów jako proste narzędzie komunikacji. Nie mają oni tak emocjonalnego stosunku do swego języka jak badani liderzy ruchu rusińskiego. Postrzegają własną gwara w sposób charakterystyczny dla świadomości grup etnicznych, które dokonują podziału świata na „swoich” i „obcych”. Często, mówiąc o gwarze rusińskiej, używają określeń: „nasz język jest prosty”; „swoj”, „taki nasz, po prostu”. Nie traktują języka, tak jak liderzy rusińscy, jako części dziedzictwa kultury narodowej własnej grupy. Takie podejście ma wpływ na stosunkowo niewielką popularność nauki języka rusińskiego w szkołach, a także stosunek do kodyfikacji, która przez część społeczności jest uważana za niepotrzebną. Upowszechnienie nowych standardów i zachowanie języka nie będzie możliwe bez zmiany podejścia do tych kwestii, szerszej społeczności. W przypadku języków mniejszościowych, gdy znajomość języka nie przynosi określonych korzyści, przekonanie członków grupy o jego wartości może przyczynić się do zwiększenia zainteresowania jego podtrzymaniem.

Jak twierdzi, Jerzy Tredler analizując inicjatywy edukacyjne społeczności kaszubskiej przełamanie barier świadomościowych i psychicznych wymaga wielkiej pracy, aby przekonać samych Kaszubów, zwłaszcza młodych, do podejmowania dodatkowego wysiłku intelektualnego, uczenia się kaszubszczyzny, szczególnie jej odmiany ogólnej. Autor przywoływanej pracy widzi konieczność zbudowania w tym celu całego zestawu czynników motywacyjnych. Istotną rolę motywacyjną mogłoby odegrać zwiększanie praktycznych zastosowań kaszubszczyzny: w Kościele, środkach masowego przekazu, w wydawnictwach, propagowaniu kaszubskiej literatury pięknej, muzyce, teatrze, w turystyce, w możliwościach studiowania kaszubistyki, w tłumaczeniach z kaszubskiego i na kaszubski itp.²⁴

Zorganizowanie szkolnictwa w przypadku małych grup etnicznych, bez względu na to czy dotyczy takich grup jak kaszubska, których język jest w sposób szczególny chroniony Jak wiemy kaszubszczyzna na mocy *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym*, uchwalonej przez sejm RP 6 stycznia 2005 roku a także realizacji *Europejskiej karty Języków regionalnych i mniejszościowych* (1992) została uznana za język regionalny, czy Rusinów Zakarpacia pozbawionych jakiegokolwiek in-

24 TREDEK, J. *Inicjatywy edukacyjne...*

stytucjonalnego wsparcia wymaga wzmoczonego wysiłku i starań grupy. Pozbawione są one bowiem wsparcia, merytorycznego, metodycznego, czy jakiegokolwiek innego (możliwości korzystania z podręczników, pomocy dydaktycznych) zagranicznej ojczyzny. Członkowie grupy muszą włożyć wiele pracy w przygotowanie od początku programów nauczania, podręczników, pomocy naukowych. To wszystko musi być oczywiście poprzedzone wypracowaniem standardu, opracowaniem normy językowej. Warto przypomnieć, że konieczność wprowadzenia języka do szkół była jednym z czynników przyspieszających kompromis w sprawie przyjęcia norm w obu analizowanych grupach. Jeśli dodamy do tego brak kadr, nauczycieli, nadzoru metodycznego, to widzimy ogrom problemów stających przed małymi grupami etnicznymi, które chcą zrealizować swe aspiracje edukacyjne.

Nadzieję na poprawę sytuacji kadrowej, ale nie tylko bo także stworzenia środowisk naukowych badających i tworzących standard, przygotowujących materiały metodyczne i je testujących, było uruchomienie w przypadku Rusinów filologii na Uniwersytecie w Preszowie i Akademii Pedagogicznej (AP) w Krakowie. W założeniu miały to być i są, będą, ośrodki przygotowujące profesjonalnych nauczycieli. Podobne aspiracje ale ciągle niezrealizowane mają Kaszubi, którzy, chociaż prace nad projektem są zaawansowane, nie uruchomili filologii kaszubskiej. Zrealizowano natomiast kilka edycji studiów podyplomowych dla nauczycieli języka kaszubskiego oraz lektorat języka kaszubskiego, który miał „głośny” start ale od dłuższego czasu brak chętnych²⁵. Właśnie brak chętnych w przypadku małych grup etnicznych jest sprawą dla szkolnictwa wyższego kluczową.

Problem ten ilustruje sytuacja filologii łemkowskiej AP,²⁶ nad którą chciałabym się chwilę zatrzymać.

Na filologii łemkowskiej studiują zarówno Łemkowie jak i Polacy i co ważne ci ostatni stanowią większość. Pierwsza rekrutacja 2001/2002 obejmowała egzamin z literatury rosyjskiej oraz możliwość zaprezentowania w języku łemkowskim jednego z pięciu tematów. W wiosennej turze rekrutacji nie udało się zapełnić wszystkich piętnastu miejsc. Założeniem AP było, co okaże się istotne dla funkcjonowania filologii w latach następnych, że studia będą uruchamiane tylko w przypadku wypełnienia limitu piętnastu miejsc. Planując taki limit, nie przewidziano, że możliwości społeczności łemkowskiej, nielicznej i rozproszonej w wyniku akcji „Wisła” nie są tak duże. Po dodatkowej rekrutacji wrześniowej w pierwszym roku działania filologii

25 Por. TREDER, J. *Inicjatywy...*

26 Por. MICHNA, E. *Edukacja...*

rozpoczęło studia dwunastu studentów – siedmiu Łemków i sześciu Polaków – a kierunek otwarto, mając nadzieję, że sytuacja zmieni się w roku następnym. W dwóch kolejnych latach nic się jednak nie zmieniło – było odpowiednio ośmiu i sześciu chętnych Łemków. Przez dwa kolejne lata - w związku z niemożnością wypełnienia limitu – nie otwarto studiów dla nowych roczników. Natomiast chętnych, którzy chcieli studiować filologię łemkowską a zdali język rosyjski, przyjęto na filologię rosyjską, z założeniem, że będą mogli studiować język łemkowski na zasadzie indywidualnego toku studiów wraz ze studentami następnego rocznika. W rekrutacji w roku 2005/2006 opartej na wynikach nowej matury, Łemkom nie udało się sprostać postawionym wymogom. Z sześciu startujących tylko jeden znalazł się wśród dwudziestu dwóch studentów filologii łemkowskiej. Budzi to niepokój o losy kierunku, bo studenci – Polacy – często znajdują się na filologii łemkowskiej przypadkiem i przy nadarzającej się okazji lub trudnościach z równoległym studiowaniem dwóch języków przenoszą się na filologię rosyjską, rezygnując z profilu łemkowskiego. Opisana sytuacja skłania jednocześnie do postawienia pytania o charakterze bardziej ogólnym: czy filologia łemkowska, która w założeniu ma spełniać istotną rolę w życiu etnicznym społeczności łemkowskiej ma mieć charakter etniczny i czy ewentualnie można wprowadzić jakiegoś rodzaju preferencje dla absolwentów chcących studiować na tym kierunku pochodzących z rodzin łemkowskich. Prawnie wydaje się to niemożliwe, ponieważ pochodzenie nie może być brane pod uwagę przy przyjęciu na uczelnię państwową.

Inną kwestią, która wiąże się z dominacją na filologii Polaków, jest pytanie, jaka może być dla grupy z kształcenia ich na tym kierunku. Oczywiście pomijam w tym miejscu kwestie pożytków płynących z edukacji międzykulturowej, która na filologii jest realizowana. W założeniu bowiem twórcy filologii, zarówno Łemkowie, jak i władze AP, zamierzali kształcić przedstawicieli społeczności łemkowskiej, a jej absolwenci mieli wrócić do swojej grupy i działać na jej rzecz, ucząc łemkowskiego, pracując w organizacjach etnicznych, etnicznych mediach. Oczywiście nie można wykluczyć, że polscy absolwenci filologii mogliby zostać np. nauczycielami języka łemkowskiego. Jednak nie wszyscy członkowie grupy widzą taką możliwość. Niektórzy z moich łemkowskich rozmówców mają obiekcje czy taka osoba zostałaby zaakceptowana przez rodziców wysyłających swe dzieci na lekcje łemkowskiego. Według nich uczyć powinni „swoi”, także dlatego, że w przypadku społeczności mniejszościowych nauka języka ojczystego jest tylko jedną z istotnych funkcji etnoedukacji. Poza tym, zajęcia z języka peł-

nią też rolę czynnika utrwalającego poczucie etnicznej tożsamości, promują etniczne postawy, wprowadzają wiedzę na temat historii własnej grupy etnicznej wpajają dumę z przynależności do niej. Te zadania zdaniem nie wszystkich, ale znacznej części łemkowskich liderów etnicznych, może wypełnić dobrze tylko nauczyciel pochodzący z grupy.

Pierwsi absolwenci ukończyli już filologię. Jej dalszy los jest jednak niepewny. Finansowana przez dotację celową z Ministerstwa Oświaty ma bowiem ciągle kłopoty finansowe. Ze względu na niewielką ilość studentów nie może być dochodowa. AP nie chce natomiast finansować jej z własnych środków. Pełne finansowanie przedmiotów łemkoznawczych wymagałoby zwiększenia dotacji. Problemem jest także, o czym była już mowa, niewielka ilość kandydatów. Rekrutacja przeprowadzana co dwa lata nie skutkuje zwiększeniem się ilości chętnych. Niewielu Łemków decyduje się bowiem na roczne oczekiwanie i wybierają inne kierunki studiów. Nie wiadomo zatem czy uda się zachować tę młodą i tak potrzebną społeczności łemkowskiej instytucję.

Przykład filologii łemkowskiej i jej aktualnych problemów choć jednostkowy jest moim zdaniem dosyć typowy dla grup o podobnym statusie językowym. Może być także istotny dla grupy kaszubskiej. Wskazuje także na konieczność dyskusji i szerszej refleksji nad modelem szkolnictwa wyższego grup w przypadku których znajomość języka nie przekłada się na zwiększenie szans na rynku pracy, o stosunkowo niewielkim potencjale ilościowym, które jednak chciałyby zrealizować swe aspiracje edukacyjne.

Проблеми двоязичних школах у Войводини

Мария САКАЧ-ФЕЙСА
(Основна школа у Коцуре, Сербия)

Право на образование на мацеринском языке припаднікох националних меншинох регулиоване зоз опшцима и окременима законами на уровню Републики Сербії.

Опши закони то: **Уставна повеля Републики Сербії и Повеля о людских и меншинских правах и гражданскей шлебоди.**

Од окремих законах спомнем **Закон о основней школи.**

За припаднікох народносцох наставни план и програм ше реализуе и на мацеринском языке лебо двоязично, кед ше до класи упишу найменей 15 школяре. Кед ест меней школярох у класи школа гледа согласносц министра просвити. Кед ше наставни план и програм реализуе и на языкох народносци, школяр звладуе наставни план и програм сербского языка як немацеринского. Кед ше наставни план и програм виводзи на сербским языке, школяром припадніком народносцох обезпечуе ше звладоване наставного плану и програму мацеринского языка зоз елементами националней култури.

Настава на мацеринском языке подрозумюе виводзене цалого наставного процесу на языке националней меншини. Школяре хтори слушаю наставу на мацеринском языке обовязно маю години сербского языка як немацеринского языка.

Двоязична настава подрозумюе же ше образовно-воспитни процес реализуе на мацеринском и сербским языке. На мацеринском языке ше реализую наставни предмети у хторих ше розвива и пестуе национални идентитет тї. национална окремосц. Выборни предмет мацерински язык з елементами националней култури ше реализуе за школярох хтори слушаю наставу на сербским языке.

Право вибору языка на хторим дзецко будзе слушац наставу препущене родичом. Школяре хтори слушаю наставу на своїм мацеринском языке маю векши рочни и тижньови фонд годиных пре години сербского языка як немацеринского (бо виучую руски язык як мацерински язык и плус сербски як немацерински док школяре сербскей народносци маю лем години свойого мацеринского языка тї. сербского языка).

У виробку наставних програмох участвую у одбори за образование

хтори предкладаю национални совет националних меншинох.

Як приклад применъования того закону у пракси будзе приказана школа зоз Коцура.

Школа у Коцуре

Школа нешка роби на двох наставних языкох – сербским и руским. У школским 2007/2008 року маме 442-ох школярох подзелени до 24-ох оддзеленьох од першей по осму класу, три оддзеления по класи тй. по едно оддзелене на руским и два оддзеления на сербским языку. У настави на руским языку од I-IV класу (I циклус у реформи основного образования) робя штирме учителе (професоре класней настави) и штvero професоре як предметни наставнїки, за анлийски язык двоие и по еден за виронауку и мадярски язык з елементами националней култури. Од I-IV класу у штирох руских оддзеленьох ест 54 школярох. Од обовязних предметах школяре маю: руски язык (мацерински), сербски язык як немацерински, страни язык анлийски, математику, швет коло нас I и II класа, а III и IV класа природу и друество, подобову културу, музичну културу, физичне воспитане. Од виборних предметах хтори сами дзеци з родичми вибераю то: обовязно еден предмет од понукнутих двох (виронауку або гражданске воспитане) и од другой групи виборних хтори зме того року понукли еден (народна традиция, або руки у цесту лебо чуваре природи). Од першей групи виборних предметах у руских оддзеленьох школяре у векшини вибераю виронауку. У другой групи виборних предметах традиция и чуваре природи. Од шк. 2006/2007. р. школяре рускей националносци а тиж так и других националносцох, хтори наставу виучую на сербским языку можу виучовац руски язык з елементами националней култури. Годзини руского языка з елементами националней култури нащивую 9 школяре. Иншак, шицки годзини у настави на руским языку у I циклусу (од I по IV класу) ше отримую на руским языку.

У II циклусу (од V по VIII класу) ест 71 школяр у штирох оддзеленьох дзе ше настава зоз шицких предметах виводзи на руским языку. Обовязни премети хтори ше виучую то: руски язык (мацерински), сербски язык як немацерински, анлийски язык, подобова култура, музична култура, история, география, физика, математика, биология, хемия, технїчне образование, физичне воспитане и информатика. Школяре пиятей класи, перши у реформи у II циклусу робя по новим плану и про-

грами. Попри обовязних предметох маю и обовязни виборни предмети (вирска настава, гражданске воспитанє) од хторих муша вибрац єден. Од вецей страних языкох понукнутих муша вибрац єден хтори им будзе други страни язык до конца другого циклуса тї. до конца основно-го школованя (VIII кл.) Иншак того року вибрани италиянски як други страни язык. Ещи як обовязни виборни ше им понука вибрац физичне воспитанє (опредзелїц ше за єден спорт) рукомет або одбойку як трецу годзину физичного воспитаня у тижню. На лістини Б у пиятей класи були понукнути виборни предмети: рисованє и ваєнє, хор и орхестра, информатика и рахункарство и мацерински язык з елементами националней култури од хорих школяр вибера лем єден. Того року школяре пиятей класи вибрали информатику и рахункарство. На шлїдуюци рок до реформи нам идзе шеста класа хтора будзе учиц по новей вименетей програми хтора проевропски ориєнтована. Кед ше случи же придзе до недостатку наставного кадру з даєдного предмету вец ше вибере професор класней настави на одредзени час як замена, хтори будзе наставу виводзиц на руским языку. Иншак школяре нам обтерховани бо кажди дзень маю пейц, шейсц та и седем годзини. На приклад з руского языка у тижню маю пейц або штири годзини, сербски як немацерински три годзини а анлийски язык два годзини тижньово.

У Коцуре у школи ше як найвекши проблем зявює же єдно число руских дзецох ше уписує тї. родичи уписую дзеци до сербских оддзеленьох под вигварку же їх дзецко ма три годзини до тижня вецей як школяре у сербским оддзелєнїю а и же им будзе легчайше предлужиц школованє после основней школи хторе ше у векшей часци вибера на сербским языку. Ту родичи забуваю же каждому дзецку чежки сам початок у I класи кед є не на мацеринским языку. Бо нашо школяре уж у осмей класи знаю терминологию зоз каждого предмету по сербски и по руски и не требало би представляц проблем у штредней школи кед дзецко ма роботни навикнуца тї. Кед ше сце учиц. Держава нам дава можлївосц же би ше нам дзеци школовали на мацеринским языку а ми то часто одруцуєме и забуваме же мацерински язык дава основу способносци дзецка за учене. Дзecom легчайше звладац и даяки други язык наприклад, державни язык лебо странски язык як и же легчайше уча и други школски предмети.

Европа, односно жеми члени Европсей Унїї, дзе у каждой жеми жие вельке число имигрантох, зрозумели скорей шицких у швецє значносц хтору ма мацерински язык у образованю и у интелектуалним и соци-

ялним розвою дзецех и яку потримовку очуване и пестоване мацеринского языка дава їх успишной интеграції до нового стредку и нового дружтва.

Искусства зоз европских жемох указую же дзеци хтори приду до школи зоз добрим знаньом свойого мацеринского языка лепше и легчеше уча и розвиваю свойо способности на языке школи так же ступень знания тй. уровень развитосци мацеринского языка при дзецех значни указатель розвою другого языка и успиху у ученю других предметох. Мацерински язык ше легко траци и забува на вчасним школским возросту и прето барз важне же би билингвални дзеци достали порядну наставу у основней школи и барз афирмативни поруки о вредности познавания вещей языкох як и же билингвизем важне язичне и интеллектуалне зявене.

Кратки прегляд за остатні 5 роки ведно уписаних руских дзецех до I класи и до руского оддзеленя:¹

Шк. рок	Школяре рускей народности	Школяре руского оддзеленя
2002/2003	20	15
2003/2004	24	13
2004/2005	17	11
2005/2006	29	18
2006/2007	23	12

До тераз нам министерство вше допуцело мац руске оддзеленя гоч група дзецех була менша од петнац школярох. Попри уписованя векшого числа руских дзецех до сербского оддзеленя зявює ше проблем и же ест вше меней школярох уписаних до першей класи. Ещи еден проблем же ест вше вещей дзеци зоз мишаних малженствох хтори незнаю руски язык бо их родичи дома бешедую на сербским языку.

1 Ту и дзеци зоз мишаних малженствох.

Учебны помічники про учителів русиньского/лемківского языка

Мірослава ХОМЯК

(Основна Школа і Гімназія в Усьцю Горлицкым, Польща)

I. Наочны (візуальны) помічники

II. Слуховы помічники

III. Наочно-слуховы (авдйовізуальны) помічники

IV. Интернет

V. Позици до опрацуваня

Подля програмовой основы языків меншын ціљом вчыня єст межде інчыма поліпшуваня справности слуханя і розуміня, бесідуваня, чытаня, писаня в рижных комунікаційных ситуаціях і розвиваня заінтересуваня учеників языком як складником культуровой спадковины, а найважнійшым осягніньом єст розбуджыня любви до ридного языка, історії і культуры.

В реалізації цілі помагают учительови дидактычны матерялы.

I. Основныма дидактычныма матерялами сут наочны (візуальны) помічники, в шыршым значыню мож до них зарахувати підручники (учебники), вшиткы друкуваны тексты і написы, рысункы на шкільний таблиці.

1. Підручники (учебники) – основны нарядя працы учителя і учеників, котры достарчают ученикам інформації з лемківской літературы, культуры і інчых ділін, лучат в собі граматычну, словникову, слухову част і рижного роду цвѣчыня (вправляня).

2. Граматыка лемківского языка (авторства мгр Мірославы Хомяк і проф. др габ. Генрика Фонтаньского).

3. Тематычны словничкы (польско-лемівско-англицкы і англицко-лемківско-польскы) – Школа. Хыжа. Чловек. Природа. Праца (авторства мгр Мірославы Хомяк, мгр Магдалены Гурской і мгр Веры Сандович-Бонковской).

4. Словник лемківско-польскій і польско-лемківскій (авторства інж. Ярослава Горощака).

5. Методичны порадины (книжки учителя) найліпше до каждого підручника або методичний порадины про учителя лемківского (ру-

синьського) языка в основний школі, гімназії і середній школі, бо неє іщы методыкы вчыня лемківського языка ани методыкы лекції лемківського языка.

Пропонуваны части такой універсальной **книжки учителя** (мгр Мірославы Хомяк і проф. др габ. Януша Гензля):

1) Програмова основа языка меншости (для кл. IV-VI основной школы, в клясах I-III основной школы тематыка як во вчыню зінтегрованым з врахуваньом лемківской культуры, для кляс I-III гімназії і для кляс I-III середньої школы).

2) Програмы вчыня лемківського языка кл. I-III і IV-VI основной школы, кляс I-III гімназії і Програм для середньої школы. Вшыткы тоты програмы сут допущены до шкільного ужытку през Міністерство.

3) Пропозиції Предметового систему оціняня (Przedmiotowego systemu oceniania).

4) Пропозиції річных розкладив матерялу.

5) Короткы інформації о дидактычным системі, цілях вчыня і мотывуючых чынниках, буджыню мотивації учеників до науки лемківського языка.

6) Інформация о методах вчыня (клясифікация метод вчыня – змодифікуваний спис метод). Пропозиції метод в молодшых і старшых клясах, маючы на увазі факт, же ученикы памятают 10 % з того, што чуют, 20 % з того, што видят, 40 % з того о чым бесідуют і 90 % з того, што робят.

7) Прикладовы конспекты лекцій до выбранных тем з підручників з врахуваньом метод:

а) активізуючых (метода припадків, ситуацийна метода, інсценізация), дидактычны гры (симуляцийны, децизийны, психольогічны);

б) проблемовых метод (проблемовий выклад, конверсаторийний выклад, клясычна метода проблемова);

в) подаючых метод (інформаційний выклад, погаданка, оповіданя, опис, анегдота/концурійка, одчыт, прелекция, обясніня);

г) дидактычной дискусії (звязаной з выкладом, округлого столу ітд.);

г) експонуючых метод (фільм, театральна штука, екпозиция, показ получений з пережытьом);

д) програмуваных метод (медже інчыма з компутером);

е) практычных метод (показ, предметовы вправляня (цьвічыня),

творчы цвѣчыня, метода проєктив ітд.).

8) Контрольны тесты.

9) Додатковы матерялы:

а) інсценізаціі на рижны оказіі, напр. Рождество в лемківскій народній традиціі, коляды (про молодшых і старшых учеників), Веснянки (про молодшых учеників), Собіткы, Лемківске весіля з текстами і нотами (про старшых учеників), гры і забавы (про молодшых учеників) і тексты сьпіванок;

б) квізы і конкурсы;

в) аналіза і інтерпретація верша (про старшых учеників);

г) літерацкы гатункы (про старшых учеників);

г) фразеологічны злучыня з тестами (про старшых учеників);

д) взказивкы до працы з языковым портфольйо (про молодшых і старшых учеників);

е) взказивкы до працы зо словником лемківско-польскым і польско-лемківскым Ярослава Горошака (про старшых учеників);

є) Лемківскы батканкы;

ж) Реляксуочы моменты на лекціі.

В декотрых книжках учителя стричат ся **комунікацыйны стратегиі**:

1. парафраза (бракуюче слово треба заступити його описом);

2. егземпліфікація (треба подати приклад заміст ословіня, означыня);

3. субституція (слово треба заступити його синонімом або антонімом);

4. генералізація (бракуюче слово треба заступити, поцілковым понятъом);

5. реструктуризація (треба наново підняти мысль і пробувати ю переформовувати).

В путивнику про учителя польского языка в шестий клясі основной школы до підручника „Oswajam świat...” ест додана част **о проздоровний едукаціі і о домашнім чытаню**.

В дидактычний літератури **наочны (візуальны)** помічныкі то поединчы статычны образы або серіі статычных (нерухомых) образив, котрым не товаришыт звуковий переказ, а тіж таблиці (граматычны, орфографічны, графічны з азбуком), образкы, рысункы, знимкы з кольоровых газет, фотографіі, сьцінны образы, сляйды, аплікаціі (элементы, напр.: буквы друкуваны, писаны, образкы до припинаня на

флянельовий таблиці, на шкільній таблиці або інчий при помочы магнысыв ітп.). До демонстрації образків, рысунків, схем (речынь) ітд. служат технічны уряджыня – проектор ітп.

В клясопрацовні лемківскога языка:

1. таблиця – кольорова образкова азбука,
2. таблиці – тематычны кольоровы ілюстрації,
3. комплет граматычных кольоровых таблиц,
4. комплет портретив лемківских поетив і писателів,
5. зигаровий диск з рухомыма вказывкамі,
6. выразовы розсыпанкы,
7. комплет – образкы + буквы + выразы до образків,
8. образкова азбука до копованя, вытинаня і кольоруваня (про молодшых учеників) в книжці учителя;
9. тематычны образкы до копованя, вытинаня і кольоруваня (в книжці учителя).

II. Слуховы помічныкы – płyта CD або магнетофонова тасьма опрацована на основі підручникового матерялу і додана до підручника ученика або додана до книжки учителя – з текстами до слуханя (фрагменты чытанок, байок, верши, дяльогів), цьвічыня (вправляня) до поправной вымовы выразив з „и – ы”, „в”, „л”, „р” ітп. зо сьпіванкамі, музыком до реляксуочых моментив на лекції.

III. Атракційныма помічныкамі в шкільній роботі сут **наочно-слуховы (авдйовізуальны)** – рухомы образы зо звуковым переказом. До той категорії зараховує ся фільмы (документальны, дидактычны і інчы) на касетах VHS, płyтах DVD. Касета відео з короткыма фільмамі (по 10 минут), напр.: 2-3 руховы забавы зо сьпівом для малых діти, цікавы фрагменты з Ватры в Михалові, выступ Кычеры, Малой Кычеркы і інчых, Памятныкы Талергофу, Церкви, Бескід Нискій, Музей Никифора в Криници, Музей Лемківскої Культуры в Зиндранові, Лемківскій Сектор в Скансені в Новым Санчы, Традиції і обряды, короткій курс 1-2 лемківских танци ітп.

В звязку з тым, што płyту і касету не даст ся прудко опрацовати до каждого poradника, помічныка про учителя, то през даякій час могла бы быти една (касета і płyта) для вшыткых едукаційных етапів.

IV. Найбарже атракційным і мотывуючым учеників до науки ест **інтернет**, котрий переказує образ в получынню з писаным текстом.

В клясопрацовни лемківського языка:

1. 10 компутерив з русиньском/лемківском кірилицьом, якої дотепер неє.

2. Добром мотываційом до науки была бы в інтернеті „Сторона лемківських підручників”, на котрий повинны быти допільняючы матерьялы до тем в підручниках, які уатракційнят лекції і домашню роботу учеників.

3. Азбука.

4. Ілюстрації (тепер можна користати лем з польських сторинок).

5. Граматычны таблиці (части мовы і части речыня).

6. Тесты „Сконтролюй ся” до каждого розділу підручника.

7. Языковы гры і забавы.

8. Прикладовы характеристыкы, пляны, описы, трактатыкы, рецензії, репортажы, інтервю і інчы тексты культуры (про старшых учеників).

9. Мультимедяльны языковы забавы для діти.

V. Позиції до опрацованя:

1. Матуральний інформатор з актуальныма екзамінаційныма матерьялами (прикладовы задачи, вымаганя, моделі одповіді, схемы оціняня ітд.). Без такого інформатора, затвердженого през Центральну Екзамінаційну Комісію, лемківскій язык не може ся найти в списі матуральных предметив.

2. Зошыты цввічынъ до підручників

Великом помочом для ученика і учителя были бы зошыты цввічынъ до каждого підручника з рижнородныма языковыма цввічынями (вправянями), які поможут повторити і зміцнити знавства, а тіж поможут в справджынню степеня опануваня матерьялу представленого в підручнику.

3. Істория шкільництва на Лемковині

Придало бы ся опрацовати історію шкільництва на Лемковині наприклад од 16 або 17 віку, коли было оно добри розвинене. На тот факт звернул увагу найзнатнійший історик католицкого костела Болеслав Кумор в дописі „Szkołnictwo w Sądeczyźnie w okresie przedrozbiorowym”: „Każdego badacza uderza tak gęsta sieć szkolnictwa cerkiewnego na Sąde-

czyżnie w porównaniu do sieci szkół przy parafiach łacińskich przed rokiem 1772.” Чого вчено лемківських діти пару віків тому і пізніше, з яких книжок, які методи стосувано, які були програми ітд., а було то юж по опублікуваню „Wielkiej dydaktyki” (Великой дидактыкы) Яна Амоса Коменського, а потім „Народной педагогії в пользу училищ і сельских школ” Александра Духновича і прац вельох вчених. Таке опрацюваня буде корысне не лем про учителів, але і будучых учителів – студентів лемківской/русиньской фільольогії.

ЛІТЕРАТУРА

Podstawa programowa kształcenia ogólnego. Język mniejszości narodowej lub grupy Etnicznej.

Podstawa programowa języka mniejszości w klasach 4-6.

KUPISIEWICZ, Cz. *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa, 1978.

Języki Obce w Szkole: 4/2007, 1/2006, 2/2006, 3/2005, 1/2004, 5/2004.

OKOŃ, Wincenty. *Metody nauczania*. In <http://www.lideria.pl>.

KUPISIEWICZ, CZ. - NOWACKI, T. - KRUSZEWSKI, K. *Metody nauczania*. In <http://pl.wikipedia.org/wiki/>.

DUDA, J. - PALICKA, H. *Rola środków wizualnych w nauczaniu języków obcych*. In <http://www.womczest.edu.pl>.

Środki dydaktyczne zalecane przez Ministra Edukacji Narodowej. In <http://www.srodki-dydaktyczne.men.gov.pl>.

Pakiety multimedialne. In <http://www.srodki-dydaktyczne.men.gov.pl>.

Europejskie portfolio językowe. In <http://jezyki.oswiata.org.pl>.

Edukacja interaktywna. In <http://www.wsipnet.pl/edukacja/index.html>.

KUMOR, B. *Szkolnictwo w Sądeczyźnie w okresie przedrozbiorowym*, t. 8, 1967.

www.rocznik.sacz.pl/bibliografia.htm-68k.

О проблемах навчання русинського языка на 1. і 2. ступнях основних школ у Словакії

Марек ГАЙ

(Основна школа в Радвани над Лабірцём, Словакія)

Курто бы-м ся хотів задумати над проблемами основного народностного школства у Словакії в контексті школ з навчанём русинського языка, а то з погляду активного учителя, котрый тоты проблемы познать, денно ся з нима стрічать і жыє з нима.

Проблемы народностного школства Русинів на 1. і 2. ступню основних школ у Словакії суть в теперішніх часах барз комплексны а на їх рїшіню може брати участь лем дакілько інштитуцій нараз. В першім ряді є із боку державы потрібна континуїта і система работы Міністерства школства СР і Міністерства културы СР. Они бы ся мали подїляти на формованю можностей про реалізацію того природного права Русинів на освіту в материньскім языку і мали бы брати до увагы пріорїты і шпецїфічности нашого етніка.

Як учитель русинського языка бы-м радо підкреслив дакілько пунктів, проблемів, недостатків, із котрыма ся стрічам. Думаю, же недостатків не є аж так много, але все ся істо дасть выдумати штось нове, што навчання русинського языка на основных, середніх і высокых школах збогатить і приближить вшыткым інтересуючим ся із рїзних віковых генерацій.

Кардінальным проблемом є процесуалность навчання русинського языка. В навчаню є некомплетна континуалность, бо у Словакії дондес не была основана нияка матерьска школка із выховным языком русиньскым, через котрый бы діточкы уж од передшкольського віку были веджены к тому, жебы в своїх сердцах учули чім суть. І тот факт комплікує роботу учителїв на 1. ступню основных школ, бо не мають на чім будовати і із того доводу має навчання русинського языка міцно выховный характер. Через спів, танець, декламацію, навчання азбуку ся дітяшколярь націонално орьентує і зачїнає спонтанно проявлєвати інтерес і о такы активїты, як познаваня історїї, писаня стишків, першых статей, і т. д., котры суть про школярїв великов мотиваціов в їх навчаню. З другого боку, каждая лекція русинського языка бы мала школярїв і штудентїв формовати, мотивовати і заінтересовати їх к роботї на на-

родно-освітнім полю, жебы ся каждый із них накурто став таким малым новодобым будителём і у своїм оточіню – родина, школа, приятелі – доказав бы заінтересовати остатніх людей в штудію і познаваню свого материньского языка. Молоды люде днесь за выштыкым глядають лем выгоды і часто ся звідують, што за выгоды будуть мати, кідь ся зачнуть учіти русиньскый язык. Треба їх навесты ку тому, же найвекшов выгоды є їх самопознаваня, самоусвідомлїня і націонална гордость на свій язык і культуру. Вопрос звучить тогды ясно: **Як доказати пробудити у теперішнёго молодого чоловіка – школяря, студента – тото чутя і природный інтерес о русиньскый язык?**

Каждый учітель русиньского языка ся стрічать іщі із єдным, досправды чудным феноменом – із непорозумінём проблематікы школованя дітей родічами. Тоты часто не розумлять змысел навчаня русиньского языка, мішають собі го із українськым або російськым языком і многы суть пересвідчени о тім, же учіти ся русиньскый язык є про їх діти збыточне. Радше голосять свої діти на лекції чуждїх языків, роботы із компютером і на далшы активіты, котры подля них докажуть ліпше приготовить їх діти про живот в днешній модерній добі. Таке думаня родічів є логічно выслідком довгорічної українізації, словакізації і асіміляції дакількох генерацій, котры дослова дістали одпор к азбуці і перестали начісто розуміти своїй русиньскій ідентічності. Ідентіфікують ся часто як Словаци, хоць і дома бісідують по русиньскы а тым языком комунікують таксамо із своїма дітми. В тім виджу найвекше посланя і хосен навчаня русиньского языка в будьякій формі, бо лем так ся дітём може навернути їх страчена ідентічність і любов ку азбуці і своїй історії.

Навчаня русиньского языка ся реалізує на 1. і 2. ступнях основных школ у Словакії переважно лем формов неповинного предмету, або кружку. Тота форма, нажаль, часто посувать предмет русиньскый язык до групы другорядных предметів, котры ся на школах учать лем на основі інтересу родічів. Окрем того, у Словакії доднесь не была основана чісто русиньска народностна основна школа.¹ Не дасть ся повісти, жебы то не было реалне, но все выштыкы снажіня заміряны на основаня таких школ кінчать на недостаточнім інтересі з боку родічів. Предмет русиньскый язык ся тоды учіть лем в рамках словенських школ.

¹ Од реалізації третёго конгресу русиньского языка (септембер 2007) ся сітуація змінила. 2. септембра 2008 в Чабинах, окр. Меджілабірці, была святочно отворена перша основна школа з навчалным языком русиньскым. – позн. А. П.

І тот факт барз комплікує роботу учителів русинського языка, котры ся не раз стрічають нелем із непорозумінём проблему родічами, но тыж і із боку своїх колегів-учителів, што многих способных русинських педагогів одряджать од активной работы.

Задумав єм ся гллубше над дакількома рішіннями проблему у звязи із процесуалностєв навчання русинського языка:

1. У Словакії бы в рамках організації школ было може ліпше заміряти ся і здобыти, штобы ся могли основати на початок школы не із навчалным языком русинським, але з ёго навчанём. Є то маленький розділ, котрый бы міг допомочі к звышіню числа школ, де ся учіть русинський язык. Мож подумати і над можностєв організованя навчання того предмета формов кружків плаченых через тзв. *вздєлаваці поуказы*. Таки кружки бы ся могли основати нелем в рамках основных школ, но і в рамках Центрів вольного часу по містах, де жыють Русины.

2. Русинський язык ся учіть із интересных і методічно высоко позитивно оцінёваных учебників ці із стороны учителів або рецензентів, но і у звязи із нима находиме дакілько проблемів, котры треба рішати. Головны суть подля мого погляду два – подумати над даяков шыківнов методіков навчання русинського языка і над даякыма учебныма помічниками про учителів. Много раз собі їх учителі мусять робити самы, но і так є ту потреба зьєдінїня і жебы собі каждый не робив по своєму. Мож і на меджінароднім форумі подумати, ці бы не было практичне основати даяку интернетову сторінку про школярів і штудентів русинського языка, на котрій бы могли быти різны интересны річі, котры бы їх мотивовали к тому, жебы ся радо учіли русинчїну. Могло бы того быти много – нонстоп русинський молодежный чет, интересны статі з русинської історії, меджінародны діскусны форумы, через котры бы молоды могли познавати варіанты русинського языка у різних державах, де жыють Русины, интернет є легков дорогов як познавати фолклор або видіти філмы о Русинах. Но на вшытко із того, што-м ту спомянув, суть потрібны фінанції. Интернет бы сьме у днешній добі мали вживати і мы з таким наміром, абы поміг мотивовати нашу молоду генерацію познавати самых себе і любити свое.

3. В рамках навчання русинського языка бы ся могло подумати і над тым, ці бы не было интересне організовати про школярів і штудентів русинськы олімпіады на містній або і меджінародній уровни. І то бы може было штось нового і могло бы своїм малом припомочі к препотрібній мотивації молодых. І в рамках навчання на основных школах

в кожній класі бы ся могли робити піврічны або кінцєрічны змаганя, напр. у властній творчости, у читаню, писаню домашніх задач, познаваню русинських будителїв... Навчаня русиньского языка я сам розумлю як комплексный проблем, рїшінєм котрого є повірений лем учитель а, нажаль, часто свою роль не звладать так, як бы ся жадало. Може і зо стороны Методічно-педагогічного центра у Пряшові бы ся могли раз за рік організувати методічны стрічі вшиткых учителїв і школіня на містній но і меджінародній уровни, на котрых бы ся різны процесуалны проблемы навчаня русиньского языка рїшали кооператівно, кваліфіковано а головно компетентно.

4. Барз знамым проблемом є конфлікт лінгвістів в тім – ці латиніка має, респ. не має, місце в днешній подобі русиньского кодифікованого языка у Словакії. Правда, і практика є, нажаль, така, же русинський народ є з того боку із високого процента неграмотный, бо не познать азбуку, а што є гірше, іщі ю одсуджує і поважує за бесхосенну. Думам, же треба собі найти дорогу і к тій векшынї Руснаків, пояснюючі їм потрібность овладаня азбуки про захованя народной ідентічности і мотивуючі їх к навчаню азбуки. То ся подля мене іншак не дасть, лем через дочасне вживаня латинікы. Стала ся якымсь наслідком модерной doby, што є може парадоксом, но і трагедіов. Нашов задачов є к тому чутливо приступати, порозуміти, і тот наслідок аплікувати до нормального каждоденного живота ці уж лінгвісты або простого чоловіка. Но то є лем мій особный погляд, з котрым не мусить быти каждый згодный, але він є выслідком скусеностей з роботы з молодыма Русинами.

Мотивація к вучованю русинського языка на Україні

Марія ЛЕНДЕЛ

(Школьна рада русинських недільных школ, Мукачево)

Майперше хочу подяковати організаторам 3-го Меджінародного конгреса русинського языка за позваня нас, учителюв русинського языка з України, взяти участь у роботі конгреса. Надіюся, же днешня наша конференція для усіх нас важный крок у серйозной роботі по изучованю русинського языка у наших школах.

Я думаву, же треба быти великим патріотом Подкарпатської Руси, оби в условіях Советського Союзу не забыти про наш материнський язык и обратитися до його вучованя. Про мене се было важным ділом почати изучати русинський язык у школі, де я роблю, паралельно з українським языком. Уже років 10 я постоянно изучаю творчество А. Духновича, котрый и поміг мені булше узнати про жизнь русинув, ще я мала чисть быти на 1-ому світовому конгресі русинув у Словакії (1991), што дало мені заінтересованость присятити себе вучованю русинського языка не лем у школі, а й займатися досліженням граматикы русинського языка.

Мотивы необходимости вучованя русинського языка на Україні продиктовані многими факторами:

1. Майперше се є благоприятна об'єктивна исторична ситуація для возродження національної свідомости русинув світу и особенно русинув Подкарпатя, яка склалася послі розпада тоталитарных режимув у вшиткых державах, де живуть русины (за исключеньом русинув у Сербії).

2. Другое се потреба шырокого общенія русинув світа у различных форматах – особисті контакты, ділові стрічі, культурні обміны, научні конференції, проведеня русинських світових конгресув, языковых конгресув, семінарув и др.

3. Открыті возможности для функціонованя періодичной пресы („Русинський світ“ – Угорщина, „Народны новинки“, „Русин“ – Пряшів, „Руснак“ – Руски Керестур) и др. Из рока до рока появляться много книг, написаных на русинському языку из исторії, литературы, научні журналы, календарі, альманахы. Про то свідчить книжна выставка, яка

одкрита на теперішньому третьому языковому конгресі.

4. Набирає видимого розмаху народна освіта на русинському языку. У многих державах, де живуть русины, є державні русинські школы, на Подкарпатю и в Мадярщині є лем неділіні русинські школы. Або они є, уже 33, за што мусиме дяковати американськым и канадськым спонсорам, котрі частинно є выходцями из Подкарпатя и не утратили чувства національного родства, живучи у англоязычному середовищу.

Ушытко сказаное є реалными чинниками, котрі заставляють нас йти дале у напряду совершенствованя роботы над русинськым словом, русинськов граматиков, лексиков и фразеологів.

Процес совершенствованя требує од нас великої научно-дослідницької роботы у двох головных напрямах:

- а) русинський язык у системі славянських языкув;
- б) поліваріантность самого русинського языка.

Шкода, што сеся работа не набрала ищи належної потенції. Ищи не маеме на научной основі зробленої порувняльної граматикы, порувняльного словаря варіантув русинського языка, як и фразеологічного словаря. Слабо робиться, по-мойому, работа над правописом русинського языка, особенно у нас на Подкарпатю. Якраз по сих проблемах (порувняльна лінгвістика) треба проводити кваліфіковані меджинародні конференції, диференційовано из лексикы, фразеології, порувняльної граматикы и орфографії.

Другый напрям дослідницької роботы – встановленя внутрішніх лінгвістичных законів у кождому окреме взятому русинському языку. Чому се треба робити? Завто, бо каждый варіант русинського языка (лемковський, пряшевський, подкарпатський, русько-керестурський) утратив свою первинну оригіналну форму из причин асиміляції (польської, словацької, сербської, украинської, російської). На довгому пути существованя русинув у кождому регіоні створьовалися свої языкові традиції. Выходячи из сього, у кождому окремому случаю творився свуй литературный язык, який мало похожий на другі регіональні литературні языки.

У суй ситуації стає перед нами проблема: ци мож у даный момент створити єдиный литературный язык для ушыткых русинув світу? Ци є природні, исторично об'єктивні предпосылкы для сеї непростой роботы. Ци то буде искусственно створеный язык у форматі русинського койне? А в результаті, ци буде сей язык-койне принятый адекватно у вшыткых русинських регіонах?

Кидь допустити, што на уровни інтелектуальної части русинув койне може функціонувати на сторонках новинок, журналув, научных робут, то ци приймесь койне у широких народных масах, особливо у школьному середовищу, коли наші діти находяться под сильным або природным впливом родителей, які говорять традиційно „по-нашому“?

А теперь два риторичні вопросы: Ци мож запроваджувати койне у русинські школы? Ци то буде для дітий їх родным, материнським языком и ци не треба буде малым дїтьом переучувати материнський язык на искусственный литературный (усі знаеме, што литературный язык не є природным, а искусственным).

Для того, обы теперь говорити про чимскорішое запровадження языка-койне у школы, у научну сферу, журналистику, треба мати великі ресурсы не лем фінансові, а, головное, людський фактор – ученых-лінгвістув, писателюв, учителюв, широкий авторський колектив по написаню учебникув по многих предметах и т. д.

Грамаичні форми у каждому языку творяться народом у продовженю многих століть. Теперь нам тяжко говорити про якусь міру близькосте або далекосте грамаичных форм, лексичного склада русинського языка у ситуації його поліваріантности, бо не маеме ани єдної роботи лінгво-порувняльного характера. Не єднородна у нас ани фонетична система у регіональных варіантах русинського языка.

Што робити у сьуй ситуації?

На мою думку, днесь треба добре изучати живый народный, материнський язык у каждому окреме взятому регіоні прожываня русинув. Меджи тым у старших класах можно давати для знакомства тексты русинського языка лемко-русинського варіанта або русько-керестурсько-го варіанта у порядку изученя, як сприймають ученикы сесі варіанты.

У всякому разі роботу по упорядкованю нормативносте русинського языка треба починати, айбо сей процес має сопроводжати порувняльно-аналитичнов методиков без навязованя насильно.

Проблеми виучованя мацеринского языка Руснацох у Републики Горватскей

Наталия ГНАТКО

(Основна школа А. Бауера у Вуковаре, Подручна школа у Петровцох)

Же би ше точно порозумело проблеми виучованя мацеринского языка Руснацох у Републики Горватскей, нужно руциц попатрунок на обставини у яких ше Руснаци находзели у своей прешлосци.

Зоз присельованьом на простор нешкайшей Републики Горватскей, Руснаци зоз собу принесли свой язык, виру и культуру и намагали ше шицко то и затримац. Населели ше на маесток вуковарского паньства графа Елца. Од початку своего жица у новим краю коло Дунаю, Руснаци вше були параста. Вредно робели перше на цудзих польоох, а вец своїх та их паньство прето дзечне прилапело. Векше число Руснацох населело ше до валалох Петровци и Миклошевци у хторих и нешка жию и творя векшу часц жительство .

Од приселеня до нового краю коло Дунаю, Руснаци мали организовану школу хтора була под патронатом Крижевского владичества. Були то так волани Конфесийни школи. Витрапени руки почали школовац паноцох, учительоох, дохтороох и велїх учених людзох. Учителе вше пренашли способ же би руски дзеци, попри урядовой настави мали и наставу на мацеринским языке. З рока на рок Руснак поставал вше моцнейши, и материялно и духовно. Зазначени и таки часи кед ше мацерински язык не виучовал, а у школи ше не бешедовало по руски. То, на щесце, за нами.

Период од седемдзешатих по дзеведзешати рок, затримал єден континуетет и зазначел досц успиху у настави виучованя мацеринского языка Руснацох. Виробени Наставни плани и програми, друковани учебнїки за шицки осем класи, а обезпечовало их Дружтво за руски язык у Новим Садзе. По законченей основней школи руски школяре мали нагоду на своїм мацеринским языке предлужиц школоване у рускей гимназиї, чи даєдней другей штредней школи у Руским Керестуре. Осемдзешатих рокох, у керестурскей гимназиї организоване видвоєне одделене сомборскей Педагогийней академиї з руским наставним языком. Неодлуга з роботу почала и Катедра за руски язык у Новим Садзе. Школоване руских учительоох мало свою образовну структуру.

Учителе руского языка хтори наставу викладали у Горватскей, точнейше у местох Петровци, Миклошевци, Вуковар и Раєво Село, у самим старту мали основне за наставу. О тим ше теди найвецей старали Союз Русинох и Українцох Републики Горватскей, педагогийни советник и сами учителе.

Не так давно, шицких нас у Републики Горватскей знашла зла судьба – була война. Ми, Руснаци, дзелели судьбу народох зоз котрима зме жили. Нашо валали, Петровци и Миклошевци, у хторих жило векше число Руснацох, под час отечественей войны (1991 – 1997) нашли ше у штредку найчежших воєних зраженьох. Настава пестованя руского языка у петровскей, миклошевскей и вуковарскей школи вецей ше не отримує.

Пришло и до виганяня людзох.

Почим ше под час войны, у Винковцох нашло досц виселених Руснацох, була организована Мала школа руского языка, хтора зазберовала школярох рижних класох и з рижних местох, хтори хвильково ту жили. О тей Малей школи руского языка старала ше Република Горватска, а наставу викладала учителька Любица Сегеди-Фалц. Так можеме повесц же настава виучованя руского языка у Петровцох, Миклошевцох и Вуковаре не прервана баш у целосци, але у едней часци пошла за школярами до нового штредку. У нових условийох стретла ше з новима проблемами: нет наставней програми и учебнїкох. На розпокладању мала схопносц, сцерпенє и искуствие учительох, але и вельку дзеку самих школярох, пре хторих є организована. Шоровосц їх приходзєня улївало моци за дальшу роботу.

З початком мирней реинтеграції, Руснаци як кед би ознова преходзели исту драгу, як и по присельованю 1834. року до Петровцох и 1850. року до Миклошевцох. Поваляни школи такой ше почало лебо оправяц, лебо будовац нови. Так обновена III. основна школа у Вуковаре (того року пременєла мєно до ОШ Антуна Бауера) и єй Подручна школа Петровци. Школа у Миклошевцох могла ше ище хасновац, та нова вибудована 2006. року. Того, 2007. року будує ше нова школа у Чаковцох. Держава ше постарала же би школи у Вуковаре, Петровцох, Чаковцох и Миклошевцох ознова почали з роботу та гоч и материялно худобнейши, але у пошореним околїску. Мала школа руского языка у Винковцох престала з роботу бо школярох випровадзела дому. Дзекуючи єй ионованю, у марцу 1999. року успишно започала настава виучованя мацеринского языка Руснацох у III. основней школи Вуковар, Подручней

школи Петровци и Основней школи Чаковци, Подручней школи Миклошевци. Руски одделеня успішно формовани, бо наставу жадали и потримали и родичи и школяре, а держава то обеспечела.

Нова держава, нови реформи и препенки. Реформа школства наявела вельо работи. Требало виубиць нови наставни плани и програми, як порядней так и настави виучованя мацеринского языка Руснацох. Руски одделена од 1. по 8. класу у Петровцох и Миклошевцох починаю робиць од самого початку, без операня на помоць Руснацох за Дунаєм, чийо зме наставни програми, учебніки и други дидактично-методични материяли могли хасноваць у настави под час бывшей Югославії. Гоч без наставней програми и учебнікох, настава руского языка у двох школах була заступена зоз трома годзинами тижньово по групи (два годзини языка и една култури). Спада до групи виборних предметох, але ше оцнює.

У шицких наставних подручох тей настави рушели зме од нічого. Од 1. по 8. класу у петровскей школи школяре були организовани до штирох групох, а у миклошевскей до двох. У обидвох школах по 2002. рок робела една учителька руского языка Наталія Гнатко, хтора за свою роботу, од самого початку плацена од Мистерства образования и спорта Републики Горватскей.

Значни вименки у настави мацеринского збули ше 2002. року, але проблем недостатка наставней програми и учебнікох не ришени.

1. Предмет ше вола пестованє руского языка и култури.

2. Настава ше окончує по Моделу „Ц”, точнейше зоз 5 годзинами тижньово по групи, а облапя вецей наставни подручя: – руски язык и литературу (3 годзини),

– история и география Руснацох (1 година),

– подобова и музична култура Руснацох (1 година).

Модел „Ц” то еден спомедзи трох моделох зоз Закону о образованию националних меншинох Републики Горватскей.

3. Звекшане число школярох та и групох од хторих штири чисти одделеня .

4. Звекшани наставни кадер. Заняти ище два особи, професорка руского языка и литератури Мария Хома и професорка географії мр. Нада Баїч.

Зоз нову назву предмета и наставними подручяма хтори вон облапя, зявює ше нови проблем. Модел „Ц” поглядуює же би кажде подручє було заступене зоз одвитующим фаховим кадром, а ми го у Горватскей

хвильково не маме. Тоти условия очежую доставање сталного роботного места. Питаеме ше и сами же яка то треба буц фахова приготовка учителя руского язика хтори би бул компетентни преподавац тоту наставу по моделу „Ц”?

Наставу мацеринського язика Руснацох у Горватскей могло би ше пробовац организовац ише у веліх местах дзе жию Руснаци у меншим чишле, як на приклад у Вуковаре, Винковцох, Осиеку, Загребе, Райовим Селу... але не маме учительох, та ше ніч не порушує. Понеже Катедри за руски язик исную у других жемох, не доступни нам условия школованя у тим напрямю. Не знаме кадзи унапрямиц наших штредньошколцох и студентох кед би жадали вивучовац и студирац наш язик и яка финансійска ситуациа такого студирања. Можебуц би ше могло роздумац о отвераню єдносеместралного курсу руского язика на даєдним од университетох у Горватскей (на приклад на Филозофским факултету у Осиеку бо вон найбліжей Вуковарско-сримскей жупанії у хторей жие найвекше число Руснацох), або о черанки студентох зоз тим факултетом.

Єдна єдина дохторка наукох и лингвиста, Еугенія Барич (народзена Горняк), нажалъ умарла, так же ми Руснаци у Горватскей не маме високо образовни кадер же би нам помогол у совитованю и ришованю проблемох и почежкосцох вязаних за наставу руского язика.

Шицки учителя цеком школского рока требаю мац голем єдно фахове усовершованє (форма семинарох, активох). Учителе руского язика у Горватскей за тераз то не можю фахово одробиц та ше приключую Активом горватского язика, або класней настави. **Того року, по перши раз можеме повесц же зме були на фаховим усовершованю. А цо наррок?** Тераз кед зме ше зишли учителя руского/русинского/лемковского язика вихаснуйме нагоду и пробуйме то ведно ришиц.

Основни проблеми тей настави и далєй остава **недостаток наставней програми и учебнікох**. Понеже Союз Русинох и Українцох Републики Горватскей, од мирней реинтеграції (1998) не вжал себе за цель и задаток же би ришел основни проблеми школи, тоту бригу превжал Актив учительох руского язика и култури, хтори формовани 2003. року у рамикох Дружтва „Руснак”. Тим учительох у составе: Марія Хома, мр. Нада Баїч, Любица Сегеди-Фалц, Еугенія Врабец и Наталиа Гнатко виробел першу наставну програму за шицки наставни подручя тей настави и послал ю до Министерства знаносци образования и спорта ише 2005. року. Одвиту ише нет. Гоч програма хвильково не урядова, барз

значне же вона направена, маме ю и уж треци рок хаснуєме у настави. Наздаваме ше же нам доставане рецензії олегча и ришоване пробле-му коло учебнікох. У рукопису чека „Студзенка”. У цеку рихтане кнїжки „Наша отцюзнина” автора др П. Р. Магочия, як експерименталного учебніка исторії карпатских Русинох, на котрим робя Любица Сегеди-Фалц, Мария Хома и Наталия Гнатко.

Од 2006. року до настави уведзени Горватски национални образовни стандарт (ГНОС). Ознова пременки у школству, але нови способ наставней роботи у подполносни одвитує настави мацеринского языка. Наставни процес по ГНОС-у унапрямени спрам школяра, на тот способ же би школяр зоз свою самостойну вигледовацку роботу дошол до одредзених знаньох и спознаньох, хаснуюци при тим и други жридли, а не лем учебнік. Так ше влоні настава култури Руснацох часто одвивала у руских обисцох, а викладали ю баби и дідове школярох, або петровчане хтори школяром знали потолковац о зачуваней старини у своім доме, вязаней за културни скарб Руснацох.

Гоч Актив порушал ришоване основних проблемох тей настави, припознаванє його роботи, як и самого Дружтва „Руснак” з боку державних власцох, чежко ше пребива прето же Союз Русинох и Українцох РГ ма длугорочну каризму единой институції котра ше по сноване Дружтва „Руснак” старала о Русинох. Бере себе за право зоперац глас о формованю Актива як и о його роботи. На яки способ ше по нешка Союз Русинох и Українцох РГ старал о Руснацох може ше найяснейше дознац зоз його регистрації у хторей пише же: „*Союз Русинох и Українцох Републики Горватскей регистровани як здруженє националней меншини*”. А хторей то?!

Шицко начишлене не зопера ані школярох, ані учительох у реализації настави руского языка. Руски одзелєня у Петровцох и Миклошевцох исную и попри спомнутих проблемох посцигую значни успихи. Старанє о нїх у каждим поглядзе, од 1999. року по нешка, водзели и водза лем директоре основних школах у хторих ше тота настава одвива, Иван Мадярош и Мария Мадярац як и Актив учительох руского языка од часу кед є формовани. Того, школского 2007./2008. року у петровскей школи маме 44 школярох привєних за наставу руского языка. Розпорєдзени су до шейсц групох, од хторих штири чисти одзелєня и два комбинації двох класох. У миклошевскей школи маме 27 школярох розпорєдзених до трох групох.

2006. року осму класу закончела перша генерация по отечественей

войни, котра мала чесц и щесце ходзиц осем роки на наставу руского языка. З тей нагоди порихтали пано на хторим так написали:

„Учили зме руски язык, писали руску азбуку, читали литературни діла, вигледовали культурни скарб руского народу, пестовали и зачували велі традиционални обичаї своїх дідох, учили историю и спознали власну судьбу, нас, Руснацох.“

VIII Б класа

Наздаме ше же сами рিশиме проблеми виучованя мацеринского языка Руснацох у Републики Горватскей. Кед нам затреба помоц, тераз знаме же ю маме од кого питац.

Проблеми обученія русинському языку у Мадярщині

Маріанна ЛЯВИНЕЦЬ

(Столичне русинське меншинове самоуправленіє, Будапешт)

Я вітаю усіх на днешньому форумі у прекрасному Кракові, де учився составитель „Граматики руського языка“ И. Гарайда. Вун був стипендіатом Польського правительства у Ягеллонській універзиті. Закончив учитися у 1934 році, туй же став преподавателём.

Перед тым, як розказати про обученіє русинському языку у Мадярщині, мушу привести інформацію про русинув Мадярщини на днешній день. Сесе роблю завто, бо про обученіє русинському языку мож говорити, выходячи из сєї позиції.

У книзі „Русинський язык“, выдануй у Институті польської філології в Ополе у 2004 році, у розділі „Мадярщина“, написаному доцентом, доктором Гергеєм Бенедеком, к. ф. н., пишеся: *„Переважажна бульшость русинув, рождєных у Мадярщині, живе у двох селах: Комловишка и Мучонь. Крім того, они суть розсіянї у сїверо-восточных раїнах, у городах державы и Будапешті.“*

Дїла уточненія приведу данї послїднього переписа населенія у Мадярщині у 2001 році. У Комловшці русинами записалося 60 людей, у Мучонї – 4, по всїой Мадярщині 1 098. Айбо и сисї числа є неточні. Дальше Г. Бенедек пише: *„Їх язык не є єднакым (єднотным). Дїалект жытелей Комловишкы основаный на групї восточно-славянських языкув из употребленієм словацьких и мадярських слов, а дїалект села Мучонь у основному є похожым на дїалект бачвансько-сримських русинув.“*

Но, а якеє положеніє из тыми русинами, котрі „розсіянї“ по Мадярщині?

Думавау, усї знавуть, ош на протяженїї булше 1000 рокув из даякыми перерывами, у состав Мадярщини входила Подкарпатська Русь, населеніє котрої состояло у бульшости из русинув. Из часув Австро-Мадярської монархії кулькусть русинув выросла из 1500 рока – 100 100 чоловік, до 1920 рока до 327 500 чоловік, а из 1921 до 1941 рока – до 502 329 чоловік.

А по переписи населенія у Совіцькому Союзі 1958 рока – у бывшому

Подкарпатю не зареєстровано ни єдного русина. Русини исчезли из 22 януара 1946 рока, коли їх „переименовали” у украинцюв. Айбо у 2005 році русини у Закарпатті изясь появились у кулькости 10 100 чоловік.

Я веду до того, ош Мадярщина сотні рокув мала общу територію из Подкарпатям и говорити про язык русинув Мадярщины, не рахувучися из уродженцями Подкарпатя, на днешній день не мож. Бо як офіціальна, так и неофіціальна статистика подтврждає, ош їх у Мадярщині намногу больше, и они тоже є уродженцями Мадярщины.

Гергей Бенедек также пише, ош у XIX и XX століттях большесть русинув у Мадярщині была асимілієвана. „Обстали уж лем два „захранни башти” русинства: Комловшка и Мучонь.” Честь и хвала жытелям сих поселеній, ош они могли сохранить свої традиції и свуй язык. Сесе тычєся и подкарпатських русинув, котрі тоже изробили сесе ищи у майтяжкых условиях совіцького режима.

Треба упомнянути, ош ищи у 1903 році одділеніє языка и літературы Академії наук Мадярщины приняло рішеніє про изученіє немадьярських діалектув на теріторії Мадярщины. Діла сєго была создана Лінгвістична комісія, котра мала издати серію трудов по изученію діалектув. Редакція серії „Славянские диалекты Венгрии” была поручена Оскару Ашботу. Первый выпуск сєї серії выйшов у 1909 році. Айбо вун оказався первым и посліднім. Про сесе писав у своєю роботі „О языковой принадлежности и заселении села Комлошка в Венгрии” профессор-славист, завідующий кафедров руського языка Будапештської універзіты Еміл Балецький, котрый тоже родом из Подкарпатя.

У суй же роботі вун пише: „Насколько нам удалось установить, единственным селом в Венгрии, для жителей которого украинская речь и в настоящее время является средством общения между собой (т. е. в селе) – это Комловшка.” (1951 рук). Теперь, по прошествіі больше ги 50 рокув, мож изробити вывод, ош Е. Балецький, котрый вырос на Подкарпатю, закончив руську гімназію, материнським языком котрого быв русинський, добре знав разницю межи руським, русинським и украинським языками. Но у силу політичної обстановки тых часув, коли русини просто исчезли из демографічної карты карпатського регіона, вун пуд украинцями, на самому ділі, мав ввиду русинське населеніє Комловшкы. У своєю роботі Е. Балецький ссылаєся на жерела, по котрым населеніє Комловшкы рахуєся мадьярським у лексіконі Й. М. Корабінскі. По извістному Лексикону 1773 рока с. Комловшка упоминаєся як село словацьке. Сєго же мненія придержовався М. А. Пе-

тров, исходя из офіціальних статистик 1900, 1910, 1920 рокув. Населеніє Комловшкы рахувуть украинськым Й. Ц. Тиля, Е. Фенеш, Орест Сабо и Володимир Гнатюк.

А уже Гергей Бенедек, цитувучи Е. Фенеша у розділі „Мадярьско” („Русинський язык“) пише: „*Е. Фенеш у своїй книжці, публікованой роках 1836-1840, споминат русинское жительство у 54 валалах, з котрых 46 валалы лежат у жупах Боршод, Абауй и Земплин. Русинске жительство спомянутых жупах довеннак з Русинами жупы Саболч творило коло 35000 – 40000.*” У силу историчных моментув у Мадярщині русини хоснують 3 діалекты: подкарпато-русинський, комловшський, мучонський. Завто обученіє проводиться на містах из рахованям особенностей русинського населенія. Завто и я буду говорити про состояніє изученія русинського языка из точки зренія трёх діалектув.

Русини Мадярщины у силу историчных особенностей до днешнёго дня находяться у намного тяжших условіях, як другі меншины.

Так як мы не маеме своёй державы (што мож уповісти про ушыткых русинув світа), нам постоянно треба утверждати себе, боротися за права, за язык, за місто проживанія.

Як я уже упоминала, даякі учені-лінгвісты, историкы рахувуть, ош и на днешній день майбулшое число русинув живе у Комловшці, де они поселилися у XIII віці. Не будеме говорити теперь про тото, ош на протяженіі многых століть у Комловшці жив и живе народ, який рахуе себе русинами, и котрым у силу своёй нібы отгорожености, замкнутости, удалося сохранили не лем традиції, но и язык.

У Комловшці населеніє у переважающей бульшости греко-католики, айбо Богослуженіє иде по-мадярьскы и до септембра 2004 рока у селі не было школьного обученія русинському языку. Айбо из 2004 рока сесе перемінілося и на днешній день обученіє, ёго формы, документация сконцентровані у Комловшці. У Комловшці также є програма по краєзнавству, котру хоснують у тых селах, вадь варошах, де жыють русини, котрі за приміром Комловшкы хотять изучати язык своіх предкув.

На днешній день у Мадярщині ошколованя національных и етнічных меншин иде по системі мадярьской просвіты. Основнов цілєв ошколованя є сохраненіє и укріпленіє идентитета. Обы достигнути сёго, необходимо:

1. Обученіє языку на уровню читанія, письма, бесіди, обы язык хосновався свободно, на уровню из основным языком (у даному случаю –

мадярськым).

2. Ознакомленіє из фольклором, народнов музиков, літературов, обычаями, традиціями, сохраненіє їх и дальшее розвитіє.

3. Преподаваніє исторії, культуры, традицій, сокташув, у даному случаю – русинської исторії и культуры.

У меншиновому ошколованю у Мадярщині у вшыткых 13 меншинах возможно обученіє родному языку у школах, як второстепенному.

Такым образом, треба мати адекватні програмы, котрі обеспечили бы сисі цілі, то-єсть при обученії родного языка, як второстепенного, треба достигнути тої глубины у знаніях, котра дала бы возможность общатися на нѣму свободно. У сѣму великое значеніє має изученіє краєзнавства, исторії и искусства, котрое необходимо включить у школьну програму. Цілів преподаванія языка меншин є то, ош обы мадярськоязычні ученикы могли усвоїти язык меншин при общому обученії на мадярському языкови.

Обученієм у Комловшці займається Марія Заяковська-Борнаний. Так як у такзваному соціалістичному обществі и у Мадярщині не было національности „русин”, не было и бесіды про изученіє языка. Як зазначає М. Заяковська, жителїв Комловшкы завіряли, ош они є словаками, и у Комловшці завели преподаваніє словацького языка.

У 1994 році пуд егідов созданної Організації Русинув Мадярщины (ОРУМА) у Комловшці зачалося факультативное обученіє русинському языку, затым по становленю Вседержавного русинського меншинового самоуправленія (ВРМС), у Комловшці была організована перва недільна школа. Преподаваніє там вели містні педагогы, айбо тото ищи не было системов. И лем через 10 рокув, упоношавучи на желаніє усе бульшой части населенія Комловшкы учити своїх дітей русинському языку, меру села Ласло Кетелешу уедно из містными педагогами через многі преграды удалося успішно організовати институцію – Русинський культурный центр Комловшкы, у рамках котрого по собственной програмі удалося зачати регулярное обученіє русинському языку містных дітей.

ВРМС Мадярщины, дякувучи стараніям председателькы Віры Гіріц, от новембра 2005 рока до 30 марта 2007 рока перебрало фінансовое обеспеченіє ошколованя у виді выплаты мзды педагогам. Сим ВРМС помогло содержанию школы, айбо фінансові затраты булші, містное самоуправленіє докладає великі усилія діла того, обы за усяку ціну сохранити институцію и обученіє дітей.

Обученіє зачалося без методичных пособій, айбо по учебному плану, написаному адекватно містным условіям. Занятія проходять у школі, класы сводні, от 1 до 4 класа, у тыждень по 4 години. Из самого начала методичні пособия изготавлялися містными педагогами. Учебники достали из Пряшова, бо якраз тот русинський є майближшым ид комловшському діалекту. Сесе было великов помочов, бо букварі и читанкы могли хосновати практично ушыткі діти.

Великоє вниманіє уділяєся обученію краезнавства. Сёму способствувуть также літні языкові таборы, де приходять діти из окрістных сел, котрі изявлявуть желаніє учитися по-русинськы. Думаєся, ош сесе будучі маленькі островкы діла обученія намного шыршого круга дітей у разных містах Боршод-Абауй-Земплина.

Обученіє у Мучоні ведєся у школі из 1995 рока. Мучонь є бульшым поселенієм, як Комловшка (3500 чоловік). Майліпші природні условія (бані, плодородні землі), обеспечили родинам Мучоня майліпшое культурное жытя. Завто не было такої великої утїчки людей из села. Молодеж мала возможность обучатися у гімназіях и высшых штудіях у близьких варошах (Казінцбарціка, Мішкольц). Так як молодое поколіня Мучоні не бесїдує по-русинськы, завто, обы змінити таку ситуацію и заблоковати вымираніє материнського языка у Мучоні, завели у школі обученіє русинському языку по дві години на тыждень. Число ученикув мінєся каждый рук (от 40 до 50 чоловік).

Так як мучонський діалект у основному похожий на воєводинський, завто природно є, ош мучонські школаші учаться на уроках из учебникув, опублікованых у Воєводині. Обученіє ведєся по учебникам, котрі соотвітвуют общим планам, утвержденым Міністерством освіти Мадярщины.

Но, а яка ситуація из русинськыма дітьми, котрі у родинях бесїдуют подкарпатськым варіантом русинського языка. Я уже отмічала, ош русинам из Подкарпатя дуже тяжко было заявити о собі на протяженію многих рокув. Перві зачаткы сёго были изроблені у 1998 році у основному Русинськым самоуправленієм VIII раёна Будапешта. Русины сёго раёна иниціовали выдаваня Календаря-Альманаха, Писемниці русинського языка, Читанки діла дітей молодшого віка, Порувнального словарчика (мадярсько-русинсько-русько-украинського). Сконцентровалася коло сёго русинська община Будапешта, котра активно стала пропаговати русинську культуру (літературу, искусство, народні традиції, сокташі), проводити літературно-музичні вечоры, організовала Об-

щество русинської інтелігенції ім. А. Годинки (ОРИАГ). Настала потреба обучати русинському языку дітей. У 1998 році при Столичному самоуправленію была організована група по обученію языка, котру вела філолог Люба Янов. Состояла у основному из дорослых. Из 2002 рока у Будапешті організовалося бульше раённых самоуправленій и возникла необходимость у організації недільных школ діла дітей. Так недільні школы были організовані у VI раёні Будапешта и дві группы при ВРМС, де занятія проводили педагоги Вікторія Міндак и Любов Янов.

Занятія проводилися раз на тыждень по дві години. В учебному плані были предусмотрені не лем занятія граматиков и читанієм, а и занятія по рисованію и краєзнавству. Роботу облегчало и того, ош бульшость дітей владіли розговорным языком. Завто из ними было легше робити. Природно, ни про комловшський, ни про мучонський діалект не было и річи, бо діти были из русинських сімей подкарпатського происхождения.

Училися діти по учебным планам составленными педагогами. В сих планах великое місто занимали історія и краєзнавство. Перша група состояла из 6-10-ручных дітей, друга група – из старших, от 10 до 18 рокув. Діти готовили програму на разні свята, так они усвоєвали народні традиції. Особенным успіхом пользовалися уроки по ручному труду. Свої роботи діти демонстрували на каждоручных выставках дітського рисунка. Практиковалася и участь дітей у святковані Рождества, Великодня, Дня Русина, Мамчиного дня, Духновичовых чтеніях, котрі не обходилися без співаня, конкурса стихув, танцюв. На протяжені 4 рокув робила и група дітей у Дёмрєви, котру вела учителька-пензістка Йолана Чегіль. У сию группу ходили и мадярські діти, котрі хотіли научиться по-русинськы и достигли доста добрых успіхув. Опыт работы Й. Чегіль перебрали и молоді педагоги. Діти выступали из концертами у разных містах. Каждый рук будапештські группы принимали у себе комловшських дітей. Сесе служыло многим цілям, розвитію національного самосознанія, изученію русинського фольклора, традицій, сокташув и усвоенію языка.

У заключеніе можу уповісти, ош перед русинами Мадярщины у днешній час стоїть основна задача: пудготовити кадры, т. е. мати професіональных учителей русинського языка. Мы уже зробили даякі кроки діла сєго. Кидь будеме мати професіоналув, можеме составити оригінальні тематичні плани діла обученія родному языку. Другов задачов є составленіе мадярсько-русинського и русинсько-мадярського

словникув. Діла сёго создана робоча група, надіємся на поміч спеціалістів из Подкарпатя. Третя задача – організувати школы у раёнах и других поселеніях, де жыють русины. А діла ошколованя мож использоувати учебники, котрі написані уже на Подкарпатю.

Што тычесь Комловшкы и Мучоня, то тоты діалекты є характерні діла сих поселеній и їх необходимо поддержувати як містным органам власти, так и ВРМС и цілуй русинськуй общині.

ЛІТЕРАТУРА

БАЛЕЦЬКИЙ, Эмельян. О языковой принадлежности и заселении села Комлошка в Венгрии. In *Studia Slavica*, II, 2, Budapest, 1956, с. 345-364.

БЕНЕДЕК, Гергей. II. Літературный язык. Мадярьско. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 263-275.

ЗАЯКОВСКИ-БОРНАНИЙ, Марія. Обучение русинському языку у Мадярщині. Реферат на Межнародную научную конференцию на честь Антонія Годинкы, Будапешт, 10. фебруара 2006.

ПОП, Иван. *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород : Издательство В. Падяка, 2001.

V.
Проблематика створіня
цілорусиньської норми

Зближення графіки і орфографії єднотливих варіантів русинського языка

Василь ЯБУР

(Пряшівська універзіта в Пряшові, Словакія)

Проблематика єднотливих варіантів русинського языка, далшого їх самостатного розвиваня, деталніший опис єднотливих языковых ровин (уровней), просаджованя до норм тых языковых ровин лем явів тіпичных про діалект ці говор, котрый є основов вытворіня кодифікачной нормативной подобы даного варіанту – то є путь збівшованя розділів меджі нима. Є і друга путь – робити якесь компромісы на пути зближованя, што треба дефінітівно ці в позітивнім або в негативнім змыслі чім скоріше рішати. Треба сі выяснити, ці в своїх нормах (в нормах свого варіанту языка) брати огляд і на тзв. цілорусиньскы языковы явы, або інакше повіджене – на другы варіанты русинського языка. Бо хто добрі познать нашы правила правопису (як першы, так і другы), так знає, же мы там маєме дакілько одказів на тзв. цілорусиньскый аспект. Кідь го не будеме брати до увагы, розділы меджі нашыма варіантами ся будуть збівшовати. Лемже мы чім дале тым веце пересвідчены, же Русины бы мали мати снагу ся в языковій области зближовати, а писомный прояв є к тому найпригодніший. Зато бы сьме ся могли і мали догоднути спочатку хоць лем на єднакій графіці, жебы розділны знаки (т. є. розділны буквы) уж в азбуці (а наслідно в писомнім текстї) не сигналізували розділы меджі єднотливыма варіантами. Азбука бы мала быти єднотна і што до наслідованя ці розложіня букв у становленім порядку, што во вшиткых варіантах можеме позоровати як неєднотне. Ясно, же тото потім має вплив на порядок розложіня слов в словниках, в одказовых зазначках, в порядку жрідел, в порядку скорочінь і т. п. Зближінём а може і зєдночінём азбуки бы ся поступно на основі того могла зачати зближовати і орфографія. Ясно, же ани єден, ани другый процес не буде простый і не можеме чекати, же рішінём даякого конгресу ці даякой научной конференції од якогось терміну будуть мати вшиткы Русины єднаку графічну сістему або єднакый правопис. Тот процес зближованя мусить быти поступный, не нанученый, мусить выплынути з діскузії одборників-лінгвістів. Бо як справно твердить професор Г. Фонтаньскі *„ідея єдиногo русинського языка є єдна річ, але конкрет-*

на реальность – друга. Тот вопрос мусять рїшыти Русины – то значить поужывателї языка“.¹ На зачатку мож раховати нелем з уніфікаціов алфавіту, але і з уніфікаціов в одборній термінології, напр. граматічній, літературній, методічній і т. п., але бісїдовати о єднотній формі цілого языка є іщі скоро. Даякы спробы треба зробити уж теперь і почекати, яка буде реакція у практиці. Язык має служыти на комунікацію а нанучовати людём якесь готове койне і выголосити го за літературный язык вшыткых Русинів не може принести ніч добре. Зато зближованя єднотливых языковых ровин мусить быти поступне, але єднотный язык – то є задача мінімално єдного наступного поколїня, а скорше веце наступных поколїнь.

А теперь конкретніше к нашій темі.

Русиньска графеміка як наука о графічных средствах творить інтегралну часть літературной нормы языка. Русиньске писмо є звукове, зато звукова графічна система є заложена на прінципі корешпонденції меджі графічныма знаками (графемами) і фонемами, як основныма єдиніцями звуковой системи языка. Графемы суть фактічно знакы фонем, але тото одношіня не є все цалком сіметрічне, бо даколи є єдна фонема означована двома і веце графемами і наopak, єдна графема може означати дві фонемы. В шырокім розуміню суть графемы основныма єдиніцями графічной системи, де напроти графемы стоїть ей конкретна реалізація в графічній комунікаті (речіню), подобно як проти фонемы стоїть ей конкретна реалізація в говоренім (бісїднім) wypowiedжіню в подобі звука.

Каждая графічна система звукового тіпу вызначать ся по одношіню к звуковому плану языковой системи якимсь ступнєм автономности. То значить, же од прінципу абсолютной корешпонденції меджі графемами і фонемами суть припустны одхылкы. Цілково можеме повісти, же діштінктивны властности графем лем рідко корешпондують з діштінктивныма властностями фонем. І кідь бы автономія графічной системи в порівнаню із системою говореного (бісїдного) языка была дость значна, і так обидві тоты системи все будуть творити цілостну систему, бо то суть властно все два варіанты єдной системи.

З того выходить, же каждый кодифікованый літературный язык (враховано русиньского) мусить діспоновати двома комунікачныма нормами – говореною (бісїдною) і графічною (писаною). Каждая з них має в процесі комунікації своє функчне заміряня і свої особитости.

1 Русин 2006/6, с. 11-12.

Зато, же русинське письмо є звукове, так в нїм фонемы (реалізуючі ся в звуках речі) ся означають шпеціалными знаками, яки называєме буквами або графемами. То значіть, же основным графічним средством русинського звукового письма суть буквы. Совокупность букв, розположених в становленім порядку, хоснованих на фіксацію і передачу на писмі основних єдиниць звуковой сїстемы языка, называють ся алфавитом або азбуков.

Уж ту настає першый проблем неєднотности єднотливых варіантів русинського языка што до множества букв і їх росставліня:

- а) азбука словацького варіанту має 36 букв,
 - б) азбука подкарпатського варіанту І. Керчі має 35 букв,
 - в) азбука подкарпатського варіанту Д. Сидора має 39 букв,
 - г) лемківська азбука М. Хомяк і Г. Фонтанського має 34 букв,
- з того:

1. на передачу гласных фонем:

а) словацький варіант має:

- сїм (7) нейотованих букв (а, е, и, і, ы, о, у);
- пять (5) йотованих букв (я, ю, є, є̣, ї);

б) подкарпатський варіант І. Керчі має:

- сїм (7) нейотованих букв (а, е, и, і, ы, о, у);
- пять (5) йотованих букв (я, ю, є, є̣, ї);

в) подкарпатський варіант Д. Сидора має:

- сїм (7) нейотованих букв (а, е, и, і, ы, о, у);
- пять (5) йотованих букв (я, ю, є, є̣, ї);
- букву ъ (ять) якобы діфтонг (іє);
- три (3) буквы з позначками (ô, ŷ, î)

г) лемківський варіант має:

- сїм (7) нейотованих букв (а, е, и, і, ы, о, у);
- лем три (3) йотованы буквы (я, ю, є);

2. на передачу согласных фонем мають вшыткы варіанты 22 буквы (б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ).

3. Знакы на выражіння мнягкости і йотації (розділовости) невыражючі ниякы звуки: **ь** – мнягкий знак (ерь) – мають вшыткы варіанты; **ѣ** – твердый знак (ер) мають 3 варіанты (окрем подкарпатського І. Керчі, де єго функцію повнить мнягкий знак).

З того можеме зробити такый вывод: што до множества букв в азбу-

ці, так з'єдночіня бы ся дало досягнути меджі трёма варіантами: словацькым, подкарпатьскым І. Керчі і лемківскым дость просто, а то способами, котры бы ниякраз не нарушыли основны прінціпы їх графіки, такыма двома способами:

Першый способ: выпущіня буквы Ё із словацького варіанту і подкарпатьского варіанту І. Керчі, доповніня подкарпатьского варіанту І. Керчі розділовым твердым знаком а лемківского варіанту йотованов буквов Ї, бо ем пересвідченый, же она фактічно в тім варіанті екзістуе в словах тіпу *їдло, їхати, їмати, їноша, зьїхати, підїмати, доїти, шу-гаїв, в редакції, мої, твої* і много далшых (приклады перевзяты з лемківскых словників і звязных писомных текстів). Тогды бы во вшиткых трёх варіантах было по 35 букв а порядок їх розложіня бы не мав быти ниякым важным проблемом. Бо ці буде стояти буква **Ы** по **І, И**, або десь на кінці азбуки перед **Ю, Я**, то є діло догоды єднотливых авторів графічных сістем тых трёх варіантів. **Тогды бы азбука тых трёх варіантів мала 35 єднакых букв.**

Другый способ:

а) на выражіня нейотованых гласных фонем бы ся хосновало (як і дотеперь) сім (7) букв **і, и, ы, е, о, у, а** нейотованых і пять (5) букв йотованых **я, ю, є, ё, ї**;

б) на передачу согласных фонем бы ся і надале ужывало двадцять два (22) букв – **б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ**;

в) на выражіня мнягкости і йотації (розділовости) бы ся хосновали 2 знакы неозначаючі ниякы звуку – **ь, ъ**. В тім припадї бы ся лем лемківскый варіант мусив доповнити о дві йотованы буквы – **Ї, Ё**, бо подкарпатьскый варіант І. Керчі уж є змінений, т. зн. доповнений о твердый знак (**ь** – ер), што можеме найти в ёго русинсько-руськім словнику.² **Тогды бы русиньска азбука мала 36 букв**, в чім уж є повна згода меджі словацькым і подкарпатьскыма варіантами І. Керчі, приспособити бы ся мусили уж лем авторы лемківского варіанту росшырінём своєї азбуки о дві высше спомянуты йотованы буквы.

Я особно веце наклонений другому варіанту із 36 спомянутыма буквами нелем зато, же він є згодный з нашов азбуков і з азбуков І. Керчі, але тыж зато, же уж многы лінгвісты на третім конгресї русиньского языка в Кракові ся як в особных діскузіях (напр. професор Г. Фонтаньскі з Польска), так і в діскузії по моім выступліню (напр. професор М. Капраль з Мадярьска) веце приклоняли к такому варіанту, т. зн. к ва-

2 КЕРЧА, І. *Словник русиньско-руськый т. I, II*. Ужгород : Полі Прінт, 2007, с. 40.

ріанту із **системов п'ятёх йотованих букв**, бо в ній видять, як і ми, веце выгод як невыгод.

Найтяжшов ся нам явить ситуація із азбуков в граматиці подкарпатського варіанту Димитрія Сидора, конкретно в системі гласных звуків выражених буквами **ѣ** (ять) і буквами з тзв. позначков: **Ŏ, Ț, Ĩ**.

О букві **ѣ** і потребиности ці непотребности ей зачленіня до русиньской азбуки уж ся высловлѣвали многы лінгвісты (а може іщі веце не лінгвісты, прихылници захованя русиньских „древностей“). І при творіню нашого варіанта азбуки сьме дость довго діскутовали із застанцями той графемы і языкова комісія наконець рїшыла не включіти тот знак до нашой азбуки, маючі на то многы научны аргументы. О тій проблематіці бы-м хотїв поговорити кус подробніше, бо она ся все вертатъ і знеіщуе людей, главно старше поколіня, звыкнутих на тоту букву переважно з церковных текстів.

Жебы сьме не заходили далеко до історії, я собі дозволю зацітовати із недавно опублікованой статі Валерія Падыка, к. ф. н.: *Закарпатя (Підкарпатська Русь): проблемы і шпеціфічности фунгованя русиньского літературного языка в контексті національного возроджїня*, де пише: „З алфавіта (велико)руського і українського буква **ѣ** (ять) была давно вылучена. То нияк не вадить выкумникам выужывати ей при цїтаціях історічных текстів з цілём точно передати язык документу. Тоту шпеціфічність сучасного штатуту буквы **ѣ** (ять) не бере до увагы грамати́ка Д. Сидора – букву уводитъ до алфавіту. На сторінках грамати́ки (с. 33, 57) указуе, же ей вылучіня з алфавіту приведе к неможности адекватно перекладовати на русиньскый язык церковно-славянскы тексты а тыже, же тото 'барз силно скомплікуе правопис' сучасного русиньского языка. З тым тверджінем автора тяжко согласити.“³ Я ся к тій думці припоюю, бо ем пересвідченый, же в живых русиньских говорах, на котрых ся буде літературный язык, е уже давно вопрос **ятя** (як і в інших восточнославянських языках) вирішений ёго рефлексаций на іншы фонемы.

І в говорі, взятім за основу нашого варіанту русиньского языка, на основі ізучіня ёго колишнёго фунгованя, тісно перед рефлексаций всякого **ѣ** на **І**, артікулачно быв в тім часі звуком переднёго ряда, высокого піднятя середнёй части языка, напнутый (напряженный). Тембром ся

3 ПАДЯК, В. Закарпатя (Підкарпатська Русь): проблемы і шпеціфічности фунгованя русиньского літературного языка в контексті національного возроджїня. In *Русин*, XVII, 1, 2007, с. 12.

ближів к звуку **І** з одтінком к **Е** і представляв тогды в нашім говорі, правдоподобно, діфтонгічний звук, але не членячий ся на дві составны части (як то было в дакотрых українських діалектах).

Утрату діфтонгічного зафарблїня і ёго переход на чістый звук **І** односять лінгвісты ку кінцю 12-го столїтя з протягом аж до кінця 13-го столїтя. Мы ся прихыляеме к такому погляду і зато, бо в нашім говорі то досвідчують і дакотры мадярьскы слова, перевзаты приближно в тім часі.

Напнутость звука **ѡ** мала за наслідок змягчїня передстоячого согласного звука. Єднозначно із змягчїнем согласного проходила утрата ёго тембрового к **Е**. На місті **ѡ** проявив ся чістый гласный **І**, творений при найменшім ступні ростворїня рота, з найвысшым піднятём напнутой середнїй части языка.

Рефлексація **ѡ** на **І** была в нашім говорі дость дослідна, хоць находиме в лексіці і приклады **Е** на місті чеканого **І** з **ѡ**, типу: *вера, верати ся, верабоже, ведро* і т. д. Тоты слова были правдоподобно перевзаты із словацького языка, бо паралелно з нима екзистують такы слова, як: *віра, вірити, відро* і т. д., а там уж є явна рефлексація **ѡ** на **І**.

І в формах прономін множного чїсла маеме на місті бывших **ТѢХ**, **ТѢМ**, **ТѢМИ** і ін. тверды варіанты під впливом одповідаючих форм адьєктивів твердого варіанту – **ТЫХ**, **ТЫМ**, **ТЫМА**, де суфіксальный элемент **ѡ**, почїнаючі 14-м столїтем, ся змінив на **Ы**.

Теперїшня форма генітиву єд. чїсла твердых адьєктивів женського роду (*зеленой, червеной, білой* і т. д.), а по аналогії і мнягкых адьєктивів (*синїй, днешнїй, вчерашнїй* і т. д.) ся розвинула із старой формы (*зеленоѡ, червеноѡ, бѡлоѡ* і т. д.) рефлексаціѡв **ѡ** на **І** (*зеленой, червеной, білой* і т. д.), а по утраті конечного неакцентованого (непритиснутого) **І** vznikла теперїшня форма (*зеленой, червеной, білой* і т. д.). Утрата кінцѡвого неакцентованого **І** настала по рефлексації **О**, **Е** на **І** в новозапертых (новозакрытых) складах, почїнаючі од кінця 17-го столїтя.

На розділ од українського языка, в нашім говорі выпало **І** з **ѡ** в формах імператива множ. чїсла типу: *несьте* (укр. *несіть*), *везьте, ведьте* і т. д. Тоты формы імпер. множ. чїсла vznikли по аналогії формы 2-ой особы єд. чїсла, де неакцентоване **И** (*неси*) в закінчію єд. ч. ся часом редуковало і змягчїло передстоячий согласный, котрый взяв на себе функцію указателя формы імператива і **И** ся так поступно стратил (*несь, везь, ведь* і т. д.).

В історічних граматіках руського, українського і словацького языка

ків часто ся уводять слова типу *цаловати, цалком* і т. п. так, же были перевзяты з польского языка. В нашім говорі тыж екзистують слова *цалком, цаловати* і т. п., але окрем них ся ужывають і слова типу: *ма́ц'ати, ты́ц'ати, кы́нц'ати* і т. п., в котрых **А** vznikло з **Ѣ**. Думаеме собі, же бы не было цалком справедливо говорити о них лем як о запозыченых з польского языка, бо тото тверджіня дость ослаблюють лексікальны єдиніці сусіднёго нам сотацького діалекту (котрый належить уж к словацькым діалектам), в котрім по мягкых согласных, як правило, фунгує на місті **Ѣ** гласный **А**, напр.: *c'ary, ch'lab, las, cadzic, calovac* і т. д. Также тот яв може быти наш сполочный (сотацькый і русиньскый), а не перевзятый з польского.

Кідь страту редукованых гласных в слабых позиціях і їх проявліня на звуки повного (ясного) творіня в сильных позиціях называють посліднім цілославянськым фонетічным явом, то рефлексация **Ѣ** на **І** ся стала єдным з найвыразнішых фонетічных явів диференциация восточнославянських діалектів (говорів), вплинувши до значной міры на цілу систему гласных, як і на процес завершіня палатальной корреляция согласных.

Лем **І** з **Ѣ** в говорі взятім за основу нашого варіанта русиньского языка ся став єдиним гласным звуком, сїгналізуючим мягкость передстоячого согласного. Звук **І** з **О** і з **Е** в новозакрытых (новозапертых) складах, **І** в закінчінях інфінітиву *-mi* і в інших формах і позиціях не сїгналізують мягкость передстоячого согласного, творячого коррелятивну пару подля твердості і мягкости, яких є в нашім языку девять (9): *т', д', н', л', р', з', с', ц', дз'.*

Выходячі з уведженого можеме сміло выголосити, же фонему (ці звук) **Ѣ** (ять) не треба вводити до русиньского алфавіту.

Далшый спорный проблем споминаной граматыкі Д. Сидора є **Ѡ** (О з дашком). Найважнішым проблемом є ту факт, же ту была доведна спєна двояка проблематика, а то алтернация позічна (або позіційна) і алтернация історічна (або традиційна). Попробую курто высвітлити розділ меджі нима і неможность їх спєваня.

Уж на кінці 19-го столітя профєсор Олаф Броч в своїх статях о угоруських діалектах ці говорах (їх было доведна пять),⁴ але главно в статі *Угорусское нарѣчє села Убля Земплинскаго комитата*⁵ пришов на

4 Бібліографію О. Броча о русиньских діалектах позерай в: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 437.

5 БРОХ, О. *Угорусское нарѣчє села Убля Земплинскаго комитата*. Санктпетербург, 1899.

факт, же в наших говорах фунгує тзв. закон „гармонії складу“, т. зн., же: **1.** гласны середнёго піднятя **О, Е** в позиції перед складом із гласныма високого піднятя **І, У** ся під їх впливом двигают у высловности высше і заперают ся. Тогды ся высловлюють як заперте (або закрыте) **Ô** ці **Ê**. Тот закон ся росшырив і на позиції: **2.** позицію перед мягкыма согласныма; **3.** позицію на склад запертый білабіалным **Ÿ** (v^v); **4.** позицію на склад перед уж зуженыма (запертыма) **Ô, Ê**, напр.: *болото* – в *бóлот’і*, *тóпóл’а*, *дóл’а*, *кóнóпл’і* (але – *конопелка*), *молоко* – в *мóлóц’і*, *гора* – *гóру*, *скора* – *скóру*, *мóркóу*, *крóу*, *цёркóу*, *тóу*, *вóу* і т. д. При звуку **Е** тот закон фунгує так само, бо уведжены штири (4) позиції суть про „е“ тыж слабыма позиціями, напр.: *вёр’ба*, *купéц’*, *мёр’ва*, *тépér’*, *чétвёр’*, *берег* – на *бёрéз’і*, *берéза* – на *бёрéз’і*, в *зёрн’і* – *зерно*, *терен* – *тёрн’ю* і т. д. То значить, же така высловность зуженого (запертого) **О, Е** є завісла од позиції даной фонемы в слові (силной або слабой), котра ся потім реалізує в бісіді як **О, Е** чісте, повне, або як їх звуковий варіант – зужене (заперте) **Ô, Ê**. З того виходить, же тот проблематика належить до **орфоенії**, до области высловности, бо є завісла од позиції в слові. Тото не можеме мішати з правописом, з орфографіов. Бо до орфографії належать лем алтернації історічны, як выслідок історічных процесів у языку, котры не суть завіслы од позиції в слові в сучаснім языку, напр.: *нести* – *носити*, *хопити* – *хапати*, *день* – *дня*, *сохне* – *засыхать* – *сухый* – *высхне* і т. д.

Также подля нас пункт а) (с. 35) в граматіці Д. Сидора не є проблематика орфографічна, але орфоепічна, окрем двох прикладів: „*мóст*“ і „*чехóв*“. Они ся односят к цалком іншій проблематіці, а то к закону новозакрытых (новозапертых) складів і з нёго витікаючой наслідной заміны **О** на **У** → **Ÿ** → **І** а даде і **Ы**. Ёго дослідком є факт, же карпатыскы русиньскы діалекты ся ділят на тзв. „укаючі“, „ўкаючі“ і „ікаючі“. Тото не є алтернація позічна, але історічна. Пункт б) (с. 35) споминаной граматіки є тыж проблематика **орфоепічна**, што можеме твердити і о пунктах в) і г) (с. 35).

Інша є проблематика пункту д), де находиме приклады тіпу: „*сынóв*, *русинóв*, *столóв*, *грибóв*, *чехóв*, *словакóв*, *доларóв*; *малóй дїтині*, *смачнóй страві*; *Подкарпатськóй Руси*“ – то уж є проблематика новозакрытых складів, котра належить до орфографії.

Лем знову ту не можеме зачленити приклады глаголів (часослов) тіпу: „*гóйкати*, *йóйкати*, *лóвгати*, *хóвзати ся*, *кóвтати*, *пóй* (в зн. *пóдь*), *пóйме*, *здóйме*, *йóйкне*, *схóвз*“ (с. 37), бо то є знову проблематика

позічного варіанту фонемы [o], ей висловности як звука **Ō** в слабій позиції, што треба зачленити к правилам орфоєнії а на ей місті писати букву **O** (без дашку).

Позначка к букві **Ÿ** (**У** з двома точками): моя рекомендація курта – подкарпатьскы Русины бы ся мали найскорше самы зєднотити і вирішити, на котрім говорі будуть будовати свою норму, або котрый уж із публікованих нормованих варіантів буде платный, офіціальний, котрый будуть вшыткы признавати як подкарпатьскый варіант русиньско-го языка. При тім треба рішити дефінітивно, ці в новозапертых складах тіпу *кони*, *мост* і т. д. будуть вшыткы еднако хосновати лем еден із знаків: у, Ÿ, і, ô, ú, î, або якийсь іншый знак, бо в тім мають велику путаницю.

Ікаючі варіанты русиньско-го языка з тым проблемы не мають, бо всягды в тых позиціях ужывають **I**.

Моя конечна рекомендація є така: найскорше бы ся мали доїднати подкарпатьскы Русины, понукнути своє єднотне рішіня, бо аж потім можеме зачати серьєзно їднати вшыткы партнеры доведна о єднотній графіці.

ЛІТЕРАТУРА

ЯБУР, Василь - ПАНЬКО, Юрій. *Правила русиньского правопису*. Пряшів : Русиньска оброда, 1994.

ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна. *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів : Русин і Народны новинкы, 2005.

СНОМІАК, Mirosława - FONTAŃSKI, Henryk. *Граматыка лемківского языка./Gramatyka języka lemkowskiego*. Warszawa : Rutenika, 2004.

АЛМАШІЙ, М. - КЕРЧА, І. - МОЛНАР, В. - ПОПОВИЧ, С. *Материнський язык, писемниця русиньского языка*. Мукачово : Обществo им. А. Духновича, 1999.

СИДОР, Димитрій. *Граматика русиньского языка для русинів Украйины, центральной Европы и Америки*. Ужгород : Carpathian Rus, 1996 - 2005.

ПАНЬКО, Юрій а кол. *Орфографічний словник русиньского языка*. Пряшів : Русиньска оброда, 1994.

АЛМАШІЙ, Михайло - ПОП, Димитрій - о. СИДОР, Димитрій. *Русиньско-украиньско-руськый словарь*. Ужгород : Уд. В. Падыка, 2001.

HOROSZCZAK, Jarosław. *Словник лемківско-польскій, польско-лемківскій*. Warszawa : Rutenika, 2004.

RIEGER, Janusz. *Słownictwo i nazewnictwo Lemkowskie*. Warszawa : Semper, 1995.

ПОП, Дмитрій. *Русинсько-українсько-руський словарь*. Ужгород, 2007.

КЕРЧА, Ігорь. *Словник русинсько-руський т. I, II*. Ужгород : Полі Прінт, 2007.

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

Rusińska terminologia lingwistyczna

Henryk FONTAŃSKI - Mirosława CHOMIAK

Prace nad normalizacją rusińskiej terminologii lingwistycznej prowadzone były przez lingwistyczną sekcję terminologiczną, która uformowała się podczas obrad seminarium naukowego w Bardejowskich Kupelach w listopadzie 1992 r. Wynikiem tych prac był słownik terminów lingwistycznych autorstwa Jurija Pańki wydany przez Rusińska Obrodę w r. 1994.¹

Zadaniem nasuwającym się w sposób naturalny jest sprawdzenie, w jakim stopniu postulowana tam terminologia stosowana jest w praktyce, przede wszystkim w opisach gramatycznych poszczególnych wariantów terytorialnych języka rusińskiego. Dobrym materiałem jest m. in. tom *Русинський язык* pod red. Prof. Paula Roberta Magocsi'ego opublikowany w ramach opolskiej uniwersyteckiej serii *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*.²

Powiedzmy od razu, że unifikacja całkowita nie była możliwa ze względu na różnice fonetyczno-fonologiczne, a co za tym idzie także graficzne pomiędzy poszczególnymi wariantami terytorialnymi, np. *бiцида*, łemk. *бесiда*, *граматика*, łemk. *граматыка* (również akcent wyrazowy) i in.

Zdecydowana większość terminów zamieszczonych w słowniku Jurija Pańki znajduje potwierdzenie w tekstach opisów gramatycznych. Można tu przytoczyć wiele całkowitych zbieżności, np. w odniesieniu do terminologii dotyczącej strony dźwiękowej języka: *склад*, *фонема*, *твердый / твердий*, *мягкий*, *органы речи*, *вокалізм*, *білабіалный / білабіальний* i in. albo też zbieżności częściowych, np. w opisach podkarpackim, preszowskim i łemkowskim mamy *передній*, *середній* (*серидній*), *задній ряд*, a w opisie baczwańskim *передній*, *штредній*, *задній шор*, zaś w opisie wariantu Kołmoszki i Muczonia – *передні середні* i *задні горизонталні здвиг*.

Przykładów podobieństw podawać by tu można wiele, ale z uwagi na nasz cel, tj. określenie stopnia unifikacji, istotniejszy jest ogład różnic.

W wypadkach odmienności regionalnych podawane są z reguły

1 ПАНЬКО, Юрій *Русинсько-русько-українсько-польській словник лінгвістичних термінів*. Пряшов : Русинська оброда 1994.

2 *Русинський язык* [seria *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*]. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

internacjonalne terminy synonimiczne, zwykle pochodzenia łacińskiego, np. w sferze fonetyki *гласний – вокал, самозвук – вокал* (Podkarpacie), *согласный – консонант, созвук – конзонант* (Podkarpacie), *притиск, наголос* (Podkarpacie) – *акцент* lub *акцѐнт*.

Więcej różnic jest w odniesieniu do morfologii. Przyjrzyjmy się, przykładowo, nazwom części mowy. *Речозовник* ma postać *назывник / називник* we wszystkich wariantach terytorialnych oprócz baczwańskiego (*меновнік*). *Прzymiotnik* w trzech wariantach terytorialnych nazywa się *придавник*, ale w opisach podkarpackich *якостник*, a w baczwańskim *прикметнік*. W wypadku *zaimka* mamy pięć postaci: *містоназывник / містоназивник* (Preszowszczyzna i Rusini węgierscy), *міценазывник* (w łemkowskim; J. Horoszczak w swoim słowniku proponuje *заіменник*), *замінник* (Podkarpacie) i *заменовнік* (Wojwodina). *Часовник* w trzech opisach nazywa się *часослово*, ale w opisie podkarpackim *глагол*, a u Baczwańców *дієслово*. *Przysłówek* to zasadniczo *присловник / присловнік*, ale na Podkarpaciu *приглагол*. *Przyimek* to *приназывник / приназивник*, ale u Baczwańców *применовнік*. Nazwa *liczebnika* jest zbieżna, różni się jedynie fonetycznie pierwszą samogłoską: *числовник, числовник, чысловник*.

Przypradek to w opisie Igora Kierczy *змінник*, w opisie preszowskim i Rusinów węgierskich *над*, w opisie łemkowskim *одмінок*, a w wojwodińskim *припадок*. *Deklinacja* to nie tylko *деклінація* (łemk.) czy *деклінація*, ale też *склонѣваня* (synonim w słowniku J. Pańki) lub *змінѣваня* (w opisie podkarpackim). Różnice występują też w nazwach przypadków. W opisie podkarpackim I. Kierczy to formy na *-ик*: *именительник, родительник, давательник, винительник, творительник, містник, звательник*, w gramatyce łemkowskiej formy z imiesłowowym sufiksem *-уч-*: *называющий, рождающий, дающий, видячий, творячий, кличущий*, a dla lokatywu *міцевий*. W opisach preszowskim, wojwodińskim i Rusinów węgierskich stosowane są nazwy internacjonalne pochodzenia łacińskiego: *номінатів, генітів, датів, акузатів, інструментал, локатів, вокатів*. Synonimy międzynarodowe, odłacińskie, podawane są zresztą w opisach wszystkich wariantów terytorialnych.

Można by prezentować różnice i podobieństwa terminologiczne dalej, ale nie o to tu wszak chodzi. Na podstawie pobieżnego oglądu można stwierdzić, że choć z unifikacją w sferze rusińskiej terminologii lingwistycznej ogólnie nie jest tak źle, na co niewątpliwie miał wpływ wspomniany słownik Jurija Pańki, jednakże na drodze do ujednolicenia można pójść jeszcze dalej.

Oto kilka postulatów, które proponujemy przedyskutować i ewentualnie

przyjąć jako wytyczne przy formułowaniu rusińskich opisów gramatycznych.

W przypadku osiągniętej już zbieżności terminów zalecić można nie-wprowadzanie innowacji na bazie tematów rodzimych, ale posługiwanie się dotychczasową terminologią bądź jej internacjonalnymi synonimami: *словотворія / словотвориня* ale też *дерівація, правопис* ale też *орфографія* lub *ортографія, ясна* ale też *альвеолы, воргово-ворговий (-ый)* ale też *білабіальний / білабіальний* i in.

W wypadkach niepełnej zbieżności, jak *оглушиня / оглушіня – оглухніня, змягчія – помягчія, кілкостный – кілкістний (числовник / чысловник), якостний – якістний* można uzgodnić formę wspólną.

W sytuacjach zbieżności terminów rodzimych w większości opisów wariantów terytorialnych należałoby się zastanowić nad możliwością ich unifikacji, np. *часослово*, choć w opisie podkarpackim *глагол*, a w Wojwodinie *дієслово*. Może to być niewskazane, m. in. z tego powodu, że dany termin funkcjonuje już od dłuższego czasu w nauce szkolnej. W takim wypadku, przynajmniej w opisach naukowych, kierowanych do odbiorcy już przygotowanego do percepcji prac językoznawczych, należałoby stosować terminy internacjonalne, w tym wypadku *вербум*.

Ogólnie mówiąc, głównym postulatem w sytuacji dotychczasowego zróżnicowania terminów byłoby zastępowanie ich w miarę możliwości internacjonalizmami lub ostatecznie szerokie zamienne stosowanie internacjonalizmów: *індікатів / індикатив, імператів / імператив, кондіціонал* (tak przyjęto w opisach preszowskich), por. *дійствительный образ, побудный образ, условный образ* w opisie podkarpackim, *ознайомлючий спосиб, розказовий спосиб, условний спосиб* w opisie łemkowskim, choć są i różnice (raczej nieistotne) w przyjętej terminologii międzynarodowej, np. *кондіціонал*, ale w opisie wojwockińskim *потенциял*. Internacjonalizacja wskazana byłaby zwłaszcza w wyrazach pochodnych: przymiotnikach, adwerbatywach czy czasownikach: *вербальний (-ый), палаталізація (-ія), субстантвіація (-ія), посесівный / посесивний*, ale niekonieczne w sytuacji zbieżności dotychczasowej terminologii, np. *мяккіст* czy *ясновий*.

Przy wprowadzaniu oznaczeń pojęć dotychczas nie branych pod uwagę zalecane byłyby przede wszystkim internacjonalizmy, chyba że w opisach innych wariantów terytorialnych panuje już pod tym względem zgodność.

Z tego, co było powiedziane, wynika potrzeba reaktywacji komisji terminologicznej, która – już na podstawie szczegółowych danych – spróbowała by uaktualnić ogólnorusińską terminologię językoznawczą.

Poza wspomnianym wyżej słownikiem Jurija Pańki w realizacji tego zamierzenia pomocny byłby słownik słowiańskiej terminologii lingwistycznej pod red prof. A. Jedlički.³

Пропозиції методичної термінології

Мірослава ХОМЯК

(Основна Школа і Гімназія в Уську Горлицькым, Польща)

Реферат піднімає пробу встановління лемківської (русиньської) методичної термінології.¹ Тото заданя єст важне для розвитку шкільництва.

Створиня такой термінології не єст просте, бо спеціальной методичной лексики бракує в традиції лемківського научаня. Не єст просте тіж з того взгляду, же окрем встановління назвы треба іщы ей описати і заадоптувати до наших реалій. Конечнист заадоптуваня термінів і методичных понять представиме на прикладі поясніня понятя-терміну „беспосередня метода”:

Metoda bezpośrednia – непосредня метода

Основны принципы:

1. На лекциях ужыват ся чужого языка, материньского языка лем товды, коли якісе явиско не даст ся обяснити інчым способом.

(На лекциях ужыват ся материньского языка, чужого лем товды, коли якісе явиско не даст ся пояснити інчым способом.)

2. Основну увагу звертат ся на розуміня бесіды і на бесідуваня.

3. Новий материял впроваджат ся при помочи бесіды, демонстрації предметив, образків, руху, а тіж ситуації.

4. Бесіда єст тіж основном формом вшитких языковых, wypowiedаньовых (речовых) цвѣчынѣ. (речи – *powiedzieć*)

5. Граматычний материял впроваджат ся індукційні, дорогом презентації вельох прикладив. Коментары учителя сут мінімальны.

6. Писаний текст і цвѣчыня в читаню стосує ся лем по опануваню даной партії материялу в устный формі (в бесіді).

7. Ціль учителя – навчыти учеників думати в чужым языку.

(Ціль учителя – навчыти учеників думати в материньским языку.)

8. Учительом повиден быти носитель того языка, котрого він вчыт.

В 1 пункті слово „чужого” замінили сме словом „материньского”, а в 7 пункті - „в чужым языку” на „в материньским языку”.

¹ Авторка статі дякує за консультації к темі: Проф. др габ. Генрику Фонтаньскому – вспілавтору Граматыкы лемківського языка, і Инж. Ярославу Горошцаку – автору Лемківсько-польского і польско-лемківского словника.

Тот реферат сигналізує потребу створиня такой термінології, бо зо вспільном термінологійом зрозуміти смысл опису дидактычных діянь в дакотрым вариянті нашого языка буде лекше як в мадарским, сербским ци інчых, напр.:

Czynności korekcyjno-kontrolne (польській термін)

Корекційно-контрольны діяня (лемківській вариянт)

Корекційно-контрольны діятельства (прешовській вариянт)

В рефераті пропонує ся лем назвы метод, технік, форм працы, языковых справности (слуханя, бесідуваня, чытаня і писаня), ціли, цвѣчынѣ (вправань), дидактычных помічників і інструментив, а тіж назвы части лекції і европейского языкового портфольйо.

Dydaktyka (nauka o nauczaniu i uczeniu się)

Дидактыка (наука о научаню і вчыню ся)

Metodyka (dział dydaktyki szczególowej)

Методыка (діл подрібной дидактыкы)

Glottodydaktyka (edukacja językowa, dydaktyka języka)

Глъттогидидактыка (языкова едукация, дидактыка языка)

Metody – **методы**

Metoda ustala naukowo umotywowane zasady postępowania

Метода становит науково умотывуваны правила поступуваня

Technika nauczania dostarcza opisu sposobów postępowania

Техніка вчыня достарчат опису способів поступуваня

XVIII вік

Metoda gramatyczna – tłumaczeniowa

Граматычно – прекладова метода

XIX вік

Metoda bezpośrednia

Безпосередня метода

Metoda audiolingwalna

Аудйолінгвальна метода

XX вік (60 і 70 рокы)

Metoda kognitywna

Когнітивна метода

Metoda gramatyczna – tłumaczeniowa

Граматычно – прекладова метода

Metoda naturalna

Натуральна метода

Metoda bezpośrednia

Безпосередня метода

Metoda porównawcza (в Польщі – В. Галецькій, названа тіж комбінованом методом)

Сьвідомо-порівнявча метода

Sytuacyjna metoda

Ситуаційна метода

(Сьвідомо-практична метода)

Metoda komunikacyjna

Комунікативна метода

Zreformowana bezpośrednia metoda

Зреформувана безпосередня метода

Reproduktywno-kreatywna metoda (tekstualno-kognitywna) opracowana w 1963 r. przez prof. dr. hab. Janusza Henzla

Репродуктивно-креативна метода (текстуально-когнитивна)

Тоту методу опрацювал проф. др. габ. Януш Генцель. Перший раз была застосувана в 1963 р. в Краківській Выжший Педагогічний Школі

Alternatywna metoda nauczania – CLL, Community Language Learning

Альтернативна метода вчыня – Community Language Learning

Współczesna metoda eklektyczna (WME)

Гнешня метода еклектычна

Podjęcie tradycyjne w nauczaniu

Традыційний підхід во вчыню

Podjęcie problemowe w nauczaniu

Проблемовий підхід во вчыню

Metoda wielokrotnych powtórzeń (metoda Mertnera, metoda Toussaint-Langenscheidta)

Метода вельократных повторинь

Projekt – metoda aktywna

Проект – метода активна

1. Spisanie kontraktu z uczniami

Списання контракту з учениками

2. Temat projektu (np. Wakacje)

Тема проєкту (напр. Вакації)

3. Forma wykonania projektu (np. plakat, gazetka ścienna, referat, sztuka sceniczna)

Форма выконання проєкту (напр. плякат, сьцінна газетка,

реферат, сценічна штука)

4. Zadania dla poszczególnych członków grupy

Заданя для поєдних членів групи

5. Źródła do wykorzystania (np. prospekty, zdjęcia, obrazki, książka, wywiad)

Жерела до выкорыстаня (напр. проспекты, знимкы, книжка, інтервю)

6. Termin prezentacji oraz terminy konsultacji z nauczycielem

Термін презентації і терміны консультацій з учителем

7. Elementy obligatoryjne projektu – napisy w języku łemkowskim

Облігаторийны элементы проєкту – написы в лемківськым языку

8. Sposoby prezentacji projektu na forum klasy i czas jej trwania

Способы презентації проєкту на форум клясы і час ей тырваня

9. Kryteria oceny projektu

Критеріи оціны проєкту

10. Ewaluacja – czyli zwrócenie uwagi uczniom na to, aby potrafili obiektywnie ocenić swoją pracę i powiedzieć, co im się podobało, co można by było ulepszyć, z czego są najbardziej dumni, co było trudne i czego się nauczyli.

Евалюация – то значыт зверніня увагы ученикам на того, жебы потрафили обектывнi оцінити свою роботу і повісти, што ся ім подавало, што можна бы поліпшыти, з чого сут найбарже горды, што было трудне і чого ся навчыли.

Metoda stacji

Метода стациі

Metody pracy z uczniami z dysleksją rozwojową

Методы працы з учениками з розвитковом дислекцией

Techniki

Технікы

- I. Techniki kontrolowane (controlled Techniques)

Контролюваны технікы

1. Rozgrzewka językowa (warm-up)

Языкове розогрiтя

2. Wyjaśnianie (content explanation)

Выяснюваня

3. Tłumaczenie (translation)

Преклад

4. Odgrywanie ról (role play)

Граня ролі

5. Dyktando (dictation)

Диктування / Диктандо

6. Powtórzenie (revision)

Повториня

7. Testowanie (testing)

Тестування

II. Techniki półkontrolowane (Semiconrolled techniques)

Пілконтролювані техніки

1. Opowiadanie (story telling)

Оповідання

2. Pytanie – odpowiedź (question – answer)

Зьвідання – відповідь

3. Przygotowanie (preparation)

Прирыхтування

III. Techniki niekontrolowane (Free techniques)

Неконтролювані техніки

1. Odgrywanie ról i dialogów (role play)

Граня ролі і дьяльогів

2. Technika „dramy” (drama)

Техніка „драмы”

3. Wywiad (interview)

Вывідання / інтервю

4. Technika „a propos” (propos)

Техніка „а пропос”

Mnemotechniki

Мнемотехніки

1. Technika LOCI (system umieszczania, lokacji)

Техніка LOCI (систем поміщення, льякації)

2. Słowa-haki (system zaczerpania)

Слова-гаки (систем зачыпяня)

3. Akronimy i akrostychy

Акроніми і акростыхы

4. Indeksowanie danych

Індексування даних

Techniki i metody aktywizujące

Техніки і активізуючы методы

1. Uczenie się słówek

Вчыня ся слів

2. Praca z wierszem

Праца з вершом

3. Praca z baśnią

Праца з долгом байком

4. Muzyka i piosenka

Музыка і сьпіванка

5. Praca projektowa

Проектова праца

6. Lekcje z kursem wideo

Лекції з курсом відео

7. Internet

Інтернет

Formy pracy

Формы працы

Praca indywidualna

Індивідуальна праца

Praca w parach

Праца в парах

Praca w grupach

Праца в группах

Praca zbiorowa

Колектывна праца

Słuchanie ze zrozumieniem dla uzyskania konkretnych informacji

Слухання зо зрозуміньом, жебы найти конкретны інформациі

Tworzenie dialogów i ich prezentacja

Твориня дьяльогів і іх презентация

Redagowanie krótkiego tekstu użytkowego

Редагування короткого ужыткового тексту

Korekta prac

Коректа / Поправа прац

Samooceņa – праца індывідуальна і групова

Самооціна – праца індывідуальна і групова

Wiadomości / wiedza

Відомости / знання

Nawyki i umiejętności

Звыкы і знавства

Nawyк – zdolność sprawnego i poprawnego wykonania pewnej czynności bez udziału świadomości

Звык – здібніст справнаго і поправаго выканання якісого діяня без уділу сьвідомости (напр. граматычны блуды в процэсі бесідуваня сьвідчат о браку звыків)

Umiejętność językowa – zdolność świadomego wykonania określonej czynności w konkretnej sytuacji

Языкове знавство – здібніст сьвідомого выканання означеного / окрысленаго діяня в конкретній сітуацыі

(напр. лексыкальны блуды сьвідчат о браку знавства)

Umiejętność słuchania

Знавство слуханя

Umiejętność posługiwania się nowym słownictwem

Знавство паслугуваня ся новым словніцтвам

Umiejętność zastosowania ...

Знавство ужытя ...

Rozumienie tekstu czytanego

Розуміня чытанаго тэксту

Sprawności językowe:

Языковы справности:

1. Słuchanie

Слуханя

2. Mówienie

Бесідуваня

3. Czytanie

Чытаня

4. Pisanie

Писаня

Cele

Цілі

Ukształtowanie w umysłach uczących się określonej sumy nawyków i umiejętności mownych

Уформування (сформування) в розумі учеників означеної суми звиків і знавства бесідування

Cele językowo-komunikacyjne

Языково-коммуникативны цілі

Cele poznawcze (realia przyrody, historii, kultury materialnej i duchowej, realia życia)

Познавчы цілі (реалії природи, історії, матеряльної і духовой культуры, реалії жытя)

Cele wychowawcze (pochodne celów językowo-komunikacyjnych i poznawczych)

Выволавчы цілі (похідны языково-коммуникативных і познавчых цілі)

Rozwijanie umiejętności prowadzenia dialogu sytuacyjnego na temat ...

Розвиваня знавства проваджыня ситуacyjного дьяльбогу на тему ...

Rozwijanie umiejętności mówienia w formie opisu na temat ...

Розвиваня знавства бесідування в формі опису на тему ...

Kształtowanie umiejętności głośnego artystycznego czytania wiersza ...

Формування знавства голосного артистычного чытання верша ...

Dyskusja na temat utworu ...

Дыскусія на тему твору ...

Rozwijanie umiejętności czytania

Розвиваня знавства чытання

Cele językowe

Языковы цілі

Rozwój sprawności mówienia i poszerzenie zasobu słownictwa

Розвиваня справности бесідування і пошырыня запасу словництва

Ćwiczone funkcje językowe

Вправяны языковы функції

Stwierdzanie faktów ((stating facts)

Стверджаня фактив

Podawanie przyczyn (reasoning)

Подаваня прычын

Argumentowanie (arguing)

Аргументування

Podsumowywanie (summarising)

Підсумування

Utrwalenie słownictwa z zakresu pola tematycznego ...

Зміцнення словництва што до тематичного поля ...

Utrwalenie zwrotu ...

Зміцнення обороту ...

Cel ćwiczeń konwersacyjnych:

osiągnięcie przez ucznia kompetencji leksykalnych i gramatycznych, a także kompetencji w zakresie prawidłowej wymowy

Ціль вправяня в бесіді:

осягніня през ученика лексикальных і граматичных компетенцій, а тіж компетенції што до поправной вымовы

Cele komunikacyjne:

mówienie o zaletach drugiej osoby, wyrażanie swoich uczuć (pozytywnych i negatywnych) w stosunku do drugiej osoby

Комунікатывны цілі:

бесідування о добрых приметах другой osoby, выражания своего чутя (позитывного і негатывного) до другой osoby / в реляциях з другом особом

opisywanie obrazka

описування образка

Cele językowe:

utrwalenie słownictwa dotyczącego zalet drugiej osoby, organizowanie wypowiedzi ustnej

Языковы цілі:

зміцніня словництва дотычучого добрых примет другой osoby, організування устной выповіди

Cele:

pod koniec lekcji uczeń będzie:

Цілі:

під koniec лекції ученик буде:

potrafił wyjaśnić różnice ...

потрафил выяснити рижниці ...

znał ...

знал ...

umiał ...

потрафил ...

Cele uytylitarno-praktyczne: zapoznanie z treścią bajki ...; wdrażanie do

самодzielnej pracy z tekstem – doskonalenie umiejętności formułowania wypowiedzi pisemnej – streszczenie; utrwalenie zasad pisowni znaku miękkiego

Цілі утилітарно-практичні: запознання зо вмістністю байки ...
(вмістніст – zawartość (tekstu), treść)

впровадження до самодільной працы з текстом – поліпшення знавства формулування писемной выповіді – скорочена вмістніст / скорочений опис, зміцніня правил писовні мягкого знаку

Cele socjokulturowe:

poznanie (np. Polski) jako kraju wielokulturowego

Цілі соційокультуровы:

познання (напр. Польщы) як вельокультурового краю

Cele ogólne:

Поцілковы цілі:

Всемістны цілі:

* Poszerzenie słownictwa związanego z tematem байка (bajka)

Пошырня словніцтва звязаного з темом байка

* Wyszukiwanie szczegółowych informacji w opowiadaniu

Вынаходжыня подрібных інформацій в оповіданю

* Rozumienie ogólnego sensu prostych wypowiedzi zawierających niezrozumiałe elementy, których znaczenia uczeń może domyślić się np. z kontekstu

Розуміня цілкового сенсу простых выповіді з незрозумілыма елементами, котрых значыня ученик може ся додумати напр. з контексту

* Formułowanie w miarę płynnych wypowiedzi na temat związany z bajką, z zastosowaniem form gramatycznych odpowiednich dla wyrażenia teraźniejszości i przeszłości

Формулування в міру гладких выповіді на тему звязану з байком, з ужытьом граматычных форм до выражыня теперишньости і прешлости / минулости

* Przygotowanie dialogu z zastosowaniem właściwego słownictwa

Прирыхтування дьяльогу з застосуваньом одповіднього словніцтва

* Rozumienie instrukcji nauczyciela

Розуміня інструкціи учителя

* Doskonalenie umiejętności korzystania ze słownika dwujęzycznego

Поліпшення знавства корыстаня з двоязычного словника

Cele operacyjne – Uczeń potrafi:

Операцийны цілі – Ученик потрафіт:

* sformułować skojarzenia dotyczące tematu „bajka”,

сформулувати асоціації, котры дотычат темы „байка”,

* udzielić prawidłowych odpowiedzi na pytania postawione przez nauczyciela,

поправні одповісти на зьвідання учителя,

* uzupełnić tekst luk czasownikami w czasie przeszłym,

дополнили текст люк часословами в минулым часі,

* ustalić kolejność zdań na podstawie wysłuchanego tekstu,

установити порядок речынь на основі выслуханого тексту,

* uporządkować ilustracje zgodnie z treścią bajki,

упорядкувати ілюстрації згідні зо вмістністю байкы,

* przygotować dialogi do podanych sytuacji,

прырыхтувати дьяльогы до поданых ситуаций,

* zrozumieć bajkę i na podstawie wysłuchanego tekstu wyszukać informacji...

зрозуміти байку і на основі выслуханого тексту найти інформації ...

Wyrobienie nawyków w zakresie stosowania form gramatycznych zaimka ...

Выробіня звыків што до ужываня граматычных форм місценазывніка ...

Ćwiczenia

Вправяня / Цьвічыня

Imitacja (powtarzanie, naśladowanie)

Імітацыя (повтаряня, нашлідуваня)

Substytucja (podstawianie, uzupełnianie)

Субстытуцыя (підставяня, допільняня)

Transformacja (zamiana)

Трансформацыя (заміна)

Kombinacja (tworzenie)

Комбінацыя (творіня)

Test (kontrola)

Тест (контроля)

Ćwiczenia konwersacyjne

Вправяня в бесіді

Ćwiczenia komunikacyjne

Комуникативны вправяня

Ćwiczenia dialogowe

Дьяльоговы вправяня

Ćwiczenia monologowe

Монольоговы вправяня

Типы ćwiczeń do pracy ze słownikiem

Тыпы вправяня до працы зо словником

1. Ćwiczenia dotyczące używania słownika:

Вправяня, котры тычат ся ужываня словника:

a. ćwiczenia dotyczące haseł słownikowych,

вправяня тычучы словниковых гасел,

b. ćwiczenia dotyczące alfabetycznego układu haseł,

вправяня тычучы азбучного систему гасел,

c. ćwiczenia dotyczące systemu graficznego,

вправяня тычучы графічного систему,

d. ćwiczenia dotyczące zawartości haseł słownikowych, systemu odsy-
łączy,

**вправяня тычучы вмістности словниковых гасел, систему одсы-
лачы;**

2. Ćwiczenia dotyczące użycia słownika na poziomie wyrazu, zdania
i tekstu:

**вправяня тычучы ужытя словника на ривні выразу, речыня
і тексту:**

a. poziom wyrazu:

ривня выразу:

▲ odczytywanie i sprawdzanie znaczeń,

одчытуваня і справджаня значынь,

▲ sprawdzanie pisowni,

справджаня писовні,

▲ sprawdzanie form fleksyjnych,

справджаня флексийных форм,

▲ sprawdzanie wymowy,

справджаня вымовы,

▲ ćwiczenia dotyczące relacji synonimicznych, homonimicznych i ro-
dzin wyrazowych,

**вправяня дотычучы реляций синонімічных, гомонімічных
і выразовых родин;**

b. poziom zdania:

рівня речиня

▲ tworzenie parafraz zdaniowych,

твори́ня речыньовых парафра́з,

▲ tworzenie i sprawdzanie definicji,

твори́ня і спра́вджаня дефіні́цій;

c. poziom tekstu

рівня тексту

Przysłowie, powiedzenie, sentencja jako rozgrzewka językowa

Приповідка, повіджы́ня, сентенція як языкове розогры́тя

Gry i zabawy (Anagram, Rodzina wyrazów, Łańcuch wyrazów, Niewiadoma, Kto więcej, Kto pierwszy itp.)

Гры і забавы (Анаграм, Родина выразив, Ретязка выразив, Незнана, Хто більше, Хто перший ітп.)

Zabawy tematyczne (Warzywa, owoce, Potrawa, Czy znasz czasowniki? Miękki znak, Jeden wyraz itp.)

Тематычны забавы (Ярины, Овочы, Страва, Ци знаш часослова? Мягкій знак, Єден выраз ітп.)

Ćwiczenia z piosenką

Вправя́ня зо сьпіванком

Nauka z komputerem

Наука з компю́тером

Pisemne ćwiczenia redakcyjne

Писемны редакцыйны вправя́ня

Plan

Плян

Pytania i odpowiedzi

Зьвіда́ня і одпові́ди

Układanie odpowiedzi na pytania

Укладаня одпові́ди на зьвіда́ня

Układanie pytań do odpowiedzi

Укладаня зьвіда́нь до одпові́ди

Układanie pytań do tekstu

Укладаня зьвіда́нь до тексту

Czytanie chóralne

Хорове чыта́ня

Czytanie indywidualne ciche

Індывідуальне тихе чыта́ня

Czytanie indywidualne głośne

Індивідуальне голосне читання

Układanie zdań z ... (np. czasownikami w czasie przeszłym)

Укладання речень з ... (напр. часословами в минулому часі)

Prezentacja tekstu

Презентация текста

Streszczenie tekstu

Скорочений опис тексту / вмістист тексту

(вмістист – zawartość (tekstu), treść)

Pisownia rzeczowników itp.

Писовня назывників

Pisownia и-ы

Писовня и-ы

Odtworzenie treści tekstu przy pomocy planu

Odtworzenie treści tekstu przy pomocy słownika przewodniego

Реконструкція вмістности тексту при помочи пляну

Реконструкція вмістности тексту при помочи провідного / веду-

чого словника

Charakterystyka osoby

Характеристыка особы

Opis przedmiotu

Опис предмету

Ćwiczenia językowe na poziomie:

Языковы вправяня на ривні:

liter,

букв,

wyrazów,

выразив,

zdania,

речыня,

tekstu.

тексту.

Ромосе і środki dydaktyczne

Дидактычны помічны матерялы

Magnetofon

Магнетофон

і магнетофонова касета

Komputer

Компютер

Alfabet

Азбука

Tablice gramatyczne

Граматычны таблиці

Tablice ortograficzne

Ортографічны таблиці

Kartki z rozsypaną wyrazową

Карткы з выразовым розсыпанком

Kartki z fragmentami dialogów

Карткы з фрагментамі дзяльогів

Tekst piosenki

Текст сьпіванкы

Музычна плыта

Ilustracje tematyczne

- „ - z prasy

Тематычны ілюстраціі

Ілюстраціі з пресы

Słowniki

Словнікы

Portrety pisarzy i poetów

Портреты пісателів і поетів

Gazetki ścienne

Сьцінны газеткы

Wystawki – kultura materialna

Выставкы – матерьяльна культура

Schemat budowy lekcji

Схема будовы лекціі

1. Temat: ...

Тема: ...

2. Cel językowo-komunikacyjny:

Языково-комунікатывна ціль:

3. Cele pomocnicze (autonomiczne) w stosunku do głównego celu lek-

сji: ...

Помічни (автономічни) цілі в одесію до головної цілі лекції: ...

Помічни (автономічни) цілі в реляції з головном цілю лекції: ...

4. „Nowo przyswajana” kategoria semantyczna: ...

„Ново присвоювана” семантычна категория: ...

5. Jednostki materiału językowego przeznaczone do opanowania i werbalizacji kategorii semantycznej: ...

Єдиниці языкового матерялу презначены до опанування і вербалізації семантычної категории:

6. Kategorie semantyczne i materiał leksykalno-gramatyczny aktywowany (utrwalany): ...

Семантычны категории і лексикально-граматычний матерял активізуваний (зміцняний): ...

7. Cele poznawczo-wychowawcze: ...

Познавчо-выховавчы цілі: ...

8. Środki i materiały dydaktyczne: ...

Дидактычны помічны матерялы і інструменты: ...

Plan lekcji

Плян лекції

I. Początek lekcji

Початок лекції

1. Czynności kontaktowania się

Діяня контактування ся

2. Wprawki językowo-komunikacyjne

Языково-комунікатывны вправкы

3. Fakultatywnie: kontrola zadania domowego

Факультатывні: контроля домашнього заданя /домашньої

задачи

II. Realizacja głównego celu lekcji

Реалізація головної цілі лекції

4. Działania orientujące uczniów w sposobach użycia jednostek języka w czynnościach komunikowania się.

Діяня орентуючы учеників в способах ужытя єдиниц языка

в комунікуваню ся

5. Wdrażanie uczniów do czynności quasi-komunikacyjnych

**Впровадження учеників до діяня зближеного до натураль-
ных актив комунікуваня ся**

6. Ćwiczebne czynności komunikacyjne

Вправны комунікатывны діяня

Момент рекреacyjny

Рекреацийний момент

III. Czynności utrwalania i korekcyjno-kontrolne

Діяня зміцняючы і корекційно-контрольны

7. Czynności komunikacyjne mające na celu utrwalenie nabytej
umiejętności i jej transfer na nowe sytuacje komunikowania się

**Комунікатывны діяня, котры зміцнят набыте знавство
і його трансфер на новы ситуації комунікуваня ся**

8. Czynności korekcyjno-kontrolne

Корекційно-контрольны діяня

IV. Zakończenie lekcji

Закінчыня лекції

9. Podanie pracy domowej i zapoznanie uczniów ze sposobami
samouczenia się

**Поданя домашньої працы і запознання учеників зо
способами самовчыня ся**

10. Kompensacyjne ogniwo lekcji

Компенсацийне огниво лекції

Konspekt lekcji

Конспект лекції (подля схемы будовы лекції)

Europejskie portfolio językowe

Европейске языкове портфольйо

1. Paszport językowy

Языковий пашпорт

2. Biografia językowa

Языкова біографія

3. Dossier

Досйє (течка з документами)

ЛІТЕРАТУРА

Выклады – проф. др габ. Януш Генцель, Педагогічна академія в Кракові.

ГЕНЦЕЛЬ, Януш. Обучение русскому языку как иностранному репродуктивно-креативным методом. In *Русский язык за рубежом*, нр 2, 1988.

WOŹNIEWICZ, Władysław. *Metodyka lekcji języka rosyjskiego*. Warszawa : WsiP, 1987.

GROCHOWSKI, Ludwik. *O nauczaniu języka rosyjskiego w szkole średniej*. Warszawa : PZWS, 1973.

Języki Obce w Szkole - czasopismo dla nauczycieli. Warszawa : Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2001 - 2007.

Супис русиньських методічних термінів

Штефан СУХЫЙ

(Методічно-педагогічний центр в Пряшові, Словакія)

Методіка

Дідактика

Глоттодідактика (Языкотворна дідактика)

Методы

Метода усталює науково доказаны правила поступованя.

Техніка учіня забезпечує опис способів поступованя.

XVIII. стороча

Граматічно-перекладова метода

XIX. стороча

Пряма (беспосередня) метода

Аудіолінгвална метода

– навьк

– знаность

– субституція – заступліня чогосьька дачім іншим

– розвиваня, розвинутя.

XX. стороча (60. і 70. roky)

Спознавална (когнітивна) метода

Граматічно-перекладова метода

Природна (натурална) метода

Пряма (беспосередня) метода

Аудіолінгвална метода

аудио – *служить на регістрованя і вытворяня звуку*

lingua – язык, реч, бісіда

Усвідомлено-порівнююча метода

40. roky XX. стороча

Сітуаційна метода

Комунікатівна (дорозуміваюча) метода

Зреформована пряма (беспосередня) метода

Репродуктивно-креатівна (текстуално-когнітивна) метода

Алтернатівна метода учіня

Еклектічна сучасна метода

Традіційный приступ в учіню

Проблемовый приступ в учіню

Метода многоразовых повторёванъ

Проект – активна метода:

- 1) договор з учениками;
- 2) тема проекту;
- 3) форма выконаня проекту (наприклад: плагат, стінны новинки, реферат, сценічний выступ);
- 4) заданя про победных членів группы;
- 5) вытѣкы (жрідла) на зужыткованя (наприклад: проспекты, фоткы, книжка, розговор-інтервю);
- 6) термін презентації і терміны конзултацій із учителём;
- 7) повинны (облігатны) элементы проекту, написаны русиньским языком;
- 8) способы презентації проекту перед класным колектівом і час ей тырваня;
- 9) критерії оцінки проекту;
- 10) евалвація – самооцініня учениками їх властной работы і того, абы знали нелем обектівно оцінити самы себе, але ай повісти, што ся їм на проекті любило, што бы мож было выліпшыти, на што суть найвеце горды, што было найтяжше і што ся навчіли.

Метода поступных кроків

Метода работы з учениками із розвитковов діслекціов

Технікы:

I. Контролёваны технікы:

- 1) языкове розогрітя/росцвічіня;
- 2) поясніня;
- 3) переклад;
- 4) граня ролі;
- 5) діктованя;
- 6) повторіня;
- 7) тестованя;

II. Напівконтролёваны технікы:

- 1) росповіданя;
- 2) вопрос – одповідь;
- 3) приготовлїня.

III. Неконтролёваны технікы:

- 1) граня ролі і діалогів;

- 2) техніка „драмы“;
- 3) вивідованя/інтервю;
- 4) техніка „а пропо“

Мнемотехнікы (технікы будованя памяти)

- 1) техніка LOCI (система уміщія, локації)
- 2) слова-гакы (система захоплія)
- 3) акронімы і акростихы;
- 4) індексованя даних.

Технікы і активізуючі методи:

- 1) учія ся слов;
- 2) робота з віршом (версіфікаціов);
- 3) робота із довшым стихом;
- 4) музика і співанка;
- 5) проектова робота;
- 6) лекції із відео-курзом;
- 7) інтернет.

Формы роботи

Індивідуална робота

Робота у парах

Робота у групах

Колективна робота

Слуханя із порозумлінём на здобытя інформації

Творія діалогів і їх презентація

Редагованя короткого практичного тексту

Коректура работ

Самооцінка – робота індивідуална і групова

Знаня

Навыкы і способности (компетенції).

Навык – *способность ціленого выконованя якостной дії без участи свідомости.*

Языкова компетенція – *способность усвідомленого выконованя конкретной работы у конкретній ситуації*

Способность слуханя

Способность ужываня новой словной засобы

Способность ужываня...

Розуміння читаного тексту.

Языковы способности:

- 1) слуханя;
- 2) бісїдованя;
- 3) читаня;
- 4) писаня.

Цілі:

Сформованя в розумі учеників визначеної суми навчків і способностей бісїды

Языково-комунікативны цілі

Спознаваючі цілі (реалії природи, історії, матеріальної і духовної культури, реалії живота)

Выховны цілі (одводжены од языково-комунікативных і спознаваючих цілів)

Розвиваня способностей бісїдованя у формі опису на тему...

Формованя способностей голосного декламованя стишка...

Діскузія на тему вытвору...

Розвиваня способностей читаня.

Языковы цілі:

Розвиваня справности бісїдованя і росшырїня словного фонду (засобы)

Цвічены языковы функції

Упевнєваня (утверджованя) фактів

Аргументованя

Сумарізованя

Упевнїня (зміцнїня) словного фонду єднотливых тематичных сфер...

Упевнїня обороту...

Ціль нацвічованя конверзації: освоїня учеником лексікальных і граматичных компетенцій і компетенцій нормативной высловности

Комунікативны цілі:

Росповіданя (бісїдованя) о добрых рисах другой особы, выражїня свого чувства (позитивного і негативного) к другій особі / в комунікації з другов особов

Опис образку

Языковы цілі:

Посиління (зміцніня) словного фонду, дотыкаючаго ся добрых рисів другой osoby

Організаваня устной выповіді

Цілі:

На кінцю години (лекції) ученик буде мочи:

– пояснити роздільности...

– буде знати...

– потрафить...

Цілі утілітарно-пракцічны:

Познаня обсягу стишку

Упрямлёваня ся на самостатну работу із текстом – зліпшннн способностей формулованя писемной выповіді – скороченыи обсяг /скороченыи опис, упевнінн правил писанн мягкого знаку

Цілі соціокультурны:

Познанн напр. Польщі і Словакіі як мултінаціональных краін

Общі цілі:

Росшырнн словного фонду звязаного з темов „байка“

Гляданн падробных інфармацій в росповіданн

Порозумлінн цілковитого змыслу простых выповідей із незрозумілыма элементами, значінн яких собі може ученик додумати, наприклад із контексту

Формулованн порівняно простых выповідей на тему звязану із байков, із ужытём граматічных форм на выражінн теперішнёсти і минулости

Пририхтованн (поладжінн) діалогу із ужытём одповідного словного фонду

Порозумлінн інструкціям учітеля

Зліпшннн способности работы із двоязычным словником

Операційны цілі:

Ученик потрафить (докаже):

- сформуловати асоціації, што ся тыкають темы „байка“,

- справно одповісти на звіданя (вопрос) учителя,
- доповнити текст часословами минулого часу,
- установити порядок речінь на основі выслуханого тексту,
- поскладовати ілюстрації зарядом в згоді із обсягом байкы,
- поладити (порихтовати) діалоги к предложеным сітуаціям,
- порозуміти байцку і на основі выслуханого тексту найти інформації.

Выроблїня навыків при ужываню граматічных форм містоназвыніка...

Цвічіня (вправляня, задачі)

Імітація (повторяня, наслідованя)

Субстітуція (підставлєваня, доповнєваня)

Трансформація (заміна)

Комбінація (творїня)

Тест (контроля)

Цвічіня у конверзації

Комунікатівны цвічіня (вправляня)

Діалоговы цвічіня (вправляня)

Монологовы цвічіня (вправляня)

Тіпы цвічінь при роботі із словником

I. Цвічіня, котры ся тыкають ужываня словника:

- а) цвічіня тыкаючі ся словниковых гесел,
- б) цвічіня тыкаючі ся азбуковой сістемы гесел,
- в) цвічіня тыкаючі ся графічной сістемы,
- г) упражнїня тыкаючі ся обсягу словниковых гесел, сістемы одказів;

II. Цвічіня тыкаючі ся ужываня словника на уровни выразу, речїня і тексту:

- а) на уровни выразу:
 - гляданя значїня,
 - обяснїня правопису,
 - обяснїня флексійных форм,
 - обяснїня высловности,
 - цвічіня тыкаючі ся сінонімів, омонімів і выразовых родин;

- б) на уровни речіня:
 - творіня речіневых парафраз,
 - творіня і пояснёваня дефініцій;
- в) на уровни тексту

Присловя, приказкы, сентенції як языкова росцвічка

Гры і забавы (Анаграм, Родина выразів, Ланцок выразів, Незнама, Хто веце, Хто першый...)

Тематічны забавы (Садовина, Страва, Познаш часослова?, Мнягкый знак, Єден выраз...)

Цвічіня (вправляня) із співанков

Учіня із компютером

Писемны редакційны цвічіня

План

Вопросы і одповіди

Складаня (формулованя, творіня) одповіди на вопрос

Складаня (формулованя, творіня) вопросу к одповіди

Складаня (формулованя, творіня) вопросов к тексту

Хорове (групове) чітаня

Індивідуалне тихе чітаня

Індивідуалне голосне чітаня

Творіня речінь з... (напр. з часословами у минулім часі)

Презентація (представліня) тексту

Скороченый опис тексту (обсяг тексту)

Правопис назывників

Правопис і – ы

Реконструкція обсягу тексту з помочов плану

Реконструкція обсягу тексту з помочов тлумачного словника

Характерістіка особы

Опис предмету

Языковы цвічіня (вправляня, задачи) на уровни:

- букв,
- выразів,
- речіня,
- тексту.

Дідактічны помічны матеріалы, пристрої і інструменты

Магнетофон і магнетофонова казета
Азбука
Грамаічны табліці
Правописны (орфографічны) табліці
Карткы із россыпаныма выразамы
Карткы із фрагментами діалогів
Текст співанкы
Музична платня
Тематічны ілюстрації
Ілюстрації із новинок
Словникы
Стінны новинкы
Выставки – матеріална култура

Схема будовы години (лекції)

1. Тема
2. Языково-комунікативный ціль
3. Помічны (автономічны) цілі в одношію к главному цілю години (лекції)... і в згоді з тым цілём...
4. „Новоосвоєвана“ семанічна категория
5. Єдиніці языкового матеріалу призначены на овладаня і вербалізацію семанічной категории
6. Семанічны категории і лексікално-граматічный матеріал, актівізованный (упевненный)...
7. Спознаваючо-выховны цілі
8. Дідактічны помічны матеріалы (і інштрументы)...

План години (лекції)

I. Зачаток години (лекції):

1. Діяельства (чінности) на надвязаня контакту (контактовы діяельства)
2. Языково-комунікативны цвічіня (задачи)
3. Факултативны (неповинны): контроля домашней задачи.

II. Реалізація главного ціля години (лекції):

4. Діяельства орьентуючі учеників у способах ужываня языковых єдиніць в комунікації
5. Уведжіня учеників до діяельств близких активній комунікації

6. Цвічны комунікатывны д'яельства

Оддыховый момент

III. Д'яельства (чінности) на упевнёваня і корекційно-контрольны:

7. Комунікатывны д'яельства (чінности), які упевнюють набыты знаня і іх трансфер (хоснованя) в новых комунікатывных сітуаціях

8. Корекційно-контрольны д'яельства

IV. Закінчіня години (лекціі):

9. Заданя домашнёй (роботы) задачі і абознамліня ся учеників із спосабамі самоучіня

10. Компенсаційне огнивко години (лекціі)

Конспект години (лекціі) (подля схемы будовы години)

Европске языкове портфоліо

1. Языкове паспартум

2. Языкова біографія

3. Досье (зошыт з документами).

Глядана консензу при формованю койне на прикладі перекладу тексту книжки „Народ нивыдкы“

Анна ПЛІШКОВА

(Пряшівска універзіта в Пряшові, Словакія)

У процесі возроджованя русиньскої ідентіты пріорітне місто од самого зачатку належало вирішіню вопросу літературного языка. З ним ся по році 1989 пасують Русины у вшыткых посткомуністичных країнах, де жыють – в Польщі, на Словакії, на Україні, в Мадярщині. Вирішіня вопросу літературного языка найвече выжадовала практика выдаваня періодичной пресы, книжок і інших публікацій, заведжіня выучованя русиньского языка до школ, електронічных медій, ёго вжываня в церквах і под. Кодіфікачны роботы, котры ся реалізовали в розлічных штатах, спочатку были ізолованыма творчіма skutками індівідуальных авторів, выслідком чого був vznik розлічных норм – в залежности од кількості авторів, якы писали по русиньскы, едіторів, редакторів.

Внести порядок до языкового хаосу было цілём Першого меджінародного конгресу русиньского языка в Бардеёвских Купелях 6. – 7. новембра 1992, на яким ся дискутовало о теоретичных проблемах языковой сістемы тзв. *малых* народів і о практичных способах координатції кодифікачных работ. Рішінём конгресу было прияти тзв. „романшкый модел“ творіня літературного языка, подля котрого ся мали розвивати штири русиньскы нормы (уж екзістуюча в бывшій Югославії, сучасній Сербії, і новы на Словакії, в Польщі, на Україні, евентуално і в Мадярщині), якы в далшій етапі бы ся мали зближовати, жебы вытворити основу про „пятьу“ – сполочну про вшыткы регіоны русиньску літературну норму – тзв. *койне*. І хоць дискузії о єдиній правописній русиньскій нормі ся зачали іщі в самых зачатках возродного процесу, в роках 1991 – 1992, по резолюції приятій на першім языковім конгресі ся перерушыли і вшытка енергія ся концентровала на приправу окремых регіональных норм. Аж по вєче як 12 роках тот самый вопрос є настолений знова. До жывота го наворачили практичны потреби – в подобі сполочных русиньских научных і іншого характеру проєктів, де ся выжадує мати єдину, респ. сполочну русиньску правописну норму, яка бы, окрем іншого, презентовала Русинів як єднотный цілок.

Проблем сполучної правописної русинської норми був у останніх двох роках главнов темов двох акцій, організованих у двох країнах: 5. – 6. юла 2005 в Празі (Чеська республіка) была конференція під назвов **Русины у новій Європі: Єдина Європа – єдине русинське писмо**, яку організовало Общество Русинів у Чеській республіці і Выскупный центр карпатістики, який діє при Выдавательства В. Падыка в Ужгороді, а 13. – 14. юла 2005 в Ужгороді (Україна) было далше робоче засідання к даній проблематіці, ініціатором якого був тот самий выскупный центр.

Очівісно, то не є нагода, же праві видавателі русинськоязычной літературы суть мушены ініціувати діскузії о русинськім правописі, – і самы до них активно вступати,¹ бо каждоденна робота їх, властно, к тому прямо вызыватъ. Часто мусять конштруктивно рішати орфографічны проблемы, главно кідь іде о неустояны воды правописных норм, чого русинський язык скоро у вшыткых варіантах є найліпшым прикладом. А на Підкарпатю – як на найроссяглішій русинській теріторії – окреме, што выпливать як з діалектных діференціацій, так з якоїсь „конкуренції“ меджі прихылниками выходных (марамороських), центральных і западных (ужанських) діалектів. Єдным з основных проблемів, який не дозволять стабілізаціі нормы, очівісно, є ту ай абсенція професіональных філологів.

Як знаме, на Підкарпатю од року 1992 vznikли уж мінімално три правописны нормы,² яких акцептація ужывателями, видить ся, не є достаточна. Зато видаватель В. Падык свої выдання презентує подля властной нормы. Але з цілём шыршого выужытя выдань в русинськім світі і їх престижности, Падык чує потребу інтензівно робити над уніфікованыма нормама. Прямов вызвов к тому заміру му послужыли мінімално два задумованы проекты, які в останнім часі набирають реалнішы контуры. Першым была понука од французького видавательства,³

1 Лем недавно сьме спід пера видавателя В. Падыка з Ужгороду читали, окрем інших, интересну аналітичну статью: Закарпатя (Підкарпатська Русь): проблемы і шпеціфічності фунгованя русинського літературного языка в контексті національного возроджіня. In *Русин XVII*, 2, 2007, с. 15-17.

2 КЕРЧА, Игорь - СОЧКА-БОРЖАВИН, Василь. *Русинський язык: очерк комплексної практичної граматикы*. Ужгород, 1992; КЕРЧА, Игорь - ПОПОВИЧ, Степан. *Материнський язык: писемниця русинського языка*. Мукачово, 1999; АЛМАШІЙ, Михайло - ПОП, Димитрій - о. Димитрій (Сидор). *Русинсько-українсько-руський словарь*. Ужгород, 2001; СИДОР, Димитрій. *Грамматика русинського языка./Grammar of the Rusyn Language*. Ужгород, 2005.

3 Выдавательства *Yoran Embanner, S.A.R.L.*, з міста Фунан (Fouenant).

яке видає мінісловники малопоужываных языків, на виданя французько-русиньского, респ. англїцько-русиньского словника, де з практичных причін ся выжадує русиньску часть презентовати подля единого правопису. Другов суть приправы на виданя русиньскоязычной верзїї Енциклопедїї історїї і культуры Русинів,⁴ причім з практичных причін найідеалнїше бы было вжыти тыж уніфікованый правопис.

О Валеріови Падякови ся в сучасности часто говорить як о найбївшім русиньскім видавателєви. Своє „*Выдавательство В. Падяка*“ в Ужгороді має од року 2000 і за тот час выдав понад 100 книжок.⁵ Ёго русиньскоязычна продукція є представлена авторами з розлічных країн, а то значить же ай розлічныма варіантами русиньского языка. Своім россягом суть то книжки од малого, лем дакількосторінкового брожуркового характеру,⁶ через великы інтеррегіональны проєкты,⁷ аж по мултіязычний мегапроєкт, яким є ілюстрована історія карпатських Русинів *Народ нивыдкы* автора П. Р. Магочія, русиньскоязычна верзія, котрой вышла в році 2007.⁸ Якраз рукописный варіант тексту той книжки, о котрім ся говорить як о першім проєкті інтердіалектного *койне*, ся став предметом нашого реферату. Окрем іншого і зато, же сьме мали можность к дакотрым выбраным языковым проблемам ся высловити в ході приправ того виданя, з яких дакотры видаватель наконець акцептовав. Ішло главно о такы фонетичны ці морфологічны явы, на котрых, подля нас, бы ся дало догоднути ай у сполочнім варіанті, бо суть жывы во вшыткых варіантах русиньского языка (правопис фонемы Ы, парадїгмы придавників в залежности од твердой або мягкой группы, яв контракції і ін.). Треба припомянути, же тій книжці передходило виданя 50-сторінковой брожуры *Наша отцюзнина, історія карпатських русинїв* про русиньскы недільны школы, но на розділ од нєй, текст книжки *Народ нивыдкы* набыв, у першім рядї у фонологічній ровинї, дакотры знакы наближованя к іншым варіантам русиньского языка, главно к словеньскому і лемківському. Нашы познамкы будуть ся до-

4 MAGOCSI, Paul Robert - POP, Ivan. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto - Buffalo - London : University of Toronto Press, 2002; оправене і доповнене виданя 2005.

5 Поз. ДРОНОВ, Михайл.: Выдаватель Валерій Падяк: „Я реалїзовав свою тужбу“. *Ил Русин*, XIV, 1-2, 2004, с. 14-15.

6 МАГОЧІЙ, Павел Роберт. *Наша отцюзнина: Історія карпатських русинїв*. Ужгород : Выдавательство В. Падяка, 2005.

7 *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньский язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

8 МАГОЧІЙ, Павло Роберт. *Народ нивыдкы: ілюстрована історія карпаторусинїв*. Ужгород : Выдавательство В. Падяка, 2007.

тыкати проблемів, о яких ся дискутувало перед выданём книжки, бо ей выданём не перестали екзистувати, і хоть выдаватель їх до значной міры зредуковав, але они суть жывы у інших выдавателів, авторів, публікаціях і под.

Теперь бы сьме ся хотіли дотулити конкретных, в малій мірі морфологічных, а в бівшій мірі фонологічных проблемів, о яких буде треба, очівісно, перспективно дискутувати найдовше, кідь є інтерес ся зближувати, бо ту суть найбівшы розділы в окремых варіантах. Проблему лексики сьме ся дотулили лем барз курто, к тому ся выжадує самостатна статя. Проблемы синтаксичной ровины з часовых причін сьме до свого реферату тыж не загорнули. Але наісто і тоты суть важны і буде треба ся нима в будучности занимати, бо русинський язык має і в тій ровині свої характерістичны знакы, якы треба знати шпеціфіковати і розлишовати їх од іншоязычных впливів. Окрем іншого, архаічны знакы, якы ся доднесь заховали в тій ровині, можуть нам помочі при штудію вивоя русинського языка. А так само, як говорить проф. Юрій Ванько, „*аналіза штруктуры речіня може припомочі обяснити функції многих морфологічных явів а высвітлити тыж семантику словной засобы ... в конкретнім, жывім языковім поряві*“ (Ваїко 2000, с. 70).

Выбраны проблемы фонологічной ровины. В многих лінгвістичных роботах о русинськім языку як ёго найхарактерістичніша фонема ся уводить фонема **Ы**. Як знаме, Ы функціонує у вшыткых варіантах карпатських русинських діалектів, але часом ёго вжываня в розлічных текстах і в розлічных авторів ся вымыкать послідовности.

Недослідно, часто і роспорно ся вжывать главно підкарпатськыма авторами, што ся одзеркалило і в тексті споминаной книги *Народ нивыды*, де є часто і з архаічных позицій витіснёване, очівісно, під впливом українського языка, напр. в словах по твердых согласных: *тогда, котрі* (але *котрых*), *ушыткі* (але *ушыткых*), *машина, перші* (але *першых*), *пооткриваныи, би, многі* (але *многих*), *женатима* і ін.

Праві хоснованя Ы было єдным з першых і основных проблемів, на якы мусив мерьковати В. Падыак, рихтуючі першый приклад *койне*.

Поки іде о теоретичне розвязаня проблему, екзистує дакілько работ, в котрых ся высвітлює функціонованя Ы в карпаторусинських діалектах, а то старшых, але уж і сучасных, котры выходять із работ старшых авторів (Брох, Панькевич, Геровский, Латта, Ябур, Ванько і ін.). Подля них, про карпаторусинськы діалекты є характерне захованя са-

могласного Ы в тых же позиціях, як ай в старославянськiм i в давнє-руськiм языку, а окрем того, ай по согласных Ж, Ш (порiв. Латта 1979-1981, с. 94). То значить писаня Ы по тых согласных, як ай по iншых уведжених у прикладах твердых согласных, мае давну традицію, яка ся заховала аж доднесь, i, подля нас, было бы треба i решпектовати ай в сучасных варіантах русиньского списовного языка, i, повiджде, при потенціалнiм формованю койне.

Вокал Ы походить з розлічных праславянських гласных а в сучасных карпаторусиньских діалектах ся находить тыж в розлічных позиціях, але є ясне, же Ы в сучаснiм языку виходных Славян є продовжователєм праславянської графемы У (латин.), т. є. кірiлiчного Ы, по заднєпiднебных согласных (веларных) Г, К, Х i Г, напр.: *гынути, кышкы, хыжа, гыргати*. Окрем того, в карпаторусиньских діалектах Ы виступать як рефлекс за посл. **Ъ, Б**: *добрый, великий*, але i як рефлекс гласной I по **Ш, Ж**, напр.: *шыти, жыти, пожычiти, шырокий*. Так само в описах фонологiчних систем карпатських русиньских діалектiв iх авторы конштатують, же согласны **Ш, Ж** (а часточно ай **Ч**) в наших діалектах суть твердшы, як напр. в літературнiм українськiм языку, i зато в переважнiй частини карпатських русиньских діалектiв (т. з. ай у бережськiм – у западнiй частини, ай в ужськiм, у виходоземплiнськiм, западоземплiнськiм, в шариськiм, в спiськiм діалектi, з пересягом аж до лемкiської области в Польску; порiв. Геровский 1995, с. 17-38) по них наслiдує самогласный Ы високого пiднятя на гранiці середнєго i заднєго ряду (порiв. Латта 1979-1981, с. 67). В літературнiм українськiм языку мiра депалаталiзацiї Ш, Ж є нижша, по них наслiдує в укр. языку високий переднiй И: *життя, широкий, чистий* (порiв. Ваїко 2000, с. 43). Але, як конштатує проф. Ванько, „*ниязкий iнший славянський язык не мае таку мiру депалаталiзацiї согласных Ж, Ш, як русиньскы діалекты*“ (порiв. тыж Латта 1979-81, с. 70; Ябур - Плiшкова 2004, с. 145-209; Ябур 1994, с. 6).

На основi повiдженого, бы сьме рекомендовали як по Г, К, Х, Г так i по Ж, Ш ай в сполочнiй нормi русиньского языка – на роздiл од українського літературного языка – писати Ы в згодi зо старов традиціов.

Може на 90% ся той традиції притримують i польскы Русины, i хоць рефлексация Ы, главно в морфологiчнiй ровинi у них тыж не є дослiдна, наперек тому же знаме, же процес депалаталiзацiї дакотрых согласных у них є омного выразнiшый, як в iншых русиньских діалектних областях. Зато роспорна ся нам видить парадiгма адъектiв мужского

роду твердої групи (але так само числовників, містоназівників і часо-придавників, які ся склонюють подля твердых взорів), де в **номінативі** і **акузативі сингуляру** є як нормативне закінчення **И** або **І** (напр. *цїлий, красний, девятый*; але *тихий, польскій*), але **номінатив плуралу** і остатні пади в множині числі мають в закінчіню уж **Ы** (напр. *цїлы – цїлых, красны – красных, девятый – девятым, тихы – тихых, польскы – польских* і т. д.). Поужываня в сучасности **И** по уведжених твердых согласных у польских Лемків є очівісно явом помірною новым і датує ся лем од повойнового впливу українського языка на язык містних Русинів, бо вшиткы довойновы лемківскы публікації дослідно в уведжених припадах дотримовали правопис із Ы. Якбы польскы Лемкы ся к нєму вернули, тым бы помогли злегшыти процес зближованя окремых языковых варіантів.

Парадїгма окремых частей речі видить ся даколи проблематична ай в текстї книжки *Народ нивыды*. З практичного боку, подля нас, было бы треба дослідно розлишовати парадїгму в залежности од закінчїня основ слов – ці ся основа кінчить на твердый, або мягкый консонант. На основі того бы было треба писати слова з основ на **тверды** согласны в номінативі з флексіов **-ы**: *Карпатьскы (Русины), інакшы/інишакы, вшиткы/ушиткы, котры, лісорубны, майвыразны, створены, восточны, научны, україн(ь)с(ь)кы, другы, етнографічны, одокремлены, тісны, характерны, майархаїчны, южны, сіверны, гуцульскы* і т. д., а слова з основ на **мягкый** согласный – з флексіов **-і/-ї**: *синя – сині/-ї, третя – треті/-ї, сеся – сесі/-ї* і т. д. А такый же принцип дотримовати і в остатніх родах: *восточный, але сині(ї)й, мале, але сине* і т. д.

Думаєме собі, же така подоба бы была ай з логічного боку про векшину Русинів простіша.

А подобно мож бы было зєднотити парадїгму адьєктивів, нумералій і прономін женського роду як самостатно, так в спойню зо субстантивами женського (але і інших родів), яка бы потім могла быти тотожна про єднотне і про множне число:

Єд. ч.

Мн. ч.

Н. добра	една/перша	тота	добры, єдны, першы, тоты
Г. доброй	едной	той	-ых
Д. добрый	едній	тій	-ым
А. добру	едну	тоту	-ы/-ых

Л. добр ій	едн ій	т ій	- ых
І. добр ов	едн ов	тов	- ыма/-ыми

Шпеціфіком ту, очівісно, зістане інструментал сінгулару в парадігмі женьского роду в лемківскім языку, де є норматівне закінчїня *-ом* (напр. *том добром едном женом*) як наслідок впливу польского языка.

З далшых **фонологічных** проблемів бы сьме хотіли спомянути проблематику вживаня слов з інтервокалічним „j“ і без нёго. Іде о проблем **контракції** (стягнута) старославянської (староруської) флексії (респ. суфікса) з тов несамостатнов согласнов *-i-* (j) в споїноу *-ье, -оје, -аје, -еје* і т. п. до єдноу довгой гласноу напр. *знамїня* (із *znamenъje*), *добры/-i* (із *dobrgъji*), *пїше* (з *-еје*) і т. д. Старославянський язык іщі мав нестягнуты формы, а доднесь їх найвеще собі зо славянських языків заховав російський язык, найменше чеський язык (порів. Petr 1984, с. 69-70).

В нашім языку контракції не підлягли, напр. дакотры вербалны формы тіпу: *познають, волають, бояти ся/бою ся, стояти/стою* і т. д., і хочь і у парадігмах дакотрых з них, напр. у словенськім варіанті русинського языка, главно у 3. ос. єд. ч. під впливом словенського языка ся в бісіді вживають і формы контрагованы (*маш, познаш, граш* і т. д.). За норматівны ся ту поважують контрагованы і неконтрагованы формы прономін в генітіві, датіві і акузатіві єд. ч. (*мого/моёго, твого/твоёго, свого/своёго*).

В інших частях речі норматівна є контрагована парадігма у адьєктивів женьского (*нова, добра*) і середнёго роду (*нове, добре*) в єднотнім і в множнім числі (*новы, добры*), у субстантивів середнёго роду, де на місті староруського суфікса *-іје-* є помягчующе передстоячий консонант *-а*, тіпу: *колося, пїря, насїня* і т. д., а подобно у вербалных субстантивів указуючих опакованя дії, тіпу: *поганяня, мачаня, спряганя* і под.

Подобно є то і в лемківскім варіанті.

У підкарпатьскім варіанті є ситуація інакша, што было евідентне ай в рукописнім тексті книжки, де в неконтрагованій подобі выступали в першім ряді **адьєктивы** (*доброје, географічноје, малоје* і под.), **субстантивы** (*знаменьје, столітіје* і под.) і **прономіны** (*даякоје, дакотроје, нашоје* і под.). І хочь, розумиме, же в данім припаді іде о живый яв в дакотрых підкарпатьських діалектах, з нашого погляду такы слова в тексті припоминають скоріше старшу, книжну лексіку, яка, подля нас, окреме в сучасности – кідь в інших варіантах русинського языка, але і живий бісіді на бівшій русинській діалектній теріторії стабільно функціонують

контраговані форми – бы могла мати своє місце в іншого характеру текстах, як в научних. На основі дискусій в процесі формованя перекладу видаватель В. Падык, к. ф. н., первістний текст скоріговав, чім, думае собі, припоміг зближованю екзистуючих русинських варіантів.

Обернути позорность треба і на вживаня рефлекса **І** на місті етімологічного **Е** перед складом із зникнувшим **Ь** в суфіксі **-ін'а**, із старого спойня **согласный + ј**, а то главно в девербатівних субстантівах середнёго роду в номінатіві і в акузатіві по довгих і куртых мягких согласных (*балїня, ганїня, куплїня...*) і шыплячїх (*ваджїня, значїня, сушїня...*). Рефлекс **І** в данім суфіксі є росшырєный на бівшій части діалектної території пряшівської області. Выняток творить мала часть спіських діалектів, але з персягом до лемківської області, де є росшырєный по шыплячїх рефлекс **Ы**, котрый в лемківскім варіанті ся поважує за норматівный (*ваджыня, значыня, сушыня...*), і выходна область в басейні Цірохы з персягом до Підкарпатя, де в окремых селах тото **І** під акцентом дає знижєный варіант **і^и** – **и^и** (*народж'і^ин'а, кош'и^ин'а*). Но в дакотрых далшых областях під впливом сусідніх мягких согласных така зміна не настає, і в суфіксі ся высловлює ясне **І** (порів. Латта 1979-1981, с. 140). На розділ, напр. од укр. языка, де є **-ен'а**, а подобно є ай в словєнськім языку (**-enie**). В сполочній нормі, подля нас, може бы было вгодніше преферовати росшырєнішый суфікс **-ін'а**, т. з. з фонемов **І** в суфіксі.

З далшых проблемів мож ся приставити коло правопису часослов 3. ос. мн. ч. із закінчїнєм: **-ут, -йут**, респ. **-ут', -йут'**: *несут(')*, *везут(')*, *мыйут(')*, *шыйут(')*, а то в тім змыслі, же бы было добрі і простіше, як бы і часослова колишнєй 3. класы, де в дакотрых діалектах ся місто звука **й** у флексії **-ють** обявує в (*думавут', співавут', читавут', знавут'*), аналогічно ся писали в сполочній нормі з **-ють** (*думают', читають, знают*). В русинських діалектах на Словєнську форми часослов з **-вут'** суть скоріше периферными, в діалектах лемківських суть часослова лем з **-ут', -ют'**. В текстї книжки попри часословах на **-вут**, напр. *мавут, стрічавут*, стрічаєме і часослова на **-ют**, напр. *жыют*.

К правопису закінчїня -т респ. -т' у 3. ос. єдн. і мн. ч. тепер. ч. часослов і часослов II. дїєвідміны в 3. ос. єд. ч. Думаєме, же про потенціалну сполочну норму буде треба ся лем догоднути. У Словакії в западній части діалектів (граніцєв, хоць не точнов, є ріка Лаборець) настала депалаталізація **т' > т** (подобно і в лемківських), а у выходній части пряшівської області, т. з. і в діалектах взятых за основу кодифікації, ся захавало **-т'** (*робить – роблять, сидить – сидять...*). Із знамых і уж споминаных

прічін не є ясне, котра діалектна область Підкарпатя є, респ. буде, поважована за основу кодифікації і на якій ей части функціонує -г', а на якій -т, также о тім проблемі буде треба дискутувати. І хоць в предложенім тексті домінує тверде закінчіння -ут, -йут, нашли сьме в нім і часослова з мягкым закінчінєм, напр. *суть*.

Правопис самогласной І. В підкарпатськім варіанті ся на місті самогласной **І** часто вживать варіант **И**, а то ці на місті злучника або в рамках нёго (напр. *и, из, ид*) – думаме, же там є то найчастіше і зато найвеце бе до оч, або на зачатку дакотрых слов (напр. *иншак, ищи, ити, ипен, ипный* і под.). Тій самогласній маеме в наших правилах (Ябур - Плішкова 2005, с. 13-16) присвячене дость місця, подобно то было і в правилах першых (Ябур - Панько 1994, с. 14-17). На тоту тему з паном Падяком сьме бісїдовали не раз, і мы пересвідчены, же даколи менше є веце, і в тім аспекті бы ся было вгодніше приспособити домінантній русинській теріторії і брати ей до увагы, де, подля нас, екзістує чїста самогласна фонема **І**, котру пишеме і высловлюеме в розлічных позиціях, а една з них є у функції **злучника** (коньюкції) і **часткы**. Так є то ай у Лемків, а так є то в інших славянських языках, также добрі бы было виходити з того. Сьме того погляду, же треба сі важыти сполочны знакы з іншыма славянськыма языками, а шпецїфічны знакы русиньского языка дефіновати лем на уровни **фонем**, а не їх варіантів, значить **алофон**. Така є обща практіка у вшыткых штандартных языках, бо без акцептованя того прїнціпу не мож бы было створити будь-якы орфографічны правила.

Далшый проблем є – **вживаня рефлекса за псл. групу *dj** (покы йде о рефлекс за *tj, там є то ясне, бо на цілій теріторії карпатських русиньських діалектів за тоту групу є рефлекс ч': *свіч(к)а, свічу, топчеш, хочеш* і под.). Гранічнов, подля выскумів Латгы (поз. Латга 1979-1981, с. 80) є ріка Латоріця, причім на выход од нёй находиме рефлекс **ж** (*сажса, межа, сижсу, чужина*), а на запад од нёй є рефлекс **дж** (*саджса, меджа, чуджїна, помеджї, виджсу, сиджсу*). Т. з. іщі і в части бережско-го діалекту, в ужскім, але і у верховинськім (на теріторії Підкарпатя), а дале на запад у вшыткых русиньських діалектах Пряшівского края і Лемковины є на місці псл. групи ***dj** рефлекс **дж**. Є то вызначный розділ в історічній граматіці меджі українськыма і русиньськыма діалектами, котрый, думаме собі, мали бы сьме акцептовати як в окремых варіантах, так в потенціалній сполочній нормі.

Правопис р' – р. Є правда, же в карпатських русиньських діалектах

ся заховало палаталне **р'**: як у флексіях, главно особных назв (*писарь, столярь, настырь...*), так в середині слов (*верьба, кочерьга, серьл*). Але, видить ся нам, же не мож го писати всягды, главно погы іде о перевзяты слова, або і в домашніх, в яких стоїть, главно перед твердыма консонантами, де ёго палатална высловность бы была проблематічна (напр. *державя, першыи, ярмарках, черты*). Окром того, сігнализовало бы то і факт, же в русиньскім языку екзітуе лем фонема **р'**, а не корелачна пара **р – р'**, што, самособов, не є правда.

Правопис ь – як розділового знака. Пишеме го перед йотованыма по парных подля твердості і мягкости консонантах, главно меджі префіксом і корінем. По остатніх согласных (главно по б, п, м, в), які не діспонують діференціалным признаком твердості ~ мягкости, **ь** в ролі розділового знаку ся не вжывать (*обективный, субъективный* і под.).

Вжываня слов з епентетічным „л“. Епентетічне „л“ намісто псл. груп **лабіала** (губный консонант) + **ј** на цілій теріторії русиньских діалектів, подля Латты (с. 82), вытримало доднесь лем в двох назывниках: *земля, греблі*. Погы іде о ёго функціонованя в часословных формах, частіше ся находить у выходных діалектах (в інфінітиві многократных часослов і в 1. ос. ед. ч. тепер. ч. часослов 4. класы, а тыж внаслідку аналогії в 3. ос. мн. ч., і в дакотрых часословах 3. класы во вшыткых особах: напр.: *нарабляти, притупляти; давялю, сыплю; давять, сыплють; ламлеи, сыплеи*), а в западных діалектах під впливом словеньских діалектів суть групи **губный + ј** (*любйу, забавйам*), і хоць можеме найти области, де функціонують обидві форми – з **-л-** і без **-л-** – в залежности од віковий групи людей. В Словакії послідовніше ся утримує в лабірській области, переважно в части часослов.

Нове вставне **-л-** – яке є омного пізнішого походжіня – в розлічных формах є росшырене нерівномірно. Напр. варіант *деревляный* Латта (с. 82-83) зареґістровав лем в дакількох селах коло Бардіова (шариськый діалект) і коло Стропкава (маковіцькый діалект). Частіше стрічаєме форму *кровлѣв* выходніше од рікы Лаборець, з вынятком басейна рікы Ублянкы і Дубровы, де на ёго місті є **-й-**: з *кровйов, з кырвейов, з брытовйов*. В діалектах взятых за основу кодифікації ся заховало **-л-** в парадімі назывників жень. р.: напр.: *кровлѣв – кровли, брытовлѣв – брытовли, дратовлѣв – дратовли, церьковлѣв – церьковли*, але тыж нерівномірно, і під впливом словеньского языка поступно є вытіснёване із бісіды. Но такы формы слов як: (*зо*) *здравлѣм, деревляный* суть досправды рідкостѣв і мож їх стрігити лем в найстаршой генерації людей в пару засвідче-

—— Глядяна консензу при формованю койне на прикладі перекладу тексту книжки „Народ нивыдкы“
ных Латтом локалітах (с. 83).

Тото **нове** вставне -л- не знаме, ці є вгодне писати в таких словах, як „*славяне, славляньскый*“, де звучить скоріше як чужій елемент.

В лемківскім языку форми субстантивів з новым епентетичным -л-, подля нас, суть тыж рідкостёв, фреквентованіше, так як і в пряшівській області, є в часословах, де є омного старшого походжіня, зато може скорше ту є простор на ёго вживаня і в сучасній русиньській орфографії.

Далшы дрібны хыбы в тексті перекладу суть в області **морфології** при склонёваню назывників: інштрументал ед. ч. жень. р.: (з) *Карпатьсков Русёв* (не *Руссю*, с. 7), інштр. мн. ч.: меджі *україньскыма/-ыми дослідниками*, респ. (по підкарпатьскы) *ісслідователями* (не *помежі україньскы ісслідователи*), генітів мн. ч.: (група) *людей*, деякы *групы людей, 100 людей* (не *люди*), (од) *сусідніх націоналностей* (не *націоналности*) – русиньскый язык є **флектівный** тіп языка.

Дакілько моїх позначок ся дотыкають тыж **лексікы**.

В назві публікації перед корекціов був присловник „нивудкїть“, якого способ утворіня ся нам здав дость комплікованый. „Не подарило“ ся нам встановити основну форму того присловника на основі нового утворіня, і хоць знаме, котре слово має автор на думці. У русиньскім языку суть мінімално дві основны слова, од яких мож утворити споминаный присловник: **выдкы, одкы** а в западнішій діалектній області іщі **скады**. Од першых двох буде утвореный присловник з помочов негуючої часткы **ни-**: **нивудкы** або **ниодкы**, што очівісно найвеце бы пасовало ай підкарпатьському варіанту. Третій варіант бы міг звучати **зникады**. Говорову флексію (-ть), котра ся не вживать в никотрім варіанті русиньского списовного языка, може, добрі бы было зохабити лем в говорівій бісіді. Але варіант **нивудкы**, респ. **ниодкы, зникады** є зрозумілый про каждый варіант. Мы бы преферовали першый з них („нивудкы“), затоже обягує протетичный елемент **в-**, котрый є характерістичный про карпатьскы русиньскы діалекты.

З нашого погляду, але думаєме же і з оглядом на лемківскый варіант, рекомендовали бы сьме в сполочній нормі дакотры слова в тексті замінити, бо про бівшу часть Русинів або ніч не означають, або суть чужді, переважно русізмы або мадярізмы, а притім мають свої русиньскы еквіваленты і требало бы їх писати подля русиньской орфографії. З двох частей перекладу сьме выписали слідуочі:

искуство (русізм) – ? (треба ся догоднути на єднім сполочнім слові,

бо кождый варіант має слово перевзяте з домінуючого языка в тій-котрій країні: *уменя, уміня, артыстычна штука...*)

почеркнути (корінь того слова є *черьк-*, од нёго – *черькати* (з погариками) – зато, думаеме собі, же ліпше є вжыти слово **підчаркнути, підкреслити** (од *чаркати* або *креслити*)

вто, завто – **то, тото, зато**

поверховость – **поверхность** (од *поверхній*)

зритель (русізм) – **позератель** (од *позерати*)

ож – **же, што**

удкить – **выдкы, одкы, скады**

пращурь – (незнаме про Русинів слово, яке їм буде асоціовати „пращурь“) – **предкы**

неподілну (українізм) – **емоціоналну**

увлечи (русізм) – **заінтересовати**

ї быванців – **її/ей** жытелів (**ї** ся може вжыти в **акузатіві**: *виджу ї, не в генітіві*)

вадь, авадь – **або, ці**

город – **місто**

год – **рік**

вік – **столїтя**

удержовало (українізм) – **утримовало**

перцент – **проценто**

образовательных – **освітних, школьских**

представники – **представителї**

айбо – **бо, але**

атсяк – **так, сяк**

направду – **справды, досправды, поправдї**

кить – **кідь** (закон оглушованя дзвонких на кінцю слов, респ. позиція неутралізації)

попобзерати – **попозерати, пообзерати**

сосідных – **сусідніх**

первьый – **першый**

славлянськый – **славян(ь)с(ь)кый**

фалатувут (гунгарізм од *фалат*) – (ї хоць ся в говоровой бісіді вжывать, подля нас, в научнім текстї то не є неутралне слово) – **розділюють, ділять, дроблять**

майважнов чертов – **майважным, найважнішым знаком**

запас – **засоба, фонд**

діла – **про**
факта – **факты** (номінатів плуралу)
бігавучій (наголос) – **різномістный (вольный, динамічний) і погыб-
ливый (движный) акцент (притиск)**
иппен – **якраз, праві, істо**
ипный – **істый, правый**
создати – **створити, вытворити, сформовати**
платя – **облечіня, ш(м)атя**
одмінности – **одлишности, розділы**
їда – **їдло, їджіня**
удокремити – **одділити, выділити**
під властѣв – **під владов, під панством**
читавое (число) – **вызначне проценто, чісло, дость много, вели-
ке множество**
одстранені – **бочны, странны, незаінтересованы**
изслідователь – **дослідник (укр.), выскумник (слов.), бадатель
(поль.)**
майперьва – **майперша, сама перша, найперша**
усокотити – **заховати, утримати**
препону – **барьсеры, блокаціі**
зворы – **склоны, схылы**
на мало мож повісти – **сумарізуючі, згортаючі, коротко/курто
мож повісти**
ишилякых – **вшеліякых** (е перед складом з і ся высловлює як закры-
те ê, але в орфографії ся не вызначає)
докус – **дакус, кус, немного, невелѣ ...**

Самособов, у тексті цілого перекладу є много інших перевзятых слов, якы мають свої русиньскы еквіваленты. Але, окрем лексічної ро-
вины, думаме, же інтересно бы было ся попозерати і напр. на ровину
штілістичну. Но, очівісно, тьма проблемами ся буде в будучности за-
нимати інтеррегіонална рада русиньского языка, кідь буде зоставлѣва-
ти або обсуджовати нормы сполочного правопису і буде выходити ай
з предложеного тексту. Но не позераючі на то, думаме собі, же треба
привітати першу пробу на пути к створіню будучого *койне*, бо на осно-
ві нѣй можеме ясно встановити в чім ся окремы варіанты русиньского
языка сходять, в чім розходять, а главно, в чім бы ся могли перспектив-
но зблизити або зьєднотити, кідь сучасны „проектанты“ языка будуть

при своїй мовній роботі ся оберати і до історії розвою русинського мови, яка нам може дати відповіді на многи воприси.

ЛІТЕРАТУРА

CHOMJAK, Mirosława - FONTAŃSKI, Henryk. *Граматика лемківського мови. /Gramatyka języka lemковского.* Warszawa : Rutenika, 2004.

ГЕРОВСКИЙ, Георгий. *Язык Подкарпатской Руси.* Москва, 1995.

ЛАТТА, Василь. *Студії. Наукові записки КСУТ, № 8-9.* Пряшів : КСУТ ЧССР, 1979-81.

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський мови. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

PETR, Jan. *Základy slavistiky.* Praha : SPN, 1984.

VAŇKO, Juraj. *The Language of Slovakia's Rusyns. /Jazyk slovenských Rusínov.* New York : Columbia University Press, 2000.

ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна. *Русинський мови в зеркалі нових правил правопису про основні і середні школи з навчанєм русинського мови.* Пряшів : Русин і Народны новинки, 2005.

ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна. *Русинський мови про 1. - 4. класу середніх шкіл з навчальним мови русинським і з навчанєм русинського мови.* Пряшів : Русин і Народны новинки, 2007.

ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна. II. Літературний мови. Пряшівська Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський мови.* Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 145-209.

ЯБУР, Василь. Дакотры знакы русинських діалектів Словеньска в порівняню з руськими і українськими діалектами. In *Народны новинки, IV, 32-33, 1994, с. 5-6.*

ЯБУР, Василь - ПАНЬКО, Юрій. *Правила русинського правопису.* Пряшів : Русинська оброда, 1994.

(Стаття vznikла в рамках грантового проекту VEGA 1/0399/08 - Rusinsky spisovný jazyk na Slovensku: výskum a vývoj.)

Резолюція

із III. Меджінародного конгресу русиньського языка, Краків, 13. – 16. 9. 2007

АКТУАЛНЫ ПРОБЛЕМЫ РУСИНЬСКИХ КОДІФІКОВАНЫХ ВАРІАНТІВ:

1. До IV. Меджінародного конгресу русиньського языка кодифікувати літературный язык на Підкарпатській Руси (теперішня Закарпатська область України) і зачати роботи на зномованю літературного языка Русинів у Малярську.

2. Кодифікованы варіанти русиньського языка розвивати на принципі лексичной поліваріантности і зо захованём шпецифічных знаків (фонетичных, морфологічных, синтаксичных, словотворных і под.) карпатських русиньських діалектів.

РУСИНЬСКИЙ ЯЗЫК В ОКРЕМЫХ ФУНКЦІОНАЛНЫХ СФЕРАХ:

3. Старати ся в конкретных функціональных сферах русиньського языка дотримовати прияты правила орфографії і орфоєпії. З тым цілём організовати языковы конзултації русиньських лінгвістів з робітниками окремых сфер, хоснуючих списовный русиньський язык в писомній (друкованы медії, веб-сайты) і устній подобі (театер, радіо, телевізія).

4. Выдати синонімічны і перекладовы словники в окремых варіантах русиньського языка про розлічны сферы поужываня того языка.

РУСИНЬСКИЙ ЯЗЫК В ЕДУКАЦІЙНІЙ СІСТЕМІ ПОЄДНЫХ ДЕРЖАВ:

5. З цілём підвишіня уровни навчаня і росшырїня кількості клас, респ. школ, з навчанём русиньського языка заміряти ся на мотивацію к выучованю русиньського языка:

а) **школярїв** – через доступны масмедії, главно через ествуючі або і через новы – спеціалізованы – интернетовы сторінки заміряны на вы-

учованя русиньского языка; через організованя олімпіад з русиньского языка і русиньских культурно-історичных реалій; через видаваня зборників школярських работ, через видаваня аудіо- і відеозаписів із правилнов высловностёв у кождім варіанті русиньского языка;

б) **родічів** – через прями́й контакт з нима і систематичну освітню роботу з цілём пересвідчіти їх о потребі їх дітей учіти ся язык предків;

в) **учітелів** – через організованя інтеррегіональных методічных семінарів, взоровых годин русиньского языка і культуры; через видаваня про них методічных матеріалів в ествуючій русиньській пресі, респ. в спеціалізованім русиньскім педагогічнім часописі, якого бы были сполутворцями; через інтеррегіоналну выміну учітелів і студентів універзіт, на котрых мож штудовати русиньский язык (Пряшівска універзіта, Ягелоньска універзіта, Новосадьска універзіта, Ніредьгазька высша школа).

6. Створити інтеррегіоналну раду учітелів і кождорічно організувати інтеррегіоналны учітельскы конференції.

ЗАДАЧА СТВОРІНЯ ОБЩОРУСИНЬСКОЙ НОРМЫ:

7. З цілём зближованя окремых списовных варіантів русиньского языка зачати ся занимати створінем єднотного алфавіту і прінципу правопису: властных назв, главно мен, призви́ск і географічных назв. Створити сполочну норму перепису русиньского языка з азбуки до латінікы, заміряти ся на єй єдотне поужываня в інтернеті.

8. Першыма практичними кроками в створіню койне має быти створіня сполочной научной термінології і сполочного графічного сістему.

ІНТЕРРЕГІОНАЛНА РАДА РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА

9. З цілём ефектívного і конштруктívного рішаня настолєных языковых проблемів ІІІ. Меджінародный конгрес русиньского языка обновлює роботу **Інтеррегіональной рады русиньского языка**, до котрой были єдноголосно зволены в першій групі лінгвісты-славісты: **проф. Др. Юрій Ванько, к. н., проф. Др. Александер Дуліченко, др. н., проф. Др. Стефан Пю, проф. Др. Роберт Ротштейн і проф. др. габ. Генрік Фонтанскі**, а в другій групі за окремы регіоны-країны: **проф. Др. Михаїл Капраль, к. н. (Малярщина), Мгр. Валерій Падык, к. н. (Україна), Демко Трохановский (Польща), проф. Др. Михал Фейса**

(Сербія), **Мгр. Марія Хома** (Хорватія) і **доц. Др. Василь Ябур, к. н.**
(Словакія).

ОБСЯГ

Вступне слово Анна ПЛІШКОВА	3
--------------------------------------	---

I. Статус русинського языка од II. Меджінародного конгресу русинського языка в р. 1999 очами визначних славістів

Задачі III. Меджінародного конгресу русинського языка Павел Роберт МАГОЧІЙ	8
Формованя койне з літературних штандартів Юрій ВАНЬКО	15
Латинские и нелатинские алфавиты в современном мире Роберт А. РОТШТЕЙН	25
К вопросу о лексических заимствованиях в литературных языках: в центре внимания – русинский язык Stefan M. PUGH	32
Современная этноязыковая Микрославия: состояние и перспективы развития Александр Дмитриевич ДУЛИЧЕНКО	38

II. Актуалны проблемы русинських кодифікованих варіантів

Aktualne problemy języka lemkowskiego (normalizacja pisowni) Henryk FONTAŃSKI	50
Орфографічны проблемы і корекції в русиньскім языку в Словакії Василь ЯБУР	57
Языкова ситуація на Підкарпатській Русі: проблемы и перспективы Валерій ПАДЯК, к. н.	63
Днешня языкова ситуація в Мадярщині Михаїл КАПРАЛЬ	73
Актуални проблеми войводянского вариянта русинского языка. Проблеми стандардизації Юлиян РАМАЧ	80

III. Русинський язык в окремых функціональних сферах

Руски язык у урядовой сфери Михайло ФЕЙСА	92
Язык сучасной русиньской літературы Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР	96
Акцептація нормативности в русиньскій публіцистіці в Словакії Александр ЗОЗУЛЯК	103
Язык професіонального русиньского театру Кветослава КОПОРОВА	113
Русинський язык у конфесійних текстах о. Франтішек КРАЙНЯК	122

Лінгвокультурологічний аспект перекладу чужоязичної красної літератури Алена БЛЫХОВА.....	127
--	-----

IV. Русинський язык в едукатійній системі поєднаних держав

Języki literackie małych grup etnicznych. Próba analizy porównawczej sytuacji językowej Kaszubów i Rusinów Karpackich	
Ewa MICHNA	134
Проблеми двоязичних школах у Войводини	
Марія САКАЧ-ФЕЙСА	147
Учебны помічники про учителів русинського/лемківського языка	
Мірослава ХОМЯК	151
О проблемах навчання русинського языка на 1. і 2. ступнях основних школ у Словакії	
Марек ГАЙ	157
Мотивація к выучованю русинського языка на Україні	
Марія ЛЕНДЕЛ	161
Проблеми вичованя мацеринського языка Руснацох у Републики Горватскей	
Наталия ГНАТКО	164
Проблеми обученія русинському языку у Мадярщині	
Маріанна ЛЯВИНЕЦЬ	170

V. Проблематика створіння цілорусинської норми

Зближованя графіки і орфографії єднотливих варіантів русинського языка	
Василь ЯБУР	178
Rusińska terminologia lingwistyczna	
Henryk FONTAŃSKI - Mirosława CHOMIAK.....	188
Пропозиції методичної термінології	
Мірослава ХОМЯК	192
Супис русинських методичних термінів	
Штефан СУХЫЙ.....	210
Гляданя консензу при формованю койне на прикладі перекладу тексту книжки „Народ нивыдыкы“	
Анна ПЛІШКОВА	219
Резолюція із III. Меджінародного конгресу русинського языка, Краків, 13. – 16. 9. 2007	
.....	233

Позначкы

Позначкы

**Выдане з фінанчнов підпоров Фонду Штефана Чепы при
Торонтській університі в Канаді.**

Русинський язык меджі двома конгресами

**(Зборник рефератів з III. Меджінародного конгресу русинського языка,
Краків, 13. – 16. 9. 2007.)**

Зоставителька і языкова управа: **Анна Плішкова**

Графічна управа: **Александр Зозуляк**

© Світовый конгрес Русинів

Інштiтут русинського языка і культуры Пряшівской універзiты в Пряшові

ISBN 978-80-8068-896-7

